ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΥΠΟΕΡΓΟ: «ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΙΝ.ΕΠ-Ε.Σ.Δ.Δ.Α»
της Πράξης « ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ 2011-2015» κωδ. ΟΠΣ 357057

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

«Ευαισθητοποίηση στελεχών και εκπαιδευτικών της προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα διακρίσεων και ισότητας των φύλων»

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ε.Π. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ 2007-2013

ΕΣΠΑ 2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΥΠΟΕΡΓΟ: «ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΙΝ.ΕΠ-Ε.Σ.Λ.Λ.Α»

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

«Ευαισθητοποίηση στελεχών και εκπαιδευτικών της προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα διακρίσεων και ισότητας των φύλων»

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Μέλη Ομάδας

Συντονιστής
Δημήτριος Απίστουλας

Συντάκτες/-τριες:
Μαρία Γκασούκα
Ματίνα Παπαγιαννοπούλου
Ξανθίππη Φουλίδη
Παύλος Χαραμής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	**6**
ΜΕΡΟΣ Α΄ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ	**11**
ΕΝΟΤΗΤΑ 1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ	**12**
Εισαγωγή	13
1.1 Αντικείμενο και στόχοι του επιμορφωτικού προγράμματος	13
1.2 Προσδοκώμενα αποτελέσματα του επιμορφωτικού προγράμματος	15
ΕΝΟΤΗΤΑ 2. ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	**18**
2.1 Η προώθηση της ισότητας των φύλων σε διεθνές επίπεδο	20
2.2 Οι κυριότερες ευρωπαϊκές πολιτικές και η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση	28
2.3 Οι εθνικές πολιτικές και δράσεις για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση	34
2.3.1 Μηχανισμοί, θεσμικά όργανα και εργαλεία προώθησης της ισότητας των φύλων	34
2.3.2 Προγράμματα δράσης για την ισότητα των φύλων	40
2.3.3 Η πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση (2000-2006)	43
ΕΝΟΤΗΤΑ 3. ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ, ΕΜΦΥΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ	**47**
Εισαγωγή	49
3.1 Βιολογικό και κοινωνικό φύλο: ορισμοί και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις	50
3.2 Έμφυλες ταυτότητες και ρόλοι	54
3.3 Ισότητα των φύλων και έμφυλες διακρίσεις	60
ΕΝΟΤΗΤΑ 4. ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	**69**
Εισαγωγή	71
4.1 Επαναπροσδιορίζοντας την εκπαίδευση από τη σκοπιά του φύλου	73
4.2 Σχέση των κοριτσιών-γυναικών με την εκπαίδευση: νέα δεδομένα	78
4.3 Οι εκπαιδευτικές επιλογές των κοριτσιών	79
4.4 Οι έμφυλες πολιτικές και η σημασία τους	81

Αντί επιλόγου	83
ΕΝΟΤΗΤΑ 5. ΥΠΕΡΒΑΙΝΟΝΤΑΣ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΣΕΞΙΣΜΟ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	**85**
Εισαγωγή	86
5.1 Φαινόμενα γλωσσικού σεξισμού	86
5.2 Γενικοί κανόνες - Προτάσεις για την υπέρβαση του γλωσσικού σεξισμού	88
ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ	**91**
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ	**123**
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	**130**
ΜΕΡΟΣ Β΄ ΕΜΦΥΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	**134**
ΕΝΟΤΗΤΑ 6. ΕΜΦΥΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ / ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ	**135**
6.1 Ορισμός και σκοπιμότητα ανάπτυξης έμφυλων δραστηριοτήτων στη σχολική κοινότητα	137
6.2 Μορφές έμφυλων δραστηριοτήτων	137
6.3 Τρόποι ανάπτυξης και διάχυσης των αποτελεσμάτων των δραστηριοτήτων	138
6.4 Ενδεικτικές γενικές προτάσεις έμφυλων δραστηριοτήτων	139
ΕΝΟΤΗΤΑ 7. ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ, ΜΜΕ ΚΑΙ ΦΥΛΟ	**144**
7.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στις θετικές επιστήμες, στην τεχνολογία και στα ΜΜΕ	146
7.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων	149
ΕΝΟΤΗΤΑ 8. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ / ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	**156**
8.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στη λογοτεχνία	158
8.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων	167
ΕΝΟΤΗΤΑ 9. ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ, ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ	**182**
9.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στη φυσική αγωγή, στον αθλητισμό και στα παιχνίδια	184
9.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων	184
ΕΝΟΤΗΤΑ 10. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ	**190**
10.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για την ιστορία και το φύλο	192
10.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων	195
ΕΝΟΤΗΤΑ 11. ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΖΩΗ	**200**
11.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο και τη δημόσια ζωή	202

11.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων	
ΕΝΟΤΗΤΑ 12. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΜΦΥΛΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	207
12.1 Αρχές, στόχοι, περιεχόμενο	220
12.2 Οργάνωση και μεθοδολογία	222
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ Β΄ ΜΕΡΟΥΣ	**224**
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	**228**
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	**230**
1. Υπόδειγμα σχεδιασμού και υλοποίησης έμφυλης δραστηριότητας	234
2. Γλωσσάρι για την ισότητα των φύλων	236

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περισσότερο από μισό αιώνα, από την Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα το 1948 και τη Συνθήκη της Ρώμης το 1957, διεθνείς και ευρωπαϊκοί οργανισμοί ασχολούνται με το ζήτημα της ισότητας των φύλων. Η ισότητα ευκαιριών ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες στην εκπαιδευτική διαδικασία, αποτέλεσε μια σημαντική παράμετρο των πολιτικών για την ισότητα των φύλων και ενίσχυσε το διάλογο μεταξύ των κρατών με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας και της αποδοτικότητας τόσο των εκπαιδευτικών συστημάτων όσο και των διδακτικών και εκπαιδευτικών προϊόντων. Όμως, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει συντελεστεί, η ανισότητα των ευκαιριών στην εκπαίδευση, η οποία θέτει πολλαπλά και σύνθετα προβλήματα, παραμένει ένα σημαντικό ζήτημα.

Μολονότι η αναπαραγωγή των στερεοτύπων των φύλων δεν περιορίζεται στο πλαίσιο του σχολείου, αφού τόσο η οικογένεια όσο και ο χώρος εργασίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους, ο χώρος της εκπαίδευσης προσφέρεται ιδιαίτερα για θετικές παρεμβάσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Στην Ελλάδα, αν και το θεσμικό και νομικό πλαίσιο εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες για τα δύο φύλα, εντούτοις διαπιστώνεται η ανάγκη να χαραχθούν πολιτικές και να θεσπισθούν μέτρα που να προωθούν την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση: παρεμβάσεις στα σχολικά εγχειρίδια, στο παιδαγωγικό υλικό, στις παιδαγωγικές μεθόδους, στην ευαισθητοποίηση των μαθητών/-τριών αλλά και των εκπαιδευτικών - ανδρών και γυναικών. Τα μέτρα αυτά, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται στον επαγγελματικό προσανατολισμό των νέων ανδρών και γυναικών, προβλέπεται να συμβάλουν στην άρση των προκαταλήψεων και στη δημιουργία των αναγκαίων εκείνων προϋποθέσεων που θα επιτρέψουν την ουσιαστική ισότητα των ανδρών και των γυναικών στο χώρο της εκπαίδευσης και της εργασίας.

Η **σκοπιμότητα υλοποίησης** του εν λόγω επιμορφωτικού προγράμματος ανακύπτει τόσο από τις ευρωπαϊκές όσο και από τις εθνικές πολιτικές και δράσεις, οι οποίες έχουν θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη θεμάτων ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης. Το 1999, η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Απασχόληση αποτέλεσε τη βάση για την ουσιαστική αλλαγή της πολιτικής των Διαρθρωτικών Ταμείων και στόχος πλέον των παρεμβάσεων είναι η **Διπλή**

Στρατηγική: η προώθηση της ισότητας επιχειρείται με την ένταξη της διάστασης του φύλου (Gender Mainstreaming) σε όλες τις πολιτικές και τα προγράμματα, καθώς και με την ανάπτυξη θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών. Ειδικά για το ζήτημα της εκπαίδευσης-κατάρτισης, κρίνεται σκόπιμο το σύνολο των κοινοτικών δράσεων που αφορούν στην εκπαίδευση, στην κατάρτιση ή στη νεολαία να αποσκοπούν στην ένταξη της ισότητας των ευκαιριών, είτε ως συγκεκριμένου στόχου είτε ως πρόσθετης προτεραιότητας.

Η ΕΕ με τη **Στρατηγική της Λισαβόνας** υιοθέτησε το Μάρτιο του **2000** και έθεσε τις βάσεις για τη χάραξη μιας νέας ευρωπαϊκής αναπτυξιακής πολιτικής στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Αποτελεί πλέον σημείο αναφοράς για το σχεδιασμό πολιτικών στην εκπαίδευση, στην έρευνα, στην καινοτομία και στην τεχνολογική ανάπτυξη των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών. Επιπλέον, ο 5^{ος} άξονας προτεραιότητας του **Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010** αφορά στη στήριξη πολιτικών για την εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων στην κοινωνία και ιδιαίτερα στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και της αγοράς εργασίας. Εκτός από τις πολιτικές και τα νομικά κείμενα, εξαιρετική αξία για τη διασφάλιση των θεμάτων που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων έχουν τα **όργανα**, οι **παρεμβάσεις** και τα **προγράμματα** που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν ή υλοποιούνται.Η εφαρμογή της ισότητας, ως τμήμα της γενικότερης πολιτικής της ΕΕ, διασφαλίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω των **Μεσοπρόθεσμων Προγραμμάτων Δράσης για τις Ίσες Ευκαιρίες** και της χρηματοδότησης σχεδίων επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης γυναικών.

Στο πλαίσιο των εθνικών προτεραιοτήτων η **Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων** (ΓΓΙΦ), μέσω των εθνικών προγραμμάτων δράσης της για την ισότητα των φύλων (2001-2006, 2004-2008, 2010-2013), έχει θέσει την προώθηση της αλλαγής των έμφυλων ρόλων και των στερεοτύπων (περιλαμβάνονται παρεμβάσεις στους τομείς της εκπαίδευσης, της πληροφόρησης-ευαισθητοποίησης κ.ά.). ως στρατηγικό άξονα δράσης. Επιπλέον, η ένταξη της ισότητας των φύλων σε όλες τις πολιτικές αποτελεί βασικό στόχο και ολοκληρωμένη στρατηγική για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών και συνιστά αφενός στρατηγικό στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1996 και, αφετέρου, κεντρικό **πυλώνα** του **Εθνικού Προγράμματος για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013** που εκπόνησε και υλοποιεί η ΓΓΙΦ.

Επιπρόσθετα, με τη χρηματοδότηση του Β΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης για την εκπαίδευση, **υλοποιήθηκε** το **1^{ο} Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Αρχικής**

Επαγγελματικής Κατάρτισης του Υπουργείου Παιδείας (ΕΠΕΑΕΚ Ι) κατά το διάστημα 1996-2000. Επίσης, η προώθηση των ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών αποτελεί οριζόντια αρχή, η οποία διαπνέει ολόκληρο το Γ΄ ΚΠΣ την περίοδο 2000-2006. Το Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης υποστήριξε τη στρατηγική για την ισότητα, μέσω της ένταξης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών, σε συνδυασμό με την εφαρμογή των θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών. Στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ, το **ΕΠ «Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση» του Υπουργείου Παιδείας** αποσκοπούσε στη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης και των δυνατοτήτων της νεολαίας για ένταξη στον κοινωνικό και παραγωγικό ιστό, στην προώθηση της ισότητας ευκαιριών, στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, στην ευαισθητοποίηση σε θέματα που αφορούν στο περιβάλλον, στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, στην προώθηση της ισότητας των φύλων, στην ανάπτυξη του αλληλοσεβασμού και στην καταπολέμηση των διακρίσεων. Το ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ αποτέλεσε το βασικό χρηματοδοτικό εργαλείο για την υλοποίηση της αναπτυξιακής πτυχής της εκπαιδευτικής πολιτικής και έθεσε έξι (6) Άξονες Προτεραιότητας, από τους οποίους εκείνοι που σχετίζονταν με την οριζόντια πολιτική για την ισότητα των φύλων και, ως εκ τούτου, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο του παρόντος επιμορφωτικού προγράμματος, ήταν οι Άξονες 1 («Προώθηση της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας για όλους και ιδιαίτερα για όσους απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό») και 4 («Προώθηση της ισότητας των φύλων και βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας»).

Επιπλέον, για την περίοδο **2007-2013** το **Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ)**, ανάμεσα στους άλλους τιθέμενους στόχους και προτεραιότητες, επικεντρώνεται στον τομέα της εκπαίδευσης και της διά βίου μάθησης, προκειμένου να καταστεί το εκπαιδευτικό σύστημα πρότυπο για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Τέλος, σε συνέχεια των παραπάνω δράσεων, το **Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ)**, το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) και το Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), στις 14 Ιουλίου 2015 υπέγραψαν **Συμφωνία Συνεργασίας**, με αντικείμενο το σχεδιασμό και την υλοποίηση Έργου το οποίο στοχεύει στην ευαισθητοποίηση και στην επιμόρφωση των στελεχών και των εκπαιδευτικών της Προσχολικής και της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέματα ισότητας των φύλων και έμφυλων διακρίσεων, αξιοποιώντας την τεχνογνωσία και την εμπειρία από την υλοποίηση προηγούμενων συναφών Έργων. Το Έργο αναμένεται ότι θα συμβάλει στην

ευαισθητοποίηση και ενδυνάμωση του ανθρώπινου δυναμικού της προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μέσω της απόκτησης γνώσεων και δεξιοτήτων που αφορούν στην προώθηση της ισότητας των φύλων, στην ένταξη της διάστασης του φύλου στις παιδαγωγικές πρακτικές και στην υλοποίηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σχετικά με τα φύλα και τις έμφυλες διακρίσεις.

Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό *διαρθρώνεται σε δύο (2) μέρη*, από τα οποία το πρώτο αφορά σε θεωρητικές προσεγγίσεις για θέματα φύλου και ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση, ενώ το δεύτερο εστιάζει σε πιο πρακτικές προσεγγίσεις και αφορά στην παρουσίαση ενδεικτικών έμφυλων δραστηριότητων και παρεμβάσεων που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν από τους/τις εκπαιδευτικούς στη σχολική κοινότητα.

Συγκεκριμένα, στο **Α΄ μέρος**, παρουσιάζονται το αντικείμενο και οι στόχοι του παρόντος επιμορφωτικού προγράμματος, όπως επίσης και τα προσδοκώμενα αποτελέσματά του (**Ενότητα 1**), καθώς και οι κυριότερες διεθνείς, ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές και δράσεις που αποτέλεσαν τη βάση για την ανάπτυξη και την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση (**Ενότητα 2**). Σημαντικοί εννοιολογικοί προσδιορισμοί, όπως: βιολογικό και κοινωνικό φύλο, ισοτιμία των φύλων κ.λπ. αποσαφηνίζονται και αναλύονται σχετικά, ενώ παράλληλα εξετάζεται το πλαίσιο διαμόρφωσης των έμφυλων ταυτοτήτων και ρόλων, καθώς και οι προκαταλήψεις και διακρίσεις που εντοπίζονται είτε άμεσα είτε έμμεσα σε διάφορα κοινωνικο-πολιτισμικά, οικονομικά και πολιτικά πεδία (**Ενότητα 3**). Ο επαναπροσδιορισμός της εκπαίδευσης από τη σκοπιά του φύλου συζητείται στην **Ενότητα 4** και αναδεικνύεται το πλέγμα των ανισοτήτων και διακρίσεων που συνδέονται με αυτό, καθώς το σχολείο εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες αναπαραγωγής της ανισότητας ανάμεσα στα φύλα. Επιπρόσθετα, αναλύονται ζητήματα ανισότητας που αναπαράγονται με τη γλώσσα, εκφάνσεις γλωσσικού σεξισμού και ορισμένες πλευρές της γλωσσικής οργάνωσης μέσω των οποίων (ανα)παράγονται το «ανδρικό» και το «γυναικείο» πρότυπο στο κοινωνικό και στο εκπαιδευτικό περιβάλλον (**Ενότητα 5**). Στο τέλος των προαναφερόμενων ενοτήτων και για καθεμία από αυτές προτείνονται ενδεικτικές **ασκήσεις και δραστηριότητες ευαισθητοποίησης**, τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει ο/η επιμορφωτής/-τρια κατά τη διεξαγωγή του επιμορφωτικού προγράμματος, έτσι ώστε να ενισχύσει τη διαδραστική και βιωματική εκπαιδευτική διαδικασία.

Στο **Β΄ μέρος** παρουσιάζεται ο ορισμός της «έμφυλης δραστηριότητας» και εξηγείται η σκοπιμότητα ανάπτυξης έμφυλων δραστηριοτήτων στο σχολική κοινότητα. Επίσης, προτείνονται συγκεκριμένες μορφές με τις οποίες συναντώνται οι έμφυλες δραστηριότητες στη διδακτική πράξη, όπως επίσης παρουσιάζονται αναλυτικά τρόποι σχεδιασμού, εφαρμογής, αξιολόγησης και προβολής των αποτελεσμάτων τους (**Ενότητα 6**). Η ενότητα ολοκληρώνεται με ενδεικτικές γενικές προτάσεις, που αποτελούν βασικούς άξονες για το σχεδιασμό και την εφαρμογή τους. Στις επόμενες ενότητες αναπτύσσεται ο σχεδιασμός και η εφαρμογή έμφυλων δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με τις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία και τα ΜΜΕ (**Ενότητα 7**), τη λογοτεχνία και το παραμύθι (**Ενότητα 8**), τη φυσική αγωγή, τον αθλητισμό και τα παιχνίδια (**Ενότητα 9**), την ιστορία (**Ενότητα 10**), καθώς και την παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή (**Ενότητα 11**). Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τέλος, η **Ενότητα 12** περιλαμβάνει δύο υποενότητες. Στην πρώτη περιλαμβάνεται διαπραγμάτευση των αρχών και των στόχων που κρίνονται απαραίτητες να ακολουθούνται στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση Έμφυλων Δραστηριοτήτων και δίνονται πρακτικές οδηγίες που αφορούν στη συγκρότηση του περιεχομένου τους. Η δεύτερη αφορά σε βασικές πλευρές της οργάνωσης τέτοιων δραστηριοτήτων και της προτεινόμενης μεθοδολογίας.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ & ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

εξειδικευμένου στα θέματα ισότητας των φύλων, ώστε να ενταχθεί η διάσταση του φύλου στα αναλυτικά προγράμματα, στις διδακτικές πρακτικές, στη σχολική ζωή κ.λπ.

Το επιμορφωτικό πρόγραμμα **στοχεύει** στην ενημέρωση, στην ευαισθητοποίηση και στην ενίσχυση των γνώσεων και των δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών της προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ζητήματα που αφορούν στην προώθηση της ισότητας των φύλων, στην ένταξη της διάστασης του φύλου στις παιδαγωγικές πρακτικές και στην υλοποίηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σχετικά με τα φύλα και τις έμφυλες διακρίσεις.

Ειδικότερα, το πρόγραμμα στοχεύει:

- Στην εισαγωγή και την ενίσχυση της έννοιας της ισότητας των φύλων στα νηπιαγωγεία και τα δημοτικά σχολεία.

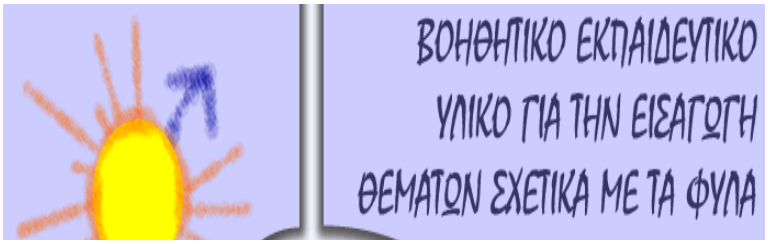

http://www.isotita-epeaek.gr/welcome.htm

- Στη βελτίωση των γνώσεων των εκπαιδευτικών για θέματα ισότητας των φύλων και στη διάδοση της βιωματικής και συμμετοχικής μεθοδολογίας διδασκαλίας με την οπτική του φύλου.
- Στον εντοπισμό έμφυλων στερεοτύπων και προκαταλήψεων, ανισοτήτων και διακρίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα.
- Στην κατάλληλη προετοιμασία και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, ώστε να εντοπίζουν τα έμφυλα στερεότυπα - όπου τυχόν υπάρχουν και να παρεμβαίνουν οργανώνοντας κατάλληλες έμφυλες δραστηριότητες και υιοθετώντας καλές πρακτικές στο πλαίσιο του σχολικού προγράμματος.
- Στην ενίσχυση των εκπαιδευτικών, ώστε να σχεδιάζουν οποιαδήποτε στρατηγική ή μοντέλα προγραμμάτων ή/και δράσεων που θα στοχεύουν στην προώθηση της ισότητας στην εκπαίδευση.
- Στην ενίσχυση των εκπαιδευτικών, ώστε να αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες ανάγκες και προβλήματα που διαπιστώνονται στους/στις μαθητές/-τριες, ανάλογα με το φύλο τους.
- Στην αποδόμηση από τους/τις εκπαιδευτικούς παραδοσιακών συμπεριφορών και στη δημιουργία διαφορετικών προσδοκιών για τους μαθητές και τις μαθήτριές τους, προσδοκιών που σχετίζονται με στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων.

- Στην ενίσχυση της δυνατότητας του σχολείου να αμφισβητεί τις κυρίαρχες ιδεολογίες για τις σχέσεις των φύλων, που οδηγούν στη διαμόρφωση ανδρικών και γυναικείων ταυτοτήτων και συμβάλλουν καθοριστικά στην «κοινωνική κατασκευή» τους και στη διαμόρφωση παραδοσιακών και στερεότυπων αντιλήψεων για το ρόλο των ανδρών και των γυναικών.

1.2 Προσδοκώμενα αποτελέσματα του επιμορφωτικού προγράμματος

Οι επιμορφωτικές δράσεις που θα υλοποιηθούν πρόκειται να λάβουν χώρα στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας, με έμφαση αφενός σε εκπαιδευτικές περιφέρειες γεωγραφικά απομακρυσμένες ή/και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (νησιωτικές περιοχές, ορεινές περιοχές), αφετέρου σε σχολικές μονάδες ενταγμένες σε μη προνομιούχες κοινωνικο-οικονομικά περιοχές.

www.kethi.gr

Το εκπαιδευτικό υλικό του επιμορφωτικού προγράμματος βασίζεται σε προηγούμενο υλικό που εκπονήθηκε στο πλαίσιο της Κατηγορίας Πράξης: 1) 4.1.1.δ «*Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία*», και 2) 4.1.1.α «*Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων*» (ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ-2000-2006 – Μέτρο 4.1).[1]

Στο πλαίσιο της **Συμφωνίας Συνεργασίας**, οι συμβαλλόμενοι φορείς μετέχουν στο πλαίσιο συνεργασίας ως εξής:

- Το **Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης,** ως εθνικός στρατηγικός φορέας ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού της Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, θα συμβάλλει παρέχοντας τους χρηματοδοτικούς πόρους, καθώς και τη σημαντική εμπειρία και τεχνογνωσία που διαθέτει στο πεδίο της υλοποίησης επιμορφωτικών δράσεων για τη δημόσια διοίκηση. Ειδικότερα, το Ινστιτούτο

[1] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα προγράμματα αυτά, βλ. Κεφ. 2.3.3.

Επιμόρφωσης (ΙΝΕΠ), το οποίο με βάση το άρθρο 19 του Ν. 3200/2003 (ΦΕΚ 281/9.1.2003, τ.Α΄) έχει, μεταξύ άλλων, «*ως αποστολή την ενημέρωση και ειδική επιμόρφωση των υπαλλήλων του ευρύτερου δημόσιου τομέα… και των αιρετών οργάνων των ΟΤΑ α΄ και β΄ βαθμού*», θα παρέχει την επιστημονική στήριξη, και την απαιτούμενη τεχνογνωσία για το σχεδιασμό και την πιστοποίηση των επιμορφωτικών προγραμμάτων, τη διοικητική υποστήριξη, το ανθρώπινο δυναμικό, τις υποδομές και τα υλικά και άλλα μέσα που απαιτούνται για την υλοποίηση των δράσεων.

- Το **Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων**, στο πλαίσιο της αποστολής του και με έμφαση στην προώθηση, μέσω της εκπαίδευσης, της αρχής της μη διάκρισης, του σεβασμού και της άρσης των στερεοτύπων αναφορικά με το φύλο: i) θα παραχωρήσει επίσημα στην Επιστημονική Επιτροπή του Έργου και στην Ομάδα Εργασίας για το σχεδιασμό των εκπαιδευτικών δράσεων, το σύνολο του παραδοτέου του προαναφερόμενου εκπαιδευτικού υλικού, ii) θα διασφαλίσει την απρόσκοπτη συμμετοχή των στελεχών και εκπαιδευτικών στους/στις οποίους/-ες απευθύνονται οι επιμορφωτικές δράσεις, και iii) θα παρέχει διάχυση της σχετικής ενημέρωσης, συντονισμό των εμπλεκόμενων στελεχών και υπηρεσιών σε περιφερειακό επίπεδο, τυχόν απαιτούμενα μέσα σε τοπικό επίπεδο (αίθουσες, εξοπλισμό κ.λπ.), καθώς και κάθε δυνατή υποστήριξη για την υλοποίηση του Έργου.

- Η **Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων**, ως αρμόδιος κυβερνητικός φορέας για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση της εφαρμογής των πολιτικών για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών και αρμόδια για την προώθηση και πραγματοποίηση της νομικής και ουσιαστικής ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής, θα παρέχει την απαραίτητη τεχνογνωσία και εμπειρία από την υλοποίηση σχετικών πολιτικών σε επιτελικό

επίπεδο, καθώς και κάθε δυνατή υποστήριξη με συνεργασία στελεχών και εμπειρογνωμόνων.

- Το **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας,** ως φορέας με κύρια αποστολή την πραγματοποίηση επιστημονικών ερευνών και μελετών για θέματα ισότητας των φύλων και έχοντας διενεργήσει πρωτότυπες έρευνες και μελέτες σε θέματα που άπτονται της ισότητας των φύλων (θέματα απασχόλησης, επιχειρηματικότητας των γυναικών, εκπαίδευσης, συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων), στο πλαίσιο Εθνικών και Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων, θα παρέχει τεχνογνωσία και όλη την αποκτηθείσα εμπειρία από την υλοποίηση προηγούμενων συναφών Έργων και ειδικότερα του Έργου της Κατηγορίας Πράξης 4.1.1.α «Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων» (ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ), καθώς και εμπειρογνώμονες-συνεργάτες/-τριες που θα συνδράμουν στην υλοποίηση των δράσεων.

Επομένως, το Έργο αναμένεται ότι θα **συμβάλει:**

α) στην **ευαισθητοποίηση *και στην* ενδυνάμωση** του ανθρώπινου δυναμικού της **προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης**, μέσω της απόκτησης γνώσεων και δεξιοτήτων που αφορούν στην προώθηση της ισότητας των φύλων, και

β) στην **ένταξη της διάστασης του φύλου στις παιδαγωγικές πρακτικές** και στην υλοποίηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σχετικά με τα φύλα, τις έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις.

2. ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων πολιτικών ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει τα βασικότερα σημεία-ορόσημα των πολιτικών που έχουν αναπτυχθεί σε διεθνές επίπεδο, με έμφαση στην παρουσίαση της Διεθνούς Σύμβασης Εξάλειψης Όλων των Μορφών Διακρίσεων σε Βάρος των Γυναικών (CEDAW), όπως επίσης και της Διακήρυξης και της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου. Επιπλέον, στην εν λόγω ενότητα παρατίθενται οι πιο πρόσφατες πολιτικές ισότητας σε ευρωπαϊκό επίπεδο (π.χ. Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010 κ.λπ.). Τέλος, γίνεται μια σύντομη αναφορά στις εθνικές μας πολιτικές και δράσεις (π.χ. Υπουργείο Παιδείας και ΕΠΕΑΕΚ) για την προώθηση της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/-ουσες θα είναι σε θέση:

- **Να προσδιορίζουν** την ευρωπαϊκή και την εθνική σημασία και διάσταση των πολιτικών ισότητας στην εκπαίδευση.
- **Να κατανοούν** τη σκοπιμότητα των εθνικών πολιτικών ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση.
- **Να εξοικειωθούν** με βασικά θέματα προγραμμάτων του Γ' ΚΠΣ για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση (π.χ. ΕΠΕΑΕΚ Ι και ΙΙ).
- **Να αποκτήσουν** επαρκείς γνώσεις για τις πολιτικές ισότητας στην Ελλάδα.

Έννοιες - κλειδιά

Πολιτικές ισότητας των φύλων, Ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές (gender mainstreaming), Σύμβαση Εξάλειψης όλων των Μορφών Διακρίσεων σε βάρος των Γυναικών (CEDAW), Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου (Beijing Declaration and Platform for Action), Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας, Στρατηγική της Λισαβόνας, Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών, Στρατηγική «Ευρώπη 2020», Ευρωπαϊκό Σύμφωνο Ισότητας των Φύλων, Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010, Στρατηγική για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών 2010-2015, Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών, Ευρωπαϊκή Χάρτα για την Ισότητα των Φύλων στις Τοπικές Κοινωνίες, Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα (2001-2006), Εθνικές Προτεραιότητες Πολιτικής και Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008), Εθνικό Πρόγραμμα για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΕΑΕΚ), Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, Προσχολική εκπαίδευση.

2.1 Η προώθηση της ισότητας των φύλων σε διεθνές επίπεδο

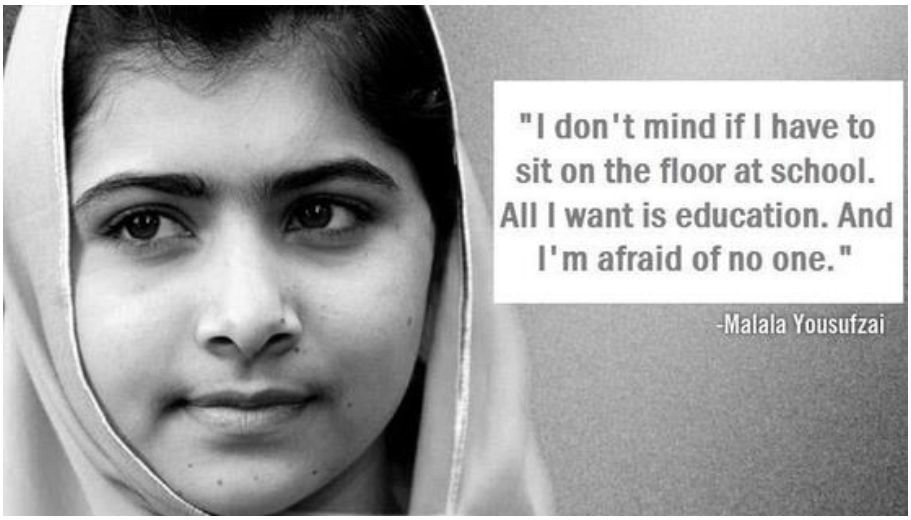

[Μτφρ. λεζάντας: *«Δεν με νοιάζει εάν πρέπει να καθίσω στο πάτωμα στο σχολείο. Όλα όσα θέλω είναι η εκπαίδευση. Και δεν φοβάμαι κανέναν.»*, Malala Yousufzai]

Σε διεθνές επίπεδο η πρώτη σαφής αναφορά στην κατάργηση των διακρίσεων με βάση το φύλο γίνεται στην **Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα**, η οποία υιοθετήθηκε και ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) το 1948. Σύμφωνα με τα δύο πρώτα άρθρα της Διακήρυξης:

> «*όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα [...] χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, [..] ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση*».

Τα **άρθρα** αυτά **αποτέλεσαν** τη **βάση** για την υιοθέτηση των μεταγενέστερων Συνθηκών, Συμβάσεων και άλλων νομικών κειμένων, όπως είναι για παράδειγμα, η Διεθνής Σύμβαση Εξάλειψης όλων των Μορφών Διακρίσεων σε Βάρος των Γυναικών (CEDAW) (Παπαγιαννοπούλου & Καραγεώργου, 2013). Στις 18 Δεκεμβρίου 1979 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε τη «**Σύμβαση εξάλειψης όλων των μορφών διακρίσεων σε βάρος των γυναικών**» (**CEDAW**) (United Nations, 1979). Η Σύμβαση αυτή θεωρείται το σημαντικότερο κείμενο για την ανάπτυξη πολιτικών ισότητας σε παγκόσμιο επίπεδο και βασικός της σκοπός

είναι η εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων, όπως επίσης η λήψη σχετικών αναγκαίων μέτρων από τις κυβερνήσεις των χωρών που την έχουν επικυρώσει, συμπεριλαμβανομένων και των νομοθετικών, σε όλους τους τομείς, ιδίως στον πολιτικό, τον κοινωνικό, τον οικονομικό και τον πολιτιστικό, για να εξασφαλίσουν την πλήρη ισότητα, την ανάπτυξη και την πρόοδο των γυναικών.

Στα 30 άρθρα που περιλαμβάνει ορίζονται οι διακρίσεις κατά των γυναικών, αλλά και τα μέτρα που καλούνται να λάβουν τα κράτη-μέλη, όπως για παράδειγμα:

- Νομοθετικές ρυθμίσεις για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (άρθρα 2 & 3).
- Μηχανισμοί προώθησης της ισότητας (άρθρο 4).
- **Αλλαγή των έμφυλων προτύπων κοινωνικοπολιτιστικής συμπεριφοράς**, για να εξαλειφθούν οι **προκαταλήψεις** και **συνήθειες** που βασίζονται στην ιδέα της κατωτερότητας ή ανωτερότητας του φύλου ή στην ιδέα **έμφυλων στερεοτύπων**, όπως επίσης να αναγνωριστεί η κοινή ευθύνη των ανδρών και των γυναικών στη φροντίδα για την ανατροφή των παιδιών και να κατανοηθεί η μητρότητα ως κοινωνική λειτουργία (άρθρο 5).

- Μέτρα για την καταπολέμηση της πορνείας και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των γυναικών (άρθρο 6).
- Δικαίωμα συμμετοχής στην **πολιτική** και στη **δημόσια ζωή** (άρθρο 7), δυνατότητα **εκπροσώπησης** της χώρας τους σε **διεθνή κλίμακα** και στις εργασίες των διεθνών οργανισμών (άρθρο 8), ίσα δικαιώματα στην εθνικότητα και την ιθαγένεια (άρθρο 9).
- Ίσα δικαιώματα στους κρίσιμους τομείς: α) της **εκπαίδευσης** (επαγγελματικός προσανατολισμός, παρακολούθηση προγραμμάτων κ.λπ.) (άρθρο 10), β) της **απασχόλησης** και σε άλλους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής (δικαίωμα εργασίας και ίσης αμοιβής, κοινωνική ασφάλιση, δικαίωμα παροχών κ.λπ.) (άρθρο 11

και 13), γ) της **υγειονομικής περίθαλψης** (άρθρο 12), δ) της **αγροτικής ανάπτυξης** (άρθρο 14).

- Ίσα δικαιώματα στις οικογενειακές σχέσεις και το γάμο (άρθρο 16).

Ο ΟΗΕ για την αποτελεσματική παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης έχει δημιουργήσει αντίστοιχο μηχανισμό (**Επιτροπή CEDAW**) βάσει του οποίου τα κράτη-μέλη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση έχουν την υποχρέωση να εκπονούν εθνικές εκθέσεις κάθε τέσσερα (4) χρόνια, για να αποτιμάται η πρόοδος των εφαρμοζόμενων πολιτικών για την ισότητα των φύλων, καθώς και οι σχετικές δεσμεύσεις.

Επιπλέον, το 1985 ο ΟΗΕ πραγματοποίησε στο Ναϊρόμπι την **3η Παγκόσμια Διάσκεψη Γυναικών**, στην οποία υιοθετήθηκαν οι «Στρατηγικές Προώθησης των Γυναικών».[2] Το 1995 πραγματοποιήθηκε στο Πεκίνο η **4η Παγκόσμια Διάσκεψη** του ΟΗΕ για τις *γυναίκες* με έμβλημα το τρίπτυχο «Ισότητα – Ανάπτυξη – Ειρήνη», στο πλαίσιο της οποίας εγκρίθηκαν η επονομαζόμενη **Διακήρυξη του Πεκίνου** και η **Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου** (Beijing Declaration and Platform for Action (United Nations, 1995).

Η Διακήρυξη και η Πλατφόρμα Δράσης, που εγκρίθηκαν στη λήξη της Διάσκεψης, διατυπώνουν τους στρατηγικούς στόχους και τις δράσεις που πρέπει να υλοποιηθούν, ώστε να αρθούν τα εμπόδια στην προώθηση της ισότητας των φύλων. Προσδιορίστηκαν έτσι **δώδεκα (12) κρίσιμοι τομείς** που αποτελούν εμπόδιο στην προώθηση των γυναικών και απαιτούν συνεπώς ειδική δράση:

1. γυναίκες και φτώχεια
2. **εκπαίδευση και κατάρτιση των γυναικών**
3. γυναίκες και υγεία
4. βία κατά των γυναικών
5. γυναίκες και ένοπλες συγκρούσεις
6. γυναίκες και οικονομία
7. γυναίκες, εξουσία και διαδικασία λήψης αποφάσεων
8. θεσμικοί μηχανισμοί για την προώθηση των γυναικών
9. ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών

[2] Μετά την 3η Παγκόσμια Διάσκεψη Γυναικών στο Ναϊρόμπι το 1985, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στα διεθνή κείμενα, η έννοια της ένταξης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών (gender mainstreaming).

10. γυναίκες και μέσα μαζικής επικοινωνίας

11. γυναίκες και περιβάλλον

12. το κορίτσι-παιδί.

Η Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου αποτελεί το πρώτο επίσημο διεθνές κείμενο που υιοθετεί τη στρατηγική και τον όρο «**ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές**» (gender mainstreaming) και ορίστηκε ως η προώθηση *«από τις κυβερνήσεις και άλλους φορείς» της «ενεργού και εμφανούς πολιτικής της ένταξης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές και τα προγράμματα, έτσι ώστε πριν από τη λήψη αποφάσεων να πραγματοποιείται μια ανάλυση των επιπτώσεων στις γυναίκες και στους άνδρες αντίστοιχα»*.

Σε συνέχεια της 4ης Παγκόσμιας Διάσκεψης του ΟΗΕ για τις γυναίκες, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης (15 και 16 Δεκεμβρίου 1995) ζήτησε τη διενέργεια ετήσιας επισκόπησης της εφαρμογής της Πλατφόρμας Δράσης στα κράτη-μέλη. Μια Ειδική Σύνοδος του ΟΗΕ το 2000 με θέμα «**Γυναίκες 2000: ισότητα των φύλων, ανάπτυξη και ειρήνη στον 21ο αιώνα**» (**Πεκίνο + 5**) (United Nations, 2010a), εξασφάλισε τη συνέχεια της 4ης Παγκόσμιας Διάσκεψης για τις γυναίκες και συμφωνήθηκε η τακτική αξιολόγηση της εφαρμογής του Προγράμματος του Πεκίνου μέχρι το 2005. Πάνω σε αυτή τη βάση, εκδόθηκαν τρεις Εκθέσεις: **Πεκίνο +10 – Πρόοδος μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2005), Πεκίνο +15: Η Πλατφόρμα για δράση και η Ευρωπαϊκή Ένωση (2010) και Πεκίνο +20 (2015)**, όπου αποτιμήθηκε η πρόοδος που επιτεύχθηκε από την 4η Παγκόσμια Διάσκεψη Γυναικών στο Πεκίνο (1995-2015).

Ο απολογισμός της εφαρμογής της Πλατφόρμας επιβεβαίωσε ότι άσκησε θετική επίδραση στις πολιτικές για την ισότητα των φύλων. Εντούτοις, χρειάζεται ακόμα πολλά να γίνουν στον τομέα της ισότητας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, καθώς η πρόοδος της ένταξης της διάστασης του φύλου στο σύνολο των πολιτικών βαίνει με αργούς ρυθμούς (Council of Europe, 2008). Η ισότητα των φύλων αποτέλεσε έτσι τη βασική συνισταμένη του συνόλου των πολιτικών που καθορίζει τη διαμόρφωση της ατζέντας, και δεν είναι πλέον αυτόνομο και περιφερειακό ζήτημα (UN 2002). Στα πλαίσια αυτά δημιουργήθηκε η Επιτροπή για την

Κατάσταση της Γυναίκας (**UN Commission on the Status of Women 2008**), που καταγράφει καλές πρακτικές και αξιολογεί την πρόοδο των πολιτικών των φύλων σε επιμέρους κράτη με γνώμονα την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου.

Οι **Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας** (ΑΣΧ) είναι συνολικά οκτώ, ανταποκρίνονται στις βασικές παγκόσμιες αναπτυξιακές προκλήσεις και πρέπει να επιτευχθούν μέχρι το 2015. Οι στόχοι αυτοί καθορίζονται από τις δράσεις και τους στόχους που περιλαμβάνονται στην **Διακήρυξη της Χιλιετίας** (United Nations, 2000b), η οποία υιοθετήθηκε από 189 Έθνη και υπογράφηκε από 147 αρχηγούς Κρατών και Κυβερνήσεων κατά τη διάρκεια της **Συνόδου Κορυφής της Χιλιετίας των Ηνωμένων Εθνών**, το Σεπτέμβριο του 2000.

Οι 8 ΑΣΧ υπόκεινται σε χρονικούς περιορισμούς και μετρώνται βάσει 48 δεικτών, οι οποίοι αναπτύχθηκαν ειδικά για την παρακολούθηση της προόδου τους. Οι τρεις πρώτοι στόχοι αφορούν: 1) στην εξάλειψη της φτώχειας και της πείνας, 2) **στην εξασφάλιση πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για όλους/-ες**, (να εξασφαλιστεί ότι μέχρι το 2015, όλα τα παιδιά σε όλον τον κόσμο, αγόρια και κορίτσια, θα έχουν τη δυνατότητα να ολοκληρώσουν ένα πλήρες πρόγραμμα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης), 3) στην προώθηση της ισότητας των δύο φύλων και την ενδυνάμωση της θέσης των γυναικών. Ο 3ος στόχος αφορά συγκεκριμένα στην *εξάλειψη της ανισότητας των φύλων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση έως το 2005*, και *σε όλες τις βαθμίδες όχι αργότερα από το 2015*.

Παρά την πρόοδο που σημειώθηκε στην επίτευξη των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τις γυναίκες και τα κορίτσια, και μολονότι ο Αναπτυξιακός Στόχος 3 της Χιλιετίας προσδιορίζει την ισότητα των φύλων και τη χειραφέτηση των γυναικών ως καθολική προτεραιότητα, η συνολική πρόοδος για τις γυναίκες και τα κορίτσια σε όλους τους Αναπτυξιακούς Στόχους της Χιλιετίας παραμένει αργή και άνιση, τόσο εντός όσο και μεταξύ των χωρών. Πράγματι, η έλλειψη προόδου ως προς την ισότητα των φύλων έχει εμποδίσει την πρόοδο προς την κατεύθυνση όλων των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας και είναι

ιδιαίτερος λόγος ανησυχίας για περιφέρειες και περιοχές που πλήττονται από τη φτώχεια και για περιθωριοποιημένες, ευπαθείς και μειονεκτούσες γυναίκες και κορίτσια, καθώς και για όσες υφίστανται πολλαπλές μορφές διακρίσεων και ανισοτήτων διαφόρων ειδών.

Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα, ως κράτος μέλος των Διεθνών Οργανισμών, έχει αποδεχθεί, υιοθετήσει και κυρώσει όλες τις Διεθνείς Συμβάσεις που ως σκοπό έχουν να βελτιώσουν τη θέση των γυναικών σε όλους τους τομείς της οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής της χώρας. Επίσης, η ισότητα των φύλων συνιστά πλέον κεντρικό σκοπό και επιδίωξη της κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης[3].

[3] Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 23, συνθήκη ΕΚ άρθρο 3 παράγραφος 2.

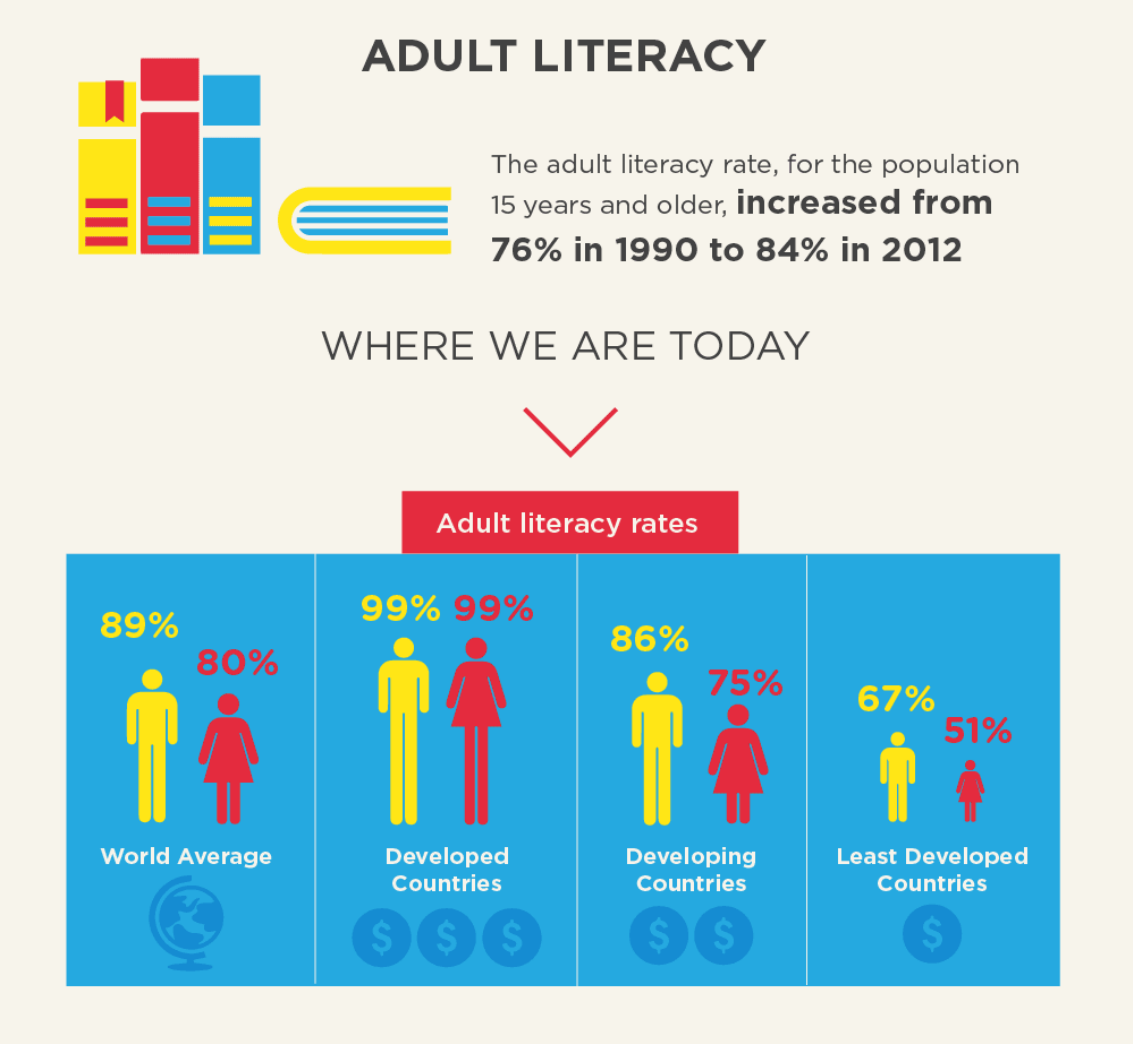

Πηγή: http://beijing20.unwomen.org/en/infographic/education-and-training

[Μτφρ. εικόνας: *«Το ποσοστό της εγγραμματοσύνης των ενηλίκων, για τον πληθυσμό ηλικίας 15 ετών και άνω, αυξήθηκε από 76% το 1990 σε 84% το 2012».*]

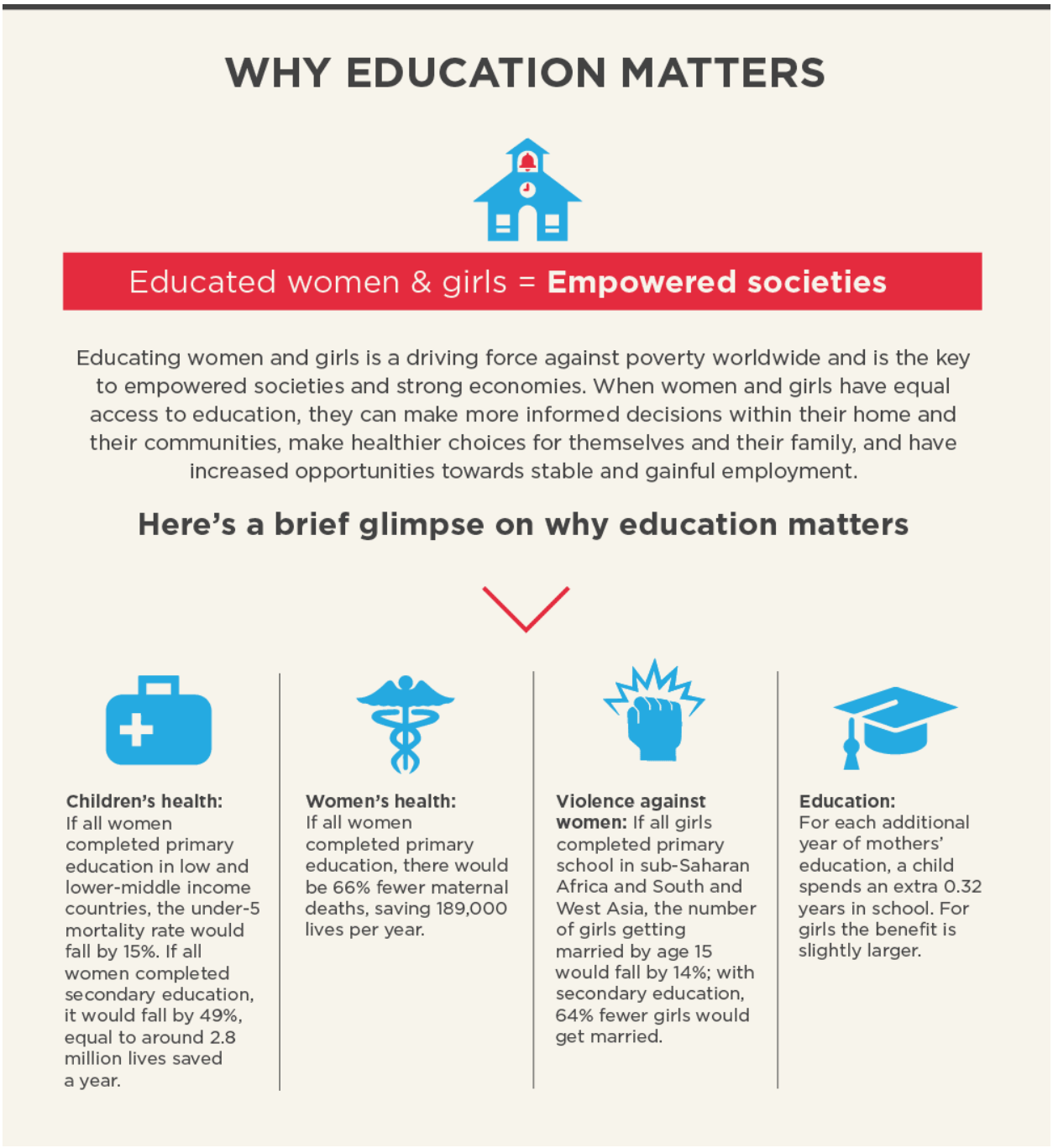

Πηγή: http://beijing20.unwomen.org/en/infographic/education-and-training

[Μτφρ. εικόνας: *«Η εκπαίδευση των γυναικών και των κοριτσιών συνιστά μια κινητήρια δύναμη ενάντια στη φτώχεια και είναι το κλειδί για ενδυναμωμένες κοινωνίες και δυνατές οικονομίες. Όταν οι γυναίκες και τα κορίτσια έχουν ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση, μπορούν να λαμβάνουν καλύτερες αποφάσεις εντός του οίκου τους, στις κοινότητές τους, να κάνουν πιο υγιείς επιλογές για τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους, και έχουν αυξημένες ευκαιρίες για μια σταθερή και επικερδή εργασία».*]

2.2 Οι κυριότερες ευρωπαϊκές πολιτικές και η ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο σύνολο νομοθετικών πρωτοβουλιών, δεσμεύσεων και εξελίξεων (Οδηγίες Αποφάσεις, Συστάσεις, Ανακοινώσεις κ.λπ.) αναφέρονται στην ισότητα των ανδρών και των γυναικών και αφορούν στα ακόλουθα (ΕΥΣΕΚΤ, 2003: 16, Παπαγιαννοπούλου & Παπαρούνη, 2006):

- ίση μεταχείριση στα θέματα και στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης
- προστασία της μητρότητας και γονική άδεια
- ίση πρόσβαση στην απασχόληση, την ένταξη και επανένταξη, **την εκπαίδευση**, την επαγγελματική κατάρτιση, τις συνθήκες εργασίας και στην προστασία της αξιοπρέπειας των γυναικών και ανδρών στην εργασία
- φύλαξη παιδιών
- προώθηση θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών
- προστασία της αξιοπρέπειας των ανδρών και των γυναικών
- καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών
- ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας (αρχή της ισότητας των αμοιβών μεταξύ ανδρών και γυναικών).

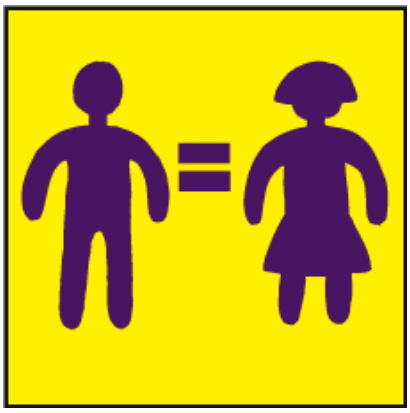

Αν και η ισότητα των φύλων αναφέρεται για πρώτη φορά σε νομικό κείμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ιδρυτική Συνθήκη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, το 1957 με τη θέσπιση της *αρχής της ίσης αμοιβής για ίση εργασία* (άρθρο 119), προτεραιότητα στην ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα αποκτά από την υπογραφή της **Συνθήκης του Άμστερνταμ**, το 1997. Μετά την κύρωση της Συνθήκης του Άμστερνταμ την 1η Μαΐου 1999 ενδυναμώθηκε η δέσμευση της ΕΕ για την ισότητα των φύλων (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1997). Στη Συνθήκη δόθηκε έμφαση στην ανάγκη να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προωθηθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών μέσω της ένταξης της ισότητας των φύλων σε όλες τις πολιτικές της ΕΕ (άρθρο 3). Τέλος, με το άρθρο 141 προωθήθηκε η υιοθέτηση **θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών** στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης. Η υιοθέτηση της ένταξης του φύλου στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης επέτρεψε τη

διεύρυνση των πολιτικών στις οποίες θα πρέπει να συμπεριλαμβάνεται η διάσταση του φύλου. Δεν επέφερε, όμως, τα αναμενόμενα αποτελέσματα σε όλους τους τομείς πολιτικής, αλλά σε πολλές περιπτώσεις οδήγησε στον περιορισμό των πολιτικών προώθησης της ισότητας μέσω θετικών δράσεων, ιδιαίτερα εκεί όπου οι εδραιωμένες πατριαρχικές δομές των ευρωπαϊκών θεσμών αλλά και οι προτεραιότητες που έρχονται σε αντίθεση με την προώθηση της ισότητας των φύλων κυριαρχούν (Stratigaki 2005).

Έκτοτε η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Εθνικές κυβερνήσεις των Κρατών-Μελών υιοθέτησαν την **προσέγγιση της ένταξης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές (gender mainstreaming)**, αποτελώντας πλέον τη νέα στρατηγική για την ισότητα. Μετά την έγκριση της Διακήρυξης και της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου (1995), η Ευρωπαϊκή Ένωση υπήρξε πρωτοπόρα στην υιοθέτηση και στην ανάπτυξη της στρατηγικής της «*ένταξης της οπτικής του φύλου*» στο σύνολο των πολιτικών και των δραστηριοτήτων της, τόσο εντός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όσο και εντός των Κρατών-Μελών.

Η ΕΕ με τη **Στρατηγική της Λισαβόνας** υιοθέτησε το Μάρτιο του **2000** και έθεσε τις βάσεις για τη χάραξη μιας νέας ευρωπαϊκής αναπτυξιακής πολιτικής στον **τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.** Αποτελεί πλέον σημείο αναφοράς για το σχεδιασμό πολιτικών στην εκπαίδευση, στην έρευνα, στην καινοτομία και στην τεχνολογική ανάπτυξη των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών. **Στόχος** της Στρατηγικής της Λισαβόνας είναι η πλήρης αναβάθμιση των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης μέχρι το 2010 και η μετάβαση στην οικονομία και στην κοινωνία της γνώσης. Σύμφωνα με τη Στρατηγική της Λισαβόνας, ως ισότητα νοείται:

> *«… Ο βαθμός στον οποίο τα άτομα μπορούν να επωφελούνται από την εκπαίδευση και την κατάρτιση, όσον αφορά τις ευκαιρίες, την πρόσβαση, την αντιμετώπισή τους και τα αποτελέσματα. Τα συστήματα που προάγουν την ισότητα είναι εκείνα που εξασφαλίζουν ότι τα αποτελέσματα τις εκπαίδευσης και της κατάρτισης είναι ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και άλλους παράγοντες που συνεπάγονται εκπαιδευτικά μειονεκτήματα και ότι η αντιμετώπιση ανταποκρίνεται στις ειδικές μαθησιακές ανάγκες του κάθε ατόμου».*

Μέσα στο πλαίσιο της ατζέντας της Λισαβόνας τέθηκαν **τρεις κατηγορίες στρατηγικών στόχων** για τα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, οι οποίοι αναφέρονται:

1. στη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης στην ΕΕ,
2. στη διευκόλυνση της πρόσβασης όλων στα συστήματα αυτά,
3. στο άνοιγμα των συστημάτων στον ευρύτερο κόσμο (Πετρουλάκη κ.ά., 2008).

Τα κράτη-μέλη της ΕΕ είναι υπεύθυνα για τις δικές τους πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης, αλλά μια ενέργεια σε επίπεδο ΕΕ μπορεί να ευνοήσει την αμοιβαία μάθηση και την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Επομένως, η ΕΕ υποστηρίζει τα κράτη-μέλη, ώστε να ενσωματώσουν τις αρχές της αποδοτικότητας και της ισότητας στα εκπαιδευτικά τους συστήματα και τα συστήματα κατάρτισης όπως ορίζουν η **αναθεωρημένη στρατηγική της Λισσαβόνας (2005)**[4] και το πρόγραμμα εργασίας «**Εκπαίδευση και κατάρτιση 2010»**.[5] Εξάλλου, οι αρχές αυτές θα ενσωματωθούν επίσης στο σχέδιο για την εκπαίδευση των ενηλίκων, στη δημιουργία ευρωπαϊκού πλαισίου πιστοποίησης και στατιστικών και δεικτών, καθώς και στα ερευνητικά προγράμματα που υπάγονται στο έβδομο πρόγραμμα-πλαίσιο της ΕΕ για την έρευνα και την ανάπτυξη.

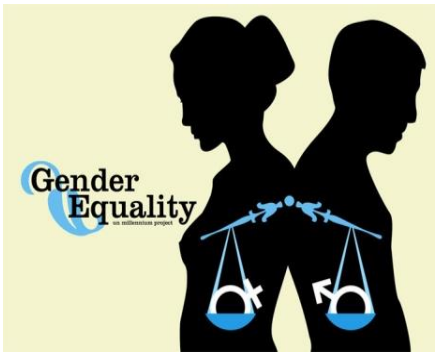

Επιπλέον, η **Στρατηγική για την ισότητα γυναικών και ανδρών** συνιστά το τρέχον Πρόγραμμα Εργασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ισότητα των φύλων για τη χρονική περίοδο **2010-2015**.[6] Το πλαίσιο αυτό δεσμεύει την Επιτροπή να προωθήσει την ισότητα σε όλες τις πολιτικές της στις εξής θεματικές προτεραιότητες:

- Ισότιμη οικονομική ανεξαρτησία για τις γυναίκες και τους άνδρες.
- Ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας.
- Ισότητα στη λήψη αποφάσεων.
- Αξιοπρέπεια, ακεραιότητα και καταπολέμηση της έμφυλης βίας.
- Προώθηση της Ισότητας των Φύλων εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης.

[4] Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. σχετικά: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv:c11325
[5] Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. σχετικά: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv:c11086
[6] Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. σχετικά: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/em0037_en.htm

- **Θέματα οριζόντιου χαρακτήρα (έμφυλοι ρόλοι, νομοθεσία και εργαλεία διακυβέρνησης).**

Η Στρατηγική υπογραμμίζει τη συμβολή της Ισότητας των Φύλων στην οικονομική και βιώσιμη ανάπτυξη και υποστηρίζει την εφαρμογή της διάστασης της Ισότητας των Φύλων στη Στρατηγική «**Ευρώπη 2020**», η οποία προβλέπει βιώσιμη και περιεκτική ανάπτυξη. Η εκπαίδευση και η κατάρτιση αποτελούν θεμελιώδη και αναπόσπαστα τμήματα αυτής της στρατηγικής, καθώς δύο από τους πέντε κεφαλειώδεις στόχους του προγράμματος «Ευρώπη 2020» σχετίζονται με την εκπαίδευση.[7]

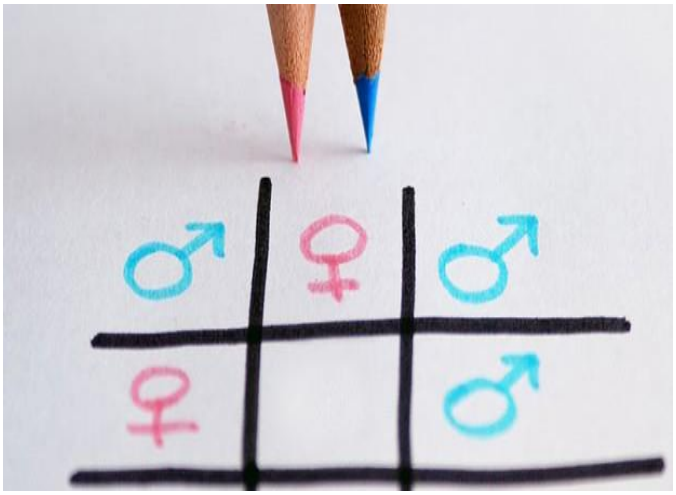

Επίσης, βασίζεται στις προτεραιότητες του **Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών 2006-2010** (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006), στον οποίον τέθηκαν έξι (6) τομείς προτεραιότητας για την ισότητα των φύλων, ως εξής:

1. ισότιμη οικονομική ανεξαρτησία για γυναίκες και άνδρες,
2. συμφιλίωση της ιδιωτικής, οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής,
3. ίση εκπροσώπηση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων,
4. εξάλειψη όλων των μορφών βίας με βάση το φύλο και της εμπορίας και διακίνησης ανθρώπων,
5. **εξάλειψη των στερεοτύπων των φύλων στην κοινωνία,**
6. προώθηση της ισότητας των φύλων στις εξωτερικές και αναπτυξιακές πολιτικές (εκτός ΕΕ).

Στο κείμενο του Χάρτη, για κάθε έναν από τους έξι τομείς προτεραιότητας προσδιορίζονται οι στόχοι, οι ενέργειες προτεραιότητας και οι δείκτες για την παρακολούθηση της προόδου της εφαρμογής των στόχων. Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών 2006-2010 εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 13/4/2007.

[7] Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe από τον EACEA P9 'Eurydice', Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Μέσων και Πολιτισμού, 2010».

Το **Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών**[8] προβλέπεται ότι θα παρέχει την απαιτούμενη τεχνογνωσία κατά την εφαρμογή του Χάρτη Πορείας και ότι θα διαδραματίσει ρόλο καίριας σημασίας στην παρακολούθηση των περισσότερων από τις παραπάνω ενέργειες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005). Ο Χάρτης Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών «έδωσε νέα πνοή στην Κοινοτική πολιτική στον εν λόγω τομέα» (European Commission, 2008: 8).

Προς την ίδια κατεύθυνση και το ίδιο έτος (2006) με το Χάρτη Πορείας για την Ισότητα μεταξύ Ανδρών και Γυναικών (2006-2010), υιοθετήθηκε από τα Κράτη-Μέλη και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το **Ευρωπαϊκό Σύμφωνο Ισότητας των Φύλων**[9]. Το Σύμφωνο, ωστόσο, επικεντρώθηκε κυρίως στην ενθάρρυνση των δράσεων Κρατών-Μελών ως προς τη γυναικεία επιχειρηματικότητα, τη γεφύρωση του έμφυλου χάσματος και την καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων στην απασχόληση. Το Συμβούλιο της Ευρώπης ενέκρινε νέο **Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την ισότητα των φύλων για την περίοδο 2011-2020,** το οποίο, μεταξύ άλλων, παροτρύνει τα Κράτη-Μέλη να αναλάβουν άμεση δράση, λαμβάνοντας μέτρα για την **εξάλειψη των στερεότυπων με βάση το φύλο**, την εξασφάλιση ίσων αμοιβών για ίση εργασία και την προώθηση της ισότιμης συμμετοχής των γυναικών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2011).

Συμπεραίνεται ότι, επειδή ο χώρος της εκπαίδευσης αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο προβολής και διαμόρφωσης των γυναικείων και ανδρικών ταυτοτήτων, τα κράτη μέλη θα πρέπει να προωθήσουν εκπαιδευτικές προσεγγίσεις και μεθόδους διδασκαλίας που στοχεύουν στην

[8] Το Ινστιτούτο ιδρύθηκε στις 20/12/2006 και στα καθήκοντά του περιλαμβάνονται τα ακόλουθα: α) Συλλογή, ανάλυση και διάδοση πληροφοριών και αξιόπιστων δεδομένων για την ισότητα των φύλων, β) Ενθάρρυνση της ανταλλαγής πληροφοριών και προώθηση του διαλόγου σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο, με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς, και κυρίως με τα θεσμικά όργανα της Κοινότητας και των Κρατών-Μελών, τους κοινωνικούς εταίρους, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, τα ερευνητικά κέντρα, τα Πανεπιστήμια κ.λπ. και γ) Ευαισθητοποίηση των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσω της διοργάνωσης διασκέψεων, εκστρατειών και συναντήσεων με θέμα την ισότητα των δύο φύλων, και διατύπωση συμπερασμάτων που θα υποβάλλονται στην Επιτροπή.

[9] Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων, http://www.eu2006.at/en/News/Council_Conclusions/2403EuropeanCouncil.pdf

διδασκαλία της αρμονικής συμβίωσης και διευκολύνουν τους/τις εκπαιδευόμενους/-ες να αποκτήσουν γνώσεις που είναι απαραίτητες για το σεβασμό στη διαφορετικότητα και στην ισότητα. Εξάλλου, οι έμφυλες διαφορές στην εκπαίδευση ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην οικονομική ανάπτυξη όσο και στην κοινωνική συμμετοχή των ατόμων, καθώς από τα στοιχεία προκύπτει ότι οι γυναίκες εξακολουθούν να υπο-εκπροσωπούνται στους τομείς των μαθηματικών, των επιστημών και της τεχνολογίας, ενώ παράλληλα τα αγόρια είναι πιθανότερο να σημειώνουν χαμηλές επιδόσεις στην ανάγνωση. Αυτά τα δύο παραδείγματα καταδεικνύουν ότι κατά τη διαδικασία χάραξης πολιτικών και στρατηγικών με στόχο τη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιτεύγματος, θα πρέπει να δοθεί η δέουσα προσοχή στις διαφορές των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης.

[Μτφρ. λεζάντας: *«Όταν μεγαλώσω, θα ήθελα να γίνω δρομέας στους Ολυμπιακούς αγώνες, γιατί μου αρέσει να τρέχω και να κερδίζω βραβεία».*]

2.3 Οι εθνικές πολιτικές και δράσεις για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση

2.3.1 Μηχανισμοί, θεσμικά όργανα και εργαλεία προώθησης της ισότητας των φύλων

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών αναγνωρίζεται ως δικαίωμα και καθίσταται υποχρεωτική από το 1834. Η εκπαίδευση των κοριτσιών όμως παρεχόταν εντός του οίκου, ενώ η εκπαίδευση των αγοριών επιτρεπόταν από το 1834 να είναι και δημόσια (Κλαδούχου, 2005).

Το **Σύνταγμα του 1975** κατοχύρωσε για πρώτη φορά την αρχή της ισότητας των φύλων (άρθρο 4 παρ. 2) ως ειδικότερη έκφανση της γενικής αρχής της ισότητας. Το άρθρο 4, παρ. 2, του Συντάγματος του 1975 αναφέρει: *«Οι Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις»*, διατύπωση που κατοχυρώνει τα ίσα δικαιώματα των δύο φύλων. Στο πλαίσιο της συνταγματικής αυτής ρύθμισης επιχειρείται να αντιμετωπισθεί η ανισότητα των φύλων με νομοσχέδια σχετικά με την αναθεώρηση του οικογενειακού δικαίου, την προστασία της μητρότητας και την αντιμετώπιση της βίας που υφίστανται οι γυναίκες (Ζιώγου-Καραστεργίου & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 1998).

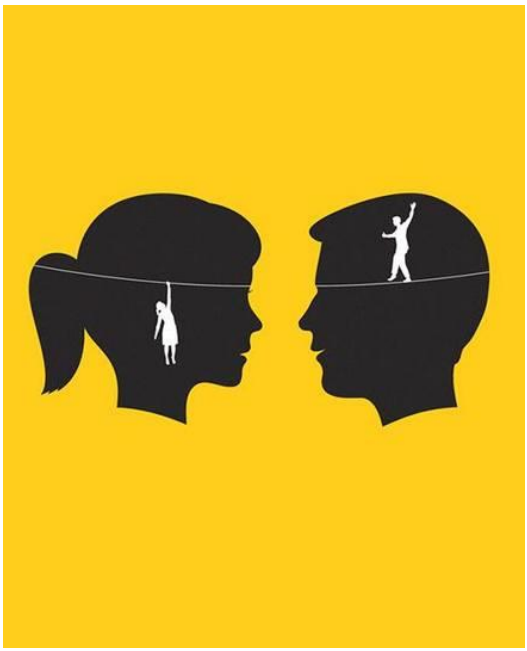

Την ίδια χρονική στιγμή ψηφίζονται σημαντικοί νόμοι που αφορούν στους τομείς της εργασίας, ίσης αμοιβής/ίσης μεταχείρισης, **παιδείας**, κοινωνικής ασφάλισης, υγείας, οικογένειας, γονικής μέριμνας, μητρότητας, βίας κατά των γυναικών και δημιουργούν το πλαίσιο των πολιτικών ισότητας στην Ελλάδα, είτε μέσω της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στις ευρωπαϊκές και διεθνείς συμβάσεις, είτε μέσω της αποδοχής των αιτημάτων του γυναικείου κινήματος για την άρση των διακρίσεων που αφορούσαν στα δύο φύλα (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2005: 24-35).

Με το **Ν. 1329/83**[10] προσαρμόστηκε το Οικογενειακό Δίκαιο στη συνταγματική αρχή της ισότητας των δύο φύλων, καθώς **καταργήθηκε η έννοια της «πατριαρχικής» οικογένειας**, η οποία αντικαταστάθηκε με την "οικογένεια της ισότητας". Επίσης, σύμφωνα με το νέο Οικογενειακό Δίκαιο, η «*ανατροφή και εκπαίδευση» των παιδιών, πρέπει να γίνεται «χωρίς διάκριση φύλου*» (άρθρο 1518). Επιπλέον, με το **Ν. 1286/82**[11] καταργούνται οι διακρίσεις φύλου και επιτρέπεται, από το σχολικό έτος 1983-84 η είσοδος και των δύο φύλων σε όλα τα τμήματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καταργούνται οι διορισμοί υποψηφίων ενός μόνο φύλου ή με ποσοστά από καθένα φύλο σε θέσεις εκπαιδευτικού προσωπικού των δημοσίων σχολείων δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης και των Σχολών Εκπαίδευσης Διδακτικού Προσωπικού (άρθρο 14). Με τον ίδιο νόμο επιτρέπεται να εγγράφονται και άνδρες σπουδαστές στις σχολές Νηπιαγωγών και Οικιακής Οικονομίας.

Με το **Ν. 1566/85**[12] καθιερώθηκε οριστικά ο θεσμός της συνεκπαίδευσης[13] και βάσει του πρώτου άρθρου (παρ. 1) του νόμου: «*σκοπός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών/-τριών ώστε <u>ανεξάρτητα από το φύλο</u> και την καταγωγή να έχουν την δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά».*[14] Με αφορμή την ψήφιση των διατάξεων του νόμου αυτού ξεκίνησαν επίσης και κάποιες παρεμβάσεις στα σχολικά διδακτικά εγχειρίδια, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την αφαίρεση τυχόν προκαταλήψεων με βάση το φύλο (Πετρουλάκη κ.ά., 2008).

---

[10] Νόμος 1329/1983, *Κύρωση ως Κώδικα του Σχεδίου Νόμου: Εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στον Αστικό Κώδικα, τον Εισαγωγικό του Νόμο, την Εμπορική Νομοθεσία και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς και μερικός εκσυγχρονισμός των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν το Οικογενειακό Δίκαιο*. (ΦΕΚ 25/Α//18.02.1983).

[11] Νόμος 1286/1982. *Μετεγγραφές και κατατάξεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση*. (ΦΕΚ 119/Α/ 30.9.1982)

[12] Νόμος 1566/ 1985. *Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις.* (ΦΕΚ 167/Α/ 30.09.1985).

[13] Καταργήθηκε το άρθρο 7 του Ν. 4371/ 1929, ο οποίος είχε θεσπίσει τη παράλληλη εκπαίδευση των κοριτσιών και των αγοριών σε χωριστά δευτεροβάθμια σχολεία αρρένων και θηλέων.

[14] Βλ. επίσης: Τζήκας, Δ., *Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ισότητα των φύλων*. Στο: Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών: Παιδαγωγικό υλικό και Ισότητα ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, Αθήνα 7-9 Απριλίου 1994: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα 1995.

Ο δρόμος για την ουσιαστική (de facto) ισότητα των φύλων διευρύνθηκε με τη διάταξη του **άρθρου 116 παρ. 2, η οποία προήλθε από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001**. Με τη διάταξη αυτή καταργήθηκαν οι αποκλίσεις από την αρχή της ισότητας των φύλων και ελήφθη μέριμνα από την Πολιτεία, προκειμένου να θεσπιστούν **ειδικά θετικά μέτρα** για την εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών (ΕΥΣΕΚΤ, 2003: 24).

Ο πρώτος **δημόσιος μηχανισμός ισότητας των φύλων** δημιουργήθηκε στη δεκαετία του 1980 οπότε και ξεκινά η δημιουργία του νομικού πλαισίου για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών.[15] Το 1982 συστάθηκε η θέση *Ειδικού Συμβούλου για θέματα Ισότητας του Πρωθυπουργού*, ενώ στο ίδιο διάστημα με το Ν. 1288/1982 ιδρύθηκε το *Συμβούλιο Ισότητας των δύο Φύλων* ως γνωμοδοτικό όργανο απευθείας υπαγόμενο στον Πρωθυπουργό, λειτουργώντας ως αυτοτελής υπηρεσιακή μονάδα. Με το Ν. 1558/1985, συστήνεται *η Γενική Γραμματεία Ισότητας (ΓΓΙ)*, η οποία υπαγόταν καταρχάς στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης και στη συνέχεια στο Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Η ΓΓΙ αποτελεί τη μόνη αρμόδια δημόσια υπηρεσία με στόχο την προώθηση και πραγματοποίηση της νομικής και ουσιαστικής ισότητας ανδρών και γυναικών σε όλες τις εκφάνσεις της πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής.

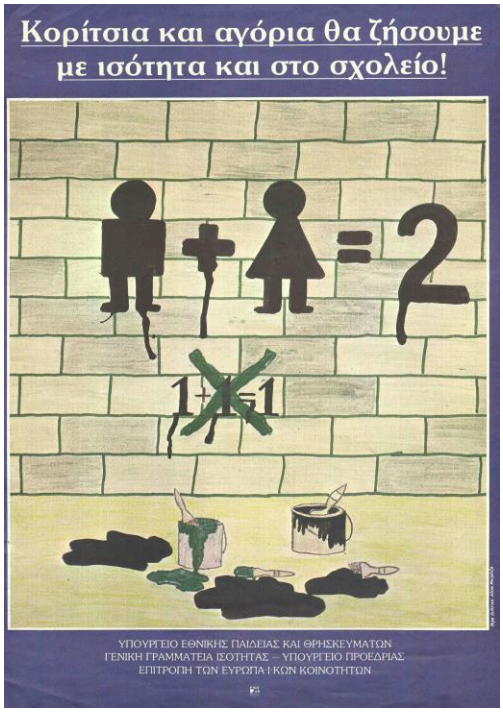

Η **Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ)** υπάγεται πλέον στο Υπουργείο Εσωτερικών. Το Φεβρουάριο του 2008, με το Προεδρικό Διάταγμα **ΠΔ 5/2008**,[16] ολοκληρώθηκε η κατάρτιση του νέου Οργανισμού της ΓΓΙΦ έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες, σύμφωνα και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Για το σκοπό αυτό, η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων ασκεί νομοθετικό έργο και εφαρμόζει πολιτικές και δράσεις προκειμένου: α) να καλύψει το έλλειμμα ισότητας που υφίσταται σε πολλούς τομείς (π.χ. αγορά εργασίας, **εκπαίδευση** κ.λπ.), β) να καλύψει το έλλειμμα συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, γ) να

[15] Νόμος 1288/1982, Ρύθμιση θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης και της ΥΕΝΕΔ, καθώς και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 120/Α/ 01.10.82).
[16] ΠΔ 5/ 2008. *Οργανισμός της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων*. (ΦΕΚ 17/Α/ 08.02.2008)

αντιμετωπίσει τα κρούσματα βίας με θύματα γυναίκες και δ) **να καταπολεμήσει τις στερεότυπες αντιλήψεις για το ρόλο των δύο φύλων.**[17]

Με το Ν. 1835/1989, ιδρύθηκε το **Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ),** το οποίο βάσει του Ν. 2266/1994 λειτουργεί ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου που εποπτεύεται από το Υπουργείο Εσωτερικών και επιχορηγείται εν μέρει από τον προϋπολογισμό της Γενικής Γραμματείας Ισότητας. Βασικός άξονας ανάπτυξης των δραστηριοτήτων του είναι η διεξαγωγή ερευνών και η εκπόνηση μελετών σε θέματα ισότητας των φύλων, καθώς και η ενίσχυση και προώθηση των γυναικών σε κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.[18]

Βάσει εγκυκλίου του Γενικού Γραμματέα του ΥΠΕΣΔΔΑ θεσμοθετήθηκαν το 1989 με Προεδρικό Διάταγμα (ΠΔ 370/1989), οι *Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας (ΝΕΙ)* και τα

Νομαρχιακά Γραφεία Ισότητας (ΝΓΙ) που απαρτίζονται από εκπροσώπους κρατικών, τοπικών φορέων και γυναικείων οργανώσεων σε κάθε Νομαρχία με σκοπό την πληρέστερη ενημέρωση των πολιτών και λειτουργούν παράλληλα με τον κεντρικό μηχανισμό ισότητας. Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της «Ίδρυσης και λειτουργίας της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης» με τους Νόμους 2218 και 2240/1994, τα Γραφεία Ισότητας των Νομαρχιών εντάσσονται στους αυτοτελείς Οργανισμούς κάθε Νομαρχίας και οι Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας συγκροτούνται με αποκλειστική αρμοδιότητα του Νομάρχη.

Με την υπ' αριθμ. Υ 316/14-7-00 (ΦΕΚ 870/17-7-00 τευχ. Β') απόφαση του Πρωθυπουργού συστάθηκε *Διυπουργική Επιτροπή* για την ισότητα των δύο φύλων. Το έργο της Επιτροπής είναι: α) η λήψη των αναγκαίων αποφάσεων για την προώθηση της Εθνικής Πολιτικής για την ισότητα των δύο φύλων στο πλαίσιο των κατευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των πολιτικών ισότητας των Διεθνών Οργανισμών, με στόχο να ενταχθεί η

[17] Βλ. και www.isotita.gr
[18] Βλ. και www.kethi.gr

διάσταση του φύλου σε όλες τις πολιτικές (mainstreaming), β) ο συντονισμός των Υπουργείων και των φορέων του δημόσιου τομέα κατά την επεξεργασία πολιτικών και δράσεων για τις γυναίκες σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, γ) η υποστήριξη των Υπουργείων και των φορέων του δημόσιου τομέα στο σχεδιασμό νομοθετικών πρωτοβουλιών και την υλοποίηση μέτρων που αφορούν ειδικά στις γυναίκες, δ) η προετοιμασία και η κατάρτιση του Ετήσιου Προγράμματος Δράσης για την ισότητα, με στόχο τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής στο πλαίσιο του Γ' Κ.Π.Σ., καθώς και η παρακολούθηση της υλοποίησης, των δράσεων και των μέτρων του εν λόγω προγράμματος, ε) η εποπτεία, η παρακολούθηση και η ποιοτική και ποσοτική αποτίμηση των ασκούμενων πολιτικών και στ) η προβολή των αποφάσεων για θέματα ισότητας των δύο φύλων.

Από το 2000 θεσμοθετήθηκαν με Νόμο (Ν. 2839/2000) και σε επίπεδο Περιφέρειας *13 Επιτροπές Ισότητας (ΠΕΙ)*. Με στόχο να εφαρμοστεί μια αποτελεσματική πολιτική για την Ισότητα Ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών, η οποία απαιτεί ουσιαστική συνεργασία και συμμετοχή όλων των τοπικών ή περιφερειακών παραγόντων, για την ουσιαστικότερη προώθηση της αρχής της Ισότητας, η οποία απαιτεί μια στρατηγική επικοινωνίας και ευαισθητοποίησης όλων των τοπικών κοινωνικών φορέων κάθε περιφέρειας, με πρόταση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας θεσμοθετήθηκαν με το Ν. 2839/2000 άρθρο 6 παράγραφος 2, 13 Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας στις αντίστοιχες Περιφέρειες της Χώρας (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2003).

Με τη μεταρρύθμιση της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης (**Πρόγραμμα «Καλλικράτης»**) συνενώθηκαν στους **νέους Δήμους** (Αυτοδιοίκηση Α΄ βαθμού) όλες οι αρμοδιότητες στους τομείς της φροντίδας, των κοινωνικών υπηρεσιών και της πρόνοιας. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 186, VI, του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α΄), σε κάθε περιφέρεια συγκροτείται, με απόφαση του Περιφερειάρχη, **Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας των Φύλων**, που αναλαμβάνει ως έργο να εξειδικεύει τις

γενικές-κεντρικές πολιτικές για την ισότητα σε τοπικό επίπεδο και να εισηγείται τις προτάσεις της τόσο στα αρμόδια όργανα που σχεδιάζουν και εφαρμόζουν πολιτικές και μέτρα σε τοπικό επίπεδο, όσο και στη Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 97 του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α΄) οι Δήμοι στο πλαίσιο κατάρτισης των οργανισμών εσωτερικής υπηρεσίας και της συγκρότησης των υπηρεσιών τους, υποχρεούνται μέχρι τις 31/12/2012 να περιλάβουν στους ανωτέρω οργανισμούς τους, μεταξύ άλλων, και την **Υπηρεσιακή Μονάδα «Άσκηση Κοινωνικής Πολιτικής και Πολιτικών Ισότητας των Φύλων»**. Η σύσταση υπηρεσιακής μονάδας για τις πολιτικές ισότητας των φύλων σε επίπεδο Δήμου επιτρέπει την ανάπτυξη των εκάστοτε δημοτικών πολιτικών και προγραμμάτων γύρω από ένα κομβικό σημείο, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως πόλος συντονισμού, πληροφόρησης, ενημέρωσης και δικτύωσης αφενός καλύπτοντας ευρύτερες περιοχές, προγράμματα, συναρμόδιους φορείς και γυναικείες οργανώσεις, και αφετέρου επιτρέποντας την αποτελεσματική διασύνδεσή τους (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2010).

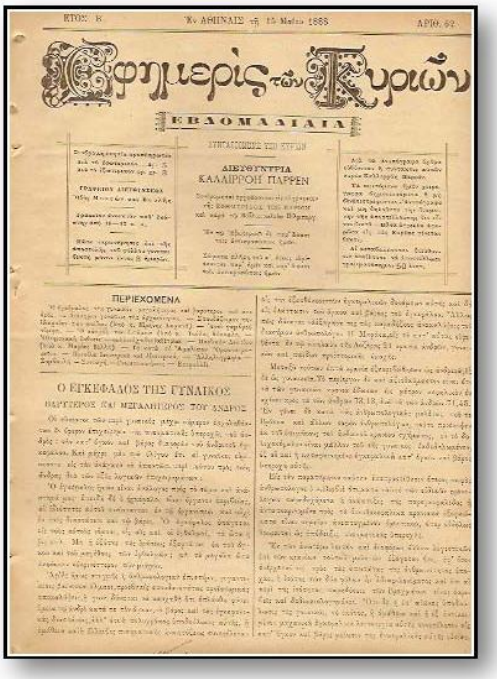
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ
ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ
ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ ΠΑΡΡΕΝ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
Ο ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ

Η ΓΓΙΦ προώθησε την Υπογραφή της **«Ευρωπαϊκής Χάρτας για την Ισότητα των Φύλων στις Τοπικές Κοινωνίες»** και σε όλα τα Υπουργεία, στις Περιφέρειες και στους 15 μεγαλύτερους Δήμους έχει δρομολογηθεί η χρηματοδότηση **Σχεδίων Δράσης Ισότητας (gender action plan)** (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2012, Μάρη & Μπίρμπας, 2010).

Τέλος, το Σεπτέμβριο του 2006, με το Ν. 3488/2006, ανατέθηκε στο **Συνήγορο του Πολίτη (ΣτΠ)**[19] η παρακολούθηση και εν γένει η υποστήριξη της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης και εργασίας και επεκτάθηκε το πεδίο παρέμβασής του και στον ιδιωτικό τομέα. Πρόκειται για μία ειδική αποστολή που έχει έρεισμα στο κοινοτικό δίκαιο (Οδηγία 2002/73/ΕΚ). Ο ΣτΠ παρακολουθεί την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης

[19] http://www.synigoros.gr/?i=isotita-ton-fylon.el

ανδρών και γυναικών μέσω της διερεύνησης αναφορών πολιτών και της διαμεσολάβησης για την άρση των διακρίσεων. Εν προκειμένω, ο ΣτΠ εξετάζει αναφορές που στρέφονται και κατά εργοδοτών του ιδιωτικού τομέα και κατά Τραπεζών. Όταν η αναφορά αφορά εργοδότη του ιδιωτικού τομέα, ο ΣτΠ συνεργάζεται με το **Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ**) είτε για τη συμφιλιωτική επίλυση της διαφοράς είτε για την επιβολή διοικητικού προστίμου από το ΣΕΠΕ. Για την επίτευξη της δεύτερης αποστολής του, δηλαδή για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, ο ΣτΠ επιδιώκει τη συνεργασία και τη δικτύωση με τη δημόσια διοίκηση, τους κοινωνικούς εταίρους, τις επιχειρήσεις, τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), ομόλογους φορείς στην Ευρωπαϊκή Ένωση κ.ά. Τον Ιούλιο του 2009 η ειδική αρμοδιότητά του ως φορέα υποστήριξης της ισότητας των φύλων επεκτάθηκε και στις διακρίσεις λόγω φύλου στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες του δημόσιου τομέα (Ν. 3769/2009). Η λειτουργία στο Συνήγορο του Πολίτη **ειδικού τμήματος («Κύκλου») για την ισότητα των φύλων,** από το Μάιο του 2008, διευκολύνει την ανάπτυξη της δυναμικής των ειδικών αυτών αντικειμένων.

2.3.2 Προγράμματα δράσης για την ισότητα των φύλων

Η στρατηγική-πλαίσιο της Ελλάδας για την ένταξη των πολιτικών ισότητας σε όλους τους τομείς δράσης (gender mainstreaming), αρχικά παρουσιάστηκε στο **Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα** (**2001-2006**), το οποίο εκπόνησε η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ) (Παπαγιαννοπούλου, 2012). Για την επίτευξη του κεντρικού στόχου του, τέθηκαν **τέσσερις στρατηγικοί στόχοι**, οι οποίοι ήταν οι εξής:

1. Η προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στην οικονομική ζωή.
2. Η προώθηση της ίσης συμμετοχής και εκπροσώπησης στον πολιτικό, στον κοινωνικό και στον οικονομικό τομέα.
3. Η προώθηση της ίσης πρόσβασης και ίσης εφαρμογής των κοινωνικών δικαιωμάτων για άνδρες και γυναίκες.

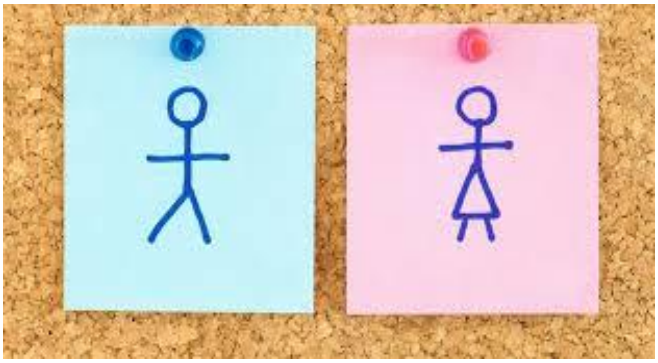

4. **Η προώθηση της αλλαγής του ρόλου και των στερεοτύπων των φύλων.**

Στη συνέχεια, η ΓΓΙΦ παρουσίασε για την περίοδο **2004-2008** μία στρατηγική Παρέμβαση-Εισήγηση στην Κυβερνητική Επιτροπή με τίτλο: **«Εθνικές Προτεραιότητες Πολιτικής και Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων»**, προκειμένου να αναδείξει τόσο την εθνική σημασία, όσο και την ευρωπαϊκή διάσταση των θεμάτων ισότητας ανδρών και γυναικών (Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2004). Στην εισήγηση αυτή παρουσιάστηκαν οι ακόλουθοι **τέσσερις άξονες ειδικών δράσεων** στους οποίους δόθηκε προτεραιότητα από τη ΓΓΙΦ:

1. Καταπολέμηση του ελλείμματος ισότητας στην αγορά εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα.
2. Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας με θύματα τις γυναίκες.
3. **Καταπολέμηση των στερεότυπων αντιλήψεων για το ρόλο των δύο φύλων μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας.**
4. Ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Το Νοέμβριο του 2009, εκπονήθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα από τη ΓΓΙΦ **Εθνικό Πρόγραμμα για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών 2009-2013** (διακριτό από το πρόγραμμα ισότητας του οποίου τμήμα αποτελούσε μέχρι σήμερα) με πλήρη χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ. Επιπλέον, έχει σχεδιαστεί από την ΓΓΙΦ και υλοποιείται το

Εθνικό Πρόγραμμα για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013 με γνώμονα **τέσσερις στρατηγικούς στόχους:**

1. Την προάσπιση των **δικαιωμάτων όλων των γυναικών** μέσω της προώθησης της ισότητας των φύλων και του προσανατολισμού των παρεμβάσεων στις ομάδες γυναικών με πολλαπλές διακρίσεις.
2. Την πρόληψη και καταπολέμηση όλων των μορφών **βίας κατά των γυναικών**.
3. Τη στήριξη της **απασχόλησης** των γυναικών και της οικονομικής τους αυτοτέλειας.
4. Την αξιοποίηση της **πολιτιστικής**

δημιουργίας για την ανάδειξη του στόχου της ισότητας των φύλων.

Στο σχεδιασμό του Προγράμματος εφαρμόστηκαν μέθοδοι και καλές πρακτικές των διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών σύμφωνα με τις οποίες απαιτείται να αναπτυχθούν ταυτόχρονα: α) **εξειδικευμένες πολιτικές ισότητας** που απευθύνονται σε γυναίκες ή άνδρες στους τομείς που υποεκπροσωπούνται, και β) **οριζόντιες παρεμβάσεις** σε όλο το εύρος της δημόσιας πολιτικής, ώστε να αντιμετωπιστούν οι έμφυλες διακρίσεις σε κάθε πεδίο άσκησης πολιτικής. Η **διπλή** αυτή **κατεύθυνση** των παρεμβάσεων αποτελεί τη διεθνώς εφαρμοζόμενη στρατηγική για την προώθηση της ισότητας των φύλων από το 1995 (Πλατφόρμα του Πεκίνου του ΟΗΕ και Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το gender mainstreaming) (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, 2010).

Το Πρόγραμμα διαρθρώνεται σε **τρεις πυλώνες,** που περιλαμβάνουν αντίστοιχα:

α) τις προτεινόμενες **νομοθετικές ρυθμίσεις** που βελτιώνουν το οικογενειακό δίκαιο, αναμορφώνουν και ενισχύουν τους νόμους για τη βία και εισάγουν νέες διατάξεις με στόχο την ουσιαστική ισότητα των φύλων,

β) τις **εξειδικευμένες πολιτικές για την ισότητα των φύλων της ΓΓΙΦ** (παρεμβάσεις σε επιλεγμένα θεματικά πεδία δημόσιας πολιτικής και δημιουργία θεσμών, δομών και οργάνων παραγωγής πολιτικής), και

γ) τις **παρεμβάσεις των άλλων Υπουργείων και δημόσιων φορέων** με τις οποίες εντάσσουν την ισότητα των φύλων στις δημόσιες πολιτικές (gender mainstreaming).

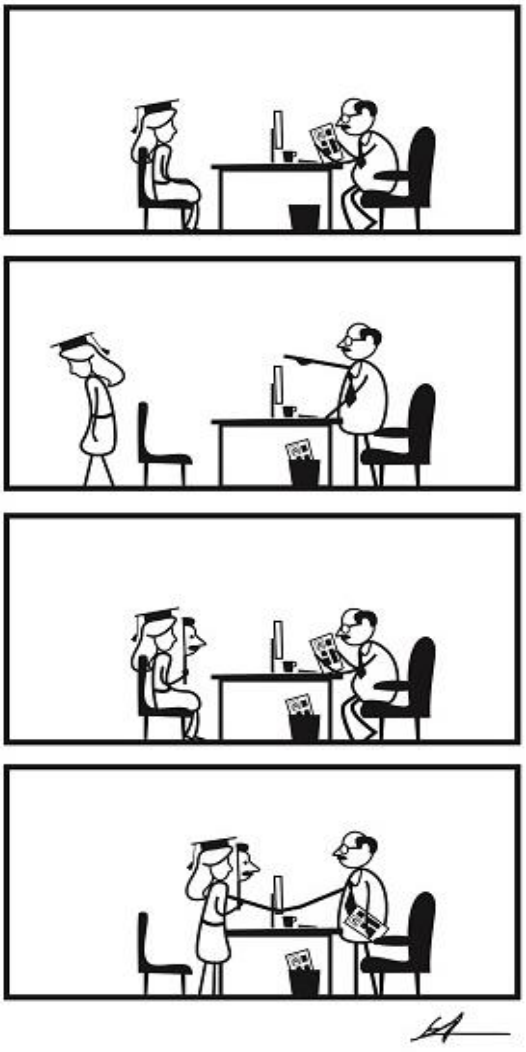

Το Πρόγραμμα περιλαμβάνει **μέτρα** όπως: η βελτίωση, ενίσχυση και εφαρμογή της νομοθεσίας, η ανάπτυξη δράσεων για ορισμένες

ομάδες γυναικών, η ένταξη της ισότητας στις δημόσιες πολιτικές, η ενίσχυση των διοικητικών μηχανισμών, η ενδυνάμωση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών και των γυναικείων οργανώσεων, καθώς επίσης και η **οργάνωση εκστρατειών ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης με στόχο την πρόληψη και την αλλαγή των στερεότυπων ρόλων των γυναικών και των ανδρών**. Κεντρικό χρηματοδοτικό πλαίσιο των πολιτικών αποτελεί το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013 /**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΕΠ) «Διοικητική Μεταρρύθμιση»**.

Την παρούσα περίοδο, η ΓΓΙΦ έχει συγκροτήσει Ομάδα εργασίας με 28 μέλη (**22/07/2015**) με σκοπό την **επικαιροποίηση του Εθνικού Προγράμματος Δράσης για την Ισότητα των Φύλων** σε θέματα εργασίας, βίας κατά των γυναικών, εκπαίδευσης, συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων κ.λπ.

2.3.3 Η πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση (2000-2006)

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (ΕΠΕΑΕΚ) 2000-2006 (στο πλαίσιο του Γ΄ ΚΠΣ) το οποίο εγκρίθηκε το Μάρτιο του 2001 με την απόφαση Ε(2001) 44/16-3-2001 της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αποτέλεσε το βασικό χρηματοδοτικό εργαλείο για την υλοποίηση της αναπτυξιακής πτυχής της εκπαιδευτικής πολιτικής. Το ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ έθεσε έξι (6) Άξονες Προτεραιότητας, από τους οποίους εκείνοι που σχετίζονταν με την οριζόντια πολιτική για την ισότητα των φύλων ήταν οι **Άξονες 1** («*Προώθηση της ισότητας ευκαιριών πρόσβασης στην αγορά εργασίας για όλους και ιδιαίτερα για όσους απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό*») και **4** («*Προώθηση της ισότητας των φύλων και βελτίωση*

της πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας») (Πετρουλάκη κ.ά., 2008, Κατσαμάγκου κ.ά., 2008).

Η ίδρυση ολοήμερων σχολείων, που εντασσόταν στον Άξονα 1, έδωσε τη δυνατότητα σε πολλές μητέρες να συνεχίσουν τις σπουδές τους, να εισέλθουν στο χώρο εργασίας ή να εξελιχθούν στην εργασία τους. Στο πλαίσιο του Άξονα 4 πραγματοποιήθηκαν, επίσης, πολλές θετικές δράσεις, οι οποίες συνίστανται συνοπτικά στις εξής:

- **Προγράμματα υποστήριξης αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης γυναικών, προγράμματα ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών σε ζητήματα φύλου, αναμόρφωση του διδακτικού υλικού.**
- Προγράμματα συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού με στόχο την άρση των έμφυλων στερεοτύπων.
- Δράσεις για την ενθάρρυνση της συμμετοχής των γυναικών σε ερευνητικά προγράμματα για θέματα φύλου, προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές και στη διά βίου μάθηση.
- Προώθηση της τεχνικής εκπαίδευσης και κατάρτισης για τις γυναίκες και εισαγωγή καινοτομιών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Από τις Πράξεις αυτές, παρεμβάσεις στο πεδίο της παραγωγής εκπαιδευτικού υλικού και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών, που σχετίζονται με το παρόν επιμορφωτικό πρόγραμμα, είναι οι ακόλουθες:

α) «**Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων**» (4.1.1.α). Το Έργο «Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την προώθηση της Ισότητας των φύλων» (Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α) στόχευε στην προώθηση της ισότητας των φύλων στο χώρο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και της αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης,

εισάγοντας το σχετικό προβληματισμό στη σχολική διαδικασία με την υλοποίηση Παρεμβατικών Προγραμμάτων από τις σχολικές μονάδες. Τελικός Δικαιούχος του Έργου ήταν το Κέντρο Ερευνών Θεμάτων Ισότητας (ΚΕΘΙ), ενώ το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων συμμετείχε ως συνεργάτης στην υλοποίησή του. Κατά τη διάρκεια υλοποίησης του Έργου (2002-2008) αναπτύχθηκαν:

- *Προγράμματα ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στην ισότητα των φύλων.* 52 Επιμορφωτικά Προγράμματα Εκπαιδευτικών σε περιφερειακό επίπεδο (13 ανά έτος), στα οποία συμμετείχαν συνολικά 7.500 εκπαιδευτικοί δημόσιων σχολικών μονάδων δευτεροβάθμιας Γενικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης και εκπαιδευτές/-τριες δημόσιων σχολών Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ, ΤΕΕ Α΄& Β΄ κύκλου του ΥΠΕΠΘ και των λοιπών φορέων) που ανέλαβαν την υλοποίηση των Παρεμβατικών Προγραμμάτων. Τα προγράμματα αφορούσαν σε σεμινάρια επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, οι οποίοι/-ες εφάρμοσαν στρατηγικές παρέμβασης στις τάξεις τους και τα αποτελέσματα συζητήθηκαν σε ομάδες εργασίας εκτός του ωρολόγιου προγράμματος.
- *700 Παρεμβατικά Προγράμματα* που αφορούσαν στο σύνολο ή σε μέρη της εκπαιδευτικής διαδικασίας και σχεδιάστηκαν από εκπαιδευτικούς οι οποίοι/-ες είχαν ευαισθητοποιηθεί σε θέματα ισότητας των φύλων. Ο σχεδιασμός των παρεμβατικών προγραμμάτων έγινε με τη διαμόρφωση ομάδων εκπαιδευτικών των σχολικών μονάδων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τη συνεργασία με συναδέλφους τους από άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

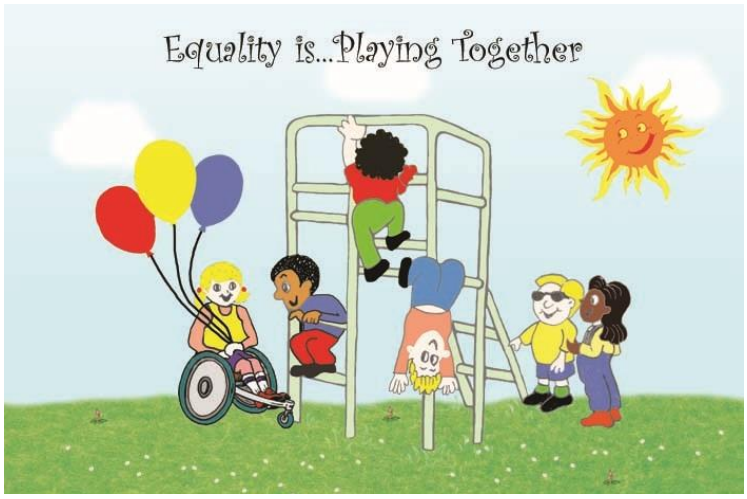

[Μτφρ. λεζάντας: *«Ισότητα είναι… να παίζουμε μαζί».*]

β) **«Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία» (4.1.1δ).** Το πρόγραμμα αποσκοπούσε στην προώθηση της ισότητας των φύλων στην Πρωτοβάθμια (Νηπιαγωγείο, Δημοτικό) και στη

Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Γενικό Λύκειο και ΕΠΑΛ/ΕΠΑΣ), με την αξιοποίηση ειδικού εκπαιδευτικού υλικού, και με την εισαγωγή του σχετικού προβληματισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω της παραγωγής κατάλληλου βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού. Για την επίτευξη του συγκεκριμένου κεντρικού στόχου κρίθηκε απαραίτητη η εκπόνηση σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού το οποίο:

- Να **εισάγει** την προβληματική του φύλου στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
- Να **συμβάλλει** στην προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους κοινωνικούς τομείς όπως λ.χ. στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας καθώς και στο δημόσιο χώρο της εκπαίδευσης, της αγοράς εργασίας, της πολιτικής, της ψυχαγωγίας κ.λπ.
- Να **προβάλλει** τις πολύπλευρα θετικές διαστάσεις της προώθησης και επίτευξης της ισότητας των φύλων σε όλους τους κοινωνικούς τομείς.

Έτσι, το ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, αξιοποιώντας την εμπειρία που είχε ήδη αποκτηθεί από την υλοποίηση του ΕΠΕΑΕΚ Ι, έθεσε ως **στόχους:**

- την αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης,
- την πρόληψη και την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού,
- τη συνδιαμόρφωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου παιδείας και εργασίας, δίνοντας **ιδιαίτερο βάρος** στην ποιότητα των προτεινόμενων παρεμβάσεων, στην ποιοτική και ποσοτική αποτίμησή τους μέσω δεικτών[20], και
- τη σύνδεση των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων με τις πραγματικές κοινωνικές ανάγκες και τις προοπτικές διεύρυνσης της αγοράς εργασίας.

Επιπλέον, περιλάμβανε ***θετικές δράσεις*** *υπέρ των γυναικών* και **ειδικές δράσεις** για την προώθηση της ισότητας των φύλων στους εκπαιδευτικούς θεσμούς.

Επομένως, η **Συμφωνία Συνεργασίας** που υπογράφηκε με πρωτοβουλία του ΕΚΔΔΑ σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, τη ΓΓΙΦ και το ΚΕΘΙ (14/07/2015), για την υλοποίηση Έργου: «**Ευαισθητοποίηση στελεχών και εκπαιδευτικών της προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα διακρίσεων και ισότητας των φύλων**», έρχεται να συνεχίσει και να εμπλουτίσει τις προαναφερθείσες δράσεις ειδικά στο χώρο της Προσχολικής και της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

[20] Ενδεικτικοί δείκτες: μείωση σχολικής αποτυχίας, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, δημιουργία: ολοήμερων δημοτικών σχολείων, βιβλιοθηκών και εργαστηρίων πληροφορικής, τεχνολογίας και φυσικών επιστημών.

3. ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ, ΕΜΦΥΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ & ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι η εννοιολογική αποσαφήνιση όρων που συχνά συναντώνται στη θεωρία του φύλου και στις πολιτικές ισότητας των φύλων (π.χ. βιολογικό-κοινωνικό φύλο, έμφυλες ταυτότητες), καθώς και η συνοπτική ανάλυση θεμάτων που άπτονται των έμφυλων διακρίσεων.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για το φύλο, τη διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου, καθώς και τη διαμόρφωση των ταυτοτήτων των ανδρών-αγοριών και γυναικών-κοριτσιών. Επιπλέον, αναπτύσσονται και συζητούνται πεδία διακρίσεων που βασίζονται στο φύλο.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/-ουσες θα είναι σε θέση:

- **Να γνωρίζουν** βασικές έννοιες και ορισμούς που άπτονται των θεμάτων φύλου.
- **Να αντιλαμβάνονται** τη θεωρητική τεκμηρίωση θεμάτων φύλο, ταυτότητας και έμφυλων διακρίσεων.
- **Να κατανοούν** τη λειτουργία των προϊδεάσεων και των στερεοτυπικών ρόλων των φύλων.
- **Να αντιλαμβάνονται** τις διαδικασίες παραγωγής των διακρίσεων φύλου.

Έννοιες - κλειδιά

Ισότητα των φύλων, Βιολογικό φύλο, Κοινωνικό φύλο, Έμφυλες ανισότητες, Θεωρία της επιτελεστικότητας, Έμφυλες ταυτότητες, Έμφυλοι ρόλοι, Ανδρισμός, Θηλυκότητα, Προκαταλήψεις, Ισοτιμία των φύλων, Έμφυλες διακρίσεις, Άμεση διάκριση, Έμμεση διάκριση.

Η ισότητα των φύλων συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα για όλους/-ες, καθώς και στοιχειώδη αξία για κάθε δημοκρατία. Παρά τις πολυάριθμες περιπτώσεις τυπικής αναγνώρισης και της προόδου που έχει σημειωθεί, η ανισότητα μεταξύ των φύλων συνεχίζει να υφίσταται στην καθημερινή ζωή: άνδρες και γυναίκες δεν απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα, καθώς πολλές κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες παραμένουν. Οι γυναίκες εξακολουθούν να κερδίζουν λιγότερα, να επιβαρύνονται με την επιπλέον φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων ατόμων, να υφίστανται σωματική και σεξουαλική βία, να συναντούν εμπόδια στην αγορά εργασίας κ.ο.κ. Αυτές οι ανισότητες είναι αποτέλεσμα κοινωνικών δομών και σχέσεων που διαποτίζονται από έμφυλα στερεότυπα και προκαταλήψεις που απαντώνται ακόμη σε θεσμούς όπως η οικογένεια, η εκπαίδευση, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας κ.λπ.

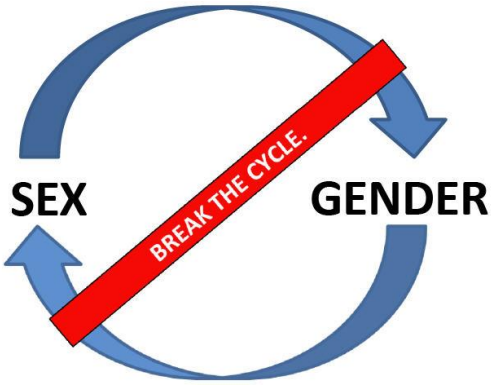

Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο δημιουργούνται οι έμφυλες ανισότητες αποτελεί το κλειδί για την αντιμετώπιση των τρόπων με τους οποίους εκδηλώνονται. Η γνώση του τρόπου με τον οποίο το φύλο και οι σχέσεις των φύλων είναι δομημένες και διαιωνίζονται στην κοινωνία, στις κοινωνικές διαδικασίες και στα θεσμικά όργανα, καθώς και η αναγνώριση της ανάγκης για μια προσέγγιση ένταξης της διάστασης του φύλου, αποτελούν ένα καλό σημείο εκκίνησης για την προώθηση σχετικών πολιτικών (Quinn, 2009).

Επιπλέον, νέες έννοιες και θεωρίες έχουν αναπτυχθεί παράλληλα με την εξέλιξη των σπουδών φύλου (gender studies) και τις πολιτικές για την ισότητα. Από τις αρχές της δεκαετίας του ’70, τότε που εμφανίζονται τα πρώτα προγράμματα γυναικείων σπουδών (women’s studies) στα πανεπιστήμια της Βρετανίας και των ΗΠΑ, η έμφαση δίνεται στο να αποτυπωθούν «**οι εμπειρίες των γυναικών**» (οι οποίες απουσιάζουν εντελώς από τις μέχρι τότε ανδροκεντρικές προσεγγίσεις όλων των τομέων της επιστήμης).[21] Αυτές οι νέες έννοιες έχουν μια θεωρητική

[21] Μάλιστα, επειδή θεωρήθηκε το φύλο ως υπεύθυνο για την καταπίεση των γυναικών αλλά και των ανδρών, αλλά και ότι η έρευνα σε ζητήματα συγκρότησης του φύλου θα έπρεπε να συμπεριλάβει και τους άνδρες για πληρέστερη

βάση, η οποία δεν είναι *απαραίτητα* γνωστή. Για αυτό το λόγο, προκύπτει πολύ συχνά σύγχυση. Σε γενικές γραμμές, οι νέες προσεγγίσεις βασίζονται στη θεωρία ότι το φύλο είναι ένα κοινωνικό μόρφωμα, το οποίο διαμορφώνεται με τη βοήθεια της γλώσσας, των δράσεων και των δομών της κοινωνίας (Sjorup, 2005).

3.1 Βιολογικό και κοινωνικό φύλο: ορισμοί και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις

«Αυτό που αποτιμάται ως βιολογικό φύλο
καθορίζεται και προσκτάται κοινωνικά»

(Gayle Rubin, 1975: 165)

Η χρήση της λέξης **κοινωνικό φύλο «Gender»** αντί της λέξης **βιολογικό φύλο «Sex»** ως διάκριση μεταξύ των δύο φύλων, διαδόθηκε στις σπουδές που σχετίζονται με τη διάσταση του φύλου από τους Αγγλοσάξονες στον υπόλοιπο κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Στα αγγλικά ο όρος sex αποδίδει βιολογικά δεδομένα και περιγράφει τα διαφορετικά σωματικά χαρακτηριστικά, εσωτερικά και εξωτερικά, τα οποία σχετίζονται με την ανθρώπινη *αναπαραγωγή* και είναι διαφορετικά στον άνδρα και τη γυναίκα. Στους περισσότερους πολιτισμούς που διακρίνουν τα δύο φύλα (άνδρας-γυναίκα, αγόρι-κορίτσι), υπάρχει νομική υποχρέωση να δηλωθεί το φύλο του παιδιού που γεννήθηκε. Η διάκριση αυτή και η *κατάταξη του* βρέφους σε μια κατηγορία αποτελεί το πρώτο βήμα για την κατάταξή του στο κοινωνικό φύλο (gender) και τις συνέπειες που αυτή συνεπάγεται (Sjorup, 2005). Στην ελληνική γλώσσα αυτή η διάκριση είναι εμφανής στους προσδιορισμούς που

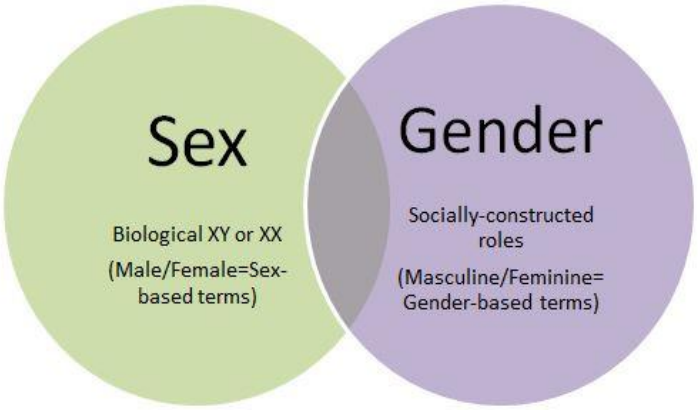

κατανόηση, οι γυναικείες σπουδές μετονομάστηκαν, για θεωρητικούς και για πολιτικούς λόγους, σε ακαδημαϊκό επίπεδο σε σπουδές φύλου (Κογκίδου & Πολίτης, 2006).

χρησιμοποιούνται για το βιολογικό φύλο (αρσενικό και θηλυκό) και το κοινωνικό φύλο (ανδρικό και γυναικείο).

Σχ. 1 Βιολογικό Φύλο / Κοινωνικό Φύλο

Ο αγγλικός όρος gender **αποδίδει μια κοινωνική δομή και περιγράφει τις κοινωνικές διαφορές, τους υποδυόμενους ρόλους** –που σχετίζονται με τον τρόπο ζωής, τις δραστηριότητες και τις ικανότητες– οι οποίοι ορίζονται από τις αντιλήψεις για την αποστολή, τη θέση και τους ρόλους που αποδίδονται τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες στον ιδιωτικό και το δημόσιο βίο τους. Αυτοί οι ρόλοι είναι διαφορετικοί σε διαφορετικούς πολιτισμούς και διαφορετικοί μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών. Υπόκεινται δε σε ***αλλαγές***. Άρα ο όρος αυτός προσδιορίζεται από τον εκάστοτε πολιτισμό και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα. **Δεν πρόκειται απλώς για κοινωνικά διαμορφωμένους ορισμούς των ανδρών και των γυναικών, αλλά για κοινωνικά διαμορφωμένους ορισμούς των σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων, των κοινωνικών σχέσεων**. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι θεωρητικές καταβολές της διάκρισης αυτής μπορούν ήδη να ανιχνευθούν στην πρωτοποριακή, για την εποχή

της, δουλειά της Simone de Beauvoir «Το δεύτερο φύλο», και πιο συγκεκριμένα, στη διάσημη διατύπωσή της: «***Γυναίκα δε γεννιέσαι, αλλά γίνεσαι.*** *Καμιά βιολογική, ψυχολογική ή οικονομική μοίρα δεν προσδιορίζει τη μορφή με την οποία η γυναίκα παρουσιάζεται στην κοινωνία. Είναι ο πολιτισμός στο σύνολό του που παράγει αυτό το πλάσμα, που είναι ανάμεσα στον αρσενικό και τον ευνούχο και που περιγράφεται σαν θηλυκό*», ανοίγοντας το δρόμο σε έναν προβληματισμό σχετικά με την κοινωνική κατασκευή του φύλου.

Όπως επισημαίνει η Αβδελά (1993): *«Η αποσύνδεση από τη βιολογία –ιστορική-κοινωνική κατασκευή και η ίδια– επιτρέπει πλέον να θέσουμε το ερώτημα ποιο είναι το νόημα που δίνεται κάθε φορά στην έμφυλη διαφορά ˜ποιοι μηχανισμοί συγκροτούν αυτό το νόημα ˜πώς αμφισβητείται και πώς αλλάζει»* (σ. 19) και λίγο πιο πάνω: *«Το κοινωνικό φύλο γίνεται αναλυτική κατηγορία, όπως η «τάξη» και η «φυλή» με την οποία προσεγγίζονται σχέσεις εξουσίας και μελετάται η κοινωνική οργάνωση της διαφοράς»* (σ. 18).

[Μτφρ. λεζάντας: *«Το βιολογικό φύλο (sex) είναι με ό,τι γεννιέσαι, το κοινωνικό φύλο (gender) είναι ό,τι σου δίνεται.»*]

Η αξία της διάκρισης μεταξύ του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου αμφισβητήθηκε εντονότερα, καθώς *και* **το βιολογικό φύλο ενδέχεται να προσδιορίζεται και να δομείται επί τη βάσει των κοινωνικών δομών** (Baden & Goetz, 1998). Είναι αξιοσημείωτο ότι, ενώ η εν λόγω διάκριση αποτέλεσε σημαντική παράμετρο της φεμινιστικής σκέψης η οποία συνέβαλε σε νέες επιστημολογικές προοπτικές και προβληματισμούς, με την κριτική θεώρηση/συμβολή της **Judith Butler** στο «*Gender Trouble*» επισημάνθηκε ότι *και οι δύο κατηγορίες είναι πολιτισμικά διαμορφωμένες και δεν συνιστούν αντιθετικές κατασκευές, αλλά ούτε και έμφυλες διχοτομικές ταυτότητες* (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, Bock, 1993).

Λίγο νωρίτερα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο **Michel Foucault** αποτύπωσε ιστορικά τη σεξουαλικότητα και ανέδειξε την «εφεύρεσή» της μαζί με τις πολλαπλές παρεκκλίσεις της κυρίως κατά τον 19ο αιώνα. Το (κοινωνικό) φύλο για το Foucault είναι απλώς

η **μάσκα που δίνει φυσική και τελεσίδικη υπόσταση σε μια αυθαίρετη πολιτισμική διαδικασία**. Η Butler το 1990, με τη **θεωρία της επιτελεστικότητας** αμφισβητεί σθεναρά την ευθεία ταύτιση του βιολογικού με το κοινωνικό φύλο, καθώς και τη μορφή σεξουαλικότητας που αποδίδεται σε αυτό. Για την Butler, όχι μόνο το κοινωνικό αλλά και το βιολογικό φύλο είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων κανονιστικών πρακτικών. **Διότι, το κοινωνικό φύλο είναι «πράττειν» και όχι «είναι»**. Δεν εκφράζει το ποιος/-α είσαι, αλλά τι πράττεις. Επομένως, όταν το κοινωνικό φύλο εκφράζεται με έναν επαναλαμβανόμενο τρόπο, εν τέλει επαναδημιουργείται και ενσωματώνεται στην κοινωνική συνείδηση. Έτσι, το θεωρούμενο «βιολογικό» φύλο (αρσενικό, θηλυκό) δεν είναι το υπόβαθρο ή η βάση για την παραγωγή του κοινωνικού φύλου (άνδρας, γυναίκα), αλλά το αποτέλεσμά του.

Πώς γίνεται να δομείται κοινωνικά κάτι βιολογικό, όπως το φύλο; Τα χαρακτηριστικά του (κοινωνικού) φύλου στο σύνολό τους, απαντά η Butler, αντί να αποτελούν την έκφραση ή την εξωτερίκευση κάποιας προϋπάρχουσας «ουσίας», συγκροτούνται σταδιακά στην επιφάνεια του σώματος, μέσω μιας στυλιζαρισμένης επανάληψης κινήσεων και πράξεων. Τέτοιες επαναλαμβανόμενες κινήσεις, χειρονομίες, στάσεις και πράξεις παράγουν την εντύπωση μιας βαθύτερης και «αληθινής» ή «αυθεντικής» έμφυλης ταυτότητας, η οποία, ενώ μοιάζει να είναι η γενεσιουργός τους αιτία, στην πραγματικότητα είναι το αποτέλεσμά τους. Από την άλλη υπάρχει εδώ και ένας εξαναγκασμός, μας λέει η Butler. Για να είναι ακέραιο και ευανάγνωστο ένα έμφυλο υποκείμενο πρέπει να εγκαθιδρύει και να διατηρεί μια συνέχεια ανάμεσα στο βιολογικό και στο κοινωνικό φύλο. Η **«αναγκαστική τάξη»** δεν είναι απλώς ότι «γεννιέσαι θηλυκό-γίνεσαι γυναίκα», αλλά και το ότι «γεννιέσαι θηλυκό-επιθυμείς άνδρες». Έτσι, δημιουργείται η εντύπωση ότι η σεξουαλική επιθυμία προκύπτει ως αποτέλεσμα του κοινωνικού φύλου, το οποίο με τη σειρά του εμφανίζεται να προκύπτει ως

συνέχεια από το βιολογικό φύλο, «επιθυμείς άνδρες διότι είσαι γυναίκα, και είσαι γυναίκα διότι γεννήθηκες θηλυκό». Έτσι, το φύλο δεν έχει οντολογική υπόσταση, δημιουργείται μέσω των επιτελεστικών πράξεων και δημιουργείται μια έμφυλη ταυτότητα μέσα από έμφυλες εκφράσεις. Ως επιτελεστικά διαμορφωμένο, το φύλο αποκρύπτει τη διαδικασία παραγωγής του, κάνοντάς μας να θεωρούμε ότι αυτό που στην πραγματικότητα συγκροτείται υλικά στην επιφάνεια του σώματος είναι η εξωτερίκευση μιας βαθύτερης εσωτερικής υπόστασης και ουσίας.

Γενικά, η δεκαετία του 1990 σηματοδοτείται από νέες θεωρητικές αναζητήσεις για τα έμφυλα θέματα και συνοδεύεται από την επεξεργασία πολυπρισματικών και όχι μονοδιάστατων θεωρητικών μοντέλων και αναλυτικών κατηγοριών, ανταποκρινόμενων στην κοινωνική και πολιτική δυναμική. Επανεξετάζεται και απορρίπτεται η διχοτομία βιολογικό-κοινωνικό φύλο: υιοθετούνται νέες διαδικασίες αναστοχαστικού προβληματισμού και μεθοδολογιών και αποδομούνται έννοιες που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα, τα συναισθήματα, την ταυτότητα, τη διαφορά και την εξουσία, θεωρώντας το «**φύλο ως διαδικασία**», εντάσσοντάς το σε πολλαπλά νοήματα και συμφραζόμενα (Παπαγιαννοπούλου, 2006).

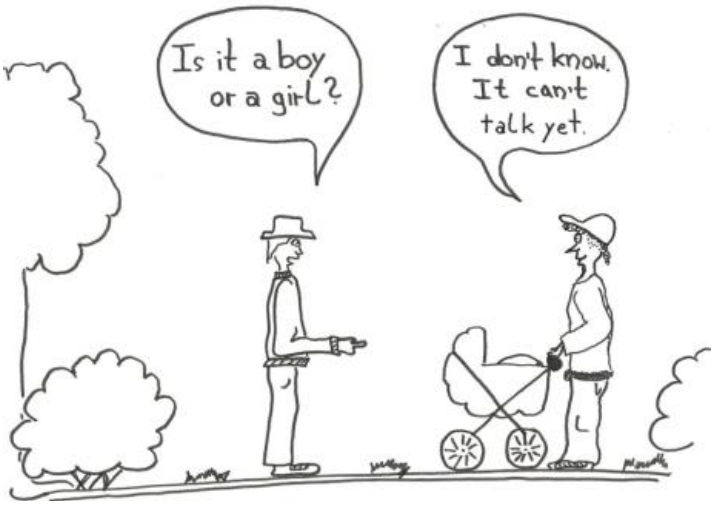

[Μτφρ. λεζάντας: *«Είναι αγόρι ή κορίτσι; Δεν γνωρίζω. Δεν μπορεί να μιλήσει ακόμα.»*

3.2 Έμφυλες ταυτότητες και ρόλοι

Με βάση την αντίληψη ότι σε πολύ μεγάλο βαθμό η ταυτότητα του φύλου διαμορφώνεται στα πλαίσια του κοινωνικού περίγυρου, καθιερώθηκαν στη βιβλιογραφία οι έννοιες του «βιολογικού» και «κοινωνικού» φύλου. Η φεμινιστική προσέγγιση για τις ταυτότητες φύλου υποστηρίζει ότι το φύλο (δηλαδή το σύνολο των συμπεριφορών και χαρακτηριστικών που συναντά κανείς στους άνδρες και τις γυναίκες και που αποδίδονται στο γεγονός ότι τα άτομα ανήκουν στη μια ή στην άλλη κατηγορία) προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό κοινωνικά. Η προσέγγιση αυτή δίνει κυρίως έμφαση στον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, καθώς και οι ιστορικές και κοινωνικές συγκυρίες που

επηρεάζουν διαχρονικά τις σχέσεις των φύλων, επιδρούν στην κοινωνικοποίηση των ανδρών και των γυναικών και διαμορφώνουν συγκεκριμένες ταυτότητες φύλου.

Έτσι, συχνά γίνεται αναφορά σε δύο όρους: α) στον ***Κοινωνικό Ρόλο του Φύλου***, δηλαδή στις συμπεριφορές, ενδιαφέροντα και υποχρεώσεις που ορίζονται από την κοινωνία ως κατάλληλα-αρμόζοντα για τους άνδρες και για τις γυναίκες, β) στην ***Ταυτότητα του Κοινωνικού Ρόλου του Φύλου***, δηλαδή στην αντίληψη που έχει το άτομο για το φύλο του. Είναι προφανές ότι η μεταφορά των εικόνων και των μοντέλων συμπεριφοράς και του ρόλου και η ολοκλήρωση τους από τα παιδιά αποτελούν μια ουσιαστική διάσταση της κοινωνικοποίησης των ατόμων (Γκασούκα, 2005: 47-48).

Κύριες ταξινομήσεις του βιολογικού Φύλου και του κοινωνικού ρόλου του Φύλου[6]

Βιολογικό Φύλο	ταξινομείται ως	γυναίκα ή άνδρας
Ταυτότητα του κοινωνικού ρόλου του φύλου	ταξινομείται ως	γυναίκα/κορίτσι ή άνδρας/αγόρι
Κοινωνικός ρόλος του Φύλου	ταξινομείται ως	θηλυκότητα ή αρρενωπότητα

Πηγή: P.J. Turner, *Βιολογικό Φύλο, Κοινωνικό Φύλο και Ταυτότητα του Εγώ*, σ. 6.

Σχ. 2 Ταξινομήσεις του βιολογικού Φύλου και του κοινωνικού ρόλου του Φύλου

Το φύλο στις κοινωνικές επιστήμες έχει πολιτισμικό περιεχόμενο και κωδικοποιεί μια σχέση ιεράρχησης. Επομένως, **δεν αποτελεί μια δεδομένη ταυτότητα** που αποδίδεται στο υποκείμενο, αλλά μια κοινωνικο-πολιτισμική και ιστορικο-πολιτική διαδικασία ταυτότητας, η οποία δεν επιδρά με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα υποκείμενα. Το φύλο ως θεσμοθετημένο σύστημα κοινωνικής ιεράρχησης και συνεπώς ως μορφή κοινωνικής ανισότητας, είναι εξουσιαστικό και καταπιεστικό, κυρίως για τις γυναίκες, αλλά ακόμα και για τους άνδρες. Επιπλέον, **το φύλο είναι ένα μόνον τμήμα της ταυτότητάς μας**, καθώς **υπάρχουν και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αλληλοδιαπλέκονται με το φύλο** και καθορίζουν την ταυτότητά μας, όπως για παράδειγμα, η φυλή, η κοινωνική τάξη, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η σωματική ικανότητα, η θρησκεία, η εθνότητα κ.ά. (Κογκίδου, 2012).

Το «έμφυλο καθεστώς» της εκπαίδευσης είναι επίσης ιστορικό προϊόν και ως τέτοιο υπόκειται σε μεταβολές, άρα και οι ταυτότητες που διαμορφώνονται σε αυτό δεν είναι στατικές, αλλά δυναμικές. Η εκπαίδευση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία διαπραγμάτευσης και εξέλιξης των ταυτοτήτων μέσα από συγκεκριμένες εκπαιδευτικές πρακτικές – χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οτιδήποτε διαδραματίζεται μέσα στο σχολείο είναι αποτέλεσμα μόνον της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αυτά που συμβαίνουν στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, επηρεάζονται και από τους κυρίαρχους/ηγεμονικούς Λόγους που βρίσκονται εκτός σχολείου (Κογκίδου, 2012).

Η έννοια της **ταυτότητας** είναι ψυχολογική και σημαίνει το σύνολο των στοιχείων εκείνων που προσδίδει στο άτομο την αίσθηση και την αντίληψη ότι ανήκει σε μια συγκεκριμένη κατηγορία, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, συμπεριφορές, συναισθήματα, ρόλους. Η ταυτότητα του φύλου, όπως και οι άλλες ταυτότητες, χρησιμοποιείται για τον αυτοπροσδιορισμό ενός ατόμου σε σχέση με άλλα άτομα ή ομάδες ατόμων. Οι **ταυτότητες του φύλου είναι νοητικές και κοινωνικές κατασκευές** που διαμορφώνονται ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Οι ταυτότητες φύλου διαμορφώνονται νωρίς στη ζωή του παιδιού, σε μια φάση κατά την οποία το παιδί συνειδητοποιεί τις διαφορές των φύλων και κατατάσσει τον εαυτό του στη μια ή την άλλη κατηγορία.

Η σύλληψη της έννοιας της ταυτότητας φύλου ως κοινωνικής κατασκευής είναι προϊόν της μεταμοντέρνας προσέγγισης στις κοινωνικές επιστήμες. Υπονοεί ότι οι ταυτότητες φύλου (όπως και οι άλλες ταυτότητες) δεν είναι σταθερές και, όχι μόνο διαμορφώνονται μέσα από τις κοινωνικοποιητικές διαδικασίες, αλλά κατασκευάζονται με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά, ανάλογα με τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες. Το μέσο που κατασκευάζει τις ταυτότητες είναι οι Λόγοι που κυριαρχούν σε κάθε εποχή και που περιγράφουν όχι μόνο τι σημαίνει να ανήκει κανείς στο ένα ή στο άλλο φύλο, αλλά και ποιες είναι οι σωστές συμπεριφορές, οι ρόλοι και οι προσδοκίες που συνδέονται με το κάθε φύλο (Χαντζαρούλα, 2006). Οι Λόγοι αυτοί εμπεριέχονται σε γραπτά κείμενα, στον καθημερινό λόγο, στους επίσημους λόγους της εκπαίδευσης, των ΜΜΕ κ.λπ. Στο πλαίσιο της παραπάνω θεώρησης, οι

ταυτότητες φύλου δεν θεωρούνται ως αμετακίνητες και σταθερές κατασκευές, αλλά εκλαμβάνονται ως **ευμετάβλητες δομές**, οι οποίες εξαρτώνται κάθε φορά από τους διαθέσιμους Λόγους για τα φύλα. Έτσι, δεν μπορούμε να υποστηρίζουμε μια, αλλά **πολλαπλές ταυτότητες φύλου**, οι οποίες περιλαμβάνουν μια ποικιλία περιγραφών για τα δύο φύλα.

Επιπρόσθετα, το περιεχόμενο των ρόλων των φύλων περιλαμβάνει **πεποιθήσεις** για τους άνδρες και τις γυναίκες (οι άνδρες είναι πιο διεκδικητικοί από τις γυναίκες), **προτιμήσεις** (για παράδειγμα η επιθυμία να είναι κανείς διεκδικητικός) και υιοθέτηση ορισμένων **τρόπων συμπεριφοράς** (το να συμπεριφέρεται κανείς με διεκδικητικό τρόπο). Στις δυτικές κοινωνίες οι άνδρες θεωρούνται ικανοί, λογικοί, διεκδικητικοί, επιθετικοί, έξυπνοι, ανταγωνιστικοί, καλοί στις θετικές επιστήμες, ενώ οι γυναίκες πιστεύεται πως είναι αδύναμες, φλύαρες, ευγενικές, παθητικές, εξαρτημένες, θερμές, εκφραστικές και με κλίση στη λογοτεχνία και την τέχνη. Τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας που εμπεριέχονται στο ανδρικό στερεότυπο αξιολογούνται θετικά συχνότερα από εκείνα του γυναικείου στερεότυπου. Τόσο οι άνδρες, όσο και οι γυναίκες έχουν ενσωματώσει στην αυτοαντίληψή τους τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που εμπεριέχονται στο στερεότυπο του φύλου τους (Παπαμιχαήλ, 2008). Έτσι, ο «**ανδρισμός**» ή «**θηλυκότητα**» περιλαμβάνουν μια ποικιλία και ένα εύρος έμφυλων εμπειριών και έτσι είναι πιο σωστό να αποδοθούν ακριβέστερα στον πληθυντικό. Ο πληθυντικός αριθμός αναδεικνύει πιο καλά την κοινωνικο-πολιτισμική κατασκευή και έκφρασή τους, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει και τις διαφορές στο εσωτερικό του κάθε φύλου (**δεν είναι όλοι οι άνδρες ίδιοι, ούτε όλες οι γυναίκες**) (Κογκίδου, 2012).

Η **προκατάληψη** είχε οριστεί από τον Allport τη δεκαετία του 1950 ως μίσος και αντιπάθεια. Παρ' όλα αυτά, ήδη εκείνη την εποχή, είχε διατυπωθεί πως η απουσία αρνητικής στάσης και αντιλήψεων απέναντι σε κάποιον (άτομο ή ομάδα) δεν σημαίνει απαραίτητα και απουσία προκατάληψης. Αυτή η παρατήρηση αφορά στο περιεχόμενο των στερεοτύπων. Πέρα από τη διαδικασία σχηματισμού των στερεοτύπων (σε ενδοατομικό και ομαδικό επίπεδο) η μελέτη του περιεχομένου που παίρνουν τα **στερεότυπα** έχει απασχολήσει την

κοινωνικοψυχολογική έρευνα. Έχει προταθεί πως αυτό που διαμορφώνει το περιεχόμενο των στερεοτύπων είναι η δομή των σχέσεων ανάμεσα σε δύο ομάδες. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση αυτό που διαμορφώνει τα στερεότυπα είναι οι κοινωνικοί ρόλοι που επιτελούν τα άτομα.

Τα έμφυλα στερεότυπα διαμορφώνονται από τους διαφορετικούς ρόλους που έχουν τα δύο φύλα κοινωνικά. Το επάγγελμα που ασκεί κάποιος/-α διαμορφώνει και το περιεχόμενο του στερεότυπου που του/της αποδίδεται (Campbell, 1967). Η Eagly (1987), για παράδειγμα, υποστήριξε ότι **τα έμφυλα στερεότυπα προκύπτουν από τους διαφορετικούς ρόλους που αναλαμβάνουν οι άνδρες και οι γυναίκες στην κοινωνία**. Οι γυναίκες στη φροντίδα του σπιτιού και των παιδιών και οι άνδρες ως αυτοί που εξασφαλίζουν τα απαραίτητα για τη συντήρηση μιας οικογένειας (π.χ. κουβαλητές). Οι θεωρίες αυτές υποθέτουν ότι υπάρχει ένας πυρήνας αλήθειας στα στερεότυπα, δηλαδή καθρεφτίζουν υπαρκτές διαφορές, αλλά αυτό που δεν απαντά η θεωρία είναι ο τρόπος που δημιουργήθηκαν αυτές οι διαφορές.

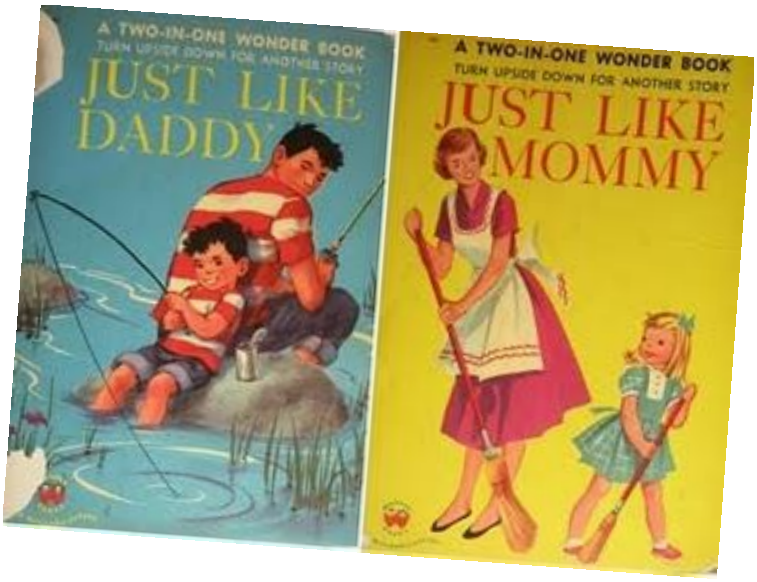

Επομένως, τα στερεότυπα αφορούν σε τυποποιημένες και απλουστευμένες θετικές ή αρνητικές σκέψεις που συχνά σχηματίζουμε για τους άλλους. Έτσι, λοιπόν, όταν χρησιμοποιούμε ένα στερεότυπο, θεωρούμε ότι ο άνθρωπος που έχουμε απέναντί μας κατέχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, επειδή θεωρούμε ότι ανήκει σε μία συγκεκριμένη ομάδα. Επομένως, **οδηγούμαστε σε γενικεύσεις και βγάζουμε τα συμπεράσματά μας για έναν άνθρωπο που βλέπουμε με βάση πολυάριθμους παράγοντες** όπως π.χ. το φύλο, το χρώμα του δέρματος, τον τρόπο ένδυσης, το θρήσκευμα, τα γκρίζα μαλλιά κ.ά. Αν επικοινωνήσουμε με αυτό το άτομο στηριζόμενοι/-ες στο στερεότυπο που έχουμε σχηματίσει, θα είμαστε προκατειλημμένοι/-ες απέναντί του και θα δημιουργήσουμε εμπόδια στην επικοινωνία.

Μια άλλη προσέγγιση που εξετάζει τις δομικές σχέσεις ανάμεσα σε ομάδες ως κεντρικές στη διαμόρφωση του περιεχομένου του στερεοτύπων είναι αυτή των Glick και Fiske (2001). Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση τα στερεότυπα διαμορφώνονται σε σχέση με το κοινωνικό status

και το είδος της αλληλεξάρτησης (ανταγωνισμός ή συνεργασία) που έχουν οι ομάδες μεταξύ τους. Το status συνδέεται με την ικανότητα και η αλληλεξάρτηση με τη θέρμη. Ομάδες και άτομα χαρακτηρίζονται και με τις δύο διαστάσεις και ανάλογα με το status και την αλληλεξάρτηση μπορεί να είναι ψηλά στη μια διάσταση και χαμηλά στην άλλη ή αντίστροφα αλλά ποτέ ψηλά και στις δύο διαστάσεις. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση μια ομάδα να είναι χαμηλά και στις δύο διαστάσεις, αν και αυτό είναι σπάνιο. Εκτός αν πρόκειται για τη δική μας ομάδα που υπερτερεί φυσικά (βάσει της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας) σε όλα τα χαρακτηριστικά. Βάσει αυτής της προσέγγισης της **διπλής φύσης των στερεοτύπων** μπορεί να υπάρχει προκατάληψη ακόμη και αν μια ομάδα περιγράφεται θετικά. Είτε στη διάσταση της ικανότητας (π.χ. οι μετανάστες/-τριες μάς είναι αντιπαθείς αλλά συγχρόνως μπορεί να είναι πετυχημένοι/-ες, να τα έχουν καταφέρει πολύ καλά) είτε στη διάσταση της θέρμης (π.χ. οι ηλικιωμένοι/-ες μπορεί να περιγράφονται ως συμπαθείς, αλλά συγχρόνως ως άνθρωποι που δεν έχουν να προσφέρουν τίποτα) (Παπαμιχαήλ, 2008).

Η προκατάληψη μπορεί δηλαδή να πάρει δύο μορφές: την **πατερναλιστική** και την **εχθρική**. Στην πατερναλιστική προκατάληψη η άλλη ομάδα θεωρείται συμπαθής αλλά ανίκανη (επομένως χρήζει προστασίας). Κλασικό τέτοιο παράδειγμα είναι τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι/-ες και οι γυναίκες. Στην εχθρική προκατάληψη η άλλη ομάδα θεωρείται ικανή αλλά αντιπαθής. Τέτοιο είναι το παράδειγμα με τους/τις μετανάστες/-τριες, τους Τούρκους και άλλους «εχθρούς». Η προκατάληψη μπορεί να είναι και απόλυτα αρνητική, δηλαδή μια ομάδα να περιγράφεται ως ψυχρή και ανίκανη συγχρόνως (κοινωνικό βάρος). Αυτό που κρίνεται απαραίτητο να λάβουμε υπόψη μας είναι η υιοθέτηση

των στερεοτύπων στη δικαιολόγηση του κοινωνικού κόσμου, των σχέσεων δηλαδή που διαμορφώνονται γύρω μας.

3.3 Ισότητα των φύλων και έμφυλες διακρίσεις

Στη διάρκεια του 20ού αιώνα έχουν γίνει συστηματικές προσπάθειες για την ουσιαστική ισότητα των φύλων, η οποία αποτελεί καίριο ζήτημα παγκοσμίως, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα. Συνηθέστερα, **οι διαφοροποιήσεις και διακρίσεις που παρατηρούνται μεταξύ των φύλων είναι κυρίως σε βάρος των γυναικών** και εμφανίζονται κυρίως στους οικονομικούς, διοικητικούς, επαγγελματικούς και εκπαιδευτικούς δείκτες των χωρών, όπως και σε αυτόν της ανεργίας (Βοσνιάδου, Δενδρινού, & Βαΐου, 2004).

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία αναφέρει ότι οι έμφυλες διαφορές που παρατηρούνται στις κοινωνίες, είναι κοινωνικά και όχι βιολογικά προσδιορισμένες (Αθανασίου, 2006). Αυτό σημαίνει ότι **η κοινωνική διαφοροποίηση των φύλων που οδηγεί σε διακρίσεις μπορεί να αλλάξει**, καθώς οι διαφορές δημιουργούνται και αναπαράγονται μέσα από την κοινωνικοποίηση του ατόμου, τον τρόπο που μαθαίνει, πλάθει, ξαναπλάθει και λειτουργεί μέσα στην κοινωνία (Κογκίδου & Πολίτης, 2006). Πρόκειται ουσιαστικά για «κοινωνικά κατασκευασμένες εννοιολογήσεις» (Αθανασίου, 2006: 25), οι οποίες βασίζονται στους υπάρχοντες κοινωνικούς θεσμούς (για παράδειγμα θεσμούς όπως αυτοί της οικογένειας, του σχολείου, κ.λπ.) και εμφανίζονται σε καθημερινές πρακτικές.

Ένας όρος τον οποίο οφείλουμε να λάβουμε υπόψη στο πλαίσιο της ένταξης της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές είναι η **ισοτιμία των φύλων (Gender equity).** Όσον αφορά στην ισότητα ως προς τα δικαιώματα, τα καθήκοντα και τις ευκαιρίες τόσο για τους

άνδρες όσο και για τις γυναίκες είναι κοινωνικά εδραιωμένη. Τα *παραπάνω* απαιτούνται σε ατομικό επίπεδο βάσει των πολιτικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων και τα εγγυάται η Πολιτεία. Η ισοτιμία των φύλων, όμως, ξεπερνά τα όρια των ατομικών δικαιωμάτων των ανδρών και γυναικών, τα οποία ενέχονται στην έννοια της ισότητας. Έτσι, η εν λόγω έννοια αφορά στην ισοτιμία και την ισοδυναμία των προτύπων ζωής, δραστηριοτήτων και ικανοτήτων και αποτελεί έργο της πολιτείας, το οποίο οφείλει να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο της έννοιας της δημοκρατίας (Sjorup, 2005). Η έννοια αυτή δεν διαμορφώνει οποιαδήποτε ιεράρχηση φύλου, αλλά περιγράφει τα πρότυπα ισοτιμίας στον τρόπο ζωής, τις δραστηριότητες και τις ικανότητες, που προς το παρόν χαρακτηρίζονται ως ανδρικές ή γυναικείες.

Μια πιο πρόσφατη αντίληψη για την ισότητα των φύλων δίνει έμφαση σε τρεις κύριους πυλώνες (Booth & Bennett, 2002). Πρώτον, η **ίση μεταχείριση** επικεντρώνεται σε **πρακτικές μη-διάκρισης**, αν και δεν διασφαλίζει ούτε κοινό σημείο εκκίνησης ούτε ίσα αποτελέσματα. Δεύτερον, η **θετική δράση** περιλαμβάνει πρωτοβουλίες και ανάπτυξη θέσεων με στόχο την αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων που βιώνουν οι γυναίκες, γεγονός που θα τους επιτρέψει να συμβαδίσουν με τους άνδρες. Τέλος, η **ανάλυση της πολιτικής που είναι ευαισθητοποιημένη σε θέματα φύλων** ή «συνεκτίμηση της διάστασης του φύλου» αναφέρεται στη συνειδητή και συστηματική προσπάθεια συμπερίληψης της ισότητας των φύλων στη θεσμική διακυβέρνηση και τον πολιτισμό (Newbigging, 2002).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί ένθερμα τη στρατηγική της **ένταξης της διάστασης του φύλου** και της **συνεκτίμησης της διάστασης του φύλου** και θεωρεί ότι αυτή κυμαίνεται από την άρση περιορισμών στις προσπάθειες προαγωγής της ισότητας μέχρι και την εφαρμογή συγκεκριμένων μέτρων που θα βοηθήσουν τις γυναίκες (και τους άνδρες). Περιλαμβάνει την κινητοποίηση όλων των γενικών πολιτικών και μέτρων με ιδιαίτερο σκοπό την επίτευξη ισότητας, λαμβάνοντας ενεργά και ανοικτά υπόψη, στο στάδιο του σχεδιασμού, τις επιπτώσεις τους στην αντίστοιχη κατάσταση ανδρών και γυναικών (διάσταση φύλου). Αυτό σημαίνει τη

συστηματική εξέταση των μέτρων και πολιτικών και συνεκτίμηση τέτοιων τυχόν επιπτώσεων κατά τη διαδικασία ορισμού και εφαρμογής τους (European Commission, 2007: 5).

Ωστόσο, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, οι έννοιες της **ισότητας** καθορίζονται πολιτισμικά. Ως εκ τούτου, στη Σουηδία, η οποία υπήρξε πρωτοπόρος στη χάραξη πολιτικής για τα φύλα, ο όρος «ισότητα» έχει αναχθεί σε σημαντική έννοια. Εξέφραζε συμφωνία για ένα νέο «κοινωνικό συμβόλαιο των φύλων» με γνώμονα την πιο ίση σχέση ανδρών και γυναικών. Ο όρος έγινε αποδεκτός κυρίως επειδή φάνταζε ως ένα μεγαλόπνοο όραμα παρά ως μια απειλή (Florin & Nilsson, 1998). Με όρους πολιτικούς, ο πρωταρχικός στόχος του όρου «ισότητα» ήταν να διασφαλίσει ότι γυναίκες και άνδρες θα πρέπει να χαίρουν ίσων δικαιωμάτων, καθηκόντων και δυνατοτήτων στον καταμερισμό της εξουσίας και της ευθύνης. Από τη δεκαετία του 1970 και μετέπειτα, εφαρμόστηκε στην έμμισθη και άμισθη εργασία, στη δραστηριότητα των εργατικών συνδικάτων και σε άλλες κοινωνικές δομές και δραστηριότητες, περιλαμβανομένης της εκπαίδευσης. Στη δεκαετία του 1990 επεκτάθηκε, για να συμπεριλάβει τη βία κατά των γυναικών. Κατά συνέπεια, ο βιασμός και άλλες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης θεωρήθηκαν ενδεικτικά της διαρθρωτικής ανισότητας των φύλων.

Η ορολογία για την «ισότητα» έχει επίσης αμφισβητηθεί σε κάποιον βαθμό, για παράδειγμα, όσον αφορά στην ερμηνεία της ισότητας των φύλων σε σύγκριση με την ισοτιμία των φύλων. Η UNESCO δεν κάνει μεγάλη διάκριση μεταξύ των δύο όρων: Η ισότητα των φύλων, η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, συνεπάγεται την έννοια ότι όλοι οι άνθρωποι, άνδρες και γυναίκες, είναι ελεύθεροι να αναπτύξουν τις προσωπικές τους ικανότητες και να προβούν σε επιλογές χωρίς τους περιορισμούς που θέτουν τα στερεότυπα, οι αυστηρώς καθορισμένοι ρόλοι των φύλων και οι προκαταλήψεις. Ισοτιμία των φύλων σημαίνει δίκαιη μεταχείριση γυναικών και ανδρών σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Αυτή μπορεί να είναι ίση μεταχείριση ή μεταχείριση η οποία είναι διαφορετική αλλά θεωρείται ισοδύναμη όσον αφορά στα δικαιώματα, τις παροχές, τις υποχρεώσεις και τις ευκαιρίες (UNESCO, 2000: 5). Η έννοια της ισότητας σήμερα διακρίνεται σε **τυπική-ουσιαστική** και **αποκλειστική-συμπεριληπτική**

[Μτφρ. λεζάντας: *«Ωχ, όχι! Ξέχασα να κοινωνικοποιήσω τα παιδιά!»*

(Γιαννακούρου, 2008). *Τυπική* ισότητα θεωρείται στο βαθμό που θεσμοθετείται σε νομοθετικό επίπεδο, περιλαμβάνοντας και την έννοια των ίσων ευκαιριών. *Ουσιαστική* ισότητα θεωρείται η κατάσταση μετάβασης από τη νομική στην ουσιαστική ισότητα στην πράξη. Η νομική ισότητα συχνά συνυπάρχει με καθεστώς **έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου** και επιτρέπει για λόγους, όπου το φύλο παίζει καθοριστικό ρόλο, τη δυνατότητα απόκλισης από τη διακηρυγμένη αρχή. Απεναντίας, η συμπεριληπτική ισότητα αντανακλά το αίτημα της πραγμάτωσης της ουσιαστικής ισότητας και συνοδεύεται από θετικές πολιτικές, μεταβατικής διάρκειας, για την αποκατάσταση των κληρονομημένων διακρίσεων.

Εν κατακλείδι, μια *αλλαγή στα* υπάρχοντα στερεότυπα ανδρών και γυναικών αποτελεί την *απαραίτητη* προϋπόθεση για την επίτευξη μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Αυτή η *αλλαγή* θα πρέπει να λάβει χώρα σε όλους τους τομείς και όλα τα επίπεδα των πολιτικών. Η ανωτέρω διαπίστωση έτυχε λεπτομερέστερης διατύπωσης στο έγγραφο της Οικονομικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη (Economics Commission for Europe, 1994). Μετά τα αποτελέσματα και κατόπιν ανάλυσης της Έκθεσης για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη του 1995, επετεύχθη συμφωνία στο πλαίσιο του Προγράμματος Διακήρυξης και Δράσης στην Παγκόσμια Σύνοδο Κορυφής για την Κοινωνική Ανάπτυξη (World Summit for Social Development) στην Κοπεγχάγη το Μάρτιο του 1995:

> *«Είναι απαραίτητο να αλλάξουν τα υφιστάμενα κοινωνικά πρότυπα που σχετίζονται με το φύλο, ώστε να οδηγηθούμε σε μια νέα γενιά γυναικών και ανδρών, οι οποίοι/-ες θα εργάζονται από κοινού με στόχο να δημιουργήσουν μια πιο ανθρώπινη παγκόσμια τάξη πραγμάτων».* Επιπλέον, διατυπώθηκε ότι: *«Μια αειφόρος κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη δεν είναι δυνατόν να διασφαλιστεί χωρίς την πλήρη συμμετοχή των γυναικών»* και ότι: *«η <u>ισότητα</u> και η <u>ισοτιμία</u> μεταξύ γυναικών και ανδρών αποτελεί προτεραιότητα της διεθνούς κοινότητας και ως τέτοια θα πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης».*

Αυτή η στρατηγική, η οποία εμπίπτει στην κατηγορία «ισοτιμία των φύλων» ως μια ισόρροπα σταθμισμένη έννοια μαζί με την «ισότητα», έχει παγιωθεί ως ***ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές*** στο σύστημα των Ηνωμένων Εθνών και άλλων οργανισμών,

όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, από το 1996. Η ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές ως πολιτική η οποία αναπτύχθηκε παράλληλα με τη θεωρία του φύλου και τη μετατόπιση από μια φεμινιστική σε μια παγκόσμια θέση ένταξης του φύλου καταδεικνύει ότι αυτή η εξέλιξη λαμβάνει χώρα τόσο στις φεμινιστικές πολιτικές όσο και στις σπουδές που σχετίζονται με το φύλο.

Εντούτοις, παρά τις πολιτικές που έχουν αναπτυχθεί και τις σημαντικές αλλαγές που έχουν παρατηρηθεί στην ζωή των γυναικών, η συνολική κατάσταση των γυναικών και των ανδρών στην ΕΕ περιγράφεται ως εξής:

1. Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών αυξάνεται, αλλά παραμένει χαμηλότερο από το ποσοστό των ανδρών, παρόλο που οι γυναίκες αποτελούν την πλειονότητα μεταξύ των φοιτητών και των πτυχιούχων πανεπιστημίων.
2. Κατά μέσον όρο, οι γυναίκες εξακολουθούν να αμείβονται κατά 17,4 % λιγότερο από τους άνδρες για κάθε ώρα εργασίας, και η διαφορά αυτή παραμένει σταθερή.
3. Οι γυναίκες εξακολουθούν να υπο-εκπροσωπούνται σε θέσεις με αρμοδιότητα λήψης οικονομικών και πολιτικών αποφάσεων, αν και η παρουσία τους στους τομείς αυτούς έχει αυξηθεί την τελευταία δεκαετία.

4. Η κατανομή των οικογενειακών υποχρεώσεων εξακολουθεί να είναι πολύ άνιση σε βάρος των γυναικών.
5. Ο κίνδυνος φτώχειας είναι υψηλότερος για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες.
6. Τα θύματα βίας που σχετίζονται με τα φύλα είναι τις περισσότερες φορές γυναίκες. Επίσης, οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι περισσότερο ευάλωτα στην εμπορία ανθρώπων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2009).

Για να κατανοηθεί πού βρισκόμαστε σήμερα από την πλευρά της ισότητας των φύλων, θα πρέπει να κάνουμε μια σαφή διάκριση ανάμεσα στις *διακρίσεις* λόγω φύλου και στις *ανισότητες* λόγω φύλου. Μπορεί οι σεξιστικές διακρίσεις να απαγορεύονται από τη νομοθεσία, όμως οι ανισότητες είναι κάτι πιο σύνθετο, είναι βαθιά ριζωμένες, επιβιώνουν των νομικών ρυθμίσεων και απαιτούν τη λήψη όχι μόνο νομοθετικών αλλά και διοικητικών και οργανωτικών

μέτρων, καθώς και την προώθηση των λεγόμενων «θετικών μέτρων». Γι' αυτό, το πέρασμα από την de jure στην de facto ισότητα είναι ολόκληρη διαδικασία, και απαιτεί συνδυασμένα μέτρα πολιτικής, ένα συνεκτικό εθνικό σχέδιο, με στόχους, χρονοδιάγραμμα και διάθεση πόρων. Οι **διακρίσεις κατά των γυναικών** καθορίζονται από τη Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW) ως «κάθε διάκριση, αποκλεισμός ή περιορισμός που πραγματοποιείται βάσει του φύλου και που έχει ως αποτέλεσμα ή στόχο τη φαλκίδευση ή ακυρώνει την αναγνώριση, την απόλαυση ή την άσκηση εκ μέρους των γυναικών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, αστικό ή οποιοδήποτε άλλο τομέα.». Οι διακρίσεις μπορεί να ασκούνται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο.

Η **άμεση διάκριση** χαρακτηρίζεται από την πρόθεση για διακρίσεις σε βάρος ενός ατόμου ή μιας ομάδας, όπως συμβαίνει στην περίπτωση που ένα γραφείο για την απασχόληση απορρίπτει αίτηση ενός/μία Ρομά για εργασία ή μια κατασκευαστική εταιρεία που δεν αφήνει μετανάστες/-τριες να εγκατασταθούν. «Άμεση διάκριση συντρέχει, όταν ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν που θα ετύγχανε, έτυχε ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση, για λόγους φυλετικής ή εθνικής καταγωγής».

Η **έμμεση διάκριση** επικεντρώνεται στην επίδραση μιας πολιτικής ή ενός μέτρου. Εμφανίζεται, όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική θέτει εκ των πραγμάτων ένα πρόσωπο ή πρόσωπα της συγκεκριμένης μειονότητας σε μειονεκτική θέση σε σύγκριση με τους άλλους. Για παράδειγμα: ένα ελάχιστο κριτήριο ύψους για τους πυροσβέστες (το οποίο μπορεί να αποκλείσει πολλές περισσότερες γυναίκες από άνδρες υποψήφιους) ή η άρνηση ενός πολυκαταστήματος να μην προσλαμβάνει γυναίκες που φορούν μακριές φούστες, ή η ρύθμιση ενός κυβερνητικού γραφείου ή ενός σχολείου που απαγορεύει την είσοδο ή την παρακολούθηση από άτομα με καλυμμένα κεφάλια (μαντίλες). Οι κανόνες αυτοί, εκ πρώτης όψεως ουδέτεροι όσον αφορά στην εθνοτική καταγωγή ή στη θρησκεία, μπορεί εκ των πραγμάτων να φέρνουν σε δυσανάλογα μειονεκτική θέση τα μέλη της μειονότητας ή ορισμένες θρησκευτικές ομάδες που φορούν μακριές φούστες ή μαντίλα.

Διάκριση κοινωνιολογικά σημαίνει καταρχάς την αναγνώριση μιας διαφοράς. Π.χ. διακρίνω το άσπρο από το μαύρο, ή τον άνδρα από τη γυναίκα, σημαίνει αναγνωρίζω ότι υπάρχουν μεταξύ τους σημαντικές διαφορές. Διάκριση είναι όμως και η επιβολή διαφορετικής μεταχείρισης. Με αυτή την έννοια, ως **διάκριση ορίζουμε την στέρηση ευκαιριών, ίσων δικαιωμάτων και προνομίων, κύρους και δύναμης στα μέλη μιας ομάδας βάσει προκαταλήψεων**. Έτσι, η διάκριση διαφέρει ως προς την προκατάληψη, καθώς η τελευταία είναι μια δυσμενής προδιάθεση – ένα συναίσθημα, μια στάση, ενώ η διάκριση είναι δράση, μια συγκεκριμένη πρακτική άνισης μεταχείρισης (Τσαούση, 2006).

Το **θέμα των διακρίσεων στην εκπαίδευση** έχει πολλές προσεγγίσεις όπως:

- το θέμα της σύνθεσης του εκπαιδευτικού προσωπικού και του καταμερισμού εργασίας, δηλ. τα ποσοστά των διάφορων ειδικοτήτων με βάση το φύλο καθώς και της κατανομής τους ανάλογα με την εκπαιδευτική βαθμίδα,
- το θέμα της συμμετοχής των εκπαιδευτικών σε θέσεις ευθύνης με βάση το φύλο τους,
- το θέμα του αναλυτικού προγράμματος και του περιεχομένου του μαθήματος,
- το θέμα του «κρυφού» αναλυτικού προγράμματος,
- των στάσεων και των προσδοκιών των εκπαιδευτικών,
- της οργάνωσης της τάξης και της σχολικής ζωής,
- των εξετάσεων και της αξιολόγησης, και
- του κόσμου της εργασίας και του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού.

Η αναπαραγωγή των ανισοτήτων εντοπίζεται στο λεγόμενο «κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα»: στις στιχομυθίες μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/-τριών και στη γλώσσα που χρησιμοποιείται για τη μεταξύ τους επικοινωνία (Frazier & Sadker, 1973). Η επίδραση που ασκείται από τον/την εκπαιδευτικό στους/στις μαθητές/-τριες είναι συνήθως έμμεση και όχι άμεση. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της «αυτοεκπληρούμενης προφητείας» (Rosenthal & Jacobson, 1968). Η μελέτη των Rosenthal και Jacobson, γνωστή ως «το πείραμα του Oak School», έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί συμπεριφέρονται συχνά εν αγνοία τους με διαφορετικό τρόπο στους μαθητές και τις μαθήτριες σύμφωνα με τις προσδοκίες που έχουν αναπτύξει γι' αυτούς/ -ές όσον αφορά στη νοημοσύνη και στις ικανότητές τους.

Παραδείγματα διακρίσεων[22]
Άμεση διάκριση Πανεπιστήμια αρνούνται να χορηγήσουν 9μηνη άδεια ανατροφής τέκνου σε άνδρες μέλη του διδακτικού προσωπικού τους (ΔΕΠ) με την αιτιολογία ότι στον εσωτερικό κανονισμό αυτών των ΑΕΙ τέτοιο δικαίωμα δεν προβλέπεται για άνδρες.
Έμμεση διάκριση Για την εισαγωγή στις στρατιωτικές σχολές και τα σώματα ασφάλειας απαιτείται επιτυχής εξέταση σε αθλητικές δοκιμασίες με όρια κοινά για τους υποψηφίους και των δύο φύλων. Αυτή η πρακτική μπορεί εκ πρώτης όψεως να φαίνεται ουδέτερη, ωστόσο, επειδή τα όρια που έχουν θεσπιστεί προσιδιάζουν περισσότερο στις ικανότητες των ανδρών, η εφαρμογή της έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείεται πολύ μεγαλύτερος αριθμός γυναικών από ό,τι ανδρών. Παρόμοια είναι και η τακτική θέσπισης κοινών ορίων ελάχιστου αναστήματος και για τα δύο φύλα για την εισαγωγή υποψηφίων στις σχολές αυτές (λ.χ. 1.70μ. στην ΕΛΑΣ). Με δεδομένα τα σωματομετρικά χαρακτηριστικά των δυο φύλων, η πρακτική αυτή πλήττει σαφώς πολύ περισσότερες γυναίκες από ό,τι άνδρες.
Σεξουαλική παρενόχληση Αν και μπορεί να πάρει πολλές μορφές, συνήθως ιεραρχικά ανώτερα άτομα προβαίνουν σε ενέργειες και σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου που εκλαμβάνονται ως εξευτελιστικά και απαράδεκτα από το άτομο που τα δέχεται, ή εκδηλώνουν επιθυμίες τέτοιας φύσης με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός προσώπου, ιδίως με τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος.
Παρενόχληση λόγω φύλου Παρενόχληση είναι σε γενικές γραμμές η ανεπιθύμητη συμπεριφορά που έχει επιπτώσεις στην αξιοπρέπεια των ανδρών και των γυναικών σε ένα εργασιακό περιβάλλον.
Δυσμενής μεταχείριση λόγω εγκυμοσύνης Δημοτικός παιδικός σταθμός αρνήθηκε να προσλάβει επιτυχούσα σε διαγωνισμό πρόσληψης υπαλλήλων, επειδή, όταν έφτασε η στιγμή ολοκλήρωσης της πρόσληψης, η υποψήφια βρισκόταν σε προχωρημένη εγκυμοσύνη και δεν μπορούσε να αναλάβει εργασία.
Δυσμενής μεταχείριση λόγω άδειας μητρότητας Εκπαιδευτικός αποσπασμένη στο εξωτερικό κατήγγειλε παρακράτηση του ειδικού επιμίσθιου που προβλέπεται για την κατηγορία αυτή, λόγω απουσίας από τη χώρα απόσπασης κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας. Το χρονικό διάστημα απουσίας από την εργασία λόγω άδειας μητρότητας εργαζομένων με σύμβαση ορισμένου χρόνου δεν συνυπολογίστηκε ως προϋπηρεσία σε μοριοδότηση κατά τη συμμετοχή σε επόμενη προκήρυξη.

[22] Τα παραδείγματα έχουν αντληθεί από την ιστοσελίδα του Συνηγόρου του Πολίτη: http://www.synigoros.gr/?i=isotita-ton-fylon.el.ifexamples

Εργαζόμενη σε μη κερδοσκοπικό φορέα κατάγγειλε απόρριψη του αιτήματος χορήγησης της ειδικής παροχής προστασίας μητρότητας από τον ΟΑΕΔ, επειδή ο Οργανισμός δεν θεωρούσε τον εργοδότη της «επιχείρηση ή εκμετάλλευση». Πλήθος άλλων εργαζομένων που πληρούν τα κριτήρια του ν. 3655/2008 κατάγγειλαν ότι αποκλείστηκαν από τη χορήγηση της παροχής λόγω της ύπαρξης ευνοϊκότερων όρων για τις άδειες ανατροφής στις κλαδικές τους συμβάσεις εργασίας.

Δυσμενής μεταχείριση λόγω γονικής άδειας ανατροφής/φροντίδας παιδιού

Πατέρες αξιωματικοί στις Ένοπλες Δυνάμεις και τα Σώματα Ασφαλείας κατάγγειλαν άρνηση της υπηρεσίας τους να τους χορηγήσει άδεια ανατροφής τέκνου, η οποία δεν προβλέπεται από τις ειδικότερες διατάξεις περί αδειών που διέπουν τις Ένοπλες Δυνάμεις και τα Σώματα Ασφαλείας, ενώ δεν θεωρείται εφικτή η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων του Κώδικα Δημοσίων Υπαλλήλων (ν. 3528/2007). Το ίδιο ή συναφή προβλήματα σχετικά με τη χορήγηση αδειών ανατροφής αντιμετωπίζουν και οι πατέρες σε άλλους φορείς του δημοσίου (λ.χ. Πανεπιστήμια) αλλά και σε φορείς του νυν και πρώην ευρύτερου δημόσιου τομέα (ΕΘΕΛ, ΟΤΕ, ΔΕΗ, ΚΕΔ κλπ).

Δυσμενής μεταχείριση λόγω άδειας υιοθεσίας

Μητέρα που υιοθέτησε βρέφος, ασφαλισμένη στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, καταγγέλλει ότι απορρίφθηκε το αίτημά της για χορήγηση της ειδικής άδειας προστασίας μητρότητας του άρθρου 142 ν. 3655/2008, επειδή, δεν έχει λάβει από το ΙΚΑ επιδόματα κυοφορίας λοχείας.

Διάκριση λόγω οικογενειακής κατάστασης

Γονείς που δεν έχουν την επιμέλεια των ανήλικων τέκνων τους, λόγω διάστασης, διαζυγίου ή γέννησης τέκνου χωρίς το γάμο των γονέων του, καταγγέλλουν ότι σύμφωνα με εγκύκλιο του Υπουργείου Εσωτερικών αποκλείονται από τη χορήγηση της αδείας παρακολούθησης της σχολικής επίδοσης των τέκνων τους.

Πολλαπλή διάκριση

Υποψήφια σε προκήρυξη για πρόσληψη δημοσιογράφων σε δημοτικό ραδιοφωνικό σταθμό κατάγγειλε τα κριτήρια με τα οποία έγιναν οι προσλήψεις, επειδή πριμοδοτούσαν άτομα νεαρής ηλικίας, ελκυστικής εξωτερικής εμφάνισης, χωρίς οικογενειακές υποχρεώσεις και αξιολογούσαν ως λιγότερο σημαντικά οποιαδήποτε αντικειμενικά κριτήρια επαγγελματικής κατάρτισης και εμπειρίας.

4. ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι ο επαναπροσδιορισμός της εκπαίδευσης από τη σκοπιά του Φύλου και η ανάδειξη του πλέγματος των ανισοτήτων και των διακρίσεων που συνδέονται με αυτό.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει θέματα επαναπροσδιορισμού της εκπαίδευσης από τη σκοπιά του φύλου, και αναδεικνύει το πλέγμα των έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων που συνδέονται με αυτό. Επιπλέον, αναλύει τις εκπαιδευτικές επιλογές των κοριτσιών και τη σχέση των κοριτσιών-γυναικών με την εκπαίδευση, λαβάνοντας υπόψη νέα ερευνητικά δεδομένα. Τέλος, εξετάζει τη σημασία των έμφυλων πολιτικών και προτείνει οι πολιτικές αυτές να είναι βασίζονται σε ολιστικές προσεγγίσεις και να διερευνούν από τη σκοπιά του φύλου όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν το εκπαιδευτικό σύστημα, προκειμένου να οδηγήσουν στο μετασχηματισμό της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/-ουσες θα είναι σε θέση:

- **Να εξειδικευτούν** στα θέματα ισότητας των φύλων και ιδιαίτερα στα θέματα ένταξης της διάστασης του φύλου στη σχολική κοινότητα.
- **Να ενημερωθούν, ευαισθητοποιηθούν** και να **ενισχύσουν τις γνώσεις και δεξιότητές τους** σε ζητήματα που αφορούν στην προώθηση της ισότητας των φύλων, στην ένταξη της διάστασης του φύλου στις παιδαγωγικές πρακτικές και στην υλοποίηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων σχετικά με τα φύλα και τις διακρίσεις.
- **Να κατανοούν** ειδικά θέματα και πεδία στα οποία (ανα)παράγονται οι έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και στη σχολική κοινότητα.

Έννοιες - κλειδιά

Φύλο, Εκπαίδευση, Γυναικείες σπουδές, Σχολικά εγχειρίδια, Αναλυτικό πρόγραμμα, Αυτο-εκπληρούμενη προφητεία, Φεμινιστική παιδαγωγική, Μη-σεξιστική αγωγή, Έμφυλες ιεραρχίες και διακρίσεις, Προσδοκίες εκπαιδευτικών, Εκπαιδευτικές επιλογές, Γλωσσικός σεξισμός, Έμφυλες πολιτικές.

«Η επίτευξη μιας εκπαίδευσης που θα απευθύνεται και στους άνδρες και τις γυναίκες και που δεν θα περιορίζει με τεχνητό και λανθασμένο τρόπο τις σκέψεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητές τους στη βάση των διαφορών των φύλων δεν είναι εύκολος στόχος σε μια κοινωνία. Το να μην το επιχειρήσει όμως κάποιος/α επειδή είναι δύσκολο αποτελεί πράξη δειλίας»

R. Deem (1978: 141)

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες η αναλυτική κατηγορία Φύλο εισάγεται στις επιστήμες του ανθρώπου και του πολιτισμού. Διαμορφώνει ερωτήματα που οι απαντήσεις τους επιβάλλουν τον επαναπροσδιορισμό των δεδομένων, αλλά και του ύφους των επιστημών αυτών, κυρίως όσον αφορά στη μεροληπτική τους στάση απέναντι στις γυναίκες. Ο Λόγος (Discourse) που αναπτύσσεται στο πλαίσιό τους, ανδροκεντρικός στη βάση του, παρέπεμπε (και παραπέμπει ως ένα σημείο) σε ένα δεσπόζον επιστημολογικό πρόβλημα: τη συνάρθρωση του βιολογικού με το κοινωνικό, που ο ιδεολογικός του χαρακτήρας τροποποιείται σε λειτουργική σχέση με τις ποικίλες αντιλήψεις μας για τη φύση, στην οποία ανάγονταν για καιρό οι σχέσεις των ανθρώπων και μάλιστα οι σχέσεις μεταξύ των Φύλων. Οι έννοιες της ασυμμετρίας, της υποταγής και της κυριαρχίας που χαρακτηρίζουν αυτές τις σχέσεις εκλαμβάνονταν ως καταστάσεις «φυσιολογικές», εντός των ορίων της «φυσικής» τάξης πραγμάτων (Γκασούκα, 2014). Η αντίληψη αυτή στηριζόταν στην κοινωνική θεωρία του βιολογικού φύλου (sex), που βρισκόταν στο κέντρο της κλασικής Ανθρωπολογίας και διαχεόταν στις υπόλοιπες επιστήμες, επιτρέποντας στην ανατομία να καθορίζει την κοινωνικότητα του «κανονικού», να διαμορφώνει ρόλους, συμπεριφορές, να οριοθετεί, να ιεραρχεί.

Η εισαγωγή της διάστασης του **Κοινωνικού Φύλου** (gender) απέδειξε το αντιδιαλεκτικό και α-ιστορικό περιεχόμενο αυτών των απόψεων, και ανάγκασε το σύνολο των επιστημών του ανθρώπου σε έναν γόνιμο και εποικοδομητικό διάλογο με τη φεμινιστική επιστήμη, διάλογο ο οποίος οδήγησε σε επανεξέταση και επαναδιατύπωση σημαντικών δεδομένων τους. Ταυτόχρονα, το φύλο χρησιμοποιήθηκε από τη φεμινιστική σκέψη με στόχο να επισημάνει το γεγονός πως η έμφυλη ασυμμετρία είναι φαινόμενο κοινωνικό, μεταβαλλόμενο ανάλογα με τις ισχύουσες σε

κάθε ιστορική στιγμή κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές συνθήκες και, κατά συνέπεια, ούτε αιώνιο ούτε απαρασάλευτο είναι (Γκασούκα, 2014). Το φύλο, δομή κατεξοχήν κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική, αναγνωρίζεται ως η βάση της κοινωνικής οργάνωσης, η «αρχή του σχετίζεσθαι» (Παπαταξιάρχης και Παραδέλης, 1998) και τέμνει οριζόντια την κατηγορία της συγγένειας, της τάξης ή της φυλής, της σεξουαλικότητας κ.λπ.. Αντίθετα, εγκαταλείπεται σιγά-σιγά η αντίληψη που ανάγει στη φυσιολογία ή τη βιολογία τις ανθρώπινες σχέσεις. Το βέβαιο είναι πως η φεμινιστική σκέψη συνέβαλε στο να διαφανεί ο δυτικοκεντρικός και κοινωνικά κατασκευασμένος χαρακτήρας της αντιπαράθεσης φύση/πολιτισμός και να γίνει επομένως δυνατός ο διαχωρισμός της έννοιας του Φύλου από τη βιολογική του διάσταση. Η έρευνα έδειξε ότι **το Φύλο δεν αποτελεί αναλλοίωτη, φυσική οντότητα, αλλά προϊόν κοινωνικο-πολιτισμικών όρων, που αλλάζουν μέσα στο χρόνο**. Το περιεχόμενο της έννοιας του φύλου, όπως ήδη έχει εκτενώς αναφερθεί, αποτελεί επομένως και αυτό κοινωνική κατασκευή με ιστορική διάσταση και συγκροτείται και αναπαράγεται από ένα πλέγμα σχέσεων τόσο ανάμέσα στα φύλα, όσο και στο εσωτερικό των φύλων

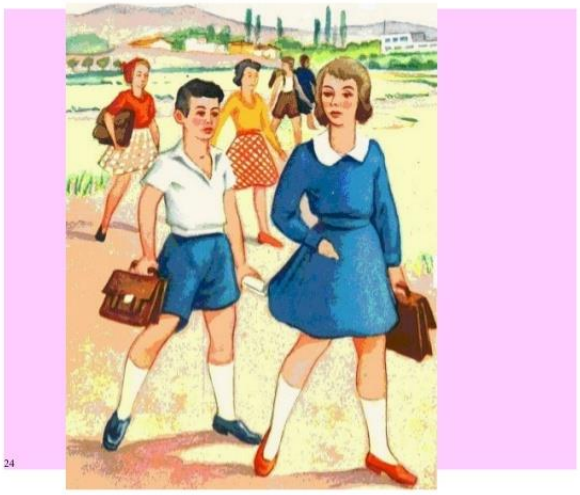

Η σύντομη αυτή αναφορά στις σύγχρονες κοινωνιολογικές θεωρήσεις του Φύλου κρίθηκε αναγκαία, για να γίνει κατανοητό το ζήτημα της εκπαίδευσης των γυναικών, καθώς η εκπαίδευση αποτελεί πεδίο στο πλαίσιο του οποίου αναπτύχθηκε -και μάλιστα οξύς- ο ανδροκεντρικός επιστημονικός λόγος. Ακόμα στο ίδιο πλαίσιο έγινε εμφανής και η συνάρθρωση του βιολογικού με το κοινωνικά «κανονικό», αλλά και οι νομιμοποιητικές επικλήσεις της φύσης. Έτσι ή αλλιώς, πάντως, η επώδυνη πορεία των γυναικών προς την κατάκτηση της ισότητας στη μόρφωση δεν αποτελεί ελληνικό φαινόμενο. Είναι η επανάληψη -με καθυστέρηση λόγω των συγκεκριμένων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και της μακραίωνης σκλαβιάς- γεγονότων και διαδικασιών που προηγήθηκαν σε άλλες χώρες της Ευρώπης και στην Αμερική, απόδειξη της κοινότητας και της οικουμενικότητας των

προβλημάτων αλλά και των αγώνων των γυναικών, τα οποία συχνά υπερβαίνουν και εθνικά όρια και ταξικές διαρθρώσεις.

4.1 Επαναπροσδιορίζοντας την εκπαίδευση από τη σκοπιά του Φύλου

Χάρη στη φεμινιστική σκέψη και επιστήμη, τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε διεθνώς, και στην Ελλάδα, επαναπροσδιορισμός της εκπαίδευσης από τη σκοπιά του Φύλου και αναδείχθηκε όλο το πλέγμα των ανισοτήτων και διακρίσεων που συνδέονται με αυτό. Σύμφωνα με την έμφυλη ανάλυσή της η εκπαίδευση διαχρονικά αποτέλεσε το εφαλτήριο της κοινωνικής κινητικότητας, κοινωνικής παρουσίας και απεγκλωβισμού των γυναικών από τον κοινωνικά προσδιορισμένο παραδοσιακό τους ρόλο στο χώρο της οικογένειας. Ταυτόχρονα όμως φαίνεται πως διαχρονικά επίσης έχει συμβάλει αποτελεσματικά στην αναπαραγωγή, συντήρηση και εδραίωση των συλλογικών κοινωνικών αναπαραστάσεων αναφορικά με το κοινωνικά αποδεκτό «πεδίο» δραστηριότητας και τους τρόπους-προϋποθέσεις κοινωνικής καταξίωσης των Φύλων.

Τα τελευταία χρόνια, και στο πλαίσιο των Γυναικείων Σπουδών, έχει καταδειχθεί πως η κατασκευασμένη ήδη από την οικογένεια έμφυλη πολιτιστική διαφορά μεταφέρεται σε ένα χώρο προνομιούχο για την ενίσχυση και διεύρυνσή της, με τρόπους και μεθόδους αντίστοιχες με αυτές της οικογένειας: το χώρο του σχολείου (Γκασούκα, 2004). Ο θεσμός του σχολείου αποτελεί το σημαντικότερο κανάλι μεταφοράς των απεικονίσεων, των στερεοτύπων και των αξιών (μαζί πάντα με την οικογένεια, αλλά και τα ΜΜΕ). Παράγοντες όπως οι πολιτικές που αφορούν στην εκπαίδευση γενικότερα, το περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών σε συνδυασμό με το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων και την εικονογράφησή τους, το περίφημο «κρυφό» αναλυτικό πρόγραμμα, τα παιχνίδια και τα αθύρματα, οι στάσεις, οι προσδοκίες, οι συμπεριφορές, των εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών, ο λόγος που οι εκπαιδευτικοί αρθρώνουν (και στον οποίο λόγο το αρσενικό υποκαθιστά και τα δύο φύλα, κάνοντας το θηλυκό γένος αόρατο), οι παρεμβάσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος του σχολείου (σύλλογοι γονέων, Τ.Α. εκκλησία κ.λπ.), συντελούν αποφασιστικά στη διατήρηση των παραδοσιακών ρόλων και συμπεριφορών και στην «εσωτερίκευσή» τους από τους μαθητές και τις μαθήτριες. Όπως επισημαίνει η Chisholm (1994):

> «*το σχολείο εξακολουθεί να παίζει ένα σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες αναπαραγωγής της ανισότητας ανάμεσα στα φύλα. Και το κάνει αυτό όχι από μόνο*

του, αλλά σε συνδυασμό με τους ρόλους που διαδραματίζουν η οικογένεια και όλο το πολιτισμικό και οικονομικό πλαίσιο της κοινότητας. Το σχολείο είναι ο πιο σημαντικός από τους χώρους που λαμβάνουν αποφάσεις, γιατί επηρεάζει τις μελλοντικές ευκαιρίες και προοπτικές και είναι, ταυτόχρονα, πρωταρχικό κοινωνικοποιητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αποκτώνται εμπειρίες που διαμορφώνουν την αυτοαντίληψη».

Όλες οι έρευνες λ.χ. συγκλίνουν στη **διακριτική αντιμετώπιση αγοριών και κοριτσιών στο σχολικό περιβάλλον και σε κατά φύλα διαφοροποιημένες πρακτικές και προσδοκίες των εκπαιδευτικών**. Άλλωστε η ίδια η οργάνωση και η δομή της σχολικής τάξης, η περιρρέουσα ατμόσφαιρά της, τα λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα που παράγονται στο πλαίσιό της, ισχυροποιούν τις υφιστάμενες διακρίσεις και «νομιμοποιούνται» από ένα σύνολο μύθων, με πιο γνωστόν αυτόν της «φυσικής» αδυναμίας των κοριτσιών στην ενασχόληση με τα μαθηματικά και τις θετικές επιστήμες ευρύτερα σε σχέση με τα αγόρια (Boaler,1997).

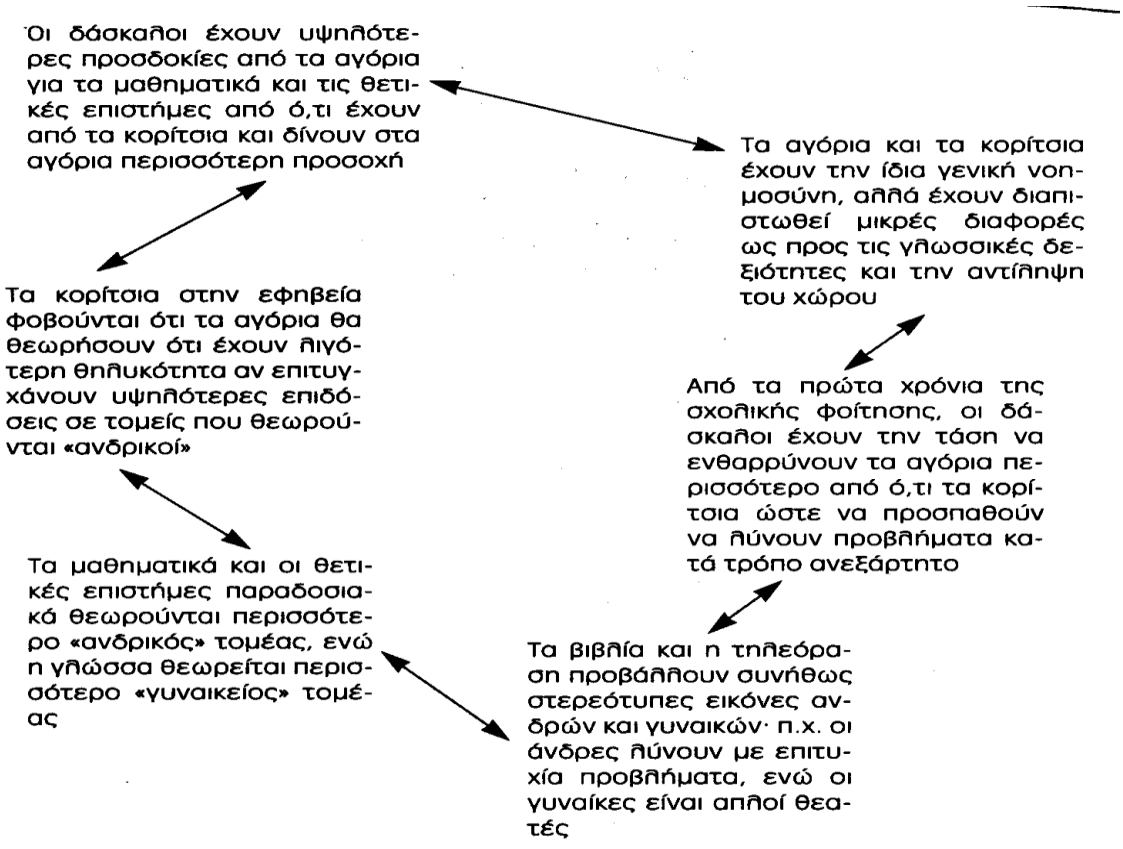

Σχήμα 3. Γιατί τόσα λίγα κορίτσια γίνονται μηχανικοί; (Από: Campbell, 1989)

Για να αναφέρουμε μιαν ενδεικτική περίπτωση, αν τα κορίτσια εξακολουθούν να υπολείπονται στην τεχνική εκπαίδευση κι αν -ακόμα χειρότερα- παρακάμπτονται κατά την ανάθεση ή την εξέταση των τεχνικών εργασιών, οι γυναίκες θα εξακολουθούν να απουσιάζουν από τα τεχνικά επαγγέλματα, τα οποία θα παραμένουν ένα ανδρικό οχυρό και οι αναχρονιστικές απόψεις περί «ανδρικών» και «γυναικείων» επαγγελμάτων θα εξακολουθούν να πρυτανεύουν σε βάρος και της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής. Για να διορθωθεί αυτός ο φαύλος κύκλος της έμφυλης αδικίας, επιβάλλεται η επαναξιολόγηση των στερεότυπων ρόλων και τα κορίτσια πρέπει να ενθαρρύνονται να ακολουθήσουν τεχνικές σπουδές και τεχνική σταδιοδρομία. Οι απόψεις, που δεν είναι ασφαλώς οι μοναδικές, πως οι άνδρες υπερτερούν «εκ φύσεως» στα μαθηματικά, στην επιστήμη και στην τεχνολογία και πως, αντίθετα, «εκ φύσεως» πάλι οι γυναίκες υπερτερούν στη γλώσσα, στη φιλολογία ή στις τέχνες, είναι από εκείνες τις

πεποιθήσεις και τις πολιτισμικές επιρροές που έχουν περάσει από γενιά σε γενιά. Η ισχύς τους δε είναι ακόμα πιο ισχυρή, καθώς οι ενήλικες- μεταξύ των οποίων και πολλοί εκπαιδευτικοί, άνδρες και γυναίκες- δεν συνειδητοποιούν καν πως τις υιοθετούν και πως είναι φορείς αναπαραγωγής τους: εκούσια ή ακούσια μηνύματα μπορεί να δημιουργήσουν την ιδέα μεταξύ των κοριτσιών και των αγοριών ότι υπάρχουν πεδία από τα οποία το ένα από τα δύο φύλα αποκλείεται ή δεν μπορεί να επιτύχει, ακριβώς εξαιτίας του φύλου στο οποίο ανήκει. Παράλληλα, τα παιδιά εκφράζουν και ενισχύουν αυτή την αντίληψη μέσω αλληλεπιδράσεων. Ταυτόχρονα το στυλ διδασκαλίας διαιωνίζει και αναπαράγει την έμφυλη διαφορά.

Είναι γνωστό από τη σχετική έρευνα πως οι εκπαιδευτικοί τείνουν να εστιάζουν περισσότερο την προσοχή τους στα αγόρια και να τα ενθαρρύνουν σε σχέση με τα κορίτσια. Συχνά η προσοχή αυτή και το ενδιαφέρον συνδέονται και με τον έλεγχο της τάξης, καθώς τα αγόρια εκφράζουν τις αγωνίες και τις απογοητεύσεις τους με τρόπο που συχνά προκαλούν αναστάτωση. Αντίθετα, τα κορίτσια κυρίως καταπιέζουν τις απογοητεύσεις τους, με την απόσυρση. Δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο η έμφυλα μεροληπτική στάση των εκπαιδευτικών να

λειτουργήσει ως **αυτοεκπληρούμενη προφητεία**, που ενισχύεται από το γεγονός ότι πολλά κορίτσια είναι πρόθυμα να αποδώσουν την επιτυχία τους στην καλή τους τύχη, ενώ τα αγόρια δεν αμφισβητούν το ότι η δική τους επιτυχία οφείλεται αποκλειστικά στις αυξημένες τους δυνατότητες. Το γεγονός συμβάλλει στο να ερμηνευθεί η διαπιστωμένη χαμηλότερη αυτοπεποίθηση των μαθητριών, παρά τις υψηλότερες σχολικές επιδόσεις τους. Αρκετές φορές πάλι οι εκπαιδευτικοί φαίνονται πιο ανεκτικοί με τα κορίτσια, τους υποβάλλουν εύκολες ερωτήσεις και κάποτε «βοηθούν» προσφέροντας ενδείξεις της σωστής απάντησης ή και την ίδια τη σωστή απάντηση. Με τα αγόρια δεν φαίνονται τόσο πρόθυμοι/-ες για βοήθεια και η πρακτική τους κατά κανόνα εμφανίζεται πολύ πιο απαιτητική στο να λάβουν μια σωστή απάντηση. Αυτού του είδους η δήθεν «φιλογυναικεία» διδακτική πρακτική αξιολόγησης, ενώ επιτρέπει στα αγόρια να καταλάβουν τον εαυτό τους και τις δυνατότητές τους, υπονομεύει την αυτοεικόνα των κοριτσιών, αλλά και την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και στις ικανότητές τους. Λόγω ακριβώς των διαφορετικών αυτών επιπέδων της αυτοεκτίμησης, αγόρια και κορίτσια καταλήγουν με την αρωγή των εκπαιδευτικών τους σε πολύ διαφορετικά συμπεράσματα για την εικόνα του εαυτού τους και τις μελλοντικές τους προοπτικές, ακόμα και όταν τα δεδομένα στα οποία βασίζουν τις αποφάσεις τους είναι τα ίδια. Όλες οι σχετικές έρευνες συμφωνούν πως στη σύγχρονη πραγματικότητα για τα αγόρια η επιτυχία έρχεται πιο εύκολα από ό,τι για τα κορίτσια, που η αυτοπεποίθησή τους τραυματίζεται από -συχνά ακούσιες- σεξιστικές αντιλήψεις και συμπεριφορές, που τα ωθούν να πιστέψουν πως έχουν λιγότερες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν ένα πρόβλημα σε σχέση με τα αγόρια ή πως τα δικά τους επιτεύγματα υπήρξαν μάλλον τυχαία.

Κατά συνέπεια, απώτερος στόχος της φεμινιστικής προσέγγισης για την εκπαίδευση και της **φεμινιστικής παιδαγωγικής** είναι το εγχείρημα μιας ριζικής αλλαγής στο σύστημα έμφυλων σχέσεων, προϋπόθεση για τη δημιουργία ισότιμων υποκειμένων και για την μετατροπή των σχολείων σε χώρους συνάντησης και επικοινωνίας. Πρόκειται για αξίες που περικλείει η **μη-σεξιστική αγωγή** (Κογκίδου, 2006). Η μη-σεξιστική όμως αγωγή προϋποθέτει νέες γνώσεις και υψηλό βαθμό έμφυτης ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών και επαναπροσδιορισμό στάσεων και πρακτικών Αγωγής εκ μέρους τους. Προϋποθέτει ακόμα βαθιές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα (όπως στην περίπτωσή μας συγγραφή νέων μη-σεξιστικών Αναλυτικών Προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων), κατάστρωση και υλοποίηση προγραμμάτων κατεύθυνσης των παιδιών σε δραστηριότητες που παραδοσιακά ανήκουν στο αντίθετο φύλο αλλά και προγραμμάτων ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών. Προϋποθέτει ακόμα βαθιές αλλαγές στο

εκπαιδευτικό σύστημα (λ.χ. συγγραφή νέων μη-σεξιστικών σχολικών εγχειριδίων), κατάστρωση και υλοποίηση προγραμμάτων κατεύθυνσης των παιδιών σε δραστηριότητες που παραδοσιακά ανήκουν στο αντίθετο φύλο αλλά και προγραμμάτων ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών. Ακόμα προϋποθέτει την εισαγωγή ενός ολοκληρωμένου συστήματος σπουδών του Φύλου (gender studies) στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και πριν απ' όλα στα Παιδαγωγικά Τμήματα. Προϋποθέτει την ενίσχυση του θεσμού των σχολών γονέων και της οικογενειακής συμβουλευτικής και ενδυνάμωσης γενικότερα. Προϋποθέτει την ανάπτυξη ενός νέου λόγου για τα φύλα κυρίως ενός δημόσιου εκπαιδευτικού λόγου. Προϋποθέτει, τέλος, και συνεπάγεται τη σύνδεση της οικογένειας και του σχολείου με τη δημοκρατία, διαμορφώνοντας από την πιο τρυφερή ηλικία το/τη συνειδητό/-ή πολίτη/-ιδα του αύριο. Η εμμονή στο δικαίωμα στην εκπαίδευση που λαμβάνει υπόψη της, εκτός των άλλων, την ισότητα των φύλων και των ευκαιριών, μπορεί να συμβάλλει στην άρση των διακρίσεων που συνδέονται με τα φύλα και στην αντιμετώπιση «βαθιά ριζωμένων» ανισοτήτων. Οι ανισότητες αυτές καταδικάζουν εκατομμύρια παιδιά, κυρίως κορίτσια, σε μια ζωή σε μια ζωή χαμένων ευκαιριών.

Μια εκπαίδευση της έμφυλης ισότητας συνεπάγεται όχι μόνο υψηλή αξιολόγηση των κοριτσιών, αλλά και βελτίωση των αγοριών, καθώς θα συνειδητοποιήσουν τα κοινωνικά πλεονεκτήματα που θα προκύψουν από την αναγνώριση και αποδοχή των δυνατοτήτων και της προσφοράς των κοριτσιών και των γυναικών. Το γεγονός συμβάλλει επίσης στο να βοηθηθούν τα αγόρια να ξεφύγουν από την πίεση που αισθάνονται από την υποχρέωση συμμόρφωσής τους με τους παραδοσιακούς ρόλους, συμπεριφορές και νοοτροπίες. Τελικά, είναι βέβαιο πως, σε σημαντικό βαθμό, η εκπαίδευση που λαμβάνει υπόψη της τις έμφυλες ιεραρχίες και διαφορές, που επιδιώκει την ισόρροπη παρουσία ανδρών και γυναικών σε κάθε τομέα της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας της ζωής, αποτελεί ισχυρό όπλο εξάλειψης της κατά φύλα διαίρεσης της κοινωνίας και του πλέγματος των μύθων και των ιδεολογημάτων που τη συνοδεύουν, με τις γνωστές διαχρονικές καταστρεπτικές συνέπειες σε κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό

επίπεδο (Walker& Barton, 2013). Στο πλαίσιό της ο/η νέου τύπου εκπαιδευτικός απαιτείται να διαθέτει το σύνολο των συμπεριφορών και των γνώσεων που του/της επιτρέπει να αναγνωρίζει την ανισότητα στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες, να προχωρά σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις που να εξασφαλίζουν την ίση μεταχείριση των μαθητριών και των μαθητών που θα οδηγεί σε ίσα εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Ταυτόχρονα, όμως, θα διεκδικεί την ισότητα μεταξύ των φύλων στην επαγγελματική του/της πυραμίδα, στα διοικητικά και εκπαιδευτικά κέντρα λήψης αποφάσεων και στους συνδικαλιστικούς του/της φορείς.

4.2 Σχέση των κοριτσιών-γυναικών με την εκπαίδευση: νέα δεδομένα

Είναι γεγονός πως τις τελευταίες δεκαετίες έχουν προκύψει νέα δεδομένα όσον αφορά στη **σχέση των νέων γυναικών με την εκπαίδευση**. Τα **δεδομένα** αυτά είναι:

α) η ισόρροπη συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες

β) οι καλύτερες σχολικές επιδόσεις των κοριτσιών

γ) η προώθησή τους με μεγαλύτερη επιτυχία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

δ) το ότι αποτελούν περισσότερο από 50 % του φοιτητικού πληθυσμού

ε) το ότι η επιτυχής πορεία τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση τους επιτρέπει τη διεκδίκηση θέσεων υψηλού κύρους και αμοιβών

στ) η εξάλειψη αναχρονιστικών κοινωνικών αντιλήψεων για τη γυναικεία εκπαίδευση, εξαιτίας των προαναφερθέντων.

Εντούτοις, οι κοινωνικές διακρίσεις που βασίζονται στα φύλα αντανακλώνται και στο χώρο της εκπαίδευσης και μάλιστα σε όλα τα είδη και τις βαθμίδες της. Αφορούν δε σε τομείς όπως τα αναλυτικά προγράμματα, τα εγχειρίδια και τα συγγράμματα (Παντίσκα κ.ά., 1997), οι διδακτικές πρακτικές, οι προσδοκίες των εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών, απέναντι στα αγόρια και τα κορίτσια, η έλλειψη μαθημάτων που προωθούν την επικοινωνία και τη συντροφικότητα ανάμεσα στα φύλα, ο λόγος που αρθρώνεται (και ο οποίος καθιστά συνήθως «αόρατο» το θηλυκό γένος), τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την έμφυλη κατανομή των εκπαιδευτικών στην επαγγελματική ιεραρχία, στα συνδικαλιστικά όργανα και στα όργανα λήψης των εκπαιδευτικών αποφάσεων κ.ά. Με δυο λόγια, **το σχολείο άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα κατευθύνει τα αγόρια και τα κορίτσια, ώστε να αναπτύσσουν και να εσωτερικεύουν χαρακτηριστικά προσωπικότητας, να κάνουν επιλογές σπουδών, να δημιουργούν**

φιλοδοξίες επαγγελματικής ανέλιξης, καθώς και οράματα και στόχους προσωπικής ζωής, σύμφωνα με τις παραδοσιακές για το φύλο τους κοινωνικές αντιλήψεις και παραδοχές και μέσω του επίσημου σχολικού προγράμματος και μέσω των διαρθρώσεων των εκπαιδευτικών στην υπηρεσιακή πυραμίδα.

Ειδικότερα, όσον αφορά στις/στους εκπαιδευτικούς και τις θέσεις τους στην εκπαιδευτική ιεραρχία, αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη διαχρονικά υψηλή σε ποσοστά συμμετοχή των γυναικών στο συγκεκριμένο χώρο απασχόλησης (για παράδειγμα, οι γυναίκες εκπαιδευτικοί στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελούν το 71%, αλλά η εκπροσώπησή τους στα κέντρα λήψης εκπαιδευτικών και συνδικαλιστικών αποφάσεων είναι ιδιαίτερα χαμηλή). Ενδεικτική συνέπεια των ανωτέρω αποτελεί λ.χ ο καταμερισμός των σπουδών μεταξύ των φύλων που προσδιορίζεται από παραδοσιακές αντιλήψεις και πρακτικές. Είναι εμφανής τόσο στις πανεπιστημιακές σχολές όσο και σε πεδία αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης, γεγονός, που επηρεάζει αποφασιστικά τις επαγγελματικές επιλογές των γυναικών και την μετέπειτα επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Συντελεί αποφασιστικά στην αναπαραγωγή της έμφυλης διαίρεσης των επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει δε πως το σχολείο αποτελεί εκείνον τον εργασιακό χώρο στον οποίο τα παιδιά έρχονται συνήθως για πρώτη φορά σε επαφή με την έμφυλη διάσταση της αγοράς εργασίας, καθώς επιτρέπει στις μαθήτριες και στους μαθητές να «παρατηρούν», να βιώνουν και τελικά να διαμορφώνουν τις πρώτες και θεμελιακές αντιλήψεις για τη δομή των έμφυλων εργασιακών σχέσεων.

4.3 Οι εκπαιδευτικές επιλογές των κοριτσιών

Παράλληλα με τα ανωτέρω, εξετάζοντας τις **εκπαιδευτικές επιλογές** των κοριτσιών, είναι προφανές πως, ενώ αποτελούν την πλειονότητα του φοιτητικού πληθυσμού στις Φιλοσοφικές / Παιδαγωγικές Σχολές και στις σχολές αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης που αφορούν επαγγέλματα φροντίδας (βρεφοκόμοι, αισθητικοί κ.λπ.), υποαντιπροσωπεύονται στις θετικές επιστήμες, στις νέες τεχνολογίες και στα τεχνικά επαγγέλματα, γεγονός που οφείλεται είτε στην «αυτο-επιλογή» τους («αυτοαποκλεισμό» τους), είτε σε λόγους ανεξάρτητους από το επίπεδο επίδοσής τους (οικογενειακές παροτρύνσεις, προσδοκίες εκπαιδευτικών, μητρικός προορισμός κ.λπ.). Ειδικότερα, οι διακρίσεις εντοπίζονται ευκρινέστερα στην επαγγελματική κατάρτιση, η οποία συνδέεται απευθείας και άμεσα με την αγορά εργασίας και τον παραγωγικό κόσμο, σε

σχέση με τους λοιπούς τύπους εκπαίδευσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση των γυναικών με τις νέες τεχνολογίες (Sanders, 2005). Η προσδοκία ότι θα ανατραπούν τα κοινωνικά στερεότυπα, μετά την αυτοματοποίηση της παραγωγής που εξάλειψε το διαχωρισμό θηλυκής και αρσενικής εργασίας, αποδείχτηκε λάθος. Παράγοντες όπως η επαγγελματική ιεραρχία, η κοινωνική ανωτερότητα και ο έλεγχος των εργασιακών διαδικασιών παίζουν σημαντικότερο ρόλο στον καταμερισμό εργασίας μεταξύ των φύλων. Συνεπώς, η εισαγωγή νέας τεχνολογίας δεν επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στη διάκριση των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία. Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι η μεγάλη πλειονότητα των ενασχολούμενων με την εισαγωγή στοιχείων στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές είναι γυναίκες δακτυλογράφοι. Αντίθετα, στην ειδικότητα των προγραμματιστών/αναλυτών οι άνδρες αποτελούν την απόλυτη πλειονότητα. Σημειώνεται όμως ότι παρατηρείται ανάμεσα στις νέες και στους νέους η τάση για μείωση των στερεότυπων αντιλήψεων και της σχετικής νοοτροπίας για παραδοσιακά επαγγέλματα των δύο φύλων.

Εκεί, ωστόσο, που παρατηρείται σοβαρή καθυστέρηση και ισχυρή αντίσταση στην προσπάθεια υπέρβασης των έμφυλων διακρίσεων στο χώρο της εκπαίδευσης, είναι το πεδίο του Λόγου (discourse) και της γλώσσας, όπου κυριαρχεί ο γλωσσικός σεξισμός (Γκασούκα κ.ά., 2014). Με τον όρο «**γλωσσικός σεξισμός**» εννοείται η γλωσσική διεπίδραση σε μιαν ανδροκρατική κοινωνία, στην οποία η γλώσσα αποτυπώνει ακριβώς τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα και λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να διαιωνίζεται και να νομιμοποιείται η εξουσία των ανδρών σε βάρος των γυναικών. Αποτελεί πεποίθησή μας πως το να είναι ορατά και τα δύο γένη στο λόγο δεν συνεπάγεται «*φεμινιστική εμμονή*», αλλά πολιτικό και δημοκρατικό αίτημα υψίστης σημασίας, βασικότατη προϋπόθεση επίτευξης της έμφυλης ισότητας (Κογκίδου και Γκασούκα, 2010).

Ένας άλλος τομέας στον οποίο γίνεται ιδιαίτερα εμφανής η υποαντιπροσώπευση των γυναικών είναι η μεταπτυχιακή εκπαίδευση. Εκεί, παρά τη σημειούμενη πρόοδο, η αναλογία κατόχων μεταπτυχιακών διπλωμάτων είναι 1:2 προς όφελος των ανδρών, γεγονός που συνδέεται και με την υποαντιπροσώπευση των γυναικών στην επιστημονική έρευνα και στην περιορισμένη συμμετοχή τους στην ακαδημαϊκή κοινότητα (και ακόμα πιο ισχνή στα κέντρα λήψης των

εκπαιδευτικών αποφάσεων της κοινότητας αυτής), όπου συνωστίζονται στις χαμηλότερες βαθμίδες και ευρύτερα σε θέσεις χαμηλού κύρους, θέτοντας ουσιαστικά τη γυναικεία επιστημονική εμπειρία στο περιθώριο (Sanders, 2005). Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στην έρευνα, η υποαντιπροσώπευση των γυναικών συνεπάγεται σημαντικές απώλειες σε ανθρώπινους πόρους στο πλαίσιο της προσπάθειας που καταβάλλει η ΕΕ να καλύψει το χάσμα που υφίσταται στη σχέση της με τις ΗΠΑ και στην επιδίωξη της ανάπτυξης μιας ανταγωνιστικής οικονομίας, βασισμένη στη γνώση.

4.4 Οι έμφυλες πολιτικές και η σημασία τους

Ύστερα από τα προαναφερόμενα, γίνεται προφανές πως ο σχεδιασμός και η υλοποίηση **έμφυλων πολιτικών** στον εκπαιδευτικό χώρο συνδέεται με την επίτευξη άλλων στόχων, όπως αυτοί της διαμόρφωσης ανεκτικής και αντιδογματικής προσωπικότητας, της αναγνώρισης και αποδοχής της ετερότητας, της κατάκτησης ισότιμων επικοινωνιακών πρακτικών κ.λπ. Οι πολιτικές αυτές απαιτούν ολιστικές προσεγγίσεις και διερεύνηση από τη σκοπιά του φύλου όλων των παραγόντων που επηρεάζουν το εκπαιδευτικό σύστημα, προκειμένου να οδηγήσουν στο μετασχηματισμό της εκπαίδευσης προς μη σεξιστική κατεύθυνση (Κογκίδου και Γκασούκα, 2010). Στο πλαίσιό τους είναι δυνατό να προωθηθεί η ισότητα των φύλων και να αναδειχθεί σε θεμελιώδη αξία της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και ισοπολιτείας.

Βασικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή επιτελούν:

α) **Ο εμπλουτισμός την διδακτικών προγραμμάτων της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με τη διάσταση του φύλου** (ιστορία των γυναικών, ενημέρωση για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία σήμερα, η αναγκαιότητα της ανακατανομής των κοινωνικών ρόλων στην οικογένεια, η προβολή του μοντέλου της ισότιμης πρόσβασης των φύλων στην κοινωνία, την εργασία και τα κέντρα λήψης των αποφάσεων κ.λπ.). Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί η σημασία του εμπλουτισμού των διδακτικών προγραμμάτων με μαθήματα που αναπτύσσουν την επικοινωνία και τη συντροφικότητα μεταξύ των φύλων και καταρρίπτουν μύθους και ιδεολογήματα γύρω από το ανθρώπινο σώμα και τις σχέσεις των φύλων. Χαρακτηριστικό τέτοιο μάθημα είναι αυτό της Σεξουαλικής Αγωγής που, εκτός των άλλων, ενισχύει την υπευθυνότητα και την αυτοεκτίμηση

των παιδιών, αναπτύσσει την προσωπικότητά τους και συμβάλλει στην υιοθέτηση υγιών στάσεων και συμπεριφορών ζωής. Γενικά, πρέπει να γίνεται προσπάθεια ώστε τα μαθήματα να συμβάλλουν στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων ζωής των μαθητριών και των μαθητών, όπως επικοινωνία, λήψη αποφάσεων, κριτική σκέψη, υπευθυνότητα κ.λπ. Κρίνεται δε απαραίτητη η διαμόρφωση σύγχρονου εκπαιδευτικού υλικού, που θα περιλαμβάνει τη διάσταση του φύλου, με διδακτικές παρεμβάσεις και παρεμβατικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας. Πέραν των διδακτικών προγραμμάτων που εισάγονται στα σχολεία, επιβάλλεται η συνεργατική μάθηση ως διδακτική προσέγγιση σε όλα τα μαθήματα, ώστε να προωθούνται η επικοινωνία, η συντροφικότητα και η συνεργατικότητα μεταξύ των μαθητών και μαθητριών από το Νηπιαγωγείο μέχρι και το Λύκειο.

β) Ο εμπλουτισμός του μαθήματος του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού με τη διάσταση του Φύλου, που συντελεί στην επίτευξη του στόχου οι επαγγελματικές επιλογές των παιδιών να βασίζονται στις κλίσεις, στα ενδιαφέροντα και στις ικανότητές τους, ενθαρρύνοντας τα να προχωρήσουν ανεπηρέαστα στην επιλογή τους. Στο πλαίσιό του επιβάλλεται η συνειδητή ενθάρρυνση των κοριτσιών να στραφούν προς παραδοσιακά «ανδρικά» επαγγέλματα και των αγοριών προς επαγγέλματα φροντίδας.

γ) Η ευαισθητοποίηση/ενημέρωση των εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών, έτσι ώστε να είναι σε θέση να διακρίνουν τις ανισότητες και να προωθούν την ισότητα στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Κρίνεται ως εντελώς απαραίτητος λ.χ. ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων ενημέρωσης / ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών σε θέματα σεξουαλικής αγωγής και ανάδειξης της συντροφικότητας ανάμεσα στα φύλα, με ταυτόχρονη παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού. Κατά την άποψή μας είναι υποχρέωση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στη χώρα μας να ενσωματώσει άμεσα θέματα ισότητας και διαφυλικών σχέσεων σε όλα του τα προγράμματα. Με τις αναβαθμίσεις αυτές στα εκπαιδευτικά προγράμματα, θα είναι μελλοντικά δυνατή η σταδιακή δημιουργία εκπαιδευτικών πυρήνων σε όλες τις σχολικές μονάδες που θα προωθούν θέματα ισότητας και ισόρροπων σχέσεων των δύο φύλων στο επίσημο και στο κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου.

δ) **Η Διάχυση του προβληματισμού για την ισότητα των φύλων, τη βελτίωση της θέσης των γυναικών στον επαγγελματικό χώρο, στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία ευρύτερα, στο περιεχόμενο σπουδών και τα εγχειρίδια των Σχολών Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης**.

ε) **Ανάπτυξη των Γυναικείων Σπουδών / Σπουδών του Φύλου στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση,** με ανάλογη αύξηση θέσεων εργασίας, και ενθάρρυνση, αφενός μεν της σχετικής με τα ανωτέρω έρευνας, αφετέρου δε, τη λήψη μέτρων για τη δημιουργία θέσεων ερευνητριών στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής κοινότητας και ανάδειξη ευρύτερα του γυναικείου ερευνητικού δυναμικού στο πλαίσιο της αξιοποίησης του συνόλου των διαθέσιμων ανθρώπινων πόρων σε συνδυασμό με τις σημαντικές επιλογές των θεματικών/τομεακών προτεραιοτήτων, οι οποίες συνδυάζουν οικονομικό/ κοινωνικό ενδιαφέρον με τις διεθνείς τεχνολογικές προοπτικές και εξελίξεις (και φυσικά με την ανάπτυξη των τεχνολογικών υποδομών).

Αντί Επιλόγου

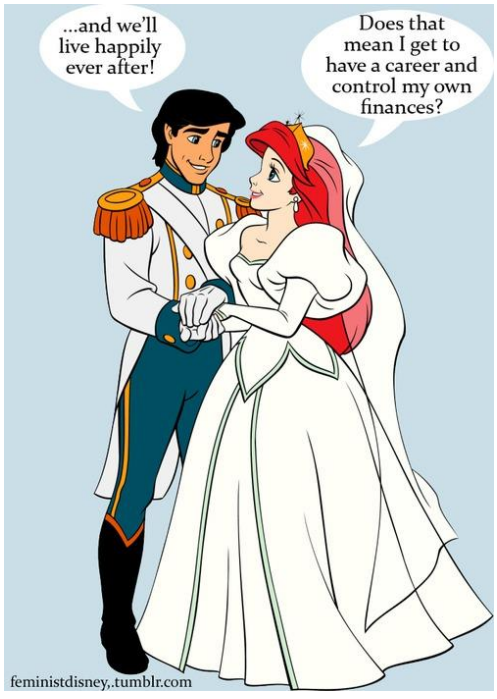

Ως γνωστόν, η εκπαίδευση αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα: Κάθε αγόρι και κορίτσι έχει δικαίωμα σε αυτήν. Έχει αναδειχθεί σε κρίσιμο παράγοντα ανάπτυξης ατόμων και κοινωνιών, προϋπόθεση ενός επιτυχημένου και παραγωγικού μέλλοντος με παγκόσμιες διαστάσεις. Η επίτευξη μιας ποιοτικής εκπαίδευσης, που εξασφαλίζει στις μαθήτριες και στους μαθητές ίσα δικαιώματα και που στηρίζεται στην ισότητα των φύλων και των ευκαιριών, διαμορφώνει ένα θετικό περιβάλλον ενήλικης ζωής όχι μόνο για τη σημερινή νέα γενιά, αλλά και για τις επερχόμενες γενεές. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο, πως το σύνολο των διεθνών οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ ή η UNESCO διακηρύσσουν πως η εκπαίδευση ενισχύει την ίδια τη ζωή. Συμβάλλει στο να ξεφύγουν λαοί και χώρες από τους κύκλους της

φτώχειας και των ασθενειών και παρέχει τη βάση για την αειφόρο ανάπτυξη. Η επίτευξη μιας ποιοτικής Εκπαίδευσης, που εξασφαλίζει στις μαθήτριες και στους μαθητές, ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, θρησκεία, κουλτούρα, σεξουαλικό προσανατολισμό, αρτιμέλεια κ.λπ. ίσα δικαιώματα, που εστιάζει στη διαπολιτισμικότητα και στηρίζεται στην ισότητα των φύλων και των ευκαιριών, διαμορφώνει ένα θετικό περιβάλλον ενήλικης ζωής όχι μόνο για τη σημερινή νέα γενιά, αλλά και για τις επερχόμενες γενεές.

Κατά συνέπεια, απώτερος στόχος της φεμινιστικής προσέγγισης για την εκπαίδευση είναι το εγχείρημα μιας ριζικής αλλαγής στο σύστημα έμφυλων σχέσεων, προϋπόθεση για τη δημιουργία ισότιμων υποκειμένων και για την μετατροπή των σχολείων σε χώρους συνάντησης και επικοινωνίας. Πρόκειται για αξίες που περικλείει η μη-σεξιστική αγωγή. Η μη-σεξιστική όμως αγωγή προϋποθέτει νέες γνώσεις και υψηλό βαθμό έμφυτης ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών και επαναπροσδιορισμό στάσεων και πρακτικών Αγωγής εκ μέρους τους. Προϋποθέτει ακόμα βαθιές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα (όπως στην περίπτωσή μας συγγραφή νέων μη-σεξιστικών Αναλυτικών Προγραμμάτων και σχολικών εγχειριδίων), κατάστρωση και υλοποίηση προγραμμάτων κατεύθυνσης των παιδιών σε δραστηριότητες που παραδοσιακά ανήκουν στο αντίθετο, φύλο αλλά και προγραμμάτων ευαισθητοποίησης εκπαιδευτικών.

Ο/η νέου τύπου εκπαιδευτικός απαιτείται να διαθέτει το σύνολο των συμπεριφορών και των γνώσεων που του/της επιτρέπει να αναγνωρίζει την ανισότητα στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες, να προχωρά σε συγκεκριμένες παρεμβάσεις που να εξασφαλίζουν την ίση μεταχείριση των μαθητριών και των μαθητών, που θα οδηγεί σε ίσα εκπαιδευτικά αποτελέσματα (Κογκίδου, αδημ.). Στην προσπάθειά της/του αυτή στέκεται αρωγός του η φεμινιστική παιδαγωγική. **Η φεμινιστική παιδαγωγική βασίζεται στην αποδοχή της δύναμης που έχει η διαδικασία συνειδητοποίησης, στην αποδοχή ότι υπάρχει καταπίεση, αλλά και δυνατότητα μείωσης ή εξάλειψής της, καθώς και στην επιθυμία για κοινωνικό μετασχηματισμό (Walker& Barton, 2013). Η φεμινιστική παιδαγωγική οραματίζεται την τάξη ως ένα απελευθερωτικό περιβάλλον στο οποίο διδάσκοντες/-ουσες και μαθητές/-τριες δρουν ως υποκείμενα με νέους τρόπους συνύπαρξης στην τάξη. Το θεωρητικό πλαίσιο της φεμινιστικής παιδαγωγικής και οι εκπαιδευτικές πρακτικές που απορρέουν από αυτήν έχουν ευρεία εφαρμογή σε πολλούς τομείς και βρίσκονται διεθνώς στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος (Κογκίδου, 2006).**

5. ΥΠΕΡΒΑΙΝΟΝΤΑΣ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΣΕΞΙΣΜΟ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι ο προσδιορισμός της έννοιας του γλωσσικού σεξισμού, ο εντοπισμός περιπτώσεων σεξιστικής χρήσης της γλώσσας στα έγγραφα της δημόσιας εκπαίδευσης και η διατύπωση προτάσεων για τη χρήση εναλλακτικών γλωσσικών επιλογών.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει τον ορισμό του γλωσσικού σεξισμού και αναδεικνύει το πλέγμα των έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων που συνδέονται με το Λόγο και τη Γλώσσα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι μορφές γλωσσικού σεξισμού που έχουν καταγραφεί στα έγγραφα της δημόσιας διοίκησης, άρα και στα κείμενα της εκπαίδευσης. Η ενότητα ολοκληρώνεται με ενδεικτικές γενικές προτάσεις για την υπέρβαση του γλωσσικού σεξισμού.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/-ουσες θα είναι σε θέση:

- **Να εντοπίζουν περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού** στα έγγραφα της δημόσιας διοίκησης και ειδικότερα της εκπαίδευσης
- **Να διατυπώνουν εναλλακτικές γλωσσικές επιλογές**, ώστε να μην (ανα)παράγονται οι έμφυλες ανισότητες και οι διακρίσεις μέσω του λόγου κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και ευρύτερα στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας.

Έννοιες - κλειδιά

Γλωσσικός σεξισμός, Λόγος (discourse), Γλώσσα, Έμφυλες ιεραρχίες και διακρίσεις.

Εισαγωγή

Ένα από τα πεδία στα οποία παρατηρείται σοβαρή καθυστέρηση και ισχυρή αντίσταση στην προσπάθεια υπέρβασης των έμφυλων διακρίσεων στο χώρο της εκπαίδευσης, είναι το πεδίο του Λόγου (discourse) και της γλώσσας, όπου κυριαρχεί ο γλωσσικός σεξισμός (Γκασούκα κ.ά., 2014). Με τον όρο «γλωσσικός σεξισμός» εννοείται η γλωσσική διεπίδραση σε μιαν ανδροκρατική κοινωνία, στην οποία η γλώσσα αποτυπώνει ακριβώς τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα και λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να διαιωνίζεται και να νομιμοποιείται η εξουσία των ανδρών σε βάρος των γυναικών. Αποτελεί πεποίθησή μας πως το να είναι ορατά και τα δύο γένη στο λόγο δεν συνεπάγεται «*φεμινιστική εμμονή*», αλλά πολιτικό και δημοκρατικό αίτημα υψίστης σημασίας, βασικότατη προϋπόθεση επίτευξης της έμφυλης ισότητας (Κογκίδου και Γκασούκα, 2010).

4.1 Φαινόμενα γλωσσικού σεξισμού[23]

Ο *γλωσσικός σεξισμός*, δηλαδή η πρακτική διάκρισης ατόμων ή ομάδων με γνώμονα το φύλο τους -με συνήθη στόχο τις γυναίκες- εκφράζεται με γλωσσικές επιλογές που ή αγνοούν ή ορίζουν σε στενό πλαίσιο με αποτέλεσμα να μειώνουν τα άτομα στα οποία απευθύνονται ή αναφέρονται τα έγγραφα. Εντοπίζεται:

α) **Στη μορφολογία των ονομάτων.** Στην περίπτωση των δημόσιων εγγράφων, τα οποία όπως προαναφέρθηκε συντάσσονται από και απευθύνονται σε υπαλλήλους και στελέχη φορείς συγκεκριμένων ιδιοτήτων και αρμοδιοτήτων και αναφέρονται σε ομάδες και κατηγορίες πολιτών, όπως άλλωστε και στο σύνολο των εγγράφων και κειμένων που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, η κυριαρχία του αρσενικού γένους είναι συντριπτική. Πέραν της χρήσης του λεγόμενου «περιεκτικού» αρσενικού με συστηματική συμφωνία άρθρων, προσαρτημάτων και αντωνυμιών σχεδόν αποκλειστικά στο αρσενικό γραμματικό γένος, χρησιμοποιούνται οι αρσενικοί τύποι

[23] Τα φαινόμενα του γλωσσικού σεξισμού προέρχονται από: Γκασούκα, Γεωργαλίδου, Λαμπροπούλου, Φουλίδη, Κώστας (2014).

των ονομάτων ακόμα και στην περίπτωση όπου υπάρχει είτε διτυπία (ο/η εργοδότης, η εργοδότρια, ο/η πρέσβης, η πρέσβειρα) είτε το αντίστοιχο ουσιαστικό θηλυκού γένους (ο εκπαιδευτής/ η εκπαιδεύτρια, ο μαθητής/ η μαθήτρια, ο νέος/ η νέα).

β) **Στα άρθρα**. Ακόμα και περιπτώσεις ασάφειας ως προς την πρόθεση της/του συντάκτριας/-τη να χρησιμοποιήσει το αρσενικό γένος επιλύονται με τη χρήση του αρσενικού άρθρου σε διαφορετικά σημεία του ίδιου κειμένου.

γ) **Προσαρτήματα στην Ονοματική Φράση**. Το όνομα δεν φέρει από τη μορφολογία του πληροφορία για το γραμματικό γένος και κατ' επέκταση το φύλο με το οποίο ταυτίζεται. Το αρσενικό γραμματικό γένος των ονομάτων αναφοράς σε επαγγελματικές και άλλες ιδιότητες, λοιπόν, προκύπτει από την ανάλυση των επιθετικών προσδιορισμών. Ως εκ τούτου το άρθρο, και τα υπόλοιπα προσαρτήματα (π.χ. επιθετικοί προσδιορισμοί) μεταφέρουν -διά του κανόνα της υποχρεωτικής συμφωνίας ως προς το γένος- αυτή την πληροφορία.

δ) **Στη χρήση των αντωνυμιών.** Η κυριαρχία του αρσενικού γένους είναι συντριπτική.

ε) **Στη σύνταξη**. Ως προς τη σειρά των όρων, επισημαίνεται η επιλογή των συντακτριών/-τών σε εκείνα τα έγγραφα που συντάσσονται αναφερόμενα και απευθυνόμενα και στο δύο γένη/ φύλα (έγγραφα με διπλή σήμανση γένους). Σε αυτά, η επιλογή βρίσκεται σε αρμονία με το γραμματικό/ συντακτικό κανόνα του ισχυρού αρσενικού γραμματικού γένους και ως εκ τούτου είτε προτάσσεται το αρσενικό άρθρο και όνομα είτε γράφεται πλήρως ο αρσενικός τύπος του ονόματος, στον οποίο προστίθεται μετά τα σύμβολα /-ή– η κατάληξη του θηλυκού.

στ) **Στη λεξική σημασία των ονομάτων**. Οι λεξικές σημασίες που κυριαρχούν στα δημόσια έγγραφα αφορούν κυρίως λεξιλογικές επιλογές για την αναφορά σε γυναίκες και άνδρες στελέχη του ευρύτερου δημόσιου τομέα, σε ομάδες και κατηγορίες πολιτών στις/στους οποίες/-ους αναφέρονται τα έγγραφα, καθώς και σε κατηγορίες αποδεκτριών/-τών. Σε ό,τι αφορά τις σημασίες τους, τα εν λόγω λεξιλόγια προσδίδουν ιδιότητες, επαγγελματικές ή άλλες, στα πρόσωπα αναφοράς. Σε αυτές μπορούν να προσμετρηθούν σημασιακές παράμετροι που αφορούν τη δήλωση του βιολογικού φύλου αυτών των προσώπων. Παρότι η μορφολογία των ονομάτων δεν αρκεί σε κάθε περίπτωση, για να αποσαφηνίσει το φύλο αναφοράς (βλ. κοινές λόγιες καταλήξεις για το αρσενικό και το θηλυκό, μη χρήση άρθρων ή άλλων προσαρτημάτων στην ΟΦ και

κοινά άρθρα για την ονομαστική και γενική πληθυντικού), η συντριπτική πλειονότητα των ονομάτων που επαναλαμβάνονται στα δημόσια έγγραφα ταυτίζονται με το αρσενικό γένος, όπως προκύπτει από τη συντακτική και την κειμενική τους ανάλυση.

ζ) **Ουδέτερα ως προς το φύλο λεξιλόγια**. Στο σύνολο των κειμένων που αναλύθηκαν, εντοπίζεται η χρήση των λεγόμενων ουδέτερων ως προς το φύλο λεξιλογίων όπως, «άτομο», «άνθρωπος», «πρόσωπο», με τα οποία γίνεται συμπεριληπτική αναφορά σε εκπροσώπους και των δύο φύλων κατά τρόπο μάλλον ισότιμο. Στο περικείμενο που δημιουργούν τα κείμενα, όμως, τελικά και αυτές οι λέξεις αναλύονται σε αντιστοιχία με όλα τα ονόματα αναφοράς σε εμπλεκόμενες-ους και ενδιαφερόμενες/-ους με συνέπεια και αυτές να ταυτίζονται με το αρσενικό.

η) **Στα έγγραφα και στα λοιπά κείμενα της εκπαίδευσης** η χρήση των κανόνων της πρότυπης γλώσσας και των επαγγελματικών ουσιαστικών λόγιας προέλευσης συνάδει με την κατασκευή ταυτοτήτων κύρους. Το αποτέλεσμα είναι η δήλωση του θηλυκού γένους και η κατ' επέκταση αναφορά στους/στις εκπροσώπους του στο γυναικείο φύλο να είναι κατά κανόνα προβληματική. Πέραν της σχεδόν ολοκληρωτικής αποφυγής της χρήσης του θηλυκού γένους και συνεπώς της άμεσης αναφοράς στο γυναικείο φύλο για το σύνολο των κοινωνικών και επαγγελματικών ταυτοτήτων που αναφέρονται στα κείμενα, επισημαίνονται και στοιχεία τα οποία αναδεικνύουν ακραία ως προς την πρόσληψη των κειμένων σημασιακά και πραγματολογικά αποτελέσματα.

4.2 Γενικοί κανόνες- Προτάσεις για την υπέρβαση του γλωσσικού σεξισμού[24]

1. Η ταυτόχρονη αναφορά σε γυναίκες και άνδρες, όταν το κείμενο αναφέρεται σε μεικτούς πληθυσμούς αποτελούμενους και από τα δύο φύλα μέσω της χρήσης και των δύο γραμματικών γενών, είτε με την αναγραφή ολόκληρης της λέξης είτε με την αναγραφή της κατάληξης του αρσενικού - εφόσον η λέξη είναι γένους θηλυκού- και το αντίστροφο.
2. Όταν η αναφορά σε γυναίκες είναι αποκλειστική, η χρήση του θηλυκού γένους αυτονόητα είναι επίσης αποκλειστική.

[24] Οι γενικοί κανόνες- προτάσεις για την υπέρβαση του γλωσσικού σεξισμού προέρχονται από: Γκασούκα, Γεωργαλίδου, Λαμπροπούλου, Φουλίδη, Κώστας (2014).

3. Σε κάθε περίπτωση κατά την οποία δημιουργείται αμφισημία ως προς το γένος του ονόματος αναφοράς σε άτομα και ομάδες ανθρώπων λόγω της κοινής μορφολογικής κατάληξης, να αναγράφονται τα άρθρα και στα δύο γένη. Στην περίπτωση δε της μορφολογικά κοινής ονομαστικής και γενικής του πληθυντικού, να προστίθεται η διευκρίνιση: «γυναίκες και άνδρες».
4. Στις περιπτώσεις μορφολογικής ταύτισης αρσενικού και θηλυκού γένους τα προσαρτήματα στην ονοματική φράση (ΟΦ) (π.χ. επιθετικοί προσδιορισμοί) να παρατίθενται και στα δύο γένη. Όπου αυτό δεν είναι εφικτό, να προστίθεται η φράση «γυναικών και ανδρών».
5. Στις περιπτώσεις αναφοράς σε μεικτούς πληθυσμούς να παρατίθενται και στα δύο γένη των αντωνυμιών που αναπέμπουν σε πρόσωπα. Στην περίπτωση δε αποκλειστικής αναφοράς σε γυναικεία πρόσωπα είναι ακατανόητη και απαράδεκτη η γενικευτική χρήση αντωνυμιών γένους αρσενικού.
6. Να χρησιμοποιείται συχνά η πρόταξη του θηλυκού γραμματικού γένους. Στόχος είναι η επιλογή δήλωσης του γένους/ φύλου να είναι ανατρεπτική ως προς τον κυρίαρχο γραμματικό κανόνα και να λειτουργήσει αφυπνιστικά, υποδεικνύοντας τη δυνατότητα μιας εναλλακτικής συντακτικής διευθέτησης όχι αμιγώς γλωσσικών ζητημάτων στην εκπροσώπηση των φύλων στο λόγο. Αντίστοιχες εναλλακτικές επιλογές μπορούν να υιοθετηθούν από τις/τους συντάκτριες/-τες των δημόσιων εγγράφων οι οποίες/-οι είναι δυνατόν, εάν το επιθυμούν, να καθιστούν σαφή την επιλογή τους στις/στους αναγνώστριες/-τες με μια υποσημείωση στην αρχή του εγγράφου.
7. Η ταυτόχρονη αναφορά σε γυναίκες και άνδρες, όταν το κείμενο αναφέρεται σε μεικτούς πληθυσμούς αποτελούμενους και από τα δύο φύλα, μέσω της χρήσης και των δύο γραμματικών γενών, είτε με την αναγραφή ολόκληρης της λέξης είτε με την αναγραφή της κατάληξης του αρσενικού -εφόσον η λέξη είναι γένους θηλυκού- και το αντίστροφο.
8. Ιδιαίτερη ευαισθησία και προσοχή πρέπει να δίνεται στην αναπαραγωγή απαξιωτικών σημασιολογικών στερεοτύπων που αφορούν κοινωνικές ταυτότητες και ρόλους, και στη συνειδητή απόρριψη της χρήσης τους.
9. Τα κείμενα προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται από τις/τους αναγνώστριες/-τες ως ολότητες. Ως εκ τούτου, εάν το σύνολο του κειμένου τονίζει την κυριαρχία του αρσενικού γραμματικού γένους, τότε και οι ουδέτερες νοηματικά λέξεις θα ερμηνευθούν

ως αρσενικές. Για να μη συμβεί αυτό, θα πρέπει με συνέπεια να δηλώνονται και τα δύο γένη/ φύλα.

10. Συχνά τα κείμενα (ανα)παράγουν αναπαραστάσεις αρσενικής κυριαρχίας, ακόμα και σε βάρος της κατανόησής τους. Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει η διπλή σήμανση του γραμματικού γένους να είναι συστηματική όπου γίνεται αναφορά σε μεικτές ομάδες ανθρώπων. Όπου όμως γίνεται αποκλειστική αναφορά σε γυναίκες, να χρησιμοποιείται επίσης αποκλειστικά η μορφολογία του θηλυκού γένους.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ

Ενότητα 1η

Δραστηριότητα 1η
«Γνωριζόμαστε….»

1ο στάδιο (Χρόνος 5΄)

Οδηγίες

Προτείνετε να χωριστούν οι συμμετέχοντες/-ουσες σε ζευγάρια και να γνωριστούν μεταξύ τους, ανταλλάσοντας τα ακόλουθα:

- Όνομα
- Σπουδές
- Επάγγελμα
- Οικογενειακή κατάσταση
- Συμμετοχή σε κοινωνικές/εθελοντικές δραστηριότητες
- Χόμπυ κ.ά.

Στη συνέχεια, ζητάτε ο/η καθένας/-μία να παρουσιάσει αυτά που είπε ο/η άλλος/-η από το ζευγάρι. Ακούν και στο τέλος διορθώνουν και συμπληρώνουν αν θέλουν.

Ποιος/-α θέλει να ξεκινήσει;

2ο στάδιο (Χρόνος 10΄)

Οδηγίες

Παραμένουν σε ζευγάρια και ρωτάνε τον/την άλλο/-η τα εξής:

1. Τι θα ήθελες να πάντα να κάνεις και δεν μπορείς επειδή είσαι γυναίκα ή άνδρας;
2. Έχεις εντοπίσει έμφυλες διακρίσεις στους χώρους εργασίας σου, στην κοινωνική σου ζωή κ.λπ. και ποιες είναι αυτές;

Στη συνέχεια, ζητάτε ο/η καθένας/-μία να παρουσιάσει αυτά που είπε ο/η άλλος/-η από το ζευγάρι. Ακούν και στο τέλος διορθώνουν και συμπληρώνουν αν θέλουν.

Ποιος/-α θέλει να ξεκινήσει;

Δραστηριότητα 2η[25]
α. «Αναμνήσεις….»

Στόχος των **δύο (2) φύλλων εργασίας** που ακολουθούν είναι να συνειδητοποιήσουμε μέσα από προσωπικές μας εμπειρίες τις διαδικασίες που συντέλεσαν στη διαμόρφωση της προσωπικής μας ταυτότητας, να θυμηθούμε τους παράγοντες και τα άτομα που μας επηρέασαν κατά καιρούς και τέλος να κατανοήσουμε ότι οι όποιες διαφορές μας δεν είναι αποκλειστικά «φυσικές» αλλά σε μεγάλο βαθμό «επίκτητες».

Οδηγίες

Μοιράζετε το φύλλο εργασίας, το οποίο θα πρέπει να συμπληρωθεί μέσα σε 10 λεπτά. Στα επόμενα 15 λεπτά γίνεται ανάγνωση όσο το δυνατόν περισσότερων απαντήσεων.

1. Οι εκπαιδευτικοί καταγράφουν στον πίνακα χαρακτηριστικές εκφράσεις από τα γραπτά που σχετίζονται με την ανδρική ή τη γυναικεία ταυτότητα.
2. Στη συνέχεια ακολουθεί συζήτηση γύρω από τα εξής ερωτήματα:
   - Πού πιστεύετε, μετά από όσα ακούστηκαν, πως οφείλονται οι διαφορές αγοριών και κοριτσιών;
   - Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι εμμένουμε τόσο στις διαφορές αγοριών-κοριτσιών και στη «φυσιολογική» ανάπτυξη της ταυτότητας του φύλου κατά την διαπαιδαγώγηση ενός παιδιού;

[25] Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Α., Περράκη Ε., *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο σχολείο. Βιβλίο – εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*, Ιωάννινα, 2007 [ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία»].

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	
<u>Καταγραφή αναμνήσεων</u> Προσπαθήστε να θυμηθείτε εκφράσεις που ακούσατε, καθώς μεγαλώνατε, από γονείς, συγγενείς ή δασκάλους και δασκάλες στο σχολείο, οι οποίες σας παρότρυναν να φερθείτε σαν κορίτσι ή σαν αγόρι (αντίστοιχα).	
<u>Στο σπίτι</u>	**<u>Στο σχολείο</u>**
…… …… …… …… …… …… …… …… …… …… …… ……	…… …… …… …… …… …… …… …… …… …… …… ……

Θεωρείτε πως οι παραπάνω παροτρύνσεις ήταν καθοριστικές για τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς σας στη συγκεκριμένη κάθε φορά περίσταση, αλλά και γενικότερα στην περαιτέρω διαμόρφωση του χαρακτήρα σας;

……

……

……

……

……

……

……

Δραστηριότητα 2η
β «Αναμνήσεις….»

Οδηγίες

Οι απαντήσεις καταγράφονται στον πίνακα από τον/την εκπαιδευτικό σε δύο στήλες, κατά φύλα. Αναζητούμε τις πιο συχνές απαντήσεις και κάνουμε συσχέτιση με το φύλο. Συζητούμε τα αποτελέσματα, ελέγχοντας κυρίως τα εξής:

α) Μοιάζουν οι εμπειρίες των γυναικών μεταξύ τους;

β) Έχουν κοινά στοιχεία οι εμπειρίες των ανδρών;

γ) Υπάρχουν κοινές εμπειρίες για γυναίκες και άνδρες;

δ) Πού εμμένουν οι γυναίκες στις απαντήσεις τους και πού οι άνδρες;

Ερωτηματολόγιο

1. Με τι παιχνίδια έπαιζες όταν ήσουν παιδί;

   ……

   ……

2. Από όσο μπορείς να θυμηθείς σε τι είδους αθλήματα συμμετείχαν τα αγόρια και τα κορίτσια αντίστοιχα;

   ……

   ……

3. Περιέγραψε τα αγαπημένα σου ρούχα στην παιδική σου ηλικία.

   ……

   ……

4. Τι υποχρεώσεις είχες μέσα στο σπίτι σου; Αν έχεις αδέλφια, οι δικές σου υποχρεώσεις διέφεραν από εκείνες της αδερφής σου ή του αδερφού σου;

   ……

   ……

5. Ποιος φρόντιζε στο σπίτι σου για την καθαριότητα και το νοικοκυριό;

   ……

   ……

6. Ποιος ήταν υπεύθυνος για τα οικονομικά της οικογένειας; Ποιος φρόντιζε τα παιδιά στην οικογένειά σου;

   ……

   ……

7. Είχες κυρίως δασκάλους ή δασκάλες στην παιδική ηλικία;

   ……

   ……

Ενότητα 2η

Δραστηριότητα 3η
«Πολιτικές ισότητας των φύλων»

Ο/Η εκπαιδευτής/-τρια κάνει χρήση power point, για να διευκολύνει την κατανόηση του περιεχομένου της ενότητας. Μπορεί να θέσει προφορικά τις ακόλουθες ερωτήσεις (μπορεί να δημιουργήσει και ομάδες):

- Θεωρείτε απαραίτητες τις πολιτικές για την ισότητα των φύλων; Αν ναι/όχι, γιατί;
- Είναι σημαντικό να υπάρχουν μηχανισμοί/φορείς που να προωθούν θέματα ισότητας των φύλων; Αν ναι/όχι, γιατί;
- Πιστεύετε ότι έχουν υπάρξει αλλαγές ως προς τη θέση των γυναικών και των ανδρών στην κοινωνία και αν ναι, ποιες είναι αυτές; Τι πιστεύετε ότι έχει συμβάλει στις αλλαγές αυτές;
- Μπορείτε να προσδιορίσετε ορισμένα πεδία της καθημερινής/επαγγελματικής σας ζωής στα οποία θεωρείτε ότι η ισότητα των φύλων είναι σημαντική;
- «Τι θα ήθελες πάντα να κάνεις στην επαγγελματική/κοινωνική/καθημερινή σου ζωή και δεν μπορείς επειδή είσαι γυναίκα/άνδρας;

Να αποσαφηνιστεί στους/στις εκπαιδευόμενους/-ες ότι **δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση** και ότι σκοπός της δραστηριότητας είναι η δημιουργία συζήτησης και η ανταλλαγή απόψεων.

Δραστηριότητα 4η
«Τα γυαλιά της διαφορετικότητας»

Προβάλλετε το βίντεο: «Τα γυαλιά της διαφορετικότητας» και συζητήστε για το πως έχουν συμβάλει οι πολιτικές στα θέματα ισότητας των φύλων, μη διάκρισης και διαφορετικότητας.

https://www.youtube.com/watch?v=IaW8e9uNDsM

Ενότητα 3η

Δραστηριότητα 5η[26]
«Βιολογικό και κοινωνικό φύλο»

Συζητήστε με την ομάδα των εκπαιδευομένων τις παρακάτω δηλώσεις και ρωτήστε αν αναφέρονται στο βιολογικό ή το κοινωνικό φύλο.

Συζητήστε βάσει των απαντήσεων τα θέματα των έμφυλων ρόλων και στερεοτύπων.

1. Οι γυναίκες γεννούν, οι άνδρες όχι.
2. Τα κορίτσια θα πρέπει να είναι ήπια και ευγενικά, τα αγόρια θα πρέπει να είναι σκληραγωγημένα.
3. Οι κούκλες είναι κοριτσίστικα παιχνίδια.
4. Η φωνή των αγοριών αλλάζει κατά την εφηβεία, ενώ το κοριτσιών όχι.
5. Τα αγόρια δεν κλαίνε.
6. Οι άνδρες είναι μυώδεις και σωματώδεις, ενώ οι γυναίκες είναι λεπτοκαμωμένες και μικροφτιαγμένες.
7. Οι άνδρες μεγαλώνουν γένια και μουστάκι, οι γυναίκες όχι.
8. Μόνο τα αγόρια παίζουν ποδόσφαιρο.
9. Ένα κορίτσι δεν μπορεί να είναι αρχηγός σε ένα παιχνίδι.
10. Οι γυναίκες έχουν περίοδο, οι άνδρες όχι.
11. Οι γυναίκες μπορούν να θηλάσουν τα μωρά, οι άνδρες δεν μπορούν.
12. Οι γυναίκες μένουν στο σπίτι, και οι άνδρες εργάζονται για το εισόδημα.
13. Τα κορίτσια είναι αδύναμα και τα αγόρια δυνατά.
14. Τα κορίτσια βοηθούν τις μητέρες τους και τα αγόρια τους πατεράδες τους.
15. Τα κορίτσια είναι πιο έξυπνα από τα αγόρια.
16. Τα κορίτσια νικούν στα παιχνίδια επειδή μπορούν και παίζουν ύπουλα.
17. Είναι εντάξει τα αγόρια να κτυπούν το ένα το άλλο αλλά όχι τα κορίτσια.
18. Τα αγόρια είναι πιο τεμπέλικα από τα κορίτσια.
19. Τα κορίτσια είναι καλύτερα στο να λένε ψέματα από ό,τι τα αγόρια.

[26] Προσαρμογή από: Promotion of Renewable Energy and Energy Efficiency Programme (PREEEP) (2011), *Training Manual on Gender Mainstreaming*, Kampala, Uganda, σ. 72.

Δραστηριότητα 6η [27]
«Κοινωνικοί ρόλοι των φύλων»

Στόχοι

Διερεύνηση των στερεοτύπων φύλου και των συνεπειών τους.

Υλικό προετοιμασίας

- Μεγάλα φύλλα χαρτιού
- Στυλό και μαρκαδόρους
- Κολλητική ταινία

Οδηγίες

Κάθε εκπαιδευόμενος/-η παίρνει με «τυχαίο» τρόπο από ένα χαρτάκι (τα μισά χαρτάκια γράφουν «ΑΝΔΡΑΣ» και τα υπόλοιπα μισά «ΓΥΝΑΙΚΑ»). Προσπαθήστε να μοιράσετε τα χαρτάκια, έτσι ώστε τουλάχιστον οι μισοί άνδρες να πάρουν χαρτάκι που να γράφει επάνω «ΓΥΝΑΙΚΑ» και οι μισές γυναίκες χαρτάκι που να γράφει επάνω «ΑΝΔΡΑΣ».

Προς εκπαιδευόμενους/-ες:

- Σκεφτείτε μια λέξη που να χαρακτηρίζει έναν άνδρα ή μια γυναίκα (ανάλογα με το τι γράφει το χαρτάκι που κρατάτε) και γράψτε την στο χαρτάκι σας.
- Προσέξτε, γιατί κανένα άτομο δεν πρέπει να γνωρίζει αν το χαρτάκι των άλλων ατόμων αφορά σε2 άνδρα ή γυναίκα ούτε και τι γράφει: **γι' αυτό κρύψτε το χαρτάκι σας!**
- **(**Μόλις τελειώσουν, δώστε την εξής οδηγία:) Αρχίστε να ανταλλάσσετε τα χαρτάκια μεταξύ σας μέχρι να σας πω «ΣΤΟΠ». Χωρίστε τους σε ομάδες των 7-10 ατόμων.
- Ένα-ένα άτομο θα περπατά στο χώρο (κάνοντας παντομίμα) με τρόπο που να δείχνει ότι είναι αυτό που γράφει το χαρτάκι του (ως προς το φύλο και το χαρακτηριστικό), η υπόλοιπη ομάδα θα παρακολουθεί και θα προσπαθεί, **το πολύ σε 30 δευτερόλεπτα**, να μαντέψει:

  α) τι φύλο είναι το άτομο που υποδύεται το χαρακτηριστικό, και

  β) ποιο είναι το χαρακτηριστικό του.

Το άτομο που υποδύεται τονρόλο απαγορεύεται να μιλήσει παρά μόνο όταν η ομάδα, βρει τη σωστή απάντηση. Περνάτε στο επόμενο άτομο όταν η ομάδα βρει τη σωστή απάντηση ή όταν έχει περάσει ο χρόνος χωρίς να τη βρει. Ένα από τα άτομα κάθε ομάδας θα κρατάει το χρόνο των 30 δευτερολέπτων. Κάθε άτομο θα γράφει στο χαρτάκι του αν η ομάδα βρήκε ή όχι α) το φύλο του ατόμου και β) το χαρακτηριστικό του καθώς και τον αριθμό των ατόμων που βρήκαν

[27] Τσιριγώτη, Α., Πετρουλάκη, Κ., & Ντιναπόγιας, Α., *Ελληνική Έκδοση GEAR against IPV. Τεύχος ΙΙΙ: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού*. Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας, Αθήνα, 2011.

την σωστή απάντηση.

Συζήτηση

- Συζητήστε πώς μπορεί να επηρεάζονται οι ευκαιρίες που έχουν τα αγόρια/οι άνδρες και τα κορίτσια/οι γυναίκες όταν τους δίνονται προκαθορισμένοι ανδρικοί και γυναικείοι ρόλοι.
- Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το χαρακτηριστικό που έγραφε το χαρτάκι σας; Ζητήστε να μιλήσουν διαδοχικά όσοι/-ες υποδύθηκαν το ίδιο χαρακτηριστικό.
- Καταγράψτε τα συναισθήματα που αναφέρονται σε μεγάλα φύλλα χαρτιού, ξεχωριστά για τους ανδρικούς και για τους γυναικείους ρόλους.
- Πώς αισθάνεστε όταν σας δίνουν καθορισμένους ρόλους και πρέπει να συμπεριφερθείτε σύμφωνα με αυτούς; Σας περιορίζουν;
- Συλλέξτε τα φύλλα εργασίας.

Δραστηριότητα 7η[28]
α. «Τι σημαίνει να είσαι άνδρας και τι γυναίκα;»

Οδηγίες

Μοιράζετε το φύλλο εργασίας και ζητάτε στους/στις συμμετέχοντες/-ουσες να απαντήσουν την αντίστοιχη με το φύλο τους ερώτηση όσο πιο αυθόρμητα μπορούν.

Ο χρόνος συγγραφής είναι 10 λεπτά.

Διαβάζονται δυνατά όσο το δυνατόν περισσότερα από τα γραπτά. Στη συνέχεια συζητάτε γύρω από τα εξής θέματα:

1. Υπάρχουν στερεοτυπικές εκφράσεις στα γραπτά;
2. Ποιους σκοπούς εξυπηρετεί η ύπαρξη και προώθηση κυρίαρχων ταυτοτήτων φύλου;

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να προσπαθήσουν στη διάρκεια της συζήτησης να τονώσουν την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση του καθενός και της καθεμιάς, έτσι ώστε να κατανοήσουν και να εκτιμήσουν όλοι και όλες την αξία της ατομικότητας.

[28] Προσαρμογή από: Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Α., Περράκη Ε., *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο σχολείο. Βιβλίο – εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*, Ιωάννινα, 2007 [ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία»].

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
«Τι σημαίνει να είσαι άνδρας και τι γυναίκα;»

Τι σημαίνει να είσαι γυναίκα;

……

……

……

……

……

……

……

Τι σημαίνει να είσαι άνδρας;

……

……

……

……

……

……

……

Δραστηριότητα 7η
β. «Τι σημαίνει να είσαι άνδρας και τι γυναίκα;»

α) Τι είδους προκατάληψη εντοπίζετε παρακάτω;

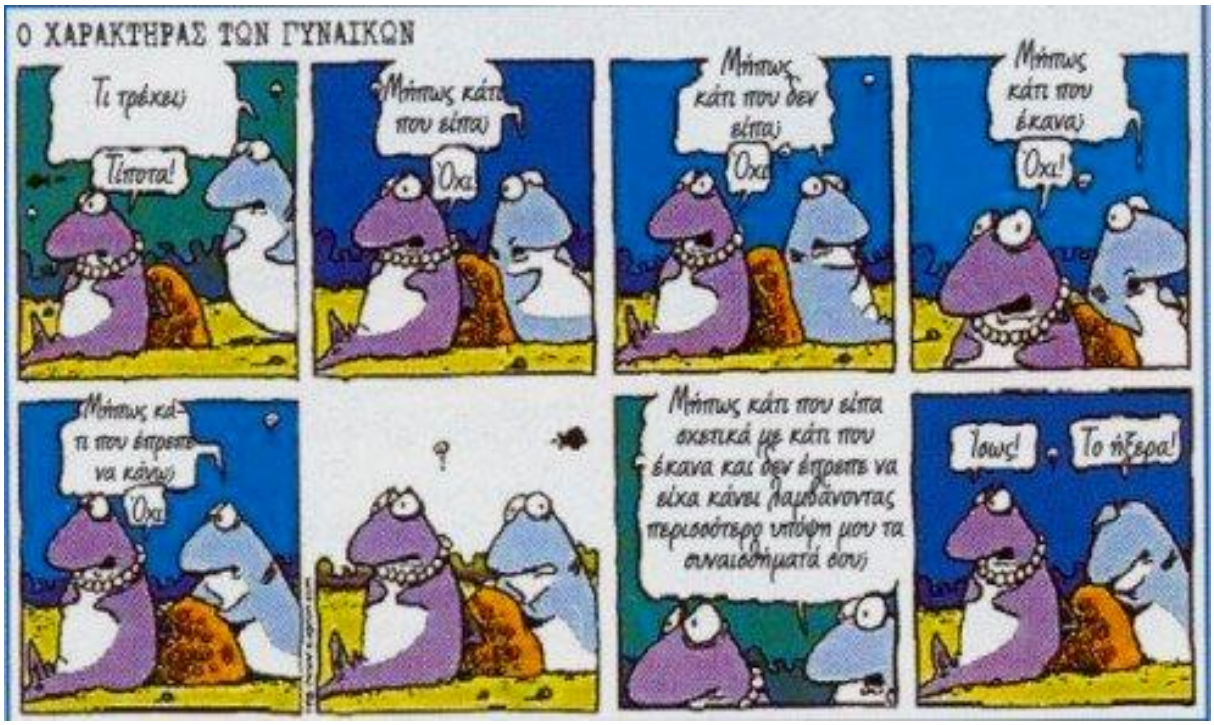

β) Από ποια στοιχεία καταλαβαίνετε ποιο από τα παρακάτω ψαράκια είναι το αγόρι και ποιο το κορίτσι; Από πού το καταλαβαίνετε;

γ) Κοιτάξτε προσεκτικά τις παρακάτω εικόνες και συζητήστε σχετικά:

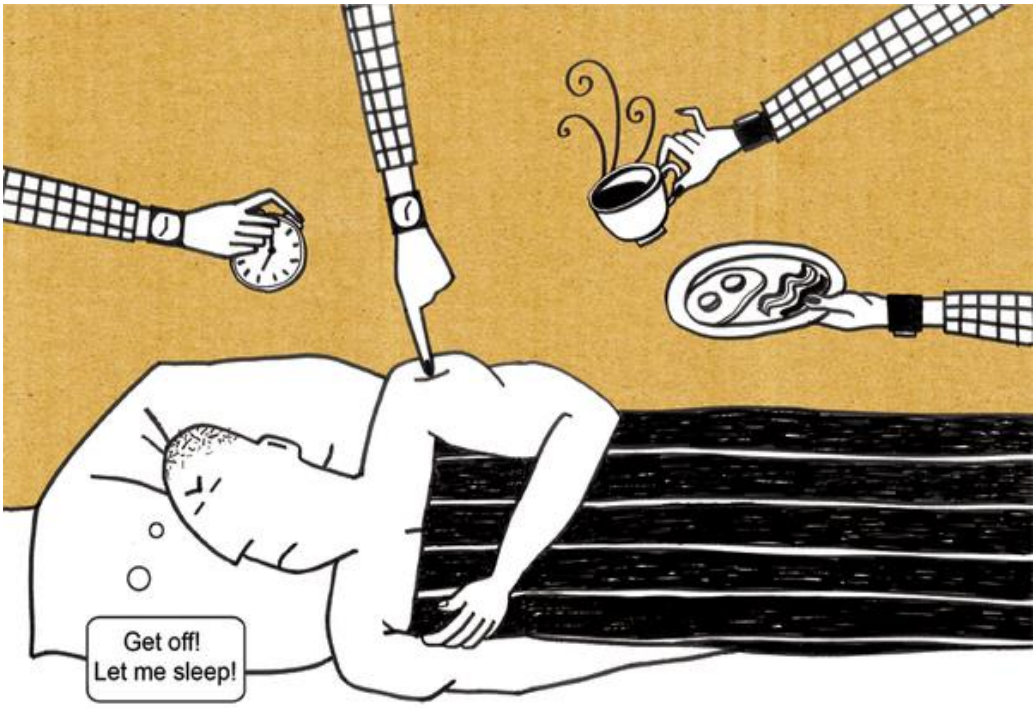

I'm going fishing..

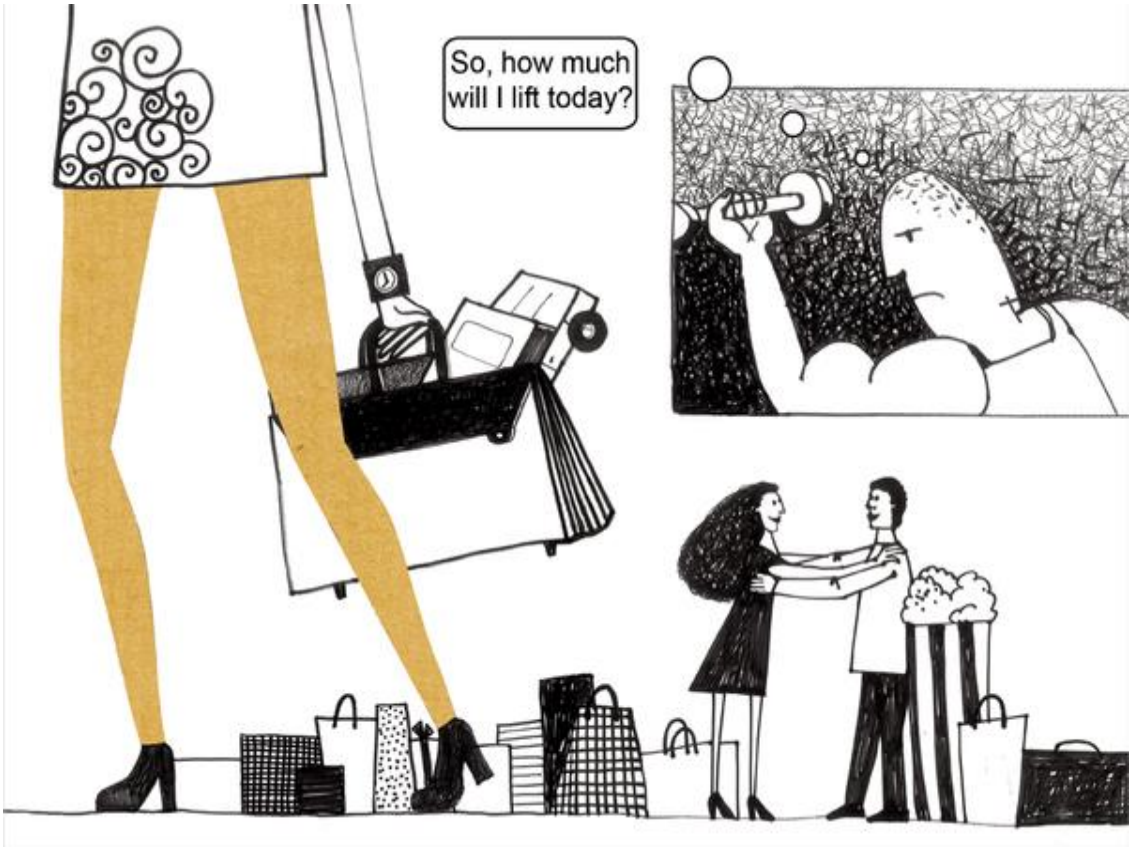
So, how much will I lift today?

Ενότητα 4η

Δραστηριότητα 8η[29]
«Ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα»

Οδηγίες

Μοιράζετε το φύλλο εργασίας και δίνετε χρόνο 10 λεπτών να το συμπληρώσουν.

Γίνεται ανάγνωση των γραπτών κι έπειτα συζητάτε:

- Αμφισβητούμε τον ανδρισμό ενός άνδρα ή τη θηλυκότητα μιας γυναίκας, όταν τους βλέπουμε να εργάζονται σε μη «παραδοσιακά» ανδρικά ή γυναικεία επαγγέλματα;
- Καθορίζει το επάγγελμα την ταυτότητα ενός ατόμου και πώς;
- Να αναφέρετε πιθανές αιτίες που ένας άνδρας ή μια γυναίκα αμφισβητείται, όταν «σπάει τα στερεότυπα».

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να προσπαθήσουν να δώσουν ερεθίσματα, ώστε να ακολουθήσει ένας γόνιμος διάλογος. Δεν θα λείψουν οπωσδήποτε και οι διαφωνίες και οι αντιδράσεις από κάποιους και κάποιες αλλά αυτό είναι και το ζητούμενο. Ο προβληματισμός και η αμφισβήτηση.

[29] Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Α., Περράκη Ε., *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο σχολείο. Βιβλίο – εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*, Ιωάννινα, 2007 [ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία»].

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
«Ανδρικά και γυναικεία επαγγέλματα»

Χρειάζεστε υδραυλικό για μια διαρροή που υπάρχει στο σπίτι σας. Τηλεφωνείτε και σε λίγη ώρα εμφανίζεται μια γυναίκα υδραυλικός. Γράψτε αυθόρμητα όλες τις σκέψεις που σας περνούν από το μυαλό μόλις ανοίγετε την πόρτα και την αντικρίζετε.

……

……

……

……

……

……

……

Είναι πρώτη μέρα της σχολικής χρονιάς. Πηγαίνετε το παιδί σας στο νηπιαγωγείο κι εκεί διαπιστώνεται πως ο νηπιαγωγός είναι άνδρας. Γράψτε και πάλι όσες σκέψεις πιστεύετε πως θα σας περνούσαν από το μυαλό. Προσπαθήστε να απαντήσετε με ειλικρίνεια και αυθορμητισμό.

……

……

……

……

……

……

……

Δραστηριότητα 9η[30]
«Μορφές οικογένειας»

Θεματικές για συζήτηση

Κοιτάξτε προσεκτικά τις παρακάτω εικόνες και συζητήστε σχετικά με τα ακόλουθα:

- Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της κάθε μορφής οικογένειας.

  Ο/Η εκπαιδευτής/-τρια φροντίζει, έτσι ώστε η συζήτηση να επεκταθεί σε όλες αυτές τις μορφές οικογένειας-συμβίωσης ακόμη κι αν κάποιες δεν αναφερθούν από τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες.

  - ✓ Παραδοσιακή οικογένεια (Πυρηνική).
  - ✓ Γονείς, παιδιά και ηλικιωμένοι που μένουν μαζί.
  - ✓ Σύζυγοι που εργάζονται και οι δύο σε επαγγέλματα καριέρας.
  - ✓ Μονογονεϊκή οικογένεια. Μόνη μητέρα ή μόνος πατέρας.
  - ✓ Αντίστροφοι ρόλοι (Πατέρας στο σπίτι-Μητέρα εργάζεται).
  - ✓ Ανεργία (Ο ένας ή και οι δύο άνεργοι).
  - ✓ Άτεκνο ζευγάρι.
  - ✓ Οικογένεια δύο διαζευγμένων με παιδιά από προηγούμενους γάμους και παιδιά ενδεχομένως από αυτόν το γάμο.
  - ✓ Συγκατοίκηση ζευγαριού χωρίς να έχει συντελεστεί γάμος.

- Ποιοι λόγοι θεωρείτε πως έχουν ωθήσει τα συγκεκριμένα άτομα να επιλέξουν αυτή τη μορφή οικογένειας-συμβίωσης;
- Όλες αυτές οι μορφές οργάνωσης της οικογένειας είναι, κατά τη γνώμη σας, εξίσου αποδεκτές από την κοινωνία; Αν ναι, πώς το καταλαβαίνετε αυτό; Αν όχι γιατί πιστεύετε ότι ισχύει;

[30] Προσαρμογή από: Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Α., Περράκη Ε., *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο σχολείο. Βιβλίο – εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*, Ιωάννινα, 2007 [ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία»].

Δραστηριότητα 10η[31]
«Συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής»

Στόχοι

- Να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευομένων σχετικά με τις επαγγελματικές επιδιώξεις και φιλοδοξίες των ανδρών και των γυναικών.
- Να εντοπιστούν ποιοι παράγοντες θεωρούν οι εκπαιδευόμενοι/-ες ότι επηρεάζουν τις επαγγελματικές τους επιλογές.
- Να εξεταστεί πόσο χρόνο αφιερώνουν στην οικογένειά τους οι άνδρες και πόσο οι γυναίκες.
- Να γίνουν γνωστές οι απόψεις των ανδρών και γυναικών εκπαιδευομένων για τις δυσκολίες συνδυασμού οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.

Φύλλο Εργασίας
«Συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής»

Φύλο:.....

Ηλικία:.....

Ειδικότητα:.....**....**

1. Σημειώστε πόσο συμφωνείτε με τα παρακάτω:

(1=διαφωνώ απόλυτα, 2=μάλλον διαφωνώ, 3=ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=μάλλον συμφωνώ, 5=συμφωνώ απόλυτα)

Οι γυναίκες πρέπει να φροντίζουν τα παιδιά	1	2	3	4	5
Οι γυναίκες δουλεύουν, για να συμπληρώνουν το οικογενειακό εισόδημα	1	2	3	4	5
Οι άνδρες πρέπει να συντηρούν την οικογένεια	1	2	3	4	5
Οι άνδρες ενδιαφέρονται για την καριέρα τους περισσότερο από	1	2	3	4	5

[31] Γκασούκα, Μ. (επιστημ. επιμ.), *Εγχειρίδιο ασκήσεων και εφαρμογών για την προώθηση της διάστασης του φύλου στην αρχική επαγγελματική κατάρτιση*, (σε συνεργασία με: Φρ. Δήμου, Μ., Κουφιώτη, Δ. Τσακμάκη, Ξ. Φουλίδη, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2008.

ό,τι οι γυναίκες					
Οι άνδρες δεν μπορούν να φροντίσουν σωστά τα παιδιά	1	2	3	4	5
Οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για την καλή απόδοσή τους στη δουλειά	1	2	3	4	5
Οι σύζυγοι πρέπει να αποφασίζουν μαζί για θέματα που αφορούν στην οικογένεια	1	2	3	4	5
Οι άνδρες πρέπει να παίρνουν τις σημαντικές αποφάσεις μέσα στην οικογένεια	1	2	3	4	5
Οι εργαζόμενες μητέρες δεν μπορεί να είναι τόσο στοργικές όσο οι μητέρες που δε δουλεύουν	1	2	3	4	5
Οι σύζυγοι πρέπει στον ίδιο βαθμό να φροντίζουν τα παιδιά	1	2	3	4	5
Ειδικά οι άνδρες χρειάζεται να παίρνουν ικανοποίηση και ευχαρίστηση από τη δουλειά τους	1	2	3	4	5
Οι άνδρες πρέπει να είναι εξίσου υπεύθυνοι για το σπίτι	1	2	3	4	5
Οι σύζυγοι μοιράζονται τα έξοδα του σπιτιού και της οικογένειας	1	2	3	4	5
Οι άνδρες είναι πιο κατάλληλοι, για να συμμετέχουν στη δημόσια ζωή	1	2	3	4	5
Οι γυναίκες είναι πιο κατάλληλες, για να παρέχουν φροντίδα	1	2	3	4	5
Οι γυναίκες πρέπει να παίρνουν τις αποφάσεις για θέματα που αφορούν στο σπίτι και στα παιδιά	1	2	3	4	5

2. Ποιος θεωρείτε ότι είναι επιτυχημένος άνδρας;

(1=διαφωνώ απόλυτα, 2=μάλλον διαφωνώ, 3=ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=μάλλον συμφωνώ, 5=συμφωνώ απόλυτα)

Αυτός που:

πραγματοποίησε τους στόχους του	1	2	3	4	5
είναι ολοκληρωμένη προσωπικότητα	1	2	3	4	5
είναι επιτυχημένος επαγγελματίας	1	2	3	4	5
ασχολείται με την οικογένειά του	1	2	3	4	5
απέκτησε φήμη	1	2	3	4	5
έχει τη δυνατότητα να συντηρεί την οικογένειά του	1	2	3	4	5
συνδυάζει οικογενειακή και επαγγελματική ζωή	1	2	3	4	5

3. Ποια θεωρείτε ότι είναι επιτυχημένη γυναίκα;

(1=διαφωνώ απόλυτα, 2=μάλλον διαφωνώ, 3=ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=μάλλον συμφωνώ, 5=συμφωνώ απόλυτα)

Αυτή που:

πραγματοποίησε τους στόχους της	1	2	3	4	5
είναι ολοκληρωμένη προσωπικότητα	1	2	3	4	5
είναι επιτυχημένη επαγγελματίας	1	2	3	4	5
ασχολείται με την οικογένειά της	1	2	3	4	5
απέκτησε φήμη	1	2	3	4	5
έχει τη δυνατότητα να συντηρεί την οικογένειά της	1	2	3	4	5
συνδυάζει οικογενειακή και επαγγελματική ζωή	1	2	3	4	5

4. Πώς φαντάζεστε τον εαυτό σας στο χώρο εργασίας; (ή, αν εργάζεστε: Περιγράψτε τον εαυτό σας στο χώρο εργασίας σας)

.....
.....
.....
.....

5. Γράψτε μερικές δραστηριότητες, που κατά τη γνώμη σας συνδέονται με την πατρότητα.

.....
.....
.....
.....

6. Γράψτε μερικές δραστηριότητες, που κατά τη γνώμη σας συνδέονται με τη μητρότητα.

.....
.....
.....
.....

Δραστηριότητα 11η[32]
«Ο ιδανικός μαθητής»

Οδηγίες

1. Χωρίστε τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες σε ομάδες των οκτώ ή δέκα ατόμων (όσοι/-ες ανήκουν στο ίδιο εκπαιδευτικό ίδρυμα καλό θα ήταν να είναι σε διαφορετικές ομάδες, αν είναι δυνατό).
2. Για 20 λεπτά, η ομάδα θα απαντήσει στις ακόλουθες προτάσεις, ενώ ένα μέλος θα καταγράφει όλες τις απαντήσεις:
    - «Στο σχολείο μου, η εικόνα του ιδανικού μαθητή είναι…»
    - «Στο σχολείο μου, η εικόνα της ιδανικής μαθήτριας είναι…»
3. Συγκέντρωση όλων των αποτελεσμάτων και σύγκριση. Μερικά γενικά ερωτήματα για τη συζήτηση:
    - Ποιες είναι οι μεγαλύτερες διαφορές και ομοιότητες ανάμεσα στους ιδανικούς μαθητές και τις ιδανικές μαθήτριες;
    - Τι είδους ανταμοιβές παρέχει το σχολείο στα άτομα που ανταποκρίνονται σε αυτά τα ιδανικά;
    - Με ποιους τρόπους το σχολείο ενισχύει ή αποδυναμώνει τα στερεότυπα του ιδανικού κοριτσιού ή αγοριού (και κατ' επέκταση των αγοριών και των κοριτσιών γενικά); Αναφέρατε συγκεκριμένα παραδείγματα.
    - Συζητείστε τους τρόπους με τους οποίους οι σχολικές πολιτικές και διαδικασίες τείνουν να ενισχύουν ή να αποδυναμώνουν τα στερεότυπα των φύλων.
4. Συζήτηση

[32] Κορωναίου, Α., *Ασκήσεις Ευαισθητοποίησης Επιμορφούμενων Εκπαιδευτικών. Για μια Εκπαίδευση Ίσων Ευκαιριών για Όλους και Όλες...,* Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, Αθήνα, 2007.

Δραστηριότητα 12η[33]
«Έλεγχος αντιλήψεων»

Σκοπός

Ευαισθητοποίηση σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους οι εκπαιδευτικές δομές και πρακτικές διευκολύνουν ή εμποδίζουν την ισότητα των φύλων.

Στόχος

Να αναγνωριστούν οι τρόποι με τους οποίους το επίσημο και το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα επηρεάζουν τις προσδοκίες, την επίδοση και τις επιλογές κοριτσιών και αγοριών.

Σημείωση προς τον/την Εκπαιδευτή/-τρια:

Με αυτή την άσκηση εξετάζονται οι ομοιότητες και οι διαφορές ανάμεσα στις απόψεις και τις συμπεριφορές των ανθρώπων.

Το επίπεδο εμπιστοσύνης που απαιτείται ανάμεσα στα μέλη της ομάδας για αυτή τη δραστηριότητα είναι μάλλον υψηλό. Είναι μια δραστηριότητα που μπορεί να γίνει στο μέσο ή προς το τέλος των επιμορφωτικών συναντήσεων.

Οδηγίες:

α. Εξηγείστε το σκοπό και το στόχο της δραστηριότητας.

β. Ζητείστε από τους/τις εκπαιδευτικούς να συμπληρώσουν τον παρακάτω πίνακα:

[33] Κορωναίου, Α., *Ασκήσεις Ευαισθητοποίησης Επιμορφούμενων Εκπαιδευτικών. Για μια Εκπαίδευση Ίσων Ευκαιριών για Όλους και Όλες…,* Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, Αθήνα, 2007.

«ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ»			
Διδάσκω ..……. στην …….. τάξη εδώ και …….. χρόνια.			
ΒΑΛΤΕ ΣΕ ΚΥΚΛΟ το Σ ή το Δ			
1	Τα αγόρια είναι πιο ανυπάκουα από τα κορίτσια.	**ΣΥΜΦΩΝΩ**	**ΔΙΑΦΩΝΩ**
2	Τα κορίτσια ενδιαφέρονται περισσότερο για το διάβασμα από τα αγόρια.	Σ	Δ
3	Το ιστορικό χαμηλής επίδοσης δύο μαθητών στην ίδια οικογένεια αποτελεί ενδεικτικό παράγοντα ότι και ο τρίτος/-η μαθητής/-τρια της ίδιας οικογένειας θα έχει χαμηλές επιδόσεις.	Σ	Δ
4	Τα αγόρια είναι πιο ικανά στα μαθηματικά από τα κορίτσια.	Σ	Δ
5	Τα κορίτσια δεν θα έπρεπε να ανταγωνίζονται τα αγόρια γιατί στα αγόρια δεν αρέσουν τα κορίτσια που κερδίζουν.	Σ	Δ
6	Τα αγόρια χρειάζονται μεγαλύτερη ενθάρρυνση από τα κορίτσια, για να έχουν υψηλές σχολικές επιδόσεις.	Σ	Δ
7	Τα κορίτσια συνήθως δεν λένε ότι έχουν υψηλές σχολικές επιδόσεις, γιατί φοβούνται ότι κάτι τέτοιο δεν θα αρέσει στα αγόρια.	Σ	Δ
8	Τα αγόρια είναι πιο επιμελή στο να ακούνε προσεκτικά και να εκτελούν οδηγίες από τα κορίτσια.	Σ	Δ
9	Τα κορίτσια δεν επιτυγχάνουν στις επιστήμες και στα μαθηματικά όπως τα αγόρια	Σ	Δ
10	Είναι πιο σημαντικό για τα αγόρια να παίρνουν καλούς βαθμούς, για να μπουν στο Πανεπιστήμιο από ό,τι είναι για τα κορίτσια	Σ	Δ

Ακολουθεί σύγκριση και συζήτηση των απόψεων της ομάδας

Δραστηριότητα 13η
«Για τα παιδιά»

Χωριστείτε σε ομάδες, διαβάστε και συζητήστε το παρακάτω ποίημα:

ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ (του Χαλίλ Γκιμπράν)

Τα παιδιά σου δεν είναι παιδιά σου
Είναι οι γιοι και οι κόρες της λαχτάρας της Ζωής για τη Ζωή.
Δημιουργούνται διαμέσου εσένα, αλλά όχι από σένα
Κι αν και βρίσκονται μαζί σου, δεν σου ανήκουν.

Μπορείς να τους δώσεις την αγάπη σου, αλλά όχι τις σκέψεις σου
Αφού ιδέες έχουν δικές τους.
Μπορείς να δίνεις μια στέγη στο σώμα τους, αλλά όχι και στις ψυχές τους
Αφού οι ψυχές τους κατοικούν στο σπίτι του αύριο
που εσύ δεν πρόκειται να επισκεφτείς ούτε και στα όνειρά σου.
Μπορείς να προσπαθήσεις να τους μοιάσεις
αλλά μην γυρέψεις να τα κάνεις σαν εσένα
Αφού η ζωή δεν πάει προς τα πίσω ούτε ακολουθεί στο δρόμο του το χτες

Είσαι το τόξο από το οποίο τα παιδιά σου
ωσάν ζωντανά βέλη ξεκινάνε για να πάνε μπροστά.
Ο τοξότης βλέπει το ίχνος της τροχιάς προς το άπειρο
και κομπάζει ότι με τη δύναμή του
τα βέλη του μπορούν να πάνε γρήγορα και μακριά.
Ας χαροποιεί τον τοξότη ο κομπασμός του
Αφού ακόμα κι αν αγαπάει το βέλος που πετάει
έτσι αγαπά και το βέλος που μένει στάσιμο.

Ενότητα 5η

Δραστηριότητα 14η[34]
«Για το γλωσσικό σεξισμό….»

Σημείωση προς τον/την Εκπαιδευτή/-τρια:

Χωριστείτε σε ομάδες και καταγράψτε τις γλωσσικές διακρίσεις φύλου που γνωρίζετε σε επίπεδο –Γραμματικό –Συντακτικό –Σημασιολογικών στερεοτύπων –Παροιμιών και κοινότυπων εκφράσεων.

Για παράδειγμα:

- **Διακρίσεις στη σύνταξη**. Ο αρσενικός τύπος προηγείται του θηλυκού και του ουδέτερου, π.χ., άντρες και γυναίκες, αντρόγυνο (στον αρσενικό τύπο δίνεται προτεραιότητα), ο Αδάμ και η Εύα, ο κύριος και η κυρία Παπαδοπούλου. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόνο σε ορισμένες στερεότυπες εκφράσεις μπαίνει ο θηλυκός τύπος πριν από τον αρσενικό, π.χ. η νύφη και ο γαμπρός, κυρίες και κύριοι, η Χιονάτη και οι επτά νάνοι, οι οποίες υποδηλώνουν καταστάσεις στις οποίες η γυναίκα πρωταγωνιστεί λόγω της ομορφιάς της ή της σχέσης της με έναν άντρα (Τσολακίδου, 1996: 26-27).
- **Σημασιολογικά στερεότυπα**. Σε λεξικά της ελληνικής γλώσσας οι λέξεις γυναίκα και άντρας συνδυάζονται με άλλες που αποτελούν ένα σημασιολογικό πεδίο, το οποίο είναι αρνητικό για τον όρο γυναίκα και θετικό για τον όρο άντρας (Τσολακίδου, 1996: 27).
  - ✓ **Σημασιολογικά στερεότυπα**. Από το λεξικό της ελληνικής Γλώσσας του Εμμανουήλ Κριαρά (1995). **Γυναίκα**: η γυναικάκι, γυναικάκιας, γυναικάρα, γυναικαριό, γυναικάς, γυναικείος, γυναικίσιος, γυναικίστικος, γυναικοδουλειά, γυναικοθέμι, γυναικοκαβγάς, γυναικοκατακτητής, γυναικόκοσμος, γυναικουβέντα, γυναικοκρατία, γυναικοκρατούμαι, γυναικολόι, γυναικολόγια, γυναικολογικός, γυναικολόγος, γυναικομάνι, γυναικομανία, γυναικόμορφος-η,ο, γυναικόπαιδα, γυναικούλα, γυναικοφοβία, γυναικωνίτης, γυναικωτός, ή,ό, γύναιο, γυνή της απωλείας. κ.λπ.
  - ✓ **Σημασιολογικά στερεότυπα**. **Άντρας**: αντραγάθημα, αντραγαθία, αντράκι, άντρακλας, αντρεία, αντριεύω, αντρειοσύνη, αντρειωμένος, -η,-ο, αντρίκειος, αντρικός, άντρο, αντρόγενο, αντρογυναίκα, αντροχωρίστρα, κ.λπ.
- **Παροιμίες και κοινότυπες εκφράσεις**. Δώδεκα γυναίκες, δεκατέσσερις κουβέντες. Και με ένα γιό!

[34] Η δραστηριότητα έχει βασιστεί σε κείμενο παρουσίασης (ppt) της Α. Τερζή (σε συνεργασία με τη Μ. Πενταράκη), «Τεχνικές μη σεξιστικής γλώσσας για την ελληνική», Διδακτική ενότητα: Κοινωνιογλωσσολογία: σχέση γλώσσας και κοινωνίας μέσα από την οπτική του φύλου, Τμήμα Λογοθεραπείας, Π.Ε. 6. Εμπλουτισμός Μαθημάτων με την Οπτική του Φύλου, text at: http://www.teipat.gr/isotita/docs/texnikes_misex_glwssas.ppt

Δραστηριότητα 15η
«Γλωσσικός σεξισμός στα έγγραφα του Υπουργείου ΧΧΧ»

Στόχοι

- **Να κατανοήσουν** οι συμμετέχοντες/-ουσες τον ορισμό του γλωσσικού σεξισμού.
- **Να εντοπίζουν περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού** στα έγγραφα της δημόσιας διοίκησης και ειδικότερα της εκπαίδευσης.
- Να **διατυπώνουν** εναλλακτικές γλωσσικές επιλογές, ώστε να μην (ανα)παράγονται έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις μέσω του λόγου κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και ευρύτερα στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας.

Οδηγίες

1. Χωρίστε τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες σε ομάδες των οκτώ ή δέκα ατόμων (όσοι/-ες ανήκουν στο ίδιο εκπαιδευτικό ίδρυμα αποτελεσματικό θα ήταν να ενταχθούν σε διαφορετικές ομάδες, αν είναι δυνατό).
2. Για 20 λεπτά, η ομάδα θα απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα, ενώ ένα μέλος θα καταγράφει όλες τις απαντήσεις:
   - «Ποιες περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού υπάρχουν στο απόσπασμα του εγγράφου του Υπουργείου ΧΧΧ»;
   - «Ποιες εναλλακτικές γλωσσικές επιλογές προτείνετε…»;
3. Συγκέντρωση όλων των αποτελεσμάτων και σύγκριση. Μερικά γενικά ερωτήματα για τη συζήτηση:
   - Ποια είναι τα αίτια του γλωσσικού σεξισμού;
   - Ποιες είναι οι επιπτώσεις του φαινομένου; Συζήτηση.

4

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΧΧΧΧ

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΧΧΧΧ
ΤΜΗΜΑ ΧΧΧΧ

Βαθμός Ασφαλείας:
Να διατηρηθεί μέχρι:
Βαθ. Προτεραιότητας:

Αθήνα, ΧΧΧΧ **…**
Αρ. Πρωτ. ΧΧΧΧ **……**

ΠΡΟΣ:

x **ΧΧΧΧ**

Ταχ. Δ/νση: ΧΧΧ
Τ.Κ. – Πόλη: ΧΧΧ
Ιστοσελίδα: ΧΧΧ
Πληροφορίες: ΧΧΧ
Τηλέφωνο: ΧΧΧ

ΚΟΙΝ.: **ΧΧΧ**

ΘΕΜΑ: **Οδηγίες για τις Βιωματικές Δράσεις Ημερήσιου ι έτος** ΧΧΧΧ

Μετά από σχετική εισήγηση του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (πράξη ΧΧΧΧ του Δ.Σ.) σας αποστέλλουμε τις παρακάτω οδηγίες για την εφαρμογή των Βιωματικών Δράσεων στις Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξεις του Ημερήσιου και του Εσπερινού Γυμνασίου για το σχ. έτος ΧΧΧΧ.

Διευκρινίζονται τα εξής:

- **Στην Α΄ τάξη** υλοποιούνται θέματα του διδακτικού αντικειμένου «Σχολική και Κοινωνική Ζωή (ΣΚΖ)».
- **Στη Β΄ τάξη** υλοποιούνται θέματα των διδακτικών αντικειμένων «Φύση και Άσκηση» και «Πολιτισμός και Δραστηριότητες Τέχνης»
- **Στην Γ΄ τάξη** υλοποιούνται θέματα των διδακτικών αντικειμένων «Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός», «Τοπική Ιστορία» και «Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη».

1. Φύση και Σκοπός των Βιωματικών Δράσεων

Οι Βιωματικές Δράσεις, ως εκπαιδευτική καινοτομία, αποτελούν διακριτή μονάδα του Προγράμματος Σπουδών και του Ωρολογίου Προγράμματος και κινούνται στην ίδια παιδαγωγική φιλοσοφία με τις Ερευνητικές Εργασίες του Λυκείου, η οποία προωθεί τη βιωματική, συνεργατική και διερευνητική μάθηση. Σκοπός των Βιωματικών Δράσεων είναι, να βοηθήσουν τους μαθητές, μέσα από την ενεργοποίησή τους, (α) να αναπτύξουν τις αναγκαίες στάσεις και κοινωνικές, (μετα-)γνωστικές, αυτο-

γνωσιακές, κιναισθητικές και μεθοδολογικές ικανότητες που απαιτεί η αυτορρυθμιζόμενη μάθηση ("*μαθαίνω πώς να μαθαίνω*"), (β) να αξιοποιούν παλιές και νέες, προσωπικές και διαμεσολαβημένες εμπειρίες, για να κατανοούν σε βάθος τα θέματα που μελετούν, (γ) να αξιοποιούν τις νέες στάσεις, γνώσεις και ικανότητες, για να κάνουν στοχευμένες βελτιωτικές παρεμβάσεις στο προσωπικό τους πεδίο (στην αυτο-εκτίμηση, στις επιλογές και στη συμπεριφορά τους ως ατόμων, ως μελών τοπικών κοινοτήτων και ως υπεύθυνων πολιτών) και στα πεδία του, άμεσου και ευρύτερου, κοινωνικού, φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και (δ) να συναρτούν τις μαθησιακές τους εμπειρίες με συναισθήματα δημιουργικότητας, χαράς και απόλαυσης.

2. Συμμετοχή των ειδικοτήτων στην εποπτεία και την καθοδήγηση των Βιωματικών Δράσεων

Στην ενότητα των Βιωματικών Δράσεων το Ωρολόγιο Πρόγραμμα για τα Ημερήσια Γυμνάσια (115475/Γ2/21-08-2013 Υ.Α., ΦΕΚ Β΄2121) και τα Εσπερινά (115472/Γ2/21-08-2013 Υ.Α., ΦΕΚ Β΄ 2121) περιλαμβάνει τα παρακάτω έξι (06) επιστημονικά πεδία:

1. Τοπική Ιστορία,

2. Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Π.Ε.Α.Α),

3. Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό (Σ.Ε.Π.),

4. Φύση και Άσκηση,

5. Πολιτισμό και Δραστηριότητες Τέχνης και

6. Σχολική και Κοινωνική Ζωή (Σ.Κ.Ζ.)

Οι βιωματικές δράσεις εποπτεύονται από έναν εκπαιδευτικό.

Για τη στήριξη των εκπαιδευτικών που αναλαμβάνουν την εποπτεία και καθοδήγηση των Βιωματικών Δράσεων υπάρχει σχετικό υλικό αναρτημένο στο ψηφιακό σχολείο (http://ebooks.edu.gr/2013/course-main.php?course=DSGYM-A119) και θα ακολουθήσουν ενδοσχολικές επιμορφώσεις, στο βαθμό που υπάρχουν ανάγκες και δυνατότητες.

3. Πρόταση και έγκριση θεμάτων - Επιλογή θέματος από τους μαθητές - Ζώνη Βιωματικών Δράσεων και Τμήματα Βιωματικών Δράσεων

Με την έναρξη του σχολικού έτους οι εκπαιδευτικοί ετοιμάζουν και καταθέτουν προτάσεις θεμάτων για τις Βιωματικές Δράσεις. Για το θέμα, το σκοπό, τις δραστηριότητες, τον προγραμματισμό κλπ κάθε Βιωματικής Δράσης οι εμπλεκόμενοι εκπαιδευτικοί υποβάλλουν για έγκριση συνοπτική πρόταση στον Σύμβουλο Παιδαγωγικής Ευθύνης, όπως αναφέρεται παρακάτω.

Οι μαθητές, αφού ενημερωθούν για τα προτεινόμενα θέματα, δηλώνουν το θέμα της πρώτης και της δεύτερης προτίμησής τους. Ο Διευθυντής φροντίζει ώστε οι μαθητές των διαφορετικών αλφαβητικών τμημάτων να ενταχθούν στο τμήμα με το θέμα της βιωματικής δράσης της πρώτης τους επιλογής ή το πολύ στο τμήμα της δεύτερης επιλογής τους.

Για τη διασφάλιση τμημάτων 16-20 μαθητών, που απαιτούν οι διερευνητικής και συνεργατικής φύσης μαθησιακές προσεγγίσεις των Βιωματικών Δράσεων, και για τη διευκόλυνση του προγράμματος λειτουργίας του Γυμνασίου προβλέπεται η καθιέρωση στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα "ζώνης Βιωματικών Δράσεων". Την ώρα της ζώνης παύουν να λειτουργούν τα αλφαβητικά τμήματα και δημιουργούνται στην αρχή του πρώτου τριμήνου τμήματα Βιωματικών Δράσεων 16-20 μαθητών (που προέρχονται από διαφορετικά αλφαβητικά τμήματα), στα οποία οι μαθητές παραμένουν σταθερά κατά τη διάρκεια της χρονιάς, ενώ τα θέματα των Βιωματικών Δράσεων και οι εποπτεύοντες καθηγητές αλλάζουν.

Οι μαθητές κάθε τμήματος χωρίζονται σε ομάδες των 3-4 μελών και συνεργάζονται κατά την υλοποίηση της Βιωματικής Δράσης του πρώτου τριμήνου. Στην έναρξη νέου τριμήνου οι μαθητές ενός τμήματος έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν νέες τετραμελείς ομάδες με διαφορετική σύνθεση μελών,

προκειμένου να αντιμετωπιστούν προβλήματα δυσλειτουργίας μιας ομάδας, που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο τρίμηνο, αλλά και για λόγους ευρύτερης κοινωνικοποίησης των μαθητών.

Ενδεικτικά κατά την εφαρμογή ζώνης, μπορεί να ακολουθηθεί η εξής διαδικασία: Εάν κάποιο θέμα συγκεντρώσει την πρώτη προτίμηση περισσοτέρων από 20 μαθητών, τότε οι πλεονάζοντες προσδιορίζονται με κλήρωση και ανακατανέμονται σε θέμα της δεύτερης προτίμησής τους. Εάν κάποιο θέμα συγκεντρώσει το ενδιαφέρον (ως πρώτη επιλογή) αρκετών μαθητών ώστε να δημιουργηθούν δυο τμήματα (δηλαδή 32 μαθητές), για το συγκεκριμένο θέμα επιλέγονται 20 μαθητές με τη διαδικασία της κλήρωσης και οι υπόλοιποι αντιμετωπίζονται ως πλεονάζοντες που πρέπει να ανακατανεμηθούν στα θέματα της δεύτερης επιλογής τους. Τέλος, εάν ορισμένοι μαθητές επιλέξουν θέματα τα οποία δεν θα καταστεί δυνατό να πραγματοποιηθούν λόγω του ορίου του ελάχιστου αριθμού μαθητών (16 μαθητές ανά θέμα), καλούνται να επιλέξουν μεταξύ των θεμάτων στα οποία δεν έχει καλυφθεί ο μέγιστος αριθμός θέσεων.

Σε περίπτωση μικρών σχολείων με λίγους μαθητές (λιγότερους από 16) προσφέρονται ως επιλογές δύο μόνο θέματα και υλοποιείται μόνο ένα, αυτό που πλειοψηφεί με βάση τις προτιμήσεις των μαθητών.

Σε περίπτωση που η εφαρμογή της ζώνης είναι αδύνατη για πρακτικούς λόγους (π.χ. έλλειψη αιθουσών), μετά την έγκριση του Σχολικού Συμβούλου Παιδαγωγικής Ευθύνης, επιτρέπεται η υλοποίηση των Βιωματικών Δράσεων στο πλαίσιο των αλφαβητικών τμημάτων, οπότε ο αριθμός των μαθητών του τμήματος της Βιωματικής Δράσης είναι ο αριθμός των μαθητών του τμήματος.

Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αναλάβουν την εποπτεία και καθοδήγηση μέχρι δύο Βιωματικών Δράσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ Α΄ ΜΕΡΟΥΣ

Ελληνόγλωσσες

Αβδελά, Έ., «Ιστορία των γυναικών, ιστορία του φύλου, φεμινιστική ιστορία: Μεθοδολογικές διεργασίες σε θεωρητικά ζητήματα μιας εικοσαετίας», *Δίνη*, Φεμινιστικό περιοδικό, 6, 1993, σσ. 12-30.

Αθανασίου, Α., *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική.* Εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2006.

Βοσνιάδου Σ., Δενδρινού Β. & Βαΐου Λ., *Συμπεράσματα από το συνέδριο με θέμα «Η θέση των γυναικών στην ακαδημαϊκή κοινότητα και οι πολιτικές φύλου στα Πανεπιστήμια»,* ΠΜΣ ΘΕΦΥΛΙΣ, Αθήνα, 2004.

Bock, G., «Πέρα από τις διχοτομίες. Προοπτικές στην ιστορία των γυναικών», *Δίνη, Φεμινιστικό Περιοδικό*, 6, 1993, σσ. 55-83.

Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, *Απολογιστική έκθεση: Νοέμβριος 2009-Ιούνιος 2012*, Αθήνα, 2012, text at: http://www.isotita.gr/var/uploads/POLICIES/%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%95%CE%A3%20%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3/APOLOGISTIKI%20EKTHESI%20NOV09-JUNE12.pdf

Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, *Εθνικό πρόγραμμα για την ουσιαστική ισότητα των φύλων 2010-2012, Δράσεις για τις περιφέρειες και τους δήμους,* Αθήνα, 2010, text at*:* http://www.isotita.gr/var/uploads/PROGRAMMES/gender%20mainstreaming/munipalities_regions_oct-2011.pdf

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Εθνική έκθεση της Ελλάδας, Για το 4^{ο} παγκόσμιο συνέδριο του ΟΗΕ για τις γυναίκες, Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984-1994,* Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, Μάρτιος 2005.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Εθνικές προτεραιότητες και άξονες δράσης για την ισότητα των φύλων (2004-2008),* Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Αθήνα, 2004.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Ισότητα ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών (1983-2003): Κυριότερες νομοθετικές ρυθμίσεις, θεσμικά όργανα,* Ελληνική Προεδρία Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 2003.

Chisholm, L. (1994), «Κορίτσια εφηβικής ηλικίας και σχολείο: φύλο, νεότητα και διαδικασίες μετάβασης», στο: Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Εκπαίδευση και φύλο,* Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1994, σσ. 285-310.

Γιαννακούρου, Στ., *Η ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών κατά το κοινοτικό και ελληνικό δίκαιο,* Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2008.

Γκασούκα, Μ., *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του φύλου. Ζητήματα εξουσίας και ιεραρχίας*. 3η εκδ., Διάδραση, Αθήνα, 2014.

Γκασούκα, Μ. (επιστημ. επιμ.), *Εγχειρίδιο ασκήσεων και εφαρμογών για την προώθηση της διάστασης του φύλου στην αρχική επαγγελματική κατάρτιση*, (σε συνεργασία με: Φρ. Δήμου, Μ., Κουφιώτη, Δ. Τσακμάκη, Ξ. Φουλίδη, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2008.

Γκασούκα, Μ., Η διάσταση του φύλο στη σχέση οικογένειας και σχολείου, στο: Τριλιανός Α. & Καράμηνας Ι., *Συμβουλευτική Γονέων*, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2004, σσ. 46-57.

Γκασούκα, Μ., Γεωργαλίδου, Μ, Λαμπροπούλου, Σ., Φουλίδη, Ξ. & Κώστας, Α., *Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα,* Intraway, Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Αθήνα, 2014, text at: http://www.isotita.gr/var/uploads/MELETES/Odigos%20Xrisis%20Mi%20Seksistikis%20Glossas.pdf

Ειδική Υπηρεσία Συντονισμού και Παρακολούθησης Δράσεων ΕΚΤ (ΕΥΣΕΚΤ), *Οδηγός εφαρμογής των πολιτικών ισότητας των φύλων στο σχεδιασμό και την αξιολόγηση των δράσεων των ΕΠ.του Γ' ΚΠΣ,* Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινοτικών και Άλλων Πόρων, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Αθήνα, 2003.

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί Ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ C 340, 10.11.1997), 1997.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών: *Χάρτης Πορείας για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών για την περίοδο 2006-2010*. [COM(2006)92 τελικό - SEC(2006) 275], 2006.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με την ίδρυση Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων.* [COM (2005)81], 2005, text at: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0081:FIN:EL:PDF

Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων, *Ετήσιο πρόγραμμα εργασίας 2012*, για περισσότερες πληροφορίες, 2012, βλ. http://www.eige.europa.eu/

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 13ης Μαρτίου 2007 σχετικά με τον Χάρτη Πορείας για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών 2006-2010*, P6_TA(2007)0063. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΕ C 301, 56-63/ 13.12.2007), 2007.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Διατμημ. Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Παιδαγωγική της Ισότητας Φύλων, *Θεμ. Ενότ. «Ιστορία των παιδαγωγικών ιδεών και ο παράγοντας φύλο»,* σημειώσεις ακαδ. έτ. 2002-03, Θεσσαλονίκη, 2003.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή Β., Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση στην Ελλάδα», *Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Κεφάλαιο 2, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1998, σσ. 33-52.

Κατσαμάγκου, Μ., Καλύβεζα, Μ., Παπαρούνη, Ρ. & Ταμπόση, Στ., *Σειρά παρακολούθησης και αξιολόγησης των επιπτώσεων στο φύλο των δράσεων του ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2008.

ΚΕΘΙ, *Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικών προγραμμάτων για την προώθηση της ισότητας των φύλων. Προτεινόμενη βιβλιογραφία*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Υπουργείο Παιδείας, Αθήνα, 2003.

ΚΕΘΙ, *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Υπουργείο Παιδείας, Αθήνα, 2003.

Κλαδούχου, Ε., *Εκπαίδευση και φύλο στην Ελλάδα: Σχολιασμένη καταγραφή της βιβλιογραφίας*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2005, text at: http://www.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7%20%CE%9A%CE%BB%CE%B1%CE%B4%CE%BF%CF%8D%CF%87%CE%BF%CF%85.pdf

Κογκίδου, Δ., «Προετοιμάζοντας τους εκπαιδευτικούς για τον 21ο αιώνα», στο: Χηνάς Γ. (επιμ.). *Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Σχολικής Ψυχολογίας*. Θεσσαλονίκη (υπό έκδοση).

Κογκίδου, Δ., «Το σχολείο ως πολιτισμικό πλαίσιο κατασκευής έμφυλων ταυτοτήτων και ως ένα προνομιακό πεδίο για την άρση του σεξισμού», εισήγηση στο πλαίσιο του Συνεδρίου «*Εκπαίδευση για την ισότητα στα φύλα*», που διοργανώθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο της Κύπρου, 24-25/5/2012.

Κογκίδου, Δ., «Διδάσκοντας με τη φεμινιστική παιδαγωγική στο πανεπιστήμιο. Ο ρόλος και η εξουσία του/της διδάσκοντος/-ουσας», στο: Κοσμόπουλος Α. (επ.). Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου *Η παιδαγωγική Σχέση,* 2006.

Κογκίδου, Δ. & Γκασούκα, Μ., *Αξιολόγηση των προτεινόμενων αναλυτικών προγραμμάτων των επιτροπών στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα με κριτήρια το φύλο και τον πολιτισμό*, Τ. Ι και ΙΙ. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, Λευκωσία, 2010.

Κογκίδου, Δ. & Πολίτης, Φ., Η εννοιολόγηση του φύλου στη φεμινιστική σκέψη: από το δίπολο βιολογικό-κοινωνικό φύλο στην απαρχή του τρίτου φεμινιστικού κύματος. Προλογικό σημείωμα, στο: Connell R.W., *Το κοινωνικό φύλο*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006, σσ. 1-29.

Κορωναίου, Α., *Ασκήσεις ευαισθητοποίησης επιμορφούμενων εκπαιδευτικών. Για μια εκπαίδευση ίσων Ευκαιριών για όλους και όλες…,* ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Α. & Περράκη Ε., *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο σχολείο. Βιβλίο – εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*, Ιωάννινα, 2007 [ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ. «Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία»].

Μάρη, Ε. & Μπίρμπας, Δ., *Οδηγός εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Χάρτας για την ισότητα των φύλων στις τοπικές κοινωνίες*, Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Αθήνα, 2010.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ., *Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2002.

Παπαγιαννοπούλου, Μ., *Ενδυνάμωση γυναικών και αναβάθμιση δεξιοτήτων. Ενίσχυση της συμμετοχής τους σε θέσεις ευθύνης σε συνδικαλιστικές δομές και φορείς λήψης αποφάσεων*, Εκδ. ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, 2013.

Παπαγιαννοπούλου, Μ., «Φύλο και πολιτική: Θεωρητικές επισημάνσεις», στο: Ρετσίλα Ε. (επιμ.), *Η συμμετοχή των ελληνίδων γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2006, σσ. 46-54.

Παπαγιαννοπούλου, Μ. & Καραγεώργου, Μ., *Οδηγός για την ενίσχυση της θέσης των γυναικών στις συνδικαλιστικές δομές*, Εκδ. ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, 2013.

Παπαγιαννοπούλου, Μ. & Παπαρούνη, Ρ., *Οι εθνικές πολιτικές για την ισότητα των φύλων στην απασχόληση,* ΚΕΚ ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, Αθήνα, 2006.

Παπαμιχαήλ, Στ., *Σχέσεις των δύο φύλων. Οικογένεια-συντροφικότητα*, Προπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών για Θέματα Φύλου και Ισότητας, ΤΕΙ Πάτρας, 2008.

ΠΔ 5/2008. *Οργανισμός της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων* (ΦΕΚ17/Α/ 08.02.2008).

Πετρουλάκη, Κ. Τσιριγώτη, Α., Ντιναπόγιας, Α. & Βρυώνης, Μ., *Σειρά παρακολούθησης και αξιολόγησης των επιπτώσεων των εκπαιδευτικών πολιτικών στο φύλο*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2008.

Quinn, Sh., *Η κατάρτιση δημόσιων προϋπολογισμών με την οπτική του φύλου (Gender budgeting): Μια πρακτική εφαρμογή. Εγχειρίδιο*, Συμβούλιο της Ευρώπης, CDEG (2008) 15, 2009.

Sjorup, K., *GECEL – Εκπαίδευση και επιμόρφωση του πολίτη σε θέματα σχετικά με την ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2005.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων (2011-2020) - Συμπεράσματα του Συμβουλίου,* 7370/11 - SOC 205, 2011.

Τζήκας, Δ., *Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και ισότητα των φύλων*. Στο: Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών: Παιδαγωγικό υλικό και Ισότητα ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Πρακτικά Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, Αθήνα 7-9 Απριλίου 1994: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα 1995.

Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Γ. & Ραβάνης, Κ. «Η διάκριση των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις» στο: Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997, σσ. 331-338.

Παπαταξιάρχης, Ε. & Παραδέλης, Θ., *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα.* Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1998.

Πετρουλάκη, Κ., & Ντιναπόγιας, Α. & Τσιριγώτη, Α., *Ελληνική έκδοση GEAR against IPV. Τεύχος ΙΙΙ: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού*. Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά της Βίας, Αθήνα, 2011, text at: http://www.1st.gear-ipv.eu/sites/default/files/1/Greek_GEAR_against_IPV_Booklet%20III.pdf

Ραβάνης, Κ., «Οι διαφορές επιδόσεων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις φυσικές επιστήμες. Μια υπόθεση διδακτικού συμβολαίου;», στο: Ν. Παπαγεωργίου (επιμ). *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών. Παιδαγωγικό Υλικό και Ισότητα Ευκαιριών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Πρακτικά Συνεδρίου.* Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας, 1994, σσ. 252-261.

Χαντζαρούλα, Π., *«Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του φύλου»*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2006, text at: http://www.sa.aegean.gr/iridion/html/anakoinwseis_nea_files/hantzaroula%20meleti%20fylou.pdf

Ξενόγλωσσες

Baden, S. & Goetz, A., «Who Needs [Sex] When You Can Have [Gender]: Conflicting Discourses on Gender at Beijing», στο: Jackson C., and Pearson R., (επιμ.), *Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy*, Routledge, London, 1998.

Boaler, J., *Experiencing School Mathematics: Teaching Styles, Sex and Setting.* Open University Press, London, 1997.

Booth, C. & Bennett, C., Gender mainstreaming in the European Union: Towards a new conception and practice of equal opportunities? *The European Journal of Women's Studies*, 9(4), 2002, pp. 430-446.

Burton, L., Moving Towards a Feminist Epistemology of Mathematics. Στο P. Rogers and *G.* Kaiser (επιμ.). *Equity in Mathematics Education: Influences of Feminism and Culture.* The Falmer Press, 1995, 209-226.

Campbell, D.T., Stereotypes and the perception of group differences. *American Psychologist*, 22, 1967, 817-829.

Council of Europe, *National Machinery, Action Plans and Gender Mainstreaming in the Council of Europe Member States since the 4th World Conference on Women (Beijing, 1995)*, Strasbourg: Council of Europe, 2008.

Damarin, S., The Mathematically Able as a Marked Category. *Gender and Education.* 12(1): 69-85, 2000.

Eagly, A.H., *Sex differences in social behavior: A social role interpretation,* Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1987.

European Commission, *Gender Equality*, 2009 text at: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=418

European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, *Report on Gender Equality between Women and Men* – 2008. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008, text at: http://www.pariopportunita.gov.it/Pari_Opportunita/UserFiles/Il_Dipartimento/documenti/equality_2008_en.pdf).

European Commission, *Gender mainstreaming of employment policies. A comparative review of 30 European countries*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.

Florin, C. & Nilsson, B., 'Something in the nature of a bloodless revolution…' How new gender relations became gender equality policy in Sweden in the nineteen-sixties and seventies. In: R. Torstendahl, ed. *State Policy and Gender System in Two German States and Sweden 1945-1989*. Lund: Bloms/Lund Press, 1998, pp. 11-78.

Frazier, N. & Sadker, M., *Sexism in School and Society*, NY: Harper & Row, 1973.

Glick, P. & Fiske, S.T., Ambivalent stereotypes as legitimizing ideologies: Differentiating paternalistic and envious prejudice. In *''The Psychology of Legitimacy: Ideology, Justice, and Intergroup Relations''* (J.T. Jost and B. Major, eds.), pp. 278–306, Cambridge University Press, New York, 2001.

Morley L., Sorhaindo A., *Researching Women: An Annotated Bibliography on Gender Equity in Commonwealth Higher Education.* Burke: ERIC, 2005.

Newbigging, A., *How can education advisors help to achieve the PSA Gender Equality Targets? Guidance sheets for promoting equal benefits for females and males in the education sector*. DFID Education Department. London: DFID, 2002.

Promotion of Renewable Energy and Energy Efficiency Programme (PREEEP), *Training Manual on Gender Mainstreaming*, Kampala, Uganda, 2011.

Rosenthal, R. & Jacobson, L., *Pygmalion in the classroom: Teacher expectation and pupils' intellectual development*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1968.

Sanders, J., *Gender and technology in education: A research review.* Seattle: Center for Gender Equity, 2005.

Stratigaki, M., "Gender Mainstreaming versus Positive Action: An Ongoing Conflict in EU Gender and Equality Policy". *European Journal of Women's Studies* Vol. 12 (2), 2005, σσ. 165-186.

UNESCO, Gender equality and equity: A summary review of UNESCO's accomplishments since the Fourth World Conference on Women (Beijing 1995), Unit for the Promotion of the Status of Women and Gender Equality, UNESCO, 2000, http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121145e.pdf

United Nations, *Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the 21st Century, "Beijing+5" (2000*), 23rd Special Session of the General Assembly, Supplement No. 3 (A/S-23/10/Rev.1) New York, 5-9 June 2000a.

United Nations General Assembly, *United Nations Millennium Declaration* (A/RES/55/2). New York: UN, 2000b, Available at: http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf

United Nations General Assembly, *Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (A/RES/54/4). New York: UN, 1999.

United Nations, *Beijing Declaration and Platform for Action*: Fourth World Conference on Women, 4-15 September 1995, [A/CONF.177/20]. New York: United Nations, 1995.

United Nations, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. New York: UN, 1979 (GA res. 34/180, 34 UN GAOR Supp. (No. 46) at 193, UN Doc. A/34/46; 1249 UNTS 13; 19 ILM 33).

Walker, S. &Barton, L., *Gender, Class and Education*. New York: Routledge Revivals, 2013.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδαλή Α., «Τα νέα βιβλία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Εμπειρίες από την εφαρμογή τους στη σχολική πράξη», *Επιστημονική Σκέψη*, 26, χ.χ., σσ. 15-27.

Αναγνωστοπούλου, Δ., «Κοινωνικές αναπαραστάσεις για την οικογένεια στα βιβλία», «*Η γλώσσα μου», Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 34-35, 1995, σσ. 63-68.

Αναγνωστοπούλου, Δ., «Αναπαραστάσεις του γυναικείου και ανδρικού φύλου στα κείμενα των βιβλίων «Η Γλώσσα μου» της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης», στο: Δεληγιάννη, Β. & Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη*. Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Αντωνίου-Λάϊου, Χ., «Τα νέα σχολικά βιβλία», *Ισότητα και Φύλο*, 5, 1987, σσ. 11-13.

Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ., Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. & Καπέλλα-Λαγουδάκη, Α., *Εκπαίδευση και φύλο: Μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης*, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), Αθήνα, 2001.

Bryson, V., *Φεμινιστική πολιτική θεωρία,* Σαββάλας, Αθήνα, 2004.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Δελτίο Τύπου: Εθνικές προτεραιότητες πολιτικής και άξονες δράσης για την ισότητα των φύλων*, Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (2004-2008) Αθήνα, 2004.

Γκασούκα, Μ., *Κοινωνικές-λαογραφικές παράμετροι*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα, 1999.

Γκερμότση, Β. & Σακελλαρίου, Ε., *Οδηγός καλών πρακτικών εφαρμογής της ένταξης της διάστασης του φύλου (Gender Mainstreaming) στη δημόσια διοίκηση*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2009.

Γεωργίου-Νίλσεν, Μ., *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου*, Κέδρος, Αθήνα, 1980.

Γουδέλη, Ξ. & Υπεριφανίδου Κ., «Το παραμύθι: ο ρόλος του στην εκπαίδευση», *Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου*, 5, 1984, σσ. 3-9.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή Β., Δημητρούλη Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., Κανέλλου Α., Κορωναίου Α., Μαραγκουδάκη Ε., Ραβάνης Κ., Σακκά Δ., Στογιαννίδου Α., Τικταπανίδου Α., Φρόση Λ. & Ψάλτη Α., *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2003.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε. & Ραβάνης, Κ. (επιστ. επιμ.), *Οδηγός εφαρμογής και διαχείρισης επιμορφωτικών και παρεμβατικών προγραμμάτων*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (επιμ. έκδοσης), *Εκπαίδευση και φύλο*, Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1999.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Ζιώγου, Σ., *Φύλο και σχολική πράξη*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Δεληγιάννη- Κουϊμτζή, Β., «Τα στερεότυπα για ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου «Η Γλώσσα μου», *Φιλόλογος*, 49, 1987, σσ. 229-248.

ΕΚΚΕ και Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, *«Γυναίκες και επιστήμη στην Ελλάδα»,* Ελληνική Έκθεση για την Ομάδα του Ελσίνκι για τις Γυναίκες και την Επιστήμη, Μάρτιος 2002.

Evans, M., *Φύλο και κοινωνική θεωρία*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *100 Λέξεις για την ισότητα. Γλωσσάριο όρων σχετικών με την ισότητα ανδρών και γυναικών,* Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1998.

Ζιώγου, Σ., *Διερευνώντας το φύλο. Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη γενική, επαγγελματική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2006.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., «Φρονίμους δεσποινίδας και αρίστους μητέρας: στόχοι Παρθεναγωγείων και εκπαιδευτική πολιτική στο 19ο αιώνα». *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου* «Ιστορικότητα της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας», Αθήνα, 1986.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., «Το στερεότυπο για τους ρόλους των φύλων στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου», *Φιλόλογος*, 23, Ιανουάριος 1981, σσ. 282-295.

Ιωαννίδη, Ι.Λ., «Η διπολικότητα στην αντιμετώπιση των φύλων στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία», Δ*ιαδρομές*,6, 1987, σσ. 96-101.

Καλεράντε, Ε., «Εκπαιδευτικά προγράμματα στη σχολική τάξη: Εκπαιδευτική διαπολιτισμική διαδικασία στα πλαίσια μιας μετανεωτερικής εκπαιδευτικής πολιτικής», στο: Π. Γεωργογιάννης, *Διοίκηση Α΄/βάθμιας & Β΄/βάθμιας εκπαίδευσης*, τόμος IV, Πάτρα, 2005.

Κανατσούλη, Μ., «Το μοντέλο της γυναίκας στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία». Δ*ιαδρομές*, 6, 1987, σσ.102-106.

Κανατσούλη, Μ., «Τύποι γυναικών και γυναικείες «φωνές» στα βιβλία του δημοτικού σχολείου», στο: Δεληγιάννη, Β. & Ζιώγου, Σ. (επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη*. Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Κανταρζή, Ε., *Η Εικόνα της Γυναίκας. Διαχρονική Έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη, 1991.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), *Ισότητα των φύλων. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών: Φάκελος παρεμβατικών μαθημάτων,* Αθήνα, 2000.

Κογκίδου, Δ., *Φύλο και αναλυτικά προγράμματα: Η υπόσχεση των γυναικείων σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια στον 21ο αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004.

Κονιόρδος, Σ. & Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ., Παναγιωτοπούλου, Ρ. (επιμ.), *Κοινωνικές εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, οικογένεια, παρέκκλιση,* Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006.

Κορωναίου, Α., Δημητρούλη, Κ. & Τικταπανίδου, Α., «Επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και η διάσταση του φύλου», στο: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Λ. Φρόση (επιμ.), *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα:*

Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2003, σσ. 75-125.

Λούβρου, Ε., «Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών 'Η Γλώσσα μου' του δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση». *Γλώσσα*, 32, 1994, σσ. 45-61.

Μαραγκουδάκη, Ε. «Η διάκριση των φύλων και η κοινωνική θέση της γυναίκας», *Ο αγώνας της γυναίκας- Παγκόσμιο συνέδριο γυναικών,* Αθήνα, 1992.

Μαραγκουδάκη, Ε., *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων, Παιδικά αναγνώσματα στο Νηπιαγωγείο,* Δ΄ Έκδοση, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 2005.

Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Αικ. & Περράκη, Ε., *Βιβλίο-εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ.: Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία, Παν/μιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2007.

Μοσχοβάκου, Ν., «Η σημασία της ένταξης της διάστασης του φύλου στη διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο: Τσίγκανου, Ι. Αλιπράντη-Μαράτου, Λ. και Σάββα, Κ. (επιμ.), *Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα. Οδικός χάρτης πολιτικών κοινωνικής ένταξης*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2014, σσ. 207-242.

Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Φ. & Ραβάνης, Κ., «Η διάκριση των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακες και εναλλακτικές προσεγγίσεις», στο: Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη*. Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Παντσίκα, Π. & Ραβάνης, Κ., «Τα δύο φύλα στα βιβλία των Φυσικών Επιστημών του ελληνικού σχολείου.» *Συνάντηση της UNESCO: Σχεδιασμός και διαμόρφωση του σχολικού βιβλίου και του παιδαγωγικού υλικού για τη στοιχειώδη εκπαίδευση*. Έδρα UNESCO του Πανεπιστημίου Πατρών, Θεσσαλονίκη, 29 Μαρτίου-1 Απριλίου 1995.

Παπαγιαννοπούλου, Μ., *Το φαινόμενο της γυάλινης οροφής*, Εκδ. ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, 2013.

Παπαγιαννοπούλου, Μ., *Συμφιλίωση εργασίας και προσωπικής/οικογενειακής ζωής*, Εκδ. ΙΜΕ-ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, 2013.

Παπαγιαννοπούλου, Μ., *«Η έρευνα για το φύλο στην Ελλάδα - Ο ρόλος του ΚΕΘΙ»*, Εισήγηση σε Ημερίδα με τίτλο: *«Φύλο και κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα»,* Πανεπιστήμιο Πειραιώς, 17/04/08.

Ρεντετζή, Μ., «Φύλο και φυσικές επιστήμες: έμφυλα στερεότυπα και εκπαιδευτικές στρατηγικές υπονόμευσής τους», *Θέματα στην Εκπαίδευση*, 7(1), 2006, σσ. 97-120.

Στρατηγάκη, Μ. (επιμ.), *Πολιτικές ισότητας των φύλων: Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και εθνικές πολιτικές,* Έκδ. ΚΕΚΜΟΚΟΠ-Gutenberg, Αθήνα, 2008.

Στρατηγάκη, Μ., *Το φύλο της κοινωνικής πολιτικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2007.

Στρατηγάκη, Μ., Πολιτικές για την ισότητα των φύλων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συμπτώσεις και αντιφάσεις στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, στο συλλογικό τόμο: Ρ. Παναγιωτοπούλου, Σ. Κονιόρδος, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση και σύγχρονη κοινωνία*, Εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2003, σσ. 175-188.

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Προγραμματική Περίοδος 2007-2013, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και δια βίου μάθηση,* Αθήνα, 2007.

Φρειδερίκου, Α., *«Η Τζένη πίσω από το τζάμι». Αναπαραστάσεις των φύλων στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού σχολείου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΜΦΥΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

6. ΕΜΦΥΛΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ / ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Στόχος

Στόχος της ενότητας αυτής είναι να κατανοηθούν, σε γενικές γραμμές, από μέρους των εκπαιδευτικών που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα η έννοια, οι μορφές, οι τρόποι οργάνωσης, ο ρόλος και η σημασία των Έμφυλων Δραστηριοτήτων στο πλαίσιο μιας φεμινιστικής παιδαγωγικής που αποβλέπει στην άρση των διακρίσεων και στην προαγωγή της ισότητας ανάμεσα στα φύλα.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα καταρχάς επιχειρεί ορισμό των Έμφυλων Δραστηριοτήτων και αναλύει τη σκοπιμότητα ανάπτυξής τους στο πλαίσιο παρεμβατικών προγραμμάτων που στοχεύουν στην ισότητα των φύλων στη σχολική κοινότητα. Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι μορφές με τις οποίες συναντώνται οι Έμφυλες Δραστηριότητες στη διδακτική πράξη καθώς και οι τρόποι σχεδιασμού, εφαρμογής, αξιολόγησης και προβολής των αποτελεσμάτων τους. Η ενότητα ολοκληρώνεται με ενδεικτικές γενικές προτάσεις, που αποτελούν βασικούς άξονες για το σχεδιασμό και την εφαρμογή τους.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες /συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί:

- Έχουν τη δυνατότητα **να διακρίνουν τις Έμφυλες Δραστηριότητες** από άλλες, να τις ταξινομούν ανάλογα με τη μορφή τους και να εντοπίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά τους.·
- Έχουν ασκήσει επαρκώς την ικανότητά τους **να κατανοούν τη σκοπιμότητα οργάνωσης Έμφυλων Δραστηριοτήτων** κατά περίπτωση και να αναπτύσσουν μέσω αυτών στρατηγικές παρέμβασης για την προώθηση της ισότητας των φύλων,·

- **Κατέχουν τις γνώσεις και δεξιότητες** που απαιτούνται προκειμένου να σχεδιάζουν και να εφαρμόζουν αποτελεσματικά Έμφυλες Δραστηριότητες στη σχολική κοινότητα και να προβάλλουν κατάλληλα τα αποτελέσματά τους.

Έννοιες - κλειδιά

Έμφυλες Δραστηριοτήτες, Παρέμβαση στη σχολική κοινότητα, Σχέδιο δράσης (project), Ελεύθερες δραστηριότητες, Παραδοσιακά «αγορίστικα» και «κοριτσίστικα» παιχνίδια, Σεξισμός και σεξιστικές αντιλήψεις - δράσεις - συμπεριφορές.

Το Έργο Εντάσσεται στο Πρόγραμμα: «Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων» (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α)
Το Έργο συγχρηματοδοτείται 80% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 20% από Εθνικούς Πόρους

6.1 Ορισμός και σκοπιμότητα ανάπτυξης έμφυλων δραστηριοτήτων στη σχολική κοινότητα

Βασικό **σκοπό** των Δραστηριοτήτων για την προαγωγή της ισότητας των φύλων (ή Έμφυλων Δραστηριοτήτων) στη σχολική κοινότητα αποτελεί η μέσω αυτών προώθηση των αρχών της ισότητας των φύλων και, κατά συνέπεια, αφορούν σε οποιαδήποτε δραστηριότητα αναδεικνύει και προωθεί αυτές τις αρχές. Ταυτόχρονα, όμως, συντελούν στην άμβλυνση –μετά τον εντοπισμό τους– και άλλων διακρίσεων, που με τη μία ή την άλλη μορφή εντοπίζονται στο σχολικό περιβάλλον.

Τέτοιες διακρίσεις μπορεί να έχουν ως αφετηρία τους διαφορές στην εθνικότητα, στην κουλτούρα, στη γλώσσα, στο θρήσκευμα, στο σεξουαλικό προσανατολισμό, στην κοινωνική τάξη, σε κινητικές ή συναισθηματικές δυσκολίες, στη σχολική επίδοση κ.ο.κ. Είναι προφανές ότι και αυτού του είδους οι διακρίσεις έχουν πάντοτε έντονη και τη διάσταση του φύλου (*διπλή διάκριση* ή *ο αποκλεισμός στο εσωτερικό του αποκλεισμού*), γεγονός που πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη κατά την ανάπτυξη των Έμφυλων Δραστηριοτήτων.

6.2 Μορφές έμφυλων δραστηριοτήτων

Οι Έμφυλες Δραστηριότητες αφορούν στον **εμπλουτισμό της διδασκαλίας με την εισαγωγή της οπτικής της ισότητας των φύλων σε όλα γνωστικά αντικείμενα**, αλλά και **αναπτύσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο της σχολικής ζωής**. Οι εκπαιδευτικοί προωθούν τις αρχές της ισότητας των δύο φύλων στο αναλυτικό πρόγραμμα με βάση τα υπάρχοντα διδακτικά εγχειρίδια, με τη μορφή σχεδίων δράσης (projects). Οι θεματικές και το είδος των έμφυλων δραστηριοτήτων ορίζονται και σχεδιάζονται από τους/τις εκπαιδευτικούς.

6.3 Τρόποι ανάπτυξης και διάχυσης των αποτελεσμάτων των δραστηριοτήτων

Μετά την υλοποίηση των έμφυλων δραστηριοτήτων σχεδιάζεται η **προβολή** τους.[35] Μπορεί να γίνει με τη συγγραφή σχετικού άρθρου και τη δημοσίευσή του σε σχολική εφημερίδα ή στον ημερήσιο ή περιοδικό τύπο σε έντυπη ή/και ηλεκτρονική μορφή, με τη συμμετοχή σε ραδιοφωνική ή τηλεοπτική εκπομπή, με την παραγωγή ενημερωτικού εντύπου, με τη δημιουργία αφίσας ή τη υλοποίηση σχετικής εκδήλωσης.

Για την επιτυχή υλοποίηση μιας εκδήλωσης προβολής των έμφυλων δραστηριοτήτων χρειάζεται οι εκπαιδευτικοί να έχουν υπόψη τους:

- **Τον καθορισμό της ημερομηνίας της εκδήλωσης**. Κατά τον καθορισμό της ημερομηνίας λαμβάνονται υπόψη συγκεκριμένες ανάγκες και συνθήκες που αφορούν στην εκπαιδευτική πραγματικότητα, όπως, για παράδειγμα: η εποχή, η χρονική εγγύτητα ή σύμπτωση με άλλες σχολικές ή εξωσχολικές υποχρεώσεις ή εκδηλώσεις, η υλοποίηση ανάλογων εκδηλώσεων που απευθύνονται στο ίδιο κοινό (λ.χ. εάν την ίδια ημέρα υλοποιούν την παρεμβατική τους Δραστηριότητα πολλές σχολικές μονάδες της ίδιας περιοχής).·
- **Τον καθορισμό της ώρας**: η ώρα εξαρτάται τόσο από τη φύση της Δραστηριότητας όσο και από τη σύνθεση της πλειονότητας όσων έχουν προσκληθεί να την παρακολουθήσουν (λ.χ. μια δραστηριότητα που απευθύνεται κατά κύριο λόγο σε μαθήτριες και μαθητές, αλλά και σε εργαζόμενους γονείς, δεν είναι σωστό να ξεκινάει στις 9 μ.μ.).·
- **Τον κατάλογο των προσκεκλημένων**, που πρέπει να καταρτιστεί έγκαιρα, αρκετές ημέρες πριν από την εκδήλωση: καθορίζονται ο αριθμός τους, η ιδιότητά τους (ο/η Δήμαρχος, ο/η Πρόεδρος Γονέων, το ΔΣ του Συλλόγου Γυναικών, δημοσιογράφοι, εκπαιδευτικοί άλλων μονάδων κ.ά.), επιβεβαιώνονται τα στοιχεία τους και η δυνατότητα επικοινωνίας μαζί τους κ.λπ.·
- **Τους/τις εξωτερικούς/-ές ομιλητές/-τριες και λοιπούς/-ές συμμετέχοντες/-ουσε**ς: αν η δραστηριότητα απαιτεί τη συμμετοχή προσώπων εκτός της σχολικής κοινότητας, επιβάλλεται να πραγματοποιηθούν έγκαιρα οι απαραίτητες επαφές για την

[35] Το κεφάλαιο για την προβολή των έμφυλων δραστηριοτήτων προέρχεται από το: Γκασούκα (2007: 17-19).

εξασφάλιση της παρουσίας τους, τη διασαφήνιση του ρόλου τους, τις προσδοκίες όσον αφορά στη συμμετοχή τους κ.λπ.

- **Ο τύπος της πρόσκλησης** (κείμενο, εμφάνιση) **πρέπει να απαντάει οπωσδήποτε στα ερωτήματα**: *ποια/ποιος* (καλεί), *ποια/ποιον* (καλεί), *τι* (περιεχόμενο έχει η δραστηριότητα), *πού* (γίνεται η εκδήλωση), *πότε* (γίνεται η εκδήλωση), *πώς* (πρόγραμμα εκδήλωσης), *γατί* (γίνεται η εκδήλωση).

6.4 Ενδεικτικές γενικές προτάσεις έμφυλων δραστηριοτήτων[36]

Δεν είναι πάντα σκόπιμο να απευθύνονται γενικόλογες «συνταγές» εκπαιδευτικών παρεμβάσεων για το διδακτικό προσωπικό σε ένα συγκεκριμένο πεδίο κοινωνικής τοπογραφίας ενός νηπιαγωγείου ή δημοτικού σχολείου με παιδιά που ζουν σε διαφορετικές κοινωνικές, πολιτισμικές και υλικές συνθήκες. Ωστόσο, κρίναμε σκόπιμο στην περίπτωση παιδαγωγικών παρεμβάσεων για την αποδόμηση των κυρίαρχων στερεοτυπικών αντιλήψεων για τα φύλα να κωδικοποιήσουμε κάποιες ενδεικτικές προτάσεις, ώστε αυτές να αποτελούν καθοδηγητικούς δείκτες οργάνωσης των επιλογών στην καθημερινή εργασία.

Παρατηρείτε τα παιδιά κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων: Ξεκινήστε παρατηρώντας το παιχνίδι των παιδιών κατά τη διάρκεια των ελεύθερων δραστηριοτήτων. Πώς διαφοροποιείται το παιχνίδι ανάλογα με το φύλο των παιδιών; Κάθε πέντε λεπτά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού σημειώστε ποιοι μαθητές και ποιες μαθήτριες παίζουν με ποιους και ποιες και σε ποιες γωνιές. Ξανακοιτάξτε τις σημειώσεις σας. Μπορεί να εκπλαγείτε. Ενθαρρύνετε τη συμμετοχή τους στα παιχνίδια και στις ελεύθερες δραστηριότητες ανεξάρτητα από το φύλο τους .

Συμμετέχετε σε παιχνίδια και άλλες δραστηριότητες που δεν είναι αντιπροσωπευτικές του φύλου σας: Αν είστε γυναίκα παιδαγωγός, συμμετάσχετε με τα παιδιά στη γωνιά, για παράδειγμα, του οικοδομικού υλικού ή στη γωνιά του μαραγκού και δείξτε ότι απολαμβάνετε την ενασχόληση με το συγκεκριμένο υλικό. Αν είστε άνδρας παιδαγωγός, συμμετάσχετε με τα παιδιά στα παιχνίδια με τις κούκλες και τα κουζινικά. Το παράδειγμά σας

[36] Οι ενδεικτικές γενικές προτάσεις προέρχονται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 28).

θα δείξει στα παιδιά ότι μπορούν να ασχοληθούν με όλες τις γωνιές που υπάρχουν στην τάξη, ανεξάρτητα από το φύλο τους.

«**Όλα τα παιδιά μπορούν να παίζουν με όλα τα παιδιά και με όλα τα παιχνίδια**»: Με τη σύμφωνη γνώμη των παιδιών υιοθετήστε πρακτικές που στοχεύουν στην αποφυγή της στερεότυπης ενασχόλησης των παιδιών με «αγορίστικα» ή «κοριτσίστικα» παιχνίδια.

Διαμορφώστε στην τάξη σας έναν κανόνα, όπως, για παράδειγμα, «Αγόρια και κορίτσια μπορούν να παίζουν με όλα τα παιχνίδια». Ενθαρρύνετε τις διαφυλικές παρέες: Όταν βλέπετε αγόρια και κορίτσια να παίζουν μαζί, να ενισχύετε παρόμοιες συμπεριφορές και στάσεις σχολιάζοντας, για παράδειγμα, «Η Κατερίνα και ο Γιώργος φτιάχνουν ένα σπίτι με το οικοδομικό υλικό». Με τέτοιες επισημάνσεις εγχαράσσετε στα παιδιά στάσεις και αξίες που στοχεύουν στην άμβλυνση ή εξάλειψη πιθανών στερεότυπων αντιλήψεων και συμπεριφορών.

Ενθαρρύνετε τη συμμετοχή σε παιχνίδια στην αυλή και παιχνίδια ρόλων: Παρατηρήστε εάν τα κορίτσια έχουν ισότιμη πρόσβαση στα παιχνίδια της αυλής. Οργανώστε παιχνίδια ρόλων γύρω από θέματα που αφορούν, π.χ., την καθαριότητα ενός σπιτιού ή εστιατορίου, μανάβικου, νοσοκομείου, ψιλικατζίδικου, πυροσβεστικής και συνδυάστε τα με ομαδικά παιχνίδια στην αυλή.

Εμπλουτίζετε τη θεατρική γωνιά με υλικά και για ανδρικούς και για γυναικείους ρόλους: Για παράδειγμα, καπέλα όλων των τύπων, μπέρτες, ζώνες, τσάντες, παπούτσια, κουτιά που να περιέχουν εργαλεία και κουζινικά κ.ά. Ενθαρρύνετε τα παιδιά να χρησιμοποιούν όλα τα υλικά.

Παρουσιάστε πρότυπα σε παραδοσιακούς και μη παραδοσιακούς ρόλους: Παρουσιάστε στα παιδιά πρότυπα που διακρίνονται για τις ικανότητές τους, την εμπιστοσύνη, την αλληλοβοήθεια, σε παραδοσιακούς και μη παραδοσιακούς ρόλους. Αναζητήστε αυτά τα πρότυπα σε παιδικές ιστορίες, φωτογραφίες και εικόνες από περιοδικά, εκπαιδευτικά DVD κ.ά.

Προσκαλέστε στην τάξη σας πρόσωπα που εργάζονται σε μη παραδοσιακά για το φύλο τους επαγγέλματα: Προγραμματίστε συναντήσεις ή επισκέψεις σε άτομα που εργάζονται σε μη στερεότυπα ως προς το φύλο τους επαγγέλματα, όπως, για παράδειγμα, γυναίκες ηλεκτρολόγους, άνδρες κομμωτές κ.λπ.. Αρχίστε πρώτα από τους γονείς των ίδιων των παιδιών, εάν υπάρχουν αντίστοιχες περιπτώσεις.

Αναδιοργανώνετε το χώρο της τάξης: Οργανώστε, για παράδειγμα, τη γωνιά του κουκλόσπιτου δίπλα στη γωνιά του οικοδομικού υλικού. Με αυτό τον τρόπο παρέχετε περισσότερες ευκαιρίες για συντροφικό παιχνίδι μεταξύ των αγοριών και των κοριτσιών. Ο χώρος της κάθε γωνιάς κρίνεται σκόπιμο να είναι άνετος και ευέλικτος, ώστε να ευνοείται η δραστηριοποίηση περισσότερων αγοριών και κοριτσιών**.**

Να είστε σε εγρήγορση: Πρέπει να είστε διαρκώς σε εγρήγορση στο θέμα των στερεοτύπων ως προς το ρόλο των φύλων και οι παρεμβάσεις σας να μην περιορίζονται μόνο όταν διαπιστώνετε στερεοτυπικές συμπεριφορές, στάσεις και σχόλια από τα παιδιά. Μέσα από την καθημερινή σας πρακτική πρέπει να εγχαράξετε στα παιδιά την αντίληψη ότι οι δραστηριότητες και οι ρόλοι δεν διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο.

Αναδείξτε τη σταθερότητα του φύλου: Αξιοποιήστε ποικίλες δραστηριότητες, προκειμένου τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι τα ρούχα, το μήκος των μαλλιών ή οι προτιμήσεις στο παιχνίδι δεν είναι αυτά που διαφοροποιούν τα αγόρια από τα κορίτσια, αλλά οι ανατομικές-βιολογικές διαφορές. Δώστε έμφαση στο γεγονός της μονιμότητας του φύλου.

Ενισχύστε τα παιδιά να απαλλαγούν από σεξιστικές αντιλήψεις, στάσεις, αξίες και συμπεριφορές: Όταν αντιλαμβάνεστε σχόλια όπως, για παράδειγμα, «*Στα κορίτσια δεν αρέσει να παίζουν με τα αυτοκίνητα*», πρέπει να παρεμβαίνετε λέγοντας, για παράδειγμα, «*Μπορεί να είναι αλήθεια ότι σε μερικά κορίτσια δεν αρέσουν τα αυτοκίνητα. Αλλά υπάρχουν κάποια κορίτσια που βρίσκουν τα αυτοκίνητα πολύ ενδιαφέροντα. Εγώ είμαι κορίτσι και μου αρέσει να παίζω με τα αυτοκίνητα*».

Εντοπίστε στερεοτυπικές δηλώσεις: Εντοπίστε και καταγράψτε τυχόν σεξιστικές δηλώσεις των παιδιών και προσπαθήστε να αναδομήσετε αντίστοιχες στερεοτυπικές αντιλήψεις

μέσα από την καθημερινή σας πρακτική. Για παράδειγμα, αν εντοπίσετε εκφράσεις του τύπου «Τα αγόρια δεν παίζουν με τα κουζινικά», δημιουργήστε διαφυλικές ομάδες στη γωνιά της κουζίνας και δώστε στα αγόρια πρωταγωνιστικό ρόλο.

Διαβάστε βιβλία απαλλαγμένα από φυλετικά στερεότυπα: Επιλέξτε και διαβάστε στα παιδιά βιβλία που παρουσιάζουν άνδρες, γυναίκες, κορίτσια, αγόρια, ζώα κ.ά. σε μη παραδοσιακά για το φύλο τους επαγγέλματα, ρόλους και χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Αξιοποιήστε το περιεχόμενό τους, για να συζητήσετε διάφορα θέματα, όπως, π.χ., ότι υπάρχουν πολλά αγόρια που τους αρέσει να παίζουν με κούκλες. Επίσης, ενθαρρύνετε τα κορίτσια να μιλήσουν για τα «αγορίστικα παιχνίδια» και κατά πόσο τους αρέσει να παίζουν με αυτά. Χρησιμοποιήστε το δικό σας παράδειγμα, για να δείξετε στα παιδιά ότι τα παιχνίδια δεν συνδέονται με το φύλο.

Δημιουργήστε ένα άλμπουμ, ψηφιακό ή έντυπο βιβλίο: Ζητήστε από τα παιδιά να φέρουν, π.χ., φωτογραφίες ή άλλο υλικό με δραστηριότητες που αναλαμβάνουν οι γονείς τους μέσα και έξω από το σπίτι (π.χ. η μαμά στον κήπο, ο μπαμπάς στο σούπερ-μάρκετ κ.ά.). Αξιοποιήστε το υλικό και δημιουργήστε καταστάσεις προβληματισμού γύρω από τη διαφορετικότητα των ρόλων.

Ενισχύετε την ισότιμη συμμετοχή των αγοριών και των κοριτσιών στην τάξη: Όλα τα παιδιά πρέπει να συμμετέχουν στον ίδιο βαθμό στις ποικίλες δραστηριότητες/ρουτίνες που γίνονται στην τάξη. Για παράδειγμα, σκόπιμο θα ήταν όλα τα παιδιά να βοηθούν τη/το νηπιαγωγό τόσο στο καθάρισμα όσο και στην τακτοποίηση της τάξης.

Συνεργαστείτε με τους γονείς για την προώθηση της ισοότητας των φύλων:[37] Συζητήστε με τους γονείς, προκειμένου να διερευνήσετε τις όποιες δικές τους προκαταλήψεις σε σχέση με τους ρόλους, τα επαγγέλματα και τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας των δύο φύλων. Ενημερώστε τους για το περιεχόμενο και τους στόχους του συγκεκριμένου προγράμματος παρέμβασης και προσπαθήστε να επιτύχετε τόσο τη συγκατάβασή τους για την υλοποίηση του συγκεκριμένου προγράμματος όσο και την ενεργητική συμμετοχή τους στις ποικίλες δραστηριότητές του. Ενημερώστε τους γονείς για τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά είναι δυνατό να επωφεληθούν από την ενασχόλησή τους με διαφορετικού τύπου παιχνίδια. Ενημερώστε τους γονείς σε συγκέντρωση ή με σχετική επιστολή στο σπίτι.

[37] Η ενότητα «Συνεργασία με τους γονείς για την προώθηση της ισότητας των φύλων» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 31).

Ενθαρρύνετε τους γονείς να μην αγοράζουν στα παιδιά τους παραδοσιακά «αγορίστικα» και «κοριτσίστικα» παιχνίδια ανάλογα με το φύλο τους: Προτείνετέ τους, για παράδειγμα, να αγοράζουν στα κορίτσια πέρα από τα παραδοσιακά παιχνίδια και παιχνίδια που ενισχύουν την κινητικότητα, την εφευρετικότητα, τη φαντασία κ.ά., όπως, για παράδειγμα, παιχνίδια κατασκευών. Αντίστοιχα στα αγόρια, να αγοράζουν μεταξύ άλλων και παιχνίδια που ενισχύουν την τρυφερότητα, την ευαισθησία, την έκφραση συναισθημάτων κ.ά., όπως, για παράδειγμα, λούτρινα παιχνίδια.

Δώστε έμφαση στη σημασία της μεταμφίεσης στα παιχνίδια ρόλων: Ενημερώστε τους γονείς για την παιδαγωγική σκοπιμότητα των μεταμφιέσεων τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Συλλέξτε φωτογραφίες που να απεικονίζουν ανδρικές και γυναικείες φιγούρες σε στερεότυπες δραστηριότητες, ρόλους, επαγγέλματα κ.ά. Αξιοποιήστε τις με στόχο να ευαισθητοποιήσετε τους γονείς για τα ερεθίσματα που δέχονται τα παιδιά τους, π.χ. από τα ΜΜΕ, και ταυτόχρονα προτείνετε να σχολιάζουν και να συζητούν με τα παιδιά τέτοιου είδους σεξιστικά ερεθίσματα. Βοηθήστε τους γονείς να επισημαίνουν περιπτώσεις γλωσσικού σεξισμού σε συσκευασίες παιχνιδιών, σε βιβλία, σε ευχετήριες κάρτες, στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας κ.α., όπως, για παράδειγμα, βιβλίο με τίτλο «Ο μικρός ερευνητής». Παράλληλα, προτείνετε στους γονείς, όταν εντοπίζουν αντίστοιχα παραδείγματα, να τα σχολιάζουν και να τα συζητούν με τα παιδιά τους. Ενθαρρύνετε τους γονείς να επανεξετάζουν ενδεχόμενες προκαταλήψεις τους. Συζητήστε μαζί τους και δώστε τους ερεθίσματα να αναρωτηθούν για τις δικές τους αξίες, στάσεις και αντιλήψεις αναφορικά με το φύλο των παιδιών τους και τις αναμενόμενες από αυτά συμπεριφορές. Για παράδειγμα:

- Μήπως περιμένω από τα παιδιά μου να συμπεριφερθούν διαφορετικά ανάλογα με το εάν είναι αγόρια ή κορίτσια;
- Μήπως έχω διαφορετικές προσδοκίες σε σχέση με τις ικανότητες και δεξιότητες ανάλογα με το φύλο του παιδιού μου;
- Μήπως αγοράζω στα παιδιά μου παραδοσιακά ως προς το φύλο τους παιχνίδια;
- Μήπως καταμερίζω τις εργασίες του σπιτιού στα παιδιά μου ανάλογα με το φύλο τους;

7. ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ, ΜΜΕ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

Στόχος

Η ενότητα επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Έμφυλων Δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με τις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία και τα ΜΜΕ. Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζοντα παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Έμφυλων Δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με τις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία και τα ΜΜΕ. Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες /συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναμένεται να έχουν αναπτύξει επαρκώς τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτούνται, ώστε:

- **Να μπορούν να εντοπίζουν περιπτώσεις έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων** που εμφανίζονται στα μαθήματα και στις δραστηριότητες που αφορούν τις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία και τα ΜΜΕ (π.χ. στο αναλυτικό πρόγραμμα, στο διδακτικό υλικό, σε εκπομπές των ΜΜΕ κ.λπ.).

- Να έχουν τη δυνατότητα **να σχεδιάζουν ή να προσαρμόζουν στις συνθήκες του σχολείου τους κατάλληλες Έμφυλες Δραστηριότητες** στο πλαίσιο αυτών των μαθημάτων και δραστηριοτήτων, με στόχο την αποδόμηση των αντίστοιχων έμφυλων στερεοτύπων.
- Να μπορούν, γενικότερα, **να αναπτύσσουν αποτελεσματικές στρατηγικές παρέμβασης για το φύλο** στους προαναφερόμενους τομείς του έργου τους, περιορίζοντας έτσι τις αρνητικές επιπτώσεις των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων στα μέλη της σχολικής κοινότητας και στη λειτουργία του σχολείου γενικότερα.

Έννοιες - κλειδιά

Φυσικές επιστήμες, Τεχνολογία, Νέες τεχνολογίες / τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας (ΤΠΕ), Μέσα μαζικής επικοινωνίας (ΜΜΕ), Έμφυλες αναπαραστάσεις (στις θετικές επιστήμες, στην τεχνολογία και στα ΜΜΕ), Αποδόμηση έμφυλων στερεοτύπων, Επιλογή επαγγέλματος, Επαγγελματικός προσανατολισμός, Αυτοεκπληρούμενη προφητεία.

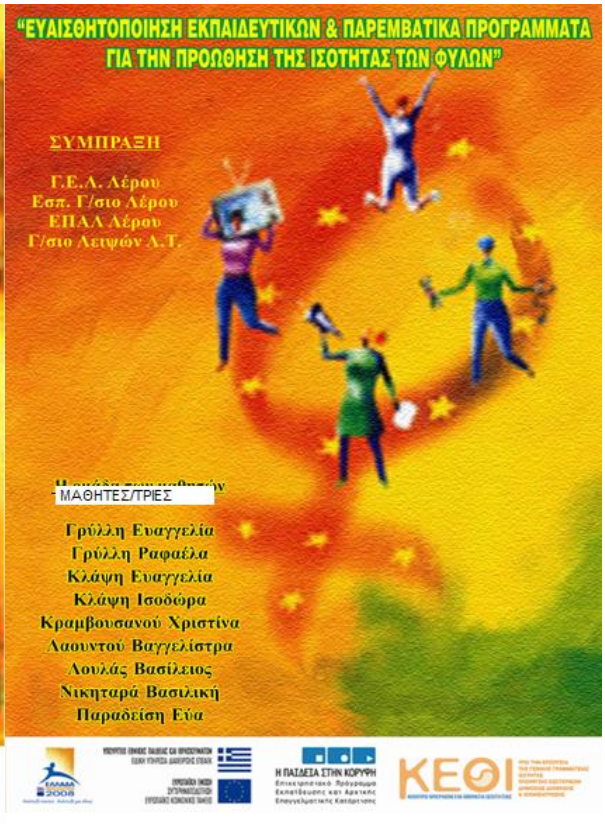

7.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στις θετικές επιστήμες, την τεχνολογία και τα ΜΜΕ

Πρέπει καταρχάς να επισημανθεί ότι τόσο τα Μαθηματικά και οι Φυσικές Επιστήμες όσο και η Τεχνολογία χαρακτηρίζονται σε μεγάλο βαθμό «ανδρική» υπόθεση. Η κυριαρχία των παραδοσιακών στερεότυπων του φύλου είναι έκδηλη και από το γεγονός ότι στα αντίστοιχα επαγγέλματα το ποσοστό των ανδρών είναι κατά πολύ μεγαλύτερο, παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει συντελεστεί τα τελευταία χρόνια[38].

Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν ένα δομικό στοιχείο διδασκαλίας και τη σημαντικότερη γραπτή πηγή που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί. Τα εγχειρίδια των Μαθηματικών, της Φυσικής ή της Πληροφορικής συνήθως υπαγορεύουν το περιεχόμενο του γνωστικού αντικειμένου για κάθε τάξη, τη σειρά με την οποία θα αναπτυχθεί και τις διδακτικές ενέργειες με τις οποίες θα διδαχθεί. Προκειμένου να διευκολυνθεί η μάθηση των διαφόρων εννοιών, οι συγγραφείς των βιβλίων δημιουργούν ένα ανθρώπινο περιβάλλον στο οποίο οι άνθρωποι εμπλέκονται σε καταστάσεις και δραστηριότητες που οι μαθητές και οι μαθήτριες αναγνωρίζουν και με τις οποίες εύκολα ταυτίζονται. Έτσι, μαθητές και μαθήτριες, παράλληλα με τις ειδικές γνώσεις που μαθαίνουν με εργαλείο το εγχειρίδιο, μαθαίνουν έμμεσα για τον κόσμο, τις ανθρώπινες σχέσεις και δραστηριότητες, τις συνήθεις και τις αξίες, τα «πρέπει» και τα «μπορείς» της κοινωνίας στην οποία ζουν. Τα βιβλία, λειτουργούν κατ' αυτό τον τρόπο ως ένας παράγοντας κοινωνικοποίησης. Ο ρόλος αυτός των σχολικών εγχειριδίων, και ειδικότερα των εγχειριδίων των θετικών επιστημών, συχνά παραβλέπεται από ειδικούς επιστήμονες, συγγραφείς και εκπαιδευτικούς γι' αυτό και συνήθως ελάχιστη προσοχή δίνεται στα συγκείμενα που χρησιμοποιούνται στα παραδείγματα και τα προβλήματα καθώς και στην εικονογράφηση των βιβλίων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προβάλλονται συχνά και να προάγονται μέσα από τα εγχειρίδια στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων που θέλουν τη γυναίκα παθητική, λιγότερο έξυπνη, λιγότερο ικανή και οικονομικά εξαρτημένη από τον άνδρα. Ο ρόλος της νοικοκυράς, μητέρας και συζύγου προβάλλεται συνήθως ως πρότυπο και ο επαγγελματικός χώρος για τις γυναίκες περιορίζεται σε λίγα επαγγέλματα. Η εικόνα και οι ρόλοι που προβάλλονται για τα

[38] Οι επόμενες παράγραφοι προέρχονται από: Τρέσσου, Κανταρτζή, Πλιόγκου, Πάτκου (2007: 56-57).

φύλα στα σχολικά εγχειρίδια επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των παιδιών για το φύλο τους καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ασφαλώς τα σχολικά εγχειρίδια δεν είναι ο μόνος παράγοντας που επηρεάζει τη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου των φύλων στα παιδιά. Άλλοι παράγοντες όπως η οικογένεια, η τηλεόραση και τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η παιδική λογοτεχνία, επηρεάζουν τον τρόπο που τα παιδιά «βλέπουν» τα φύλα και τη μεταξύ τους σχέση. Τα σχολικά βιβλία όμως έχουν μαζική, σχεδόν αναπόδραστη επιρροή στα παιδιά, γι' αυτό και έχει σημασία η ανάλυση του περιεχομένου τους. Η ανάλυση του περιεχομένου των εγχειριδίων των θετικών επιστημών παρέχει ισχυρές ενδείξεις για πιθανά αποτελέσματα από τη χρήση των κειμένων στην τάξη. Από την ανάλυση του περιεχομένου, ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να συμπεράνει με βεβαιότητα ότι η ιδεολογική φόρτιση του κειμένου, με τον τρόπο που ερμηνεύεται από τον ερευνητή ή την ερευνήτρια, θα πραγματοποιηθεί με τον ίδιο τρόπο στο λόγο που θα αναπτυχθεί στην τάξη. Το κείμενο επηρεάζει τα θέματα που αναπτύσσονται και τον τρόπο με τον οποίο συζητούνται στην τάξη και επηρεάζεται αντίστοιχα από τη διαδικασία παρουσίασης και διαπραγμάτευσής του μέσα στην τάξη. Πέρα, δηλαδή, από τον τρόπο κατά τον οποίο διαχειρίζονται την πραγματικότητα τα σχολικά εγχειρίδια και τα ιδεολογικά, πολιτικά και πολιτισμικά στοιχεία που αναδεικνύουν, παίζει μεγάλο ρόλο ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί διαχειρίζονται τα κείμενα στην τάξη.

Η ανάλυση, ο σχολιασμός, οι προτάσεις και οι παρεμβάσεις που προηγήθηκαν έχουν στόχο να ενημερώσουν και να ενισχύσουν άνδρες και γυναίκες εκπαιδευτικούς, ώστε: να κατανοούν τη διαδικασία που οδηγεί στη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου του φύλου και της αυτοαντίληψης, να αναγνωρίζουν πως διακρίσεις ως προς το φύλο έχουν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αρνητικής αυτοαντίληψης για τα κορίτσια (χαμηλή αυτο-εκτίμηση και χαμηλή αυτο-εικόνα), να αντιλαμβάνονται τις δικές τους αντιλήψεις σχετικά με τους κοινωνικούς ρόλους ανδρών και γυναικών ως διακεκριμένους από το βιολογικό τους φύλο, να εξετάζουν κριτικά τα στερεότυπα των φύλων στα διάφορα εκπαιδευτικά υλικά που επιλέγουν, στα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια, και να είναι σε θέση (να έχουν τις γνώσεις και να κατέχουν τις τεχνικές με τις οποίες) θα επιλέγουν κατάλληλα υλικά, θα αποφασίζουν, θα σχεδιάζουν και θα προβαίνουν σε παρεμβάσεις με στόχο αλλαγές στους κοινωνικούς ρόλους αγοριών και κοριτσιών για μια αρμονική ισότιμη συμβίωση.

Μια άλλη πλευρά του ζητήματος που δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη αφορά το γεγονός πως στα βιβλία των θετικών μαθημάτων δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε κάποιο από τα μοντέλα οικογενειακής οργάνωσης εκτός από το παραδοσιακό της διγονεϊκής οικογένειας με τα δύο παιδιά. Οι γυναίκες παρουσιάζονται να ασχολούνται με παραδοσιακές οικιακές δραστηριότητες και να φροντίζουν την οικογένειά τους, μέσα από τους δυο «πρωταρχικούς» τους ρόλους, της μητέρας και της νοικοκυράς. Στο βιβλίο των μαθηματικών της Στ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου δεν γίνεται αναφορά σε οικογένεια, όμως αναφέρεται σποραδικά η μητέρα που κάνει το κέικ ή ένα πετυχημένο ρόφημα σοκολάτας, ή η Μαρία που κάνει κρέπες για τους φίλους της. Ο άνδρας προβάλλεται ως ο αρχηγός του σπιτιού, ασχολείται με κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα και είναι υπεύθυνος για τα οικονομικά βάρη της οικογένειας. Στο βιβλίο της Ε΄ και Στ΄ τάξης «Ερευνώ και ανακαλύπτω», παρόλο που είναι φανερή η προσπάθεια ισότιμης αντιμετώπισης των δύο φύλων, η εικόνα της οικογένειας, όπως προβάλλεται τουλάχιστον από την εικονογράφηση, είναι η παραδοσιακή. Θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί η προβολή της διγονεϊκής οικογένειας με ένα ή δύο παιδιά ως μόνου «φυσιολογικού» μοντέλου οικογενειακής οργάνωσης, όπως και ο διαχωρισμός των οικογενειακών ευθυνών και των υποχρεώσεων του σπιτιού με βάση τα παραδοσιακά στερεότυπα φύλου.

Σε ό,τι αφορά τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (ΜΜΕ), τέλος, είναι κοινός τόπος ότι ασκούν σημαντικές επιδράσεις στα παιδιά και τους νέους σε τέτοιο βαθμό, ώστε συχνά να αποκαλούνται «παράλληλο σχολείο». Η τηλεόραση είναι το πιο προσιτό και εύπεπτο από αυτά και ο ρόλος της στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών είναι καθοριστικός.

Είναι αυτονόητο ότι οι σχετικές επιδράσεις της τηλεόρασης μεταφέρονται και στο σχολείο. Έχει υποστηριχτεί σχετικά (Πολίτης, 2006: 529 κ.ε.) ότι η κουλτούρα των ΜΜΕ στο ελληνικό σχολείο «… αντανακλά αλλά και διαμορφώνει, παράγει, ενισχύει και ανα-παράγει την ετεροσεξιστική έμφυλη ιδεολογία ως νομοτελειακή κανονικότητα». Ο μελετητής επισημαίνει ότι η μαθητική κουλτούρα κυριαρχείται από «… εικόνες υπερ-ανδρισμού που εξισώνουν τον ήρωα άνδρα με τη βία και τη μαχητικότητα» και «… πλαισιώνονται από εικόνες υπερ-θηλυκότητας που αποτελούν συνώνυμα μιας ‘προκλητικής’ παθητικότητας.» (ό.π., σελ. 532).

Οι Έμφυλες Δραστηριότητες που οργανώνονται στο σχολείο πρέπει να συνυπολογίζουν αυτές τις επιδράσεις και να συμβάλλουν στην άμβλυνσή τους.

7.2 Παραδείγματα Έμφυλων Δραστηριοτήτων

7.2.1. Για την προσχολική αγωγή προτείνονται:[39]

A. Πληροφορική και φύλο

Στόχοι

- Να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά ότι οι σύγχρονες Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας διευκολύνουν τον άνθρωπο, γυναίκα ή άνδρα, στην εργασία, στην επικοινωνία, στη συλλογή πληροφοριών κ.α.
- Να ενθαρρύνουμε μεικτές ομάδες ως προς το φύλο να δουλεύουν και να παίζουν μαζί στον υπολογιστή.
- Να ενθαρρύνουμε περισσότερο τα κορίτσια να χρησιμοποιούν μέσα τεχνολογίας, πληροφορίας και επικοινωνίας με κριτικό και δημιουργικό τρόπο.

Δραστηριότητες

- Συζητούμε με τα παιδιά τις επαγγελματικές τους επιλογές. Αναζητούμε στο Διαδίκτυο πληροφορίες ή συνεντεύξεις ατόμων που ασχολούνται με τα συγκεκριμένα επαγγέλματα. Τις διαβάζουμε και ενθαρρύνουμε τα παιδιά να τις σχολιάσουν.
- Συζητούμε για τη χρήση και τις δυνατότητες των ηλεκτρονικών υπολογιστών σήμερα και ρωτούμε τα αγόρια και τα κορίτσια της τάξης μας ποια από αυτά χρησιμοποιούν Η/Υ στο σπίτι τους.
- Γράφουμε το όνομα των παιδιών στον υπολογιστή, το τυπώνουμε, το κόβουμε και το κολλάμε μαζί τους σε κάποιο προσωπικό τους αντικείμενο. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να ζωγραφίσουν και να χρησιμοποιήσουν το ποντίκι στη θέση του πινέλου. Ζωγραφίζουν ό,τι θέλουν σχετικά με τα επαγγέλματα.

[39] Η ενότητα «Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες, Τεχνολογία και Φύλο» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Τρέσσου, Κανταρτζή, Πλιόγκου, Πάτκου (2007: 56).

7.2.2. Για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτείνονται:

Α. Πληροφορική και φύλο[40]

Στόχοι

- Να εντοπίζουν τα παιδιά τις έμφυλες ανισότητες και τις διακρίσεις κατά τη διαπραγμάτευση θεμάτων που αφορούν στην πληροφορική και στην τεχνολογία.

Μέθοδος

Διδακτική Παρέμβαση στην Ευέλικτη Ζώνη.

Δραστηριότητες

- Προετοιμασία της τάξης έγκαιρα σχετικά με το θέμα που πρόκειται να συζητηθεί, οργάνωση συζητήσεων με γονείς κ.ά. με στόχο τη συγκέντρωση χρήσιμων πληροφοριών και υλικών.
- Συγκρότηση ομάδων εργασίας.
- Ενημέρωση των μελών των ομάδων για τα θέματα με τα οποία θα ασχοληθούν - ανάπτυξη συζητήσεων πάνω σε θέματα ισότητας - συντονισμός δράσεων.
- Διερεύνηση των σχολικών εγχειριδίων/της διδακτέας ύλης με στόχο τον εντοπισμό των σημείων που προωθούν την ισότητα ή την ανισότητα των φύλων.
- Έρευνα σχετικά με το αν η πληροφορική σχετίζεται με την επιλογή του επαγγέλματος αγοριών και κοριτσιών – συνεντεύξεις με εργαζόμενους/-ες σε επαγγέλματα σχετικά με την πληροφορική.
- Σύνταξη ερωτηματολογίων που αναφέρονται στους παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή του επαγγέλματος, τα οποία θα δοθούν σε μαθητές/-τριες καθώς και σε εργαζόμενους/-ες στην πληροφορική. Ανάλυση των απαντήσεων στα ερωτηματολόγια και καταγραφή των συμπερασμάτων που θα προκύψουν.
- Επισκέψεις σε φορείς ή επαγγελματίες που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες.
- Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας σε εκδήλωση του σχολείου ή με τη δημοσίευση σχετικού κειμένου στα έντυπα ή ηλεκτρονικά μέσα.

[40] Η έμφυλη δραστηριότητα με θέμα: «πληροφορική και φύλο» προέρχεται από: Ζιώγου- Καραστεργίου (2007: 63).

Εργαλεία

Ερωτηματολόγια, βιβλιογραφία, στοιχεία από φορείς.

Β. Γυναίκες και νέες τεχνολογίες[41]

Στόχοι

- Οι μαθήτριες/-τές να συνειδητοποιήσουν ότι κανένα επάγγελμα –και ιδιαίτερα εκείνα που έχουν να κάνουν με τις νέες τεχνολογίες– δεν είναι και δεν πρέπει να θεωρείται αποκλειστικά ανδρικό ή γυναικείο και ότι η επιλογή του επαγγέλματος πρέπει να γίνεται με βάση τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού.

Μέθοδος

Παρεμβατική δραστηριότητα.

Δραστηριότητες

- Συζήτηση σχετικά με τις απόψεις των μαθητών/-τριών για θέματα που αφορούν τα φύλα και τις νέες τεχνολογίες.
- Επίσκεψη σε εταιρεία πληροφορικής / νέων τεχνολογιών.
- Δημιουργία και συμπλήρωση ερωτηματολογίου σχετικού με την τεχνολογία ως επάγγελμα, ανάλυση των απαντήσεων και οργάνωση συζήτησης στην τάξη.

Ενδεικτικά μπορεί να αξιοποιηθεί για τους/τις μαθητές/-τριες των μεγαλύτερων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου το παρακάτω ερωτηματολόγιο.[42]

[41] Η έμφυλη δραστηριότητα με θέμα: «Γυναίκες και νέες Τεχνολογίες» προέρχεται από: Ζιώγου- Καραστεργίου (2007: 63).
[42] Το ερωτηματολόγιο με θέμα: «Σχέσεις με την Τεχνολογία» προέρχεται από: Δεληγιάννη-Κουϊμτζή (2007: 40).

Ενότητα Ι: Σχολείο, Ακαδημαϊκές Επιδόσεις και Επιλογές Ζωής
ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ
Σχεδιασμός: Μ. Κουφιώτη

Στόχος του ερωτηματολογίου είναι να καταγράψει τον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα αντιμετωπίζουν τη χρήση των συσκευών που υπάρχουν στο σπίτι και συνδέονται με τις νέες τεχνολογίες. Ξεκινώντας από την παραδοχή ότι η τεχνολογία είναι προσδιορισμένη ως προς το φύλο, κάνει διάκριση ανάμεσα στις συσκευές του νοικοκυριού και τις συσκευές της νέας τεχνολογίας, επιχειρώντας να ανιχνεύσει όχι μόνο την άρνηση των κοριτσιών να ασχοληθούν συστηματικά με τη δεύτερη αλλά και την προβληματική σχέση των αγοριών με τις δραστηριότητες της ιδιωτικής σφαίρας.

Διαδικασία: Ζητήστε από τα παιδιά να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο στην τάξη.

Διάρκεια: Περίπου 20΄.

Ιδέες για ανάλυση: Καταγράψτε τη συχνότητα των απαντήσεων: (α) των αγοριών, (β) των κοριτσιών, (γ) του συνόλου του δείγματος, και υπολογίστε το ποσοστό επί τοις εκατό για κάθε κατηγορία. Κάντε πίνακες (1) με τους πιο συχνούς λόγους για τους οποίους τα αγόρια, τα κορίτσια, το σύνολο του δείγματος χρησιμοποιούν τους υπολογιστές, και (2) με τα πιο συχνά επαγγέλματα της νέας τεχνολογίας με τα οποία θέλουν να ασχοληθούν τα αγόρια, τα κορίτσια, το σύνολο του δείγματος. Τι διαπιστώνετε; Ποιες συσκευές χρησιμοποιούν περισσότερο τα παιδιά των δύο φύλων; Για ποιους λόγους; Πώς συνδέουν τις ηλεκτρικές συσκευές και τις συσκευές νέας τεχνολογίας με το κάθε φύλο; Πώς ερμηνεύετε τα ευρήματά σας;

Ιδέες για παραπέρα επεξεργασία στην τάξη: Το θέμα της τεχνολογίας και της διδασκαλίας της έχει απασχολήσει επανειλημμένα τη βιβλιογραφία. Είναι γνωστό ότι η τεχνολογία, όπως και οι θετικές επιστήμες, θεωρείται σχεδόν αποκλειστικά γνωστικό αντικείμενο που ταιριάζει στο ανδρικό φύλο, και ότι τα κορίτσια αρνούνται να ενδιαφερθούν και έχουν γενικά χαμηλότερες επιδόσεις στα σχετικά μαθήματα. Η προτεινόμενη διερεύνηση, λοιπόν, μπορεί να αποτελέσει μια καλή αφορμή, για να συζητηθούν οι στερεότυπες αντιλήψεις που επικρατούν στον τομέα αυτό.

- Παρουσιάστε στα παιδιά τα αποτελέσματα της διερεύνησης και οργανώστε μια συζήτηση σχετικά με την τεχνολογία στη ζωή μας.
- Ζητήστε τους να βρουν ονόματα και βιογραφικά στοιχεία γυναικών που ασχολήθηκαν με τις θετικές επιστήμες και την τεχνολογία ιστορικά.
- Διδάξτε κεφάλαια που σχετίζονται με τις φυσικές επιστήμες και το περιβάλλον χρησιμοποιώντας ως παραδείγματα τη λειτουργία των οικιακών συσκευών ή χημικά προϊόντα του νοικοκυριού.
- Ζητήστε από τα παιδιά να ψάξουν στο Διαδίκτυο για θέματα σχετικά με το πώς επηρεάζει ο παράγοντας φύλο τη σχέση των ανθρώπων με τις νέες τεχνολογίες.

Ενότητα Ι: Σχολείο, Ακαδημαϊκές Επιδόσεις και Επιλογές Ζωής
ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ
Φύλλο Εργασίας
Φύλο…….
Σχολείο…….
Τάξη…….

1. Πόσο πολύ θέλετε να μάθετε να χρησιμοποιείτε τις παρακάτω συσκευές και εργαλεία; (Βάλτε σε κύκλο τον αριθμό που ταιριάζει με την περίπτωσή σας)

	Καθόλου (1)	**Λίγο (2)**	**Αρκετά (3)**	**Πολύ (4)**
Πλυντήριο πιάτων	1	2	3	4
Πλυντήριο ρούχων	1	2	3	4
Υπολογιστής	1	2	3	4
Ηλεκτρική κουζίνα	1	2	3	4
Tablet	1	2	3	4
Φούρνος μικροκυμάτων	1	2	3	4
Smart phone	1	2	3	4
Ηλεκτρική σκούπα	1	2	3	4
Ραδιόφωνο	1	2	3	4
Ηλεκτρικό	1	2	3	4

σίδερο				
Video – DVD	1	2	3	4
Κατσαβίδι	1	2	3	4
Τανάλια	1	2	3	4

2. Για ποιο λόγο θα χρησιμοποιούσατε τον Η/Υ; Σημειώστε μέχρι 3 απαντήσεις κατά σειρά προτίμησης σημειώνοντας τον αριθμό 1 στην αιτία που είναι η πιο σημαντική για σας και τον αριθμό 3 στην αιτία που είναι η λιγότερο σημαντική).

   - για εκπαιδευτικό σκοπό
   - γιατί είναι μόδα
   - ως πηγή πληροφοριών
   - ως εργαλείο για το μέλλον μου
   - για διασκέδαση
   - για να αποκτήσω φίλες/φίλους
   - για παιχνίδια
   - άλλο……..…(Εξηγήστε)…….

3. Σε ποιον ταιριάζουν καλύτερα τα παρακάτω; (Βάλτε σε κύκλο τον αριθμό που νομίζετε ότι ταιριάζει καλύτερα)

	Για αγόρια (1)	**Για όλους/ες (2)**	**Για κορίτσια (3)**
Προγραμματιστής/-τρια	1	2	3
Χειριστής/-τρια	1	2	3
Κειμενογράφος	1	2	3
Χρήστης/-τρια του Internet	1	2	3
Τεχνικός	1	2	3
Κάτοχος ιστοσελίδας e-mail	1	2	3

4. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τις παρακάτω υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας;
   (Βάλτε σε κύκλο τον αριθμό που ταιριάζει καλύτερα στην περίπτωσή σας)

	πολύ	**αρκετά**	**λίγο**	**καθόλου**
για μηνύματα	1	2	3	4
για εικονομηνύματα, δηλαδή μηνύματα που χρησιμοποιούν	1	2	3	4

μόνο εικόνες				
διάφορες πληροφορίες	1	2	3	4
παιχνίδια	1	2	3	4
άλλο	1	2	3	4

5. Επιλέξτε κατά σειρά προτίμησης έως 3 επαγγέλματα, που βασίζονται στη νέα τεχνολογία.

   (1) ……
   (2) …….
   (3) …….

8. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ / ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι οι εκπαιδευτικοί που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα να αποκτήσουν τις απαιτούμενες γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που θα τους επιτρέπουν να συμπεριλαμβάνουν Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο των σχολικών μαθημάτων και δραστηριοτήτων που αφορούν τη λογοτεχνία και το παραμύθι, να τις σχεδιάζουν και να τις εφαρμόζουν αποτελεσματικά.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Έμφυλων Δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με τη λογοτεχνία και το παραμύθι. Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες /συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναμένεται να έχουν αναπτύξει επαρκώς τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτούνται, ώστε:

- Να μπορούν **να εντοπίζουν περιπτώσεις έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων** που εμφανίζονται στα μαθήματα και στις δραστηριότητες που αφορούν τη λογοτεχνία και το παραμύθι (π.χ. στο αναλυτικό πρόγραμμα, στο διδακτικό υλικό κ.λπ.).·
- Να έχουν τη δυνατότητα **να σχεδιάζουν ή να προσαρμόζουν στις συνθήκες του σχολείου τους κατάλληλες Έμφυλες Δραστηριότητες** στο πλαίσιο αυτών των μαθημάτων και δραστηριοτήτων, με στόχο την αποδόμηση των αντίστοιχων έμφυλων στερεοτύπων·

- Να μπορούν, γενικότερα, **να αναπτύσσουν αποτελεσματικές στρατηγικές παρέμβασης για το φύλο** στους προαναφερόμενους τομείς του έργου τους, περιορίζοντας έτσι τις αρνητικές επιπτώσεις των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων στα μέλη της σχολικής κοινότητας και στη λειτουργία του σχολείου γενικότερα.

Έννοιες - κλειδιά

Λογοτεχνία, Λογοτεχνία για παιδιά και νέες/νέους, Παραμύθι, Φύλο, Έμφυλες αναπαραστάσεις (στη λογοτεχνία και στο παραμύθι), Αποδόμηση έμφυλων στερεοτύπων (στη λογοτεχνία και στο παραμύθι), Πρόσφυγας, Μετανάστης/μετανάστρια, Μετανάστευση (εξωτερική - εσωτερική), Εθνική ομοιογένεια, Διαπολιτισμική εκπαίδευση, Αντιρατσιστική εκπαίδευση, Κοινωνικός αποκλεισμός.

8.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στη λογοτεχνία

Μαρία Γκασούκα

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

Έμφυλες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας *

Ο Μαξίμ Γκόρκυ χαρακτήρισε τη λογοτεχνία ως «καλλιτεχνική έρευνα» ή «μελέτη του ανθρώπου». Η ποιοτική αυτή μοναδικότητα του αντικειμένου της λογοτεχνίας έχει από πολύ νωρίς επισημανθεί από τον Αριστοτέλη, που πίστευε ότι η πλοκή των ποιητικών έργων έχει σχέση με τις σκέψεις, την προσωπικότητα και τις πράξεις των ανθρώπων, αλλά στην ολότητά της έγινε αντιληπτή και αποδεκτή κατά τον 19ο αιώνα. Δεν είναι τυχαίο ωστόσο που από τον 19ο αιώνα η ποίηση υποχωρεί έναντι του μυθιστορήματος -μπορούμε να πούμε πως ο αιώνας αυτός είναι κατεξοχήν ο αιώνας του μυθιστορήματος-, του μυθιστορήματος που δενόταν όλο και πιο πολύ με την πραγματικότητα. Κι έτσι είναι ευεξήγητο το γεγονός ότι και η σχέση ανάμεσα στις ιδεολογίες και στη λογοτεχνία γινόταν όλο και λιγότερο περιφερειακή και τυχαία. Οι άμεσοι ή έμμεσοι επηρεασμοί τού με κριτική έννοια κοινωνικού δεδομένου πάνω στο καθαρά αισθητικό στοιχείο — έστω και μέσα από αντιφάσεις και αποχρώσεις - είναι από πολύ νωρίς ορατοί στη μεγάλη πλειονότητα των «δημιουργικών» συγγραφέων.[43]

Προκάλεσε και προκαλεί συζητήσεις ο τρόπος που το κοινωνικό περιβάλλον επιδρά στη δημιουργία του λογοτεχνικού έργου ή ακόμα και στην εμφάνιση και ανάπτυξη ενός λογοτεχνικού ρεύματος[44] και για το ότι ωθεί σε αναζητήσεις της «συσκοτισμένης» πραγματικότητας.

Για παράδειγμα:

43 Όπως παρατηρεί ο Williams R., «εκείνα που στις αρχές του 19ου αιώνα θεωρούνταν ανόμοια παραδείγματα, ανάμεσα στα οποία έπρεπε να επιλέξει ένας άνθρωπος και αργότερα να τοποθετηθεί σαν ποιητής ή κοινωνιολόγος, στο τέλος αντιμετωπίζονταν από όλους σαν αλληλένδετα ενδιαφέροντα: μια απόφαση γύρω από ένα προσωπικό συναίσθημα μεταμορφωνόταν σε απόφαση συνδεδεμένη με την κοινωνία και μια παρατήρηση πάνω στη φυσική ομορφιά συνεπάγονταν αναγκαστικά και μια ηθική αναφορά στην ολότητα της ζωής του ανθρώπου» (Williams R., Draw from Ibsen to Brecht, London, Photo Press 1968, p. 106).

44 Δες σχ. Williams R., Culture and Society. London, Chatto and Windus, 1971. Η συζήτηση θα κορυφωθεί χαρακτηριστικά στα πρώτα χρόνια της Μεγάλης Οκτωβριανής Επανάστασης, όπου συναντήθηκαν, συνυπήρξαν, συγκρούστηκαν συγγραφείς από διαφορετικές και ποικίλες - συχνά αντιφατικές - εμπειρίες και θέσεις: Από το ρεαλισμό, από το συμβολισμό, από τις πρωτοπορίες.

- Ποια είναι η ιστορική πορεία της λογοτεχνικής δημιουργίας των γυναικών, έστω και διακεκομμένη, κι έπειτα από σιωπές;
- Τι είδους έργα δημιούργησαν οι γυναίκες;
- Ποια είναι η εικόνα του εαυτού τους; Ποια είναι, εντέλει, η μητρική γραμμή που ενώνει το παρελθόν και το παρόν της γυναικείας λογοτεχνικής παράδοσης σε μια εποχή που η «πατρότητα» του κάθε έργου αποτελεί απαραίτητη συνισταμένη της καλλιτεχνικής και οικονομικής του αξίας;

Στα ρήγματα αυτής της σκοτεινής πραγματικότητας, όσον αφορά στις γυναίκες, ανακαλύπτουμε περιπτώσεις όπως αυτής της Κριστίν ντε Πιζάν, που ήδη το 1405 θα γράψει την αλληγορία της «Η πόλη των Γυναικών» -μια πόλη με αντεστραμμένους κοινωνικά ρόλους, όπου οι γυναίκες διαθέτουν δημόσιο κύρος και εξουσία- προκειμένου να υπερασπίσει το φύλο της από τις επιθέσεις του Βοκάκιου και όχι μόνο.

Οι αναζητήσεις αυτές αποτέλεσαν το έναυσμα για την -σχετικά πρόσφατη- ανάπτυξη ενός κλάδου της κοινωνιολογικής επιστήμης γνωστού ως Κοινωνιολογία της Λογοτεχνίας[45] και την εξέταση της λογοτεχνίας σε σχέση με τα ιστορικά και κοινωνικά της συμφραζόμενα. Έτσι κι αλλιώς «οι κοινωνίες και η λογοτεχνία έχουν μια ενεργό ιστορία που είναι πάντοτε αναπόσπαστα δεμένη με τις επιδράσεις ενεργών ηθικών αξιών».[46]

Πρόκειται για συζητήσεις εξαιρετικού ενδιαφέροντος που οδήγησαν συχνά σε προβληματισμούς οι οποίοι κάθε φορά και σε σχέση με τις συγκυρίες εμφανίζουν επικαιρότητα και ξανανοίγουν ζητήματα που φαίνονταν πως είχαν κλείσει τον κύκλο τους. Αναφέρω ενδεικτικά τις απόψεις του Eagleton για την υφισταμένη συστοιχία "ανάμεσα στις εκάστοτε κρατούσες αντιλήψεις για την εξουσία και το κείμενο"[47], που μας γνώρισε στην Ελλάδα ο Δημήτρης Τζιόβας ή τη συζήτηση για τη σχέση λογοτεχνίας και μεγάλων κοινωνικών αλλαγών, σχέση μεταβλητή, διαλεκτική, διαφορετικών επιπτώσεων ανάλογα με την εποχή και τις περιστάσεις. Ο Αντρέ Μπρετόν, για παράδειγμα, διεκδικεί για την ποίηση και για την πολιτική κίνητρα παρόμοια αλλά αυτόνομα και παράλληλα, που μετατρέπουν το δημιουργικό έργο σ' ένα

45 Δες σχ. Α) Escarpit R., *Κοινωνιολογία της Λογοτεχνίας*, Αθήναι, Ζαχαρόπουλος 1972, β) Lauvenson D., Swingewood A., The Sociology of Literature, Paladin, London 1972.

46 Ήγκλετον Τ., *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*, εισαγ. - επιμ. - μτφρ. Τζιόβας Δ., Αθήνα, Οδυσσέας 1989, σ. 16.

47 Ήγκλετον Τ., *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*, ό.π., σ. 12 (πρόλογος) Δες σχ. και Norris Ch., William Empson and the Philosophy of Literary, London 1978, καθώς και Frye N., Anatomy of Critism, New Jersey, Princeton University Press, 1957.

είδος διαρκούς επανάστασης ακόμα και στο εσωτερικό μιας κοινωνικής δομής τελικά ικανοποιητικής. Βεβαίως δεν θα πρέπει να μας διαφύγει πως η πνευματική διάσταση των λογοτεχνικών έργων επιτρέπει έναν ισχυρό βαθμό αυτονομίας τους σ' αυτή την αμφίδρομη σχέση απέναντι στις κοινωνικοοικονομικές δομές, αυτονομίας σε ό,τι αφορά στην πνευματική δράση ανθρώπων και ομάδων, ωστόσο παρουσιάζει ενδιαφέρον το κοινωνικό και πνευματικό πλαίσιο «μέσα στο οποίο ξετυλίγεται το αέναο παιχνίδι της κοινωνικής δυναμικής και της πνευματικής δημιουργικότητας».[48]

1. Μέχρι πρόσφατα στο παιχνίδι αυτό δεν συμμετείχαν οι γυναίκες. Διαμορφωνόταν και καθοριζόταν -και σ' ένα βαθμό αυτό εξακολουθεί να ισχύει σε μεγάλο μέρος του πλανήτη μας- με όρους ανδρικούς, ως φυσική προέκταση της ιεραρχημένης σχέσης αρσενικού-θηλυκού, που εκκινεί από τον ιδιωτικό χώρο και τη δυτικοκεντρική κατασκευή της ταύτισης των ανδρών με τον πολιτισμό και τα παράγωγά του και των γυναικών με την φύση, λόγω των αναπαραγωγικών τους δυνατοτήτων.[49] Οι γυναίκες για ένα απίστευτα μακρύ χρονικό διάστημα στερήθηκαν την κουλτούρα ως βιωμένη πραγματικότητα και δεν απόλαυσαν τη συμμετοχή τους σε μια ενεργητική διαμόρφωση αξιών, στα πολιτιστικά υποδείγματα και μάλιστα όχι μόνο στην πολιτιστική δράση, αλλά και στα αποτελέσματα (στο πεδίο τόσο της ατομικής όσο και της συλλογικής συνείδησης). Κι αυτό γιατί το πολιτιστικό πλέγμα βασίζεται σε συλλογικές νοοτροπίες, στον απατηλό χαρακτήρα χιλιάδων απεικονίσεων, σε πρακτικές όπου οι ιδέες συμβαδίζουν με την ηθική, τους νόμους, τις κοινωνικές συμβάσεις καθώς και σχέσεις που αναπαράγουν και τονώνουν τις κυρίαρχες κοινωνικές και ατομικές συνήθειες, οι οποίες με τη σειρά τους διέπονται από σεξισμό και ρατσισμό.[50]

2. Η λογοτεχνία, μέρος αυτού του οικοδομήματος, δεν αποτελεί εξαίρεση. Οι γυναίκες σπρωγμένες στην περιφέρειά της -στη χώρα της σιωπής- αναγκάζονται να εσωτερικεύσουν μια ανδρική ενόραση του κόσμου και οι όποιες προσπάθειές τους να διαμορφώσουν με σύμβολα και σημεία ένα λόγο έκφρασης της υποκειμενικότητάς τους και της επιθυμίας τους, ένα «γυναικείο αλφαβητάρι», «χάνονται σε διάφορα «ατυχήματα» μιας πολιτιστικής παράδοσης - όπως συμβαίνει με τα κείμενα της Σαπφώς και της Κόρινας λ.χ.- που όμως άφησε άθικτα τα ομηρικά

48 Δες σχ. Μπρετόν Α., *Τα Μανιφέστα του Σουρρεαλισμού*, Αθήνα, Δωδώνη 1972. Δες σχ. Ρομάνο Ρ. (επ.), Ιστορία των επαναστάσεων, μτφρ. Σλάγκος Α. - Σόκου Ρ., τ. 4, Ακμή 1973, σ. 75.

49 Νικολόπουλος Φ., *Κοινωνιολογική προσέγγιση του Λογοτεχνικού Έργου*, Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 1995, σ. 23.

50 Δες σχ. Ortner Sh.- Whitehead (eds), *Sexual Meaning. The Cultural Construction of Gender and Sexuality*, Cambridge, Cambridge University Press 1981.

έπη», όπως επισημαίνει εύστοχα η Αικατερίνη Δούκα – Καμπίτογλου[51]. Οι προσπάθειες των γυναικών της Δύσης τουλάχιστον, ως κοινωνικής κατηγορίας και όχι ως «εξαιρέσεων», να φύγουν από την «περιφέρεια» της λογοτεχνίας και να διεκδικήσουν το κέντρο της αρχίζουν να διαμορφώνονται ουσιαστικά τον 19ο αιώνα - αυτόν τον αιώνα του μυθιστορήματος, όπως προαναφέραμε, -όπου γίνεται πλέον ορατή η διττή σχέση τους με τα λογοτεχνικά κείμενα: ως αναγνωστριών- καθώς όλο και πιο μεγάλος αριθμός γυναικών αποκτά πρόσβαση στη γνώση - και ως συγγραφέων. Οι συνθήκες είναι εκ προοιμίου εξαιρετικά δύσκολες γι' αυτές: Αφενός αμφισβητείται τόσο η δυνατότητα τους στην καλλιτεχνική δημιουργία (δηλαδή το όποιο ταλέντο τους) όσο και το δικαίωμά τους στην τεχνική δραστηριότητα, καθώς μια τέτοια ενασχόληση τις αποσπούσε από τον «φυσικό τους» προορισμό δηλ. τη μητρότητα και την προσφορά υπηρεσιών προς την οικογένεια.[52] Αφετέρου, το περίφημο «οικουμενικό ισοδύναμο», δηλαδή η γλώσσα, είναι βαθύτατα ανδροκεντρική. διαμορφωμένη έτσι που να αναδεικνύει τις ποικίλες έμφυλες και όχι μόνο κοινωνικές ασυμμετρίες, ενώ συχνά καθιστά το γυναικείο φύλο αόρατο. Οι Δυτικές γυναίκες θα κάνουν, ωστόσο, πραγματικότητα τη δυναμική τους παρουσία στη λογοτεχνία και θα διατυπώσουν τις αμφισβητήσεις τους, τις αμφιβολίες τους και εντέλει θα υπονομεύσουν τον κυρίαρχο ανδρικό λογοτεχνικό λόγο μόλις τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα και σε άμεση σχέση με σημαντικά ιστορικά γεγονότα του αιώνα αυτού, όπως η Μεγάλη Οκτωβριανή Επανάσταση ή ο Μάης του '68, αλλά και σε σχέση με την ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων και αγώνων, ιδιαίτερα των φεμινιστικών. Παράλληλα, όσον αφορά στην κοινωνιολογία της λογοτεχνίας -που και στον δικό της λόγο αναπαράγεται με τη μία ή την άλλη μορφή ένα απ' τα μεγάλα επιστημονικά προβλήματα, η συνάρθρωση δηλ. του βιολογικού με το κοινωνικό, του οποίου ο ιδεολογικός χαρακτήρας τροποποιείται σε λειτουργική σχέση με τις ποικιλίες της αντίληψης για τη φύση- οι φεμινίστριες θεωρητικοί της λογοτεχνίας αλλά και αρκετές λογοτέχνιδες -λ.χ. η Βιρτζίνια Γουλφ στο «Δικό μου δωμάτιο»- θέτουν ερωτήματα που για να απαντηθούν χρειάζεται και αυτός ο επιστημονικός κλάδος να προσδιορίσει τα δεδομένα αλλά κάποτε και το ύφος του. Η υιοθέτηση του κοινωνικού φύλου (gender) ως αναλυτικού εργαλείου επέτρεψε νέες σύγχρονες προσεγγίσεις, άνοιξε δρόμους σε αδιέξοδα. Η παραδοχή πως και οι άνδρες αποτελούν κοινωνικό φύλο, πως δεν βρίσκονται πάνω από φύλα, πως δεν εκφράζουν

51 Γκασούκα Μ., *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις τον Φύλου. Ζητήματα Εξουσίας και Ιεραρχίας*, Αθήνα 1998, 2002, σ. 71.

52 Γκολντμάν Λ, *Για μια κοινωνιολογία τον μυθιστορήματος*, μτφρ. Βέλτσου Ε, Ρυλμόν Π, Αθήνα, Πλέθρον 1979, σ. 16.

μόνον αυτοί το σύνολο της ανθρωπότητας, προσέφερε τη δυνατότητα επανεξέτασης και επανερμηνείας των τριών ιστορικών και κοινωνικών δεδομένων από τα οποία προκύπτουν νέα συμπεράσματα βασιζόμενα τόσο στις σχέσεις μεταξύ των φύλων όσο και στο εσωτερικό των φύλων.[53] Το κοινωνικό φύλο (gender) αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο άνδρες και γυναίκες συγγραφείς, αναγνώστες/-στριες, θεωρητικοί κ.λπ. καθορίζονται από την κυρίαρχη ιδεολογία και το σύνολο των εκφάνσεών της (έμφυλων, ταξικών, ηλικιακών κ.λπ.). Ιδιαίτερα, σε ό,τι αφορά στην καλλιτεχνική δημιουργία ευρύτερα - και την λογοτεχνική ειδικότερα - καταρρίπτει μύθους, όπως αυτόν τον τόσο διαδεδομένο περί του αρσενικού χαρακτήρα της μεγαλοφυΐας. (Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Γέρφανς Καρλ Σέφλερ το 1908 στο βιβλίο του «οι Γυναίκες και οι Τέχνες», οι γυναίκες στερούνται αυτής της δυνατότητας εξαιτίας ακριβώς της αναπαραγωγικής τους λειτουργίας[54]). Τα ερωτήματα που θέτει η έμφυλη θεωρητική προσέγγιση της λογοτεχνίας άπτονται των κοινωνικών σχέσεων που προκύπτουν από το τρίγωνο: χρήστρια (αναγνώστρια-συγγραφέας) – κείμενο/κουλτούρα - κοινωνικοοικονομικές συνθήκες παραγωγής του κειμένου, αλλά και τη διερεύνηση αυτών των σχέσεων.[55] Πιο συγκεκριμένα:

Το πώς η πατριαρχία έχει αλλοτριώσει τη συνείδηση του φύλου των γυναικών διαμορφώνοντας την πιο έκδηλη «ψευδή» συνείδηση και πώς αυτό επιδρά στη γυναικεία καλλιτεχνική και εν προκειμένω λογοτεχνική δημιουργία.

Το ποιοι μηχανισμοί χάριν ποιων σκοπών έσπρωξαν τις γυναίκες στην περιφέρεια της γνώσης και της καλλιτεχνικής δημιουργίας.[56]

Ποιοι μηχανισμοί περιορίζουν ασφυκτικά τη λογοτεχνική έκφραση μειονοτικών ομάδων και ιδιαίτερα των γυναικών των ομάδων αυτών[57] (πολύτιμη σχετικά η εμπειρία της έμφυλης νέγρικης γραφής).

Το εάν ο τρόπος χάραξης στην «εχθρική» γλώσσα των ανέκφραστων ως σήμερα εμπειριών, των επιθυμιών και των φαντασιώσεων των γυναικών ως «άλλων» είναι ανατρεπτικός

53 Δούκα - Καμπίτογλου Α., «Κόρες της Σαπφώς: Ποίηση, Γλώσσα, Επιθυμία» στο συλλ. τόμο. *Οι Γυναικείες Σπουδές στην Ελλάδα και η ευρωπαϊκή εμπειρία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής 1996, σ. 58-62.
54 Van der Linden R., «Κενά στην Ιστορία της Τέχνης - γυναίκες καλλιτέχνιδες» στο συλλογικό τόμο *Κενά στην Ιστορία της Τέχνης*, Αθήνα, Γκοβόστη 1993, σ. 49-60.
55 Γκασούκα Μ., *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις τον Φύλου. Ζητήματα εξουσίας και ιεραρχίας*, ό.π., σ. 73. 14.
56 Αναφέρεται από την Van der Linden R., ό.π.
57 Bank M., *Anonymous was a Woman*, New York, Delta, 1979.

και σε ποιο βαθμό υπονομεύει βεβαιότητες ανδροκεντρικές και προσδιορισμένα έμφυλα όρια στο χώρο της λογοτεχνίας.[58]

Ο Eagleton κάνει στο σημείο αυτό πολύ σημαντικές επισημάνσεις αναγνωρίζοντας τη συμβολή της φεμινιστικής σκέψης στη λογοτεχνική θεωρία: «*Ο λόγος σε όλες τις μορφές του είναι προφανής έγνοια των φεμινιστριών είτε ως τόπος όπου μπορεί να αποκρυπτογραφηθεί η καταπίεση των γυναικών είτε ως τόπος όπου αυτή η καταπίεση είναι δυνατό να τεθεί υπό αμφισβήτηση*».[59]

Το γιατί ένας μεγάλος αριθμός γυναικών εμμένει στις ανδροκεντρικές προσλήψεις της λογοτεχνίας και της κοινωνιολογικής της προσέγγισης.

Το πόσο τα φεμινιστικά ρεύματα και η έμφυλη διάσταση θεωριών όπως ο Μαρξισμός και η Ψυχανάλυση επέδρασαν στη διαμόρφωση μιας συνείδησης του φύλου και μιας γυναικείας οπτικής στη λογοτεχνική παραγωγή και θεωρία.

Το εάν η διαμεσολάβηση του φύλου διαφοροποιεί τις γυναίκες αναγνώστριες από τους άνδρες αναγνώστες.

Εάν λειτουργούν διαφορετικά ως αναγνώστριες οι γυναίκες.

Το γιατί οι γυναίκες διαβάζουν τόσο μυθιστορήματα

Και τέλος το μεγάλο ερώτημα που τόσες συζητήσεις και εντάσεις προκαλεί ακόμα και σήμερα και στο φεμινιστικό κίνημα: Υπάρχει μια «ιδιαίτερη» γυναικεία γραφή, μια γυναικεία «ουσία» στη λογοτεχνία; Συνδέεται αυτή και σε ποιο βαθμό με τη βιωματική εμπειρία του φύλου λ.χ. την εμπειρία της μητρότητας; Υπερβαίνει τον δυϊσμό της αρσενικής γλώσσας / γυναικείου σώματος; Υπάρχουν ειδικοί ψυχολογικοί και κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες που συμπράττουν στην παραγωγή της γυναικείας αυτής γραφής; Αποτελεί έξοχου ενδιαφέροντος θέμα, στο οποίο η οικονομία του χρόνου δεν επιτρέπει να επεκταθούμε. Στη διερεύνησή του πάντως αντλούμε στοιχεία πολύτιμα από περιοχές όπως η νέγρικη γυναικεία κουλτούρα, ιδιαίτερα η ποίηση, που είναι άγνωστη ακόμα στην Ελλάδα. Η λεσβιακή γραφή κι αναφέρομαι σε δημιουργούς όπως η σπουδαία ποιήτρια και συγγραφέας Αντριέν Ρίτς.[60] Η περιοχή της ψυχανάλυσης και κυρίως το έργο της Kristeva και της Irigaray,[61] αλλά και περιοχές που

58 Δες σχ. Me Connel G., Borker R., Furman N., (eds), *Women and Language in Literature and Society*, New York, Penguin, 1980.
59 Ήγκλετον Τ, *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*, ό.π. σ.316.
60 Στην Ελλάδα είναι γνωστή από το έργο της «*Γέννημα Γυναίκας*», Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1983.
61 Δες σχ. Kristeva J., *About Chinese Women*, New York, Delta 1977 και Iragaray L., *Speculum de Γ autre Femme*, Paris, Pion 1974.

αναδεικνύουν τη λαϊκή κουλτούρα και το γυναικείο λόγο στο πλαίσιο της έστω και προφορικό, λ.χ. το «σκούξιμο» των μοιρολογιστριών της Μάνης, όπως επισημαίνει η Νάντια Σερεμετάκη.[62] Παράλληλα όμως λαμβάνουμε πολύ σοβαρά υπόψη τα επιχειρήματα που επικαλείται η ομάδα των φεμινιστριών θεωρητικών που αρνείται την ύπαρξη αυτής «της γυναικείας ουσίας», με επικεφαλής την κριτικό της λογοτεχνίας Elaine Showalter[63];

- Οι γυναικείες αναζητήσεις στο χώρο της λογοτεχνίας, θεωρητικές και καλλιτεχνικές, η προσπάθεια διαμόρφωσης μιας «άλλης» συμβολιστικής τάξης, η διεκδίκηση ενός γυναικείου λόγου που υπονομεύει κυρίαρχες συμβάσεις πρόσληψης του κόσμου και μεθόδους σκέψης, ενός «ανατρεπτικού» άρα βαθύτατα πολιτικού λόγου, αυτή η προσπάθεια γυναικών με συνείδηση του φύλου «να κατονομάσουν από την αρχή τον κόσμο και τον εαυτό τους κατασκευάζοντας καινούργια πρότυπα και νέους μύθους, ή ξαναγράφοντας τους παλιούς από γυναικεία σκοπιά, επιχειρώντας μία ριζική επέμβαση στο σημασιολογικό σύμπαν, που είναι απόλυτα ανδρικό, μ' άλλα λόγια ζητώντας να μετατρέψουν τον εαυτό τους από αντικείμενα συναλλαγής σε ομιλούντα υποκείμενα», όπως αναφέρει η Καμπίτογλου[64], αποτελεί λογοτεχνική πρωτοπορία της εποχής μας και μπορούμε να διακρίνουμε αναλογικά πολλά κοινά σημεία με τη ρώσικη πρωτοπορία των πρώτων συναρπαστικών χρόνων της επανάστασης και κυρίως στο βασικό σύνθημα της «Νέα κοινωνία - Νέα Τέχνη».
- Η γυναικεία πρωτοπορία στη λογοτεχνία αρνείται μια δημιουργία σιωπηλή ή ιδιωτική και επιδιώκει μια επαναδιατύπωση από την οπτική του φύλου της σχέσης μεταξύ πολιτικής και καλλιτεχνικής παραγωγής. Η τέχνη, έτσι και αλλιώς, μοιάζει με μια συμφωνία που υπογράφηκε αλλά τίθεται αδιάκοπα υπό συζήτηση. Η τέχνη εκδηλώνεται σα δυναμική θέληση να προκαλέσει πάντα κι από την αρχή στο εσωτερικό της ιστορίας - παράγοντας η ίδια της ιστορίας- μια πραγματική αλλαγή, αλλαγή της οποίας και θέλει να δώσει ταυτόχρονα τη μαρτυρία. Οι γυναίκες προσδοκούν αυτή την αλλαγή προς όφελός τους. Διεκδικούν την αλλαγή αυτή και η λογοτεχνία με την ομορφιά της αποτελεί προνομιακό πεδίο αυτής της διεκδίκησης, που μοιάζει επαναστατική με τον τρόπο της.

62 Σερεμετάκη Κ.Ν., «Φύλο,Πολιτισμός και Ιστορία Η ανθρωπολογία της αρχαίας και Σύγχρονης Ελλάδος», *Διασχίζοντας το σώμα*, επ. Σερεμετάκη Κ. Ν., Αθήνα, Νέα Σύνορα, σ. 15-42.
63 Showalter E., *Feminist Criticism in the Wilderness*, New York, Random Hall and Consor 198.
64 Δούκα- Καμπίτογλου Α., *«Κόρες της Σαπφώς: Ποίηση, Γλώσσα, Επιθυμία»* ό.π.

Και νομίζω πως θα συμφωνήσουμε με τον Καμύ ότι ίσως η ομορφιά δεν μπορεί να κάνει επαναστάσεις, αλλά ότι έρχεται πάντοτε η μέρα που οι επαναστάσεις τη χρειάζονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γκόλντμαν Λ, *Για μια κοινωνιολογία του μυθιστορήματος*, μετ. Βέλτσου Ε., Ρυλμόν Π., Αθήνα, Πλέθρον, 1979.

Γκασούκα Μ., *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του Φύλου - Ζητήματα εξουσίας και ιεραρχίας*, Αθήνα, 1998.

Δούκα - Καμπίτογλου Α., «Κόρες της Σαπφώς: Ποίηση, Γλώσσα, Επιθυμία», στο *Οι Γυναικείες Σπουδές στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Εμπειρία*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1996.

Donovan J., *Feminist Literary Criticism*, Kentucky, Lexington, 1975.

Escarpit R, *Κοινωνιολογία της Λογοτεχνίας*, Αθήναι, Ζαχαρόπουλος, 1972.

Ήγκλετον Τ, *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*, εισαγ.-επιμ.- μετ. Τζιόβας Δ., Αθήνα, Οδυσσέας, 1989.

Iragaray L., *Speculum de Vautre Femme*, Paris, Pion, 1974.

Kristeva I., *Le Texte du Roman*, Menton, Hague, 1976.

Kristeva I., *About Chinese Women*, New York, 1977.

Laurenson D., Swingewood A., *The Sociology of Literature*, Paladin, London, 1972.

Λούκατς Σ., *Επιλογή Κειμένων*, Αθήνα, Πλέθρον, 1987.

Mc Connel G., Borker R., Furman N., (eds), *Women and Language in Literature and Society*, New York, Penguin, 1980.

Μπρετόν Α., *Τα Μανιφέστα του Σουρρεαλισμού*, Αθήνα, Δωδώνη, 1972.

Νικολόπουλος Φ, *Κοινωνιολογική προσέγγιση του Λογοτεχνικού Έργου*, Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις, 1995.

Noms O L, Williams R, *Empson and the Philosophy of Literary*, London, 1978.

Ortner Sh.- Whitehead (eds), *Sexual Meaning. The Cultural Construction of Gender and Sexuality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.

Ρομανό Ρ. (επ.), *Ιστορία των επαναστάσεων*, μετ. Σλάγκος Α. - Σόκον Ρ., τ. 4, Ακμή 1973, σ.75.

Ρίτς Α, *Γέννημα Γυναίκας*, μετ. Βερικοκάκη - Άρτεμη Α., Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1983.

Σερεμετάκη Κ.Ν., «Φύλο,Πολιτισμός και Ιστορία. Η ανθρωπολογία της αρχαίας και Σύγχρονης Ελλάδος», *Διασχίζοντας το σώμα*, επ. Σερεμετάκη Κ. Ν., Αθήνα, Νέα Σύνορα, σσ. 15-42.

Swingewood A, *The Novel and the Revolution*, Macmillan, London, 1976.

Van der Linden R., «Κενά στην Ιστορία της Τέχνης - γυναίκες καλλιτέχνιδες» στο συλλ. τόμο *Κενά στην Ιστορία της Τέχνης*, Αθήνα, Γκοβόστη 1993, σ. 49-60.

Williams R., *Draw from Ibsen to Brecht*, London, Photo Press, 1968.

Williams R., *Culture and Society*, London, Chatto and Windus, 1971.

Williams R., *Politics and letters*, London, 1979

8.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων

8.2.1. Για την προσχολική αγωγή και για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτείνονται:

A. Όταν επιλέγουμε και διαβάζουμε βιβλία στα νήπια και στα μικρά παιδιά με την οπτική του φύλου[65]

Η σπουδαιότητα της ανάγνωσης βιβλίων στη γλωσσική, γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας, στην αισθητική τους καλλιέργεια και γενικότερα στην αγωγή και κοινωνικοποίησή τους είναι μεγάλη. Κάθε μέλος του διδακτικού προσωπικού είναι ελεύθερο να επιλέγει ποια βιβλία θα χρησιμοποιεί με βάση από τη μια μεριά την επιστημονική του κατάρτιση αναφορικά με τις γενικές αρχές νοητικής και κοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών, τις ικανότητες, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους, και από την άλλη την προσωπική του ενημέρωση, γνώμη και αξιολόγηση των βιβλίων για παιδιά προσχολικής ή σχολικής ηλικίας. Αυτό που ιδιαίτερα μας ενδιαφέρει εδώ είναι η σημασία και η συμβολή τους στην κοινωνικοποίηση των παιδιών ως προς το ρόλο των φύλων. Σεξιστικά θεωρούνται τα βιβλία στα οποία εγγράφεται διάκριση των φύλων ως προς τους ρόλους, τα επαγγέλματα κ.λπ. κατά τα παραδοσιακά στερεότυπα. Μη σεξιστικά θεωρούνται τα βιβλία στα οποία οι ρόλοι ή τα επαγγέλματα των χαρακτήρων δεν οριοθετούνται με βάση το φύλο. Για την ανίχνευση και διαπίστωση της διάκρισης των φύλων ως προς τον τρόπο που προβάλλονται και σκιαγραφούνται στα παιδικά βιβλία μπορούν να αξιοποιηθούν **οι ανάλογοι δείκτες:**

Α. **Η θέση των φύλων στην οικογένεια.** Όταν αναφερόμαστε στη θέση, ανιχνεύουμε, όσον αφορά τους/τις ενήλικες, τον καταμερισμό των ρόλων και την κατανομή εξουσίας και κύρους ανάμεσα στα δύο φύλα, με βάση το ποιος ή ποια έχει την ευθύνη για τα οικονομικά της οικογένειας, για τις δουλειές του νοικοκυριού και για τη φροντίδα και περιποίηση των παιδιών, καθώς επίσης και το ποιος ή ποια προβάλλεται ως το κυρίαρχο πρόσωπο, δηλαδή δίνει λύσεις, επιβάλλει τιμωρίες και ποινές ή παίρνει αποφάσεις κ.λπ.. Όσον αφορά τα παιδιά, εξετάζουμε τις δραστηριότητες και τις ασχολίες στις οποίες προβάλλονται να συμμετέχουν ή να αντιγράφουν-

[65] Η ενότητα με τίτλο: «Όταν επιλέγουμε και διαβάζουμε βιβλία στα νήπια και στα μικρά παιδιά με την οπτική του φύλου» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 40).

μιμούνται, τη δυναμική των διαπροσωπικών τους σχέσεων και τη θέση των αγοριών και των κοριτσιών στο χώρο της οικογένειας.

Β. Η θέση των φύλων στο χώρο της εργασίας. Όσον αφορά τους και τις ενήλικες, εξετάζουμε εάν είναι εργαζόμενοι και εργαζόμενες και τα επαγγέλματά τους. Όσον αφορά τα ζώα, από ποιον ή ποια γίνεται η αναζήτηση και η εξασφάλιση της τροφής. Για τα παιδιά, εξετάζουμε αν τα αγόρια και τα κορίτσια παρουσιάζονται να επιθυμούν και να φιλοδοξούν, όταν μεγαλώσουν, να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα και ποιο.

Γ. Χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και φύλο. Η κατηγορία αυτή είναι πολύ γενική και γι' αυτό το λόγο μπορεί να χωριστεί σε υποκατηγορίες, που αφορούν την κοινωνική συμπεριφορά, τις νοητικές ικανότητες και τα συναισθήματα.

α) Χαρακτηριστικά που εντάσσονται στην κοινωνική συμπεριφορά είναι:

1. *Η Επιθετικότητα*. Επιθετικότητα σημειώνεται, όταν ένα πρόσωπο ή ζώο αναφέρεται ότι χτυπά κάποιο άλλο (σωματική επιθετικότητα) ή του λέει κάτι, για να το δυσαρεστήσει ή να το πειράξει (λεκτική επιθετικότητα). Στη λεκτική επιθετικότητα περιλαμβάνεται και η κοροϊδία.
2. *Η Στοργικότητα*. Η στοργικότητα μπορεί να σημειώνεται κάθε φορά που ένα πρόσωπο ή ένα ζώο αναφέρει ότι χαϊδεύει, αγκαλιάζει ή φιλάει κάποιο άλλο πρόσωπο ή ζώο. Λεκτική στοργικότητα σημειώνεται κάθε φορά που η στοργή, η τρυφερότητα, η αγάπη και γενικά τα θετικά συναισθήματα κάποιου προσώπου ή ζώου προς κάποιο άλλο δηλώνονται με λέξεις.
3. *Η Εξάρτηση-Προσκόλληση*. Η εξάρτηση-προσκόλληση σημειώνεται κάθε φορά που ένα πρόσωπο ή ζώο προβάλλεται να χρειάζεται ή να ζητά τη βοήθεια ή την ενθάρρυνση κάποιου άλλου προκειμένου να καταφέρει κάτι.
4. *Η Ανεξαρτησία*. Ανεξαρτησία σημειώνεται κάθε φορά που παιδιά -πρόσωπα ή ζώα-προβάλλονται να παίρνουν αποφάσεις που τα αφορούν και να κάνουν μόνα τους ό,τι απαιτείται για την υλοποίηση των αποφάσεων αυτών.
5. *Η αυτοπεποίθηση*. Ορίζεται με το πόσο μεγάλη εμπιστοσύνη έχει κάποιο άτομο στις ικανότητές του.
6. *Η Ανυπακοή*. Ανυπακοή σημειώνεται κάθε φορά που ένα παιδί -πρόσωπο ή ζώο- παρουσιάζεται να κάνει κάτι, π.χ. να πηγαίνει περίπατο στο δάσος κ.λπ., παρά τις συμβουλές και τις συστάσεις των ενηλίκων για το αντίθετο.

7. *Η Φιλαρέσκεια*. Ένα πρόσωπο ή ζώο είναι φιλάρεσκο όταν παρουσιάζεται να ενδιαφέρεται ή να ασχολείται με την όσο το δυνατόν ωραιότερη και τελειότερη εξωτερική του εμφάνιση, με ή χωρίς ταυτόχρονη δήλωση ότι απώτερος σκοπός του είναι να αρέσει και να θαυμάζεται αντίστοιχα από τα άλλα πρόσωπα ή ζώα γύρω του. Επίσης, αν ισχυρίζεται ότι είναι όμορφο και ότι αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού από τον περίγυρο.

β) Χαρακτηριστικά που εντάσσονται στις νοητικές ικανότητες είναι:

1. *Η Επινοητικότητα ή ικανότητα επίλυσης προβλήματος*. Ένα πρόσωπο ή ένα ζώο διαθέτει τη συγκεκριμένη ικανότητα κάθε φορά που προβάλλεται να αντιμετωπίζει με επιτυχία ή να βρίσκει ικανοποιητική λύση σε διάφορα προβλήματα που προκύπτουν και που απασχολούν είτε το ίδιο είτε κάποιο/κάποια άλλο/άλλη.
2. *Η Δημιουργικότητα*. Σημειώνεται όταν ένα πρόσωπο ή ένα ζώο παρουσιάζεται να φτιάχνει κάτι πρωτότυπο, να παρουσιάζει κάτι καινούριο και μοναδικό.
3. *Η Παρατήρηση*. Σημειώνεται κάθε φορά που ένα πρόσωπο ή ζώο προβάλλεται ή αναφέρεται ότι παρατηρεί ή παρακολουθεί κάτι σκόπιμα ή τυχαία.
4. *Η Περιέργεια*. Σημειώνεται όταν ένα πρόσωπο ή ένα ζώο υποβάλλει ερωτήσεις προκειμένου να πληροφορηθεί και να μάθει για ό,τι ακούει ή βλέπει γύρω του.
5. *Η Γνώση*. Σημειώνεται όταν ένα πρόσωπο ή ένα ζώο παρουσιάζεται να γνωρίζει και να κατέχει πληροφορίες για πρόσωπα, γεγονότα, ζώα, φυσικά φαινόμενα κ.λπ..

γ) Χαρακτηριστικά που εντάσσονται στα συναισθήματα είναι:

1. *Η Χαρά*. Είναι ένα πολύ ευχάριστο συναίσθημα, που συνδέεται με εκπλήρωση και ικανοποίηση επιθυμίας, επίτευξη στόχου και γενικά με κάτι που προκαλεί ευαρέσκεια, και η εκδήλωσή της είναι είτε λεκτική είτε σωματική.
2. *Η Στενοχώρια-Λύπη*. Είναι το συναίσθημα που βιώνεται κατά την αντιμετώπιση μιας δυσκολίας ή δυσάρεστης κατάστασης.
3. *Ο Φόβος*. Ορίζεται ως ένα δυνατό συναίσθημα, που προκαλείται από την αντίληψη κινδύνου που συνεπάγεται αναστάτωση-αναταραχή και συχνά μια επιθυμία απόκρυψης και διάσωσης.

4. *Ο Θυμός*. Ορίζεται ως μία έντονη συναισθηματική κατάσταση που προκαλείται από αδικαιολόγητη παρέμβαση, από λεκτική ή σωματική επιθετικότητα που κάποιο πρόσωπο ή ζώο δέχεται ή από ματαίωση για ό,τι συμβαίνει.
5. *Η Ζήλια*. Σημειώνεται κάθε φορά που αναφέρεται ότι ένα πρόσωπο ή ζώο ζηλεύει τις ικανότητες, τις δεξιότητες ή τα υλικά αγαθά των άλλων.

Δ. Τα Παιχνίδια των αγοριών και των κοριτσιών. Η κατηγορία αυτή αναφέρεται στα είδη των παιχνιδιών, ατομικών και ομαδικών, που παίζουν τα αγόρια και τα κορίτσια. Όσον αφορά την εικονογράφηση των βιβλίων, εντοπίζουμε δύο κυρίως δείκτες, τη συχνότητα και τον τρόπο με τον οποίο τα πρόσωπα και τα ζώα των δύο φύλων παρουσιάζονται. Όταν κυρίως αναφερόμαστε στον τρόπο, εξετάζουμε το χώρο παρουσίασης των φύλων (μέσα ή έξω από το σπίτι), την ενδυμασία των δύο φύλων, το μέγεθος της φιγούρας των δύο φύλων, τη στάση του σώματός τους στην εικόνα, αν παρουσιάζονται τα αγόρια και οι άνδρες σε κίνηση, ενώ οι γυναίκες και τα κορίτσια σε στάση και παρακολούθηση, ή το αντίστροφο, και τέλος τις δραστηριότητες των φύλων στην εικόνα.

Οι δείκτες που παραθέσαμε παραπάνω δεν είναι μοναδικοί ούτε αποκλειστικοί. Είναι δυνατόν να εμπλουτίζονται και να τροποποιούνται, ανάλογα με τις πρωτοβουλίες, ή την προηγούμενη εμπειρία. Ουσιαστικά, σας έχουμε προτείνει ένα «παράδειγμα» μεθοδολογικής προσέγγισης στην ανίχνευση και καταγραφή στερεοτυπικών αντιλήψεων στα παιδικά βιβλία για τα νήπια. Η ανίχνευση και η καταγραφή στερεοτυπικών αντιλήψεων και πρακτικών είναι μια μεθοδολογική επιλογή και ως τέτοια αποτελεί το πρώτο βήμα για οποιαδήποτε μορφή παιδαγωγικής παρέμβασης με στόχο την απάλειψή τους.

Β. Αντιστροφή ρόλων στα παραμύθια[66]

Στόχοι

- Έχοντας υπόψη μας ότι το παραμύθι λειτουργεί ως μέσο κοινωνικοποίησης ως προς το ρόλο του φύλου, επιχειρούμε να αναιρέσουμε στερεότυπους ρόλους και συμπεριφορές που τα δύο φύλα εμφανίζονται συχνότερα να υιοθετούν.

[66] Η ενότητα με τίτλο: «Η αντιστροφή ρόλων στα παραμύθια» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007:85).

- Να δώσουμε ερεθίσματα στα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι ο ρόλος που το γυναικείο φύλο παρουσιάζεται να διαδραματίζει στα παραδοσιακά παραμύθια είναι αναχρονιστικός.

Δραστηριότητες

Διαβάζουμε στα παιδιά παραμύθια. Στη συνέχεια επιχειρούμε μαζί τους να ανασυνθέσουμε την ιστορία αντιστρέφοντας τους ρόλους και προσδίδοντας στους ήρωες και τις ηρωίδες τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του ρόλου/της προσωπικότητάς τους. Στα κορίτσια/γυναίκες, για παράδειγμα, αποδίδουμε χαρακτηριστικά προσωπικότητας όπως γενναιότητα, θάρρος, τόλμη, αποφασιστικότητα, επινοητικότητα, εξυπνάδα, ενώ στα αγόρια/άνδρες φιλαρέσκεια, ομορφιά, καλοσύνη, υποχωρητικότητα και παθητικότητα. Έπειτα δραματοποιούμε τις παραπάνω ιστορίες.

Γ. Επιλογή μη σεξιστικών αναγνωσμάτων[67]

Εξετάζουμε το περιεχόμενο των αναγνωσμάτων της βιβλιοθήκης με στόχο να διαπιστώσουμε τυχόν στερεότυπες αντιλήψεις, στάσεις, αξίες, ρόλους, χαρακτηριστικά κ.ά. Ταυτόχρονα εξετάζουμε και την εικονογράφησή τους αν είναι απαλλαγμένη από σεξιστικά στερεότυπα. Εμπλουτίζουμε τη βιβλιοθήκη του νηπιαγωγείου με βιβλία όσο το δυνατό πιο προσεγμένα ως προς τη σεξιστική απεικόνιση των δύο φύλων και απαλλαγμένα από πρότυπα

[67] Η ενότητα με τίτλο: «Η αντιστροφή ρόλων στα παραμύθια» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 85).

φυλετικών ανισοτήτων σε ό,τι αφορά τη γλώσσα, τους ρόλους, τα επαγγέλματα, τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας κ.λπ.

Στόχοι

- Μέσα από την οργάνωση της βιβλιοθήκης και την ανάγνωση κατάλληλων ιστοριών, παραμυθιών κ.ά. να συμβάλουμε στην κριτική αμφισβήτηση και γενικά στην αποδόμηση τυχόν στερεότυπων αντιλήψεων για τα δύο φύλα, που αποτυπώνονται στα παιδικά αναγνώσματα.

Δραστηριότητες

- Διαβάζουμε στα παιδιά ιστορίες, βιβλία, παραμύθια κ.ά. Φροντίζουμε να κάνουμε «σκόπιμες» παρεμβάσεις στο κείμενο, είτε διορθώνοντας το περιεχόμενο είτε θέτοντας ερωτήσεις προβληματισμού στα παιδιά, με στόχο πάντα την άμβλυνση ή εξάλειψη των παραδοσιακών και στερεότυπων αντιλήψεων σε ό,τι αφορά τα φύλα.
- Εμπλουτίζουμε τη βιβλιοθήκη μας με περιοδικά και εφημερίδες που κυρίως η εικονογράφησή τους δείχνει γυναίκες πρωταγωνίστριες σε διάφορους τομείς της ζωής.

8.2.2. Για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτείνονται:

A. Διδασκαλία ενοτήτων σχολικών εγχειριδίων με την οπτική του φύλου[68]

Κατά τη διδασκαλία των παρακάτω ενοτήτων των σχολικών εγχειριδίων του Δημοτικού Σχολείου μπορούν να αξιοποιηθούν τα ερωτηματολόγια που έπονται.

- Ανθολόγιο Γ-Δ: (2η Ενότητα Κείμενα για την οικογένεια).
- Ε΄ Γλώσσα: (3η Ενότητα Πόλεμος ειρήνη, 8η Ενότητα, 6η Ενότητα 1ο μάθημα Διαπολιτισμικότητα και Ταυτότητες Φύλου).

[68] Η ενότητα με τίτλο: «Διδασκαλία ενοτήτων σχολικών εγχειριδίων με την οπτική του φύλου» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 147).

- Ανθολόγιο Ε-ΣΤ: (3η Ενότητα Η οικογένειά μας, 5η Ενότητα Τα παιδικά χρόνια - Ταυτότητες φύλου, 7η Ενότητα Πόλεμος Ειρήνη, 9η Ενότητα Πόλεμος Ειρήνη και Διαπολιτισμικότητα).
- Γλώσσα Στ΄ Δημοτικού: Ενότητες: 5η Ενότητα Η ζωή σε άλλους τόπους, 11η Ενότητα Συγγενικές σχέσεις, 17η Ενότητα Πόλεμος και Ειρήνη.

Β. Τα δύο φύλα και η σύγχρονη οικογένεια[69]

Στην ενότητα αυτή μπορείτε να διαβάσετε στους μαθητές και τις μαθήτριές σας ενδεικτικά αποσπάσματα από τα παρακάτω λογοτεχνικά βιβλία: 1) Σπίτι για πέντε, της Λότης Ανδρουτσοπούλου-Πέτροβιτς, από τις εκδόσεις Καστανιώτη (αναφέρεται σε έναν ιδιόμορφο τύπο οικογένειας), 2) Το κορίτσι με τις δύο μητέρες, του Ι.Δ. Ιωαννίδη, από τις εκδόσεις Πατάκη (αναφέρεται στο θέμα της υιοθεσίας), 3) Η ζωή με τον πατέρα, της Αργυρώς Κοκορέλη, από τις εκδόσεις Πατάκη.

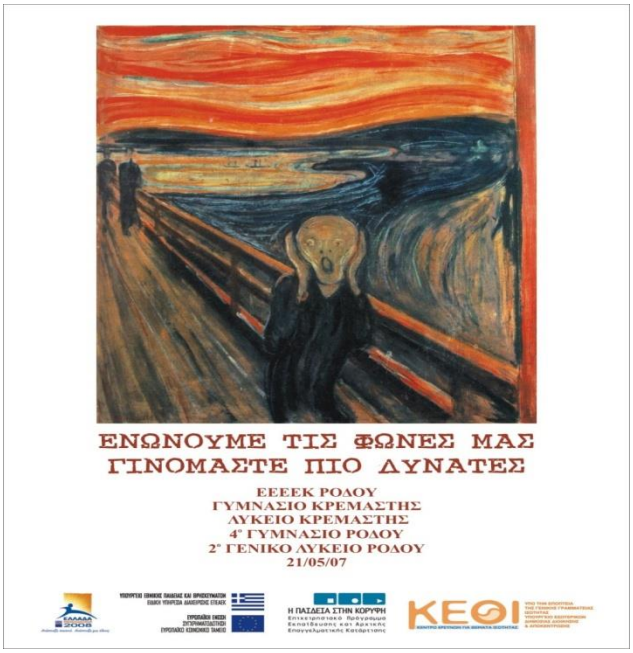

Β.1. Μορφές σύγχρονων οικογενειών

Στόχοι

- Στόχος της άσκησης είναι να εξοικειωθούν οι μαθήτριες και οι μαθητές με τους νέους τύπους οικογενειών και να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη διεύρυνσης των ρόλων των μελών των σύγχρονων οικογενειών προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους.

[69] Η ενότητα με τίτλο: «Τα δύο φύλα και η σύγχρονη οικογένεια» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 125).

Δραστηριότητες

- Χωρίζετε τους μαθητές και τις μαθήτριες σε τρεις μεικτές ομάδες.
- Ως προετοιμασία, οι δύο πρώτες ομάδες πρέπει: α) η πρώτη ομάδα να συγκεντρώσει από εφημερίδες και περιοδικά εικόνες από διάφορους τύπους οικογενειών, β) η δεύτερη ομάδα να βρει σε εγκυκλοπαίδειες και στο Διαδίκτυο πληροφορίες για τις μονογονεϊκές οικογένειες.
- Μετά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των ερευνών των μαθητών και των μαθητριών στην τάξη ακολουθεί συζήτηση με βάση τους παρακάτω άξονες:
  1. Ποιους τύπους οικογενειών πέρα από την πυρηνική συναντάμε στην ελληνική κοινωνία; (Όσοι τύποι δεν αναφερθούν από μαθητές και μαθήτριες θα αναφερθούν από το δάσκαλο ή τη δασκάλα).
  2. Ποιοι λόγοι ανάγκασαν, κατά τη γνώμη σας, τους ανθρώπους αυτούς να επιλέξουν αυτή τη μορφή συμβίωσης;
  3. Θα αντιδρούσατε διαφορετικά αν μαθαίνατε πως κάποιος φίλος ή κάποια φίλη σας ήταν, π.χ., παιδί μονογονεϊκής οικογένειας ή δεν θα σας επηρέαζε;
- Η τρίτη ομάδα αναλαμβάνει να δουλέψει μετά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των άλλων δύο και τη συζήτηση στην τάξη. Συγκεντρώνει τις πιο αντιπροσωπευτικές εικόνες από αυτές που έχει φέρει η πρώτη ομάδα στην τάξη και κρατά σημειώσεις από τη συζήτηση (χαρακτηριστικές εκφράσεις, στοιχεία για τη μονογονεϊκότητα, άλλα εντυπωσιακά στοιχεία που τυχόν αναφέρθηκαν κ.λπ.) και στη συνέχεια φτιάχνει με αυτά ένα κολάζ, που θα αναρτηθεί στον τοίχο της τάξης.

  Διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες.

Β.2. Ο ρόλος της μητέρας και του πατέρα στη σύγχρονη οικογένεια[70]

Στόχοι

- Στόχος του επόμενου Φύλλου Εργασίας, με θέμα «*Ο ρόλος της μητέρας και του πατέρα στη σύγχρονη οικογένεια*», είναι να διαφανούν οι στερεοτυπικές απόψεις που

[70] Η ενότητα με τίτλο: «Τα δύο φύλα και η σύγχρονη οικογένεια» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 126).

κυριαρχούν για τους ρόλους της μητέρας και του πατέρα στην οικογένεια και γενικότερα στον ιδιωτικό χώρο.

- Σε ένα δεύτερο επίπεδο, να αμφισβητηθούν και, αν είναι εφικτό, να αποδομηθούν οι εικόνες της μητέρας «υπεύθυνης για το σπίτι» και του πατέρα «κουβαλητή».

Δραστηριότητες

- Αφού χωρίσετε τα παιδιά σε ομάδες, τους μοιράζετε φωτοτυπίες με τα ανέκδοτα που ακολουθούν.
- Κάθε ομάδα αναλαμβάνει να βρει τις στερεότυπες απόψεις για τους ρόλους των δύο γονέων που κρύβονται στο κάθε ανέκδοτο ή στις εικόνες.
- Ακολουθεί συζήτηση γύρω από τους εξής άξονες:
  1. Ποιες θεωρείτε πως είναι οι υπευθυνότητες της μητέρας και ποιες του πατέρα απέναντι στην οικογένειά τους;
  2. Διαφέρουν; Μοιάζουν; Συμπίπτουν;
  3. Ποια τα οφέλη από την ενασχόληση και των δύο γονέων με τα παιδιά;

  Διάρκεια: 1 διδακτική ώρα.
- Αναθέστε στους/στις μαθητές/-τριές σας να δημιουργήσουν το δικό τους ανέκδοτο με το ίδιο θέμα. Ελέγξετε ότι δεν αναπαράγουν τα έμφυλα στερεότυπα.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα:
«*Ο ρόλος της μητέρας και του πατέρα στη σύγχρονη οικογένεια*»

1^{ο} ανέκδοτο

Ένας κύριος μπαίνει μέσα σ' ένα βιβλιοπωλείο και λέει μελαγχολικά:

- Θέλω να επιστρέψω το βιβλίο που αγόρασα τις προάλλες «Πώς να γίνετε ο αφέντης του σπιτιού σας».
- Γιατί δεν το διαβάσατε; Δεν σας άρεσε;
- Όχι! Δεν με άφησε η γυναίκα μου!

2ο ανέκδοτο

Η δασκάλα λέει στην Αννούλα:

- Η μαμά σου αγοράζει ένα καπέλο που στοιχίζει 60 ευρώ, ένα φόρεμα που κοστίζει 120 ευρώ και ένα ζευγάρι πέδιλα 80 ευρώ. Πόσο κάνουν όλα μαζί;
  Κι η Αννούλα απαντά: Όλα αυτά μαζί κάνουν τον μπαμπά μου έξαλλο!

Γ. Διαπολιτισμικότητα και ταυτότητα φύλου[71]

Γ.1. Γυναίκες-πρόσφυγες, γυναίκες της μειονότητας, γυναίκες στο περιθώριο

Στόχοι

1. Στόχος της άσκησης είναι να κατανοήσουν οι μαθητές και μαθήτριες ότι οι πρόσφυγες-μετανάστες και μετανάστριες είναι μια κοινωνική ομάδα που χρειάζεται τη συμπαράσταση και τη βοήθειά τους. Μπορείτε να εξηγήσετε στους μαθητές και μαθήτριες τη διαφορά μεταξύ των εννοιών πρόσφυγας και μετανάστης. Οι πρόσφυγες φεύγουν από τη χώρα τους, για να σώσουν τη ζωή τους και δεν μπορούν να

ο

υν, εάν δεν αλλάξουν οι συνθήκες που επικρατούν εκεί. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, πρόσφυγας είναι το άτομο που «*λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής*

[71] Η ενότητα με τίτλο: «Τα δύο φύλα και η σύγχρονη οικογένεια» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 90).

σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την ιθαγένεια και δεν μπορεί, ή εξαιτίας αυτού του φόβου, δεν επιθυμεί να απολαμβάνει της προστασίας της χώρας αυτής».

Οι οικονομικοί μετανάστες συνήθως εγκαταλείπουν τη χώρα τους οικειοθελώς αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Σε περίπτωση που επιλέξουν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, θα συνεχίσουν να έχουν την προστασία της χώρας τους.

Οδηγίες για την προετοιμασία εκπαιδευτικών

1. Μοιράστε και διαβάστε στην τάξη το κείμενο του φύλλου εργασίας. Με αφορμή το κείμενο συζητήστε με τους μαθητές και μαθήτριες:
   - Τι είναι πρόσφυγας;
   - Τι είναι μετανάστης και μετανάστρια;
   - Ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους εγκαταλείπουν τις χώρες τους;
   - Τι οφείλουν τα άτομα και οι κυβερνήσεις να κάνουν για τους ανθρώπους αυτούς;
   - Ποια είναι τα συναισθήματα που έχουν οι μαθητές και οι μαθήτριες για τους πρόσφυγες – μετανάστες/-στριες;
   - Αν υπάρχουν μαθητές και μαθήτριες από άλλες χώρες στην τάξη, ζητήστε από κάθε παιδί της τάξης να περιγράψει τα συναισθήματά του και τις σχέσεις με του με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριές του.
2. Ζητήστε να αναζητήσουν φωτογραφικό/πληροφοριακό υλικό για την Ημέρα των Προσφύγων. Διάρκεια: 1 διδακτική ώρα.
3. Εναλλακτικά, μπορείτε να μιλήσετε στους μαθητές και τις μαθήτριές σας για περιόδους κατά τις οποίες οι Έλληνες και οι Ελληνίδες ακολούθησαν το δρόμο της προσφυγιάς (π.χ. μικρασιατική καταστροφή) ή της μετανάστευσης, για οικονομικούς ή άλλους λόγους. Τη διάρκεια για τη συμπλήρωση του Φύλλου Εργασίας με θέμα: «Ημέρα των Προσφύγων» την καθορίζετε εσείς.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα « Ημέρα των Προσφύγων»

Ημέρα Προσφύγων, 20ή Ιουνίου

Οι άνθρωποι μετακινούνται από χώρα σε χώρα από τα πολύ παλιά χρόνια. Ακόμα και όταν δεν γνώριζαν με ακρίβεια τα όρια του κόσμου –μέχρι πού εκτείνονται οι στεριές, πού τελειώνουν οι θάλασσες και πού οδηγούν οι δρόμοι– ταξίδευαν αψηφώντας τους κινδύνους, αγνοώντας τι τους επιφυλάσσει το ταξίδι, είτε για να γνωρίσουν από κοντά λαούς και πολιτισμούς είτε για να δουλέψουν είτε για να σπουδάσουν είτε για να δουν αγαπημένα τους πρόσωπα. Συνήθως τους αρέσει να κάνουν αυτά τα ταξίδια. Τις περισσότερες φορές επιλέγουν οι ίδιοι να κάνουν αυτά τα ταξίδια. Υπάρχουν όμως και κάποια άτομα που «ταξιδεύουν» χωρίς να το θέλουν. Μερικά ούτε καν το είχαν φανταστεί ότι θα άφηναν το σπίτι τους, την οικογένειά τους, τους φίλους τους. Για την ακρίβεια, τα άτομα αυτά δεν «ταξιδεύουν», εγκαταλείπουν τη χώρα τους γιατί φοβούνται, γιατί κινδυνεύουν. Είτε επειδή στη χώρα τους γίνεται πόλεμος είτε επειδή διώκονται για τα πολιτικά τους φρονήματα, για τα θρησκευτικά πιστεύω τους, για την καταγωγή, το χρώμα τους. Το μόνο που τους απομένει, το μόνο που ελπίζουν είναι να βρουν μια χώρα όπου θα μπορέσουν να νιώσουν ασφαλείς. Τα άτομα αυτά ονομάζονται πρόσφυγες. Η 20ή Ιουνίου έχει οριστεί από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών ως Ημέρα Προσφύγων. Μια μέρα για να θυμόμαστε πως κάθε μέρα το λιγότερο που μπορούμε να κάνουμε είναι να τους στέλνουμε την υποστήριξη και το σεβασμό μας. Καλή εβδομάδα.

«Οι ερευνητές πάνε παντού»

Η Καθημερινή, 18 Ιουνίου 2005

Δ. Πολυπολιτισμικότητα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα[72]

Στόχοι

- Στόχος της άσκησης είναι να κατανοήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες ότι το σημερινό ελληνικό σχολείο δεν έχει εθνική ομοιογένεια. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να

[72] Η ενότητα με τίτλο: «Τα δύο φύλα και η σύγχρονη οικογένεια» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 139).

μάθουν ότι κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια, από όπου κι αν προέρχεται, διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά που αξίζουν το σεβασμό των άλλων. Πρέπει, επομένως, να κατανοήσουν τι πραγματικά σημαίνει «διαφορετικότητα» στη σχολική πραγματικότητα.

- Στόχος της δραστηριότητας που ακολουθεί είναι να κατανοήσουν οι μαθητές/-τριες ότι το σημερινό ελληνικό σχολείο δεν έχει εθνική ομοιογένεια. Χρειάζεται να μάθουν ότι κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια, από όπου κι αν προέρχεται, διαθέτει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αξίζουν το σεβασμό των άλλων.
- Τέλος, να αντιληφθούν τη «διαφορετικότητα» μέσα στη σχολική πραγματικότητα και να συνειδητοποιήσουν πως μπορούν να την αξιοποιήσουν δημιουργικά μαθαίνοντας ο ένας από τον άλλο.

Οδηγίες[73]

- Αφού χωρίσετε τους μαθητές και τις μαθήτριες σε δυο ομάδες, μοιράζετε το Φύλλο Εργασίας με το παιχνίδι ρόλων που ακολουθεί.
- Ζητάτε από τα παιδιά να προετοιμαστούν για να αναλάβουν έναν από τους ρόλους: παιδί-μετανάστης/-στρια και παιδί της χώρας υποδοχής.
- Ακολουθεί συζήτηση.

  Διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες.

Δραστηριότητες

- Αν υπάρχουν στην τάξη σας μαθήτριες και μαθητές από διαφορετικές χώρες, ζητήστε από όλα τα παιδιά της τάξης αδιακρίτως να μιλήσουν για τον τόπο καταγωγής τους (γηγενείς, εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση). Τα στοιχεία που θα παρουσιαστούν ποικίλλουν. Προτείνεται:
  - Να παρουσιάσουν πώς γιορτάζεται στην ιδιαίτερη πατρίδα τους κάποιο έθιμο (π.χ. Χριστουγέννων, γάμου κ.ά.) ή να μάθουν και στους άλλους κάποιους χορούς ή παιχνίδια που έπαιζαν εκεί.

[73] Βοηθητικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί το άρθρο: Μοσχοβάκου, Ν., «Η σημασία της ένταξης της διάστασης του φύλου στη διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο: Τσίγκανου, Ι. Αλιπράντη-Μαράτου, Λ. και Σάββα, Κ. (επιμ.), *Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα. Οδικός χάρτης πολιτικών κοινωνικής ένταξης*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2014, σσ. 207-242).

- Να φτιάξουν κολάζ με τα σημαντικότερα μνημεία / μέρη της χώρας τους.
- Να παρουσιάσουν θεατρικά αποσπάσματα από παραστάσεις των χωρών τους.
- Να μιλήσουν για τα παιχνίδια που παίζουν τα παιδιά στη χώρα τους κ.ά.

x Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν μαθητές και μαθήτριες από άλλες χώρες στην τάξη ζητήστε να βρουν στοιχεία πολιτισμικά, ιστορικά, γεωγραφικά από κάποιες χώρες και να τα παρουσιάσουν στην τάξη (κατά προτίμηση, προτείνετε χώρες από τις οποίες προέρχονται οι μετανάστες και οι μετανάστριες που φθάνουν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, π.χ. Συρία, Αλβανία, Βουλγαρία, Αφγανιστάν, χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, χώρες της Αφρικής κ.ά.).

Διάρκεια: Για τη δραστηριότητα αυτή ορίστε εσείς με τους μαθητές και τις μαθήτριες το χρονικό περιθώριο προετοιμασίας και το χρόνο παρουσίασης.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα:

«Έλα στη θέση μου» (Παιχνίδι ρόλων)

Το παιδί μετανάστη/-στριας

Υποθέστε ότι είστε παιδί μετανάστη/-στριας σε μια χώρα. Προσπαθήστε να ορίσετε τι σημαίνει για σας «διαφορετικότητα». Σε ποιους τομείς νομίζετε ότι διαφέρετε από τα παιδιά της χώρας στην οποία ζείτε; Υπάρχουν ομοιότητες (ρούχα, συμπεριφορά, ανάπτυξη φιλικών σχέσεων κ.ά.); Παρά τις διαφορές που έχετε επισημάνει, πιστεύετε ότι πρέπει να έχετε τα ίδια δικαιώματα, π.χ. ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης, επαρκή διατροφή, εξασφάλιση της υγείας, εκπαίδευση κ.ο.κ.; Ποια είναι τα ειδικά προβλήματα που σας απασχολούν και ποιες οι δυσκολίες που έχετε να αντιμετωπίσετε; Ποιους θεωρείτε κατάλληλους να αντιμετωπίσουν και να επιλύσουν τα προβλήματα αυτά; Τέλος, αναφέρετε περιπτώσεις διάκρισης σε βάρος σας.

Το παιδί της χώρας υποδοχής

Είστε παιδί της χώρας υποδοχής και έχετε στην τάξη σας έναν μαθητή ή μια μαθήτρια μετανάστη/-στρια. Προσπαθήστε να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα: Τι σημαίνει διαφορετικότητα; Υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα σε σας και στα παιδιά μεταναστευτικής καταγωγής; Παρά τις διαφορές που έχετε επισημάνει, πιστεύετε ότι όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα, π.χ. ικανοποιητικές συνθήκες στέγασης, επαρκή διατροφή, εξασφάλιση της υγείας, εκπαίδευση κ.ο.κ.; Υπάρχουν κάποια προβλήματα που αντιμετωπίζετε που διαφέρουν από αυτά των παιδιών μεταναστευτικής καταγωγής; Αναφέρετε περιπτώσεις (αν υπάρχουν) στις οποίες συμπεριφερθήκατε άδικα ή προσβλητικά στους μετανάστες και στις μετανάστριες.

9. ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ, ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι οι εκπαιδευτικοί που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα να αποκτήσουν τις απαιτούμενες γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που θα τους επιτρέπουν να συμπεριλαμβάνουν Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο των σχολικών μαθημάτων και δραστηριοτήτων που αφορούν τη φυσική αγωγή, τον αθλητισμό και τα παιχνίδια, να τις σχεδιάζουν και να τις εφαρμόζουν αποτελεσματικά.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Έμφυλων Δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με τη φυσική αγωγή, τον αθλητισμό και τα παιχνίδια . Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες/συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναμένεται να έχουν αναπτύξει επαρκώς τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτούνται, ώστε:

- Να μπορούν **να εντοπίζουν περιπτώσεις έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων** που εμφανίζονται στα μαθήματα και στις δραστηριότητες που αφορούν τη φυσική αγωγή, τον αθλητισμό και τα παιχνίδια (π.χ. στο αναλυτικό πρόγραμμα, στο διδακτικό υλικό κ.λπ.)·
- Να έχουν τη δυνατότητα **να σχεδιάζουν ή να προσαρμόζουν στις συνθήκες του σχολείου τους κατάλληλες Έμφυλες Δραστηριότητες** στο πλαίσιο αυτών των

μαθημάτων και δραστηριοτήτων, με στόχο την αποδόμηση των αντίστοιχων έμφυλων στερεοτύπων·

- Να μπορούν, γενικότερα, **να αναπτύσσουν αποτελεσματικές στρατηγικές παρέμβασης για το φύλο** στους προαναφερόμενους τομείς του έργου τους, περιορίζοντας έτσι τις αρνητικές επιπτώσεις των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων στα μέλη της σχολικής κοινότητας και στη λειτουργία του σχολείου γενικότερα.

Έννοιες - κλειδιά

Φυσική αγωγή, Αθλητισμός, Παιχνίδια, Έμφυλες αναπαραστάσεις (στη φυσική αγωγή, στον αθλητισμό και τα παιχνίδια), Αποδόμηση έμφυλων στερεοτύπων (στη φυσική αγωγή, στον αθλητισμό και στα παιχνίδια).

9.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στη φυσική αγωγή, στον αθλητισμό και τα παιχνίδια

«*Τα παιχνίδια που πωλούνται σήμερα είναι περισσότερο έμφυλα από ποτέ, καθώς πολύ συχνά παρουσιάζονται ως κατάλληλα "για αγόρια" ή "για κορίτσια", πωλούνται σε διαφορετικά τμήματα ή και ορόφους, έχουν διαφορετικό περιτύλιγμα και χρώμα, διαφορετικές απεικονίσεις και λεζάντες. Αυτό δημιουργεί την εντύπωση ότι μερικά παιχνίδια είναι κυρίως για αγόρια, μερικά κυρίως για κορίτσια και μερικά τελείως απαγορευμένα για κάποιο φύλο. Υπάρχει μια αυξανόμενη ανησυχία για το γεγονός ότι υπάρχει έμφυλος διαχωρισμός των παιχνιδιών καθώς, πέρα από το γεγονός* ***ότι αναπαράγουν έμφυλα στερεότυπα, δεν δίνουν τη δυνατότητα σε όλα τα παιδιά να*** *αποκτήσουν ένα μεγαλύτερο εύρος εμπειριών και δεξιοτήτων περιορίζοντας έτσι* ***τις δυνατότητες ολόπλευρης ανάπτυξής τους,*** *την εκπαιδευτική επιτυχία και τις επαγγελματικές τους επιλογές αργότερα.* ***Υποστηρίζεται ότι*** *είναι σημαντικό να πάψει ο αυστηρός διαχωρισμός ανάμεσα σε "αγορίστικα" και "κοριτσίστικα" παιχνίδια και υπάρχει αναγκαιότητα για "ουδέτερα ως προς το φύλο" παιχνίδια.*» (Κογκίδου, 2014:1).

9.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων

9.2.1 Για την προσχολική αγωγή και για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτείνονται:

Α) ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΚΑΙ ΦΥΛΟ[74]

Στόχοι

Με τη Δραστηριότητα αυτή επιδιώκεται τα παιδιά:

- Να συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπάρχουν «αγορίστικα» και «κοριτσίστικα» παιχνίδια και γωνιές.
- Να απαλλαγούν από τυχόν στερεότυπες αντιλήψεις για το παιχνίδι.

[74] Η ενότητα με τίτλο: «Παιχνίδι και φύλο» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 58).

Δραστηριότητες

- Με τη χρήση των παιχνιδιών που υπάρχουν στην τάξη μας οργανώνουμε δραστηριότητες, ώστε τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπάρχουν «αγορίστικα» και «κοριτσίστικα» παιχνίδια. Για παράδειγμα:
- Καλούμε ένα κορίτσι και ένα αγόρι στη γωνιά του οικοδομικού υλικού. Τους ζητούμε να καθίσουν πλάτη με πλάτη. Τους δίνουμε πανομοιότυπες ομάδες από τουβλάκια. Ενθαρρύνουμε το κορίτσι να χτίσει κάτι και να το περιγράψει στο αγόρι, που στη συνέχεια θα προσπαθήσει να το αντιγράψει, ή το αντίστροφο. Όταν τελειώσουν, συγκρίνουν τις δύο κατασκευές και αξιολογούν το αποτέλεσμα.

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ

- Καλούμε ένα αγόρι κι ένα κορίτσι στη γωνιά της κουζίνας. Τοποθετούμε το ένα απέναντι από το άλλο και τους ζητούμε να «μαγειρέψουν κάποιο φαγητό». Το αγόρι «μαγειρεύει» το φαγητό και παράλληλα δίνει οδηγίες και οδηγεί βήμα-βήμα το κορίτσι έτσι, ώστε να ακολουθήσει τη δική του συνταγή.
- Μοιράζουμε τα κομμάτια ενός παζλ σε μια ομάδα παιδιών διαφορετικού φύλου και τα συνθέτουν.
- Αγόρι και κορίτσι χτυπώντας εναλλάξ ένα μπαλόνι προσπαθούν να το φτάσουν σε μία απόσταση φροντίζοντας να μην πέσει στο έδαφος.
- Συζητούμε στην τάξη μας θέτοντας στα παιδιά ερωτήματα όπως:
  - ✓ Πιστεύετε ότι μόνο αγόρια πρέπει να παίζουν με αυτοκίνητα;
  - ✓ Πιστεύετε ότι μόνο τα κορίτσια πρέπει να παίζουν με κούκλες;
- Καταλήγουμε σε συμπεράσματα που αποδομούν έμφυλα στερεότυπα.

Β) ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ[75]

Στόχοι

- να ενισχύσουμε την αυτοεικόνα κάθε παιδιού·
- να ενθαρρύνουμε τα παιδιά να δημιουργούν μεικτού φύλου ομάδες στο παιχνίδι·
- να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά ότι δεν υπάρχουν «αγορίστικα» και «κοριτσίστικα» παιχνίδια στην αυλή·
- να απαλλαγούν από τυχόν στερεότυπες αντιλήψεις για το παιχνίδι.

Δραστηριότητες

- Στο χώρο της αυλής του σχολείου μας παίζουμε το παιχνίδι «Ακολουθήστε τον ή την αρχηγό». Ζητούμε από ένα παιδί να πάρει το ρόλο του ή της αρχηγού και από τα υπόλοιπα να ακολουθούν τις οδηγίες που δίνει. Καλούμε όλα τα παιδιά με τη σειρά να παίρνουν αυτό το ρόλο.
- Ζητούμε από τα παιδιά να χωριστούν σε μεικτές ομάδες. Κάθε μία παίζει και ένα διαφορετικό παιχνίδι κάθε φορά, π.χ. κρυφτό, μπάλα, σχοινάκι, κυνηγητό, μήλα, ποδόσφαιρο κ.λπ..
- Οργανώνουμε δραστηριότητες και παιχνίδια στην αυλή και φροντίζουμε ώστε όλα τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, να συμμετέχουν σε όλα τα παιχνίδια. Μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά, αφού χωριστούν σε μεικτές ομάδες, να παίζουν κυκλικά με κάθε παιχνίδι/δραστηριότητα.

[75] Η ενότητα με τίτλο: «Παιχνίδια στην αυλή» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007:59).

Γ) ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΙΑ ΠΑΙΖΟΥΝ ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΓΩΝΙΕΣ[76]

Στόχοι

- Τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι δεν υπάρχουν «αγορίστικες» και «κοριτσίστικες» γωνιές παιχνιδιού.
- Να οργανώσουμε το περιβάλλον, τις δραστηριότητες και τα υλικά με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτρέπονται στερεότυπες συμπεριφορές και επιλογές σε σχέση με το παιχνίδι.

Δραστηριότητες

- Συνδέουμε, για παράδειγμα, το κουκλόσπιτο με τη γωνιά του οικοδομικού υλικού, ώστε να μη διαχωρίζονται ως «κοριτσίστικη» και «αγορίστικη» γωνιά.
- Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιλέγουν νέες γωνιές στο πλαίσιο του ελεύθερου παιχνιδιού (π.χ. ζητούμε μια μέρα από τα κορίτσια να παίξουν στη γωνιά του μαραγκού ή στη γωνιά των φυσικών επιστημών ή στη γωνιά του υπολογιστή, ενώ τα αγόρια να παίξουν στη γωνιά του κουκλόσπιτου, στη γωνιά της μουσικής ή στη γωνιά της βιβλιοθήκης).
- Μεριμνούμε η γωνιά του θεάτρου να είναι εμπλουτισμένη με υλικά που να μπορούν να χρησιμοποιηθούν και από τα δύο φύλα. Ζητούμε από τα παιδιά να μας βοηθήσουν στην επιλογή των υλικών.
- Ιδιαίτερη προσοχή δίνουμε στη διακόσμηση της τάξης μας. Φροντίζουμε να μην υπάρχουν στερεοτυπικές λεκτικές και μη λεκτικές αναφορές, καθώς και μεριμνούμε για την ισοδύναμη εκπροσώπηση αναφορών στα δύο φύλα.
- Στη γωνιά, για παράδειγμα, του κουκλόσπιτου-οικοδομικού υλικού μπορούμε να έχουμε φωτογραφίες των ίδιων των παιδιών από δραστηριότητες που έχουν πραγματοποιήσει

[76] Η ενότητα με τίτλο: «Κορίτσια και αγόρια παίζουν σ' όλες τις γωνιές» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 60).

στις συγκεκριμένες γωνιές ή και άλλες, με ισοδύναμη εκπροσώπηση χαρακτήρων ανδρών-γυναικών.

Δ) ΑΓΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΠΑΙΖΟΥΝ ΜΑΖΙ[77]

Στόχοι

- Να ενισχύσουμε το παιχνίδι, τη συντροφικότητα και την επικοινωνία ανάμεσα στα παιδιά διαφορετικού φύλου.

Δραστηριότητες

- Στις δραστηριότητες και τα ομαδικά παιχνίδια ενθαρρύνουμε τη δημιουργία μεικτών ομάδων και ζευγαριών:
- Ζητούμε από τα παιδιά να γίνουν ζευγάρια, ένα αγόρι κι ένα κορίτσι, και να καθίσουν αντικριστά. Τους εξηγούμε ότι το τραγούδι «Αδελφάκι έλα, χόρεψε μαζί μου», που θα δραματοποιήσουμε, παίζεται από παιδιά που ζουν σε Παιδικό Χωριό (SOS Children's Village Seekirchen) στην Αυστρία.[78] Μπορούμε να το παίζουμε κάθε φορά που θα βλέπουμε ότι υπάρχουν συγκρούσεις ή εντάσεις ανάμεσα σε παιδιά διαφορετικού φύλου.
- Κατασκευάζουμε χάρτινες αλυσίδες: Κόβουμε μια λωρίδα από χαρτί και γράφουμε επάνω το όνομα των παιδιών. Τη στρέφουμε έτσι, ώστε να πάρει το σχήμα του δαχτυλιδιού και την κολλάμε στην άκρη. Περνούμε από την πρώτη τη δεύτερη και την τυλίγουμε με τον ίδιο τρόπο, ώσπου να δημιουργήσουμε μια αλυσίδα. Φροντίζουμε στους κρίκους της αλυσίδας τα ονόματα των παιδιών το ένα να διαδέχεται το άλλο ανάλογα με το φύλο τους.
- Φτιάχνουμε αλυσίδες με το ίδιο μας το σώμα.

[77] Η ενότητα με τίτλο: «Αγόρια και κορίτσια παίζουν μαζί» προέρχεται από! Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 61).

78 Μητέρες παιδικού χωριού SOS, *Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο.* Τζιαμπίδας-Πυραμίδα, Θεσσαλονίκη, 1995.

- Χρησιμοποιούμε ποιήματα από το ανθολόγιο του Νηπιαγωγείου, όπως, για παράδειγμα, «Οι γονείς μου», «Οι δικοί μου» και «Η γελαστή οικογένεια».[79] Τα διαβάζουμε στα παιδιά. Εμπλουτίζουμε με μουσική μια δραματοποίηση.

79 Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων για το Νηπιαγωγείο.* ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2001, σσ. 228-229.

10. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι οι εκπαιδευτικοί που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα να αποκτήσουν τις απαιτούμενες γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που θα τους επιτρέπουν να συμπεριλαμβάνουν Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο των σχολικών μαθημάτων και δραστηριοτήτων που αφορούν την ιστορία, να τις σχεδιάζουν και να τις εφαρμόζουν αποτελεσματικά.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Έμφυλων Δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με την ιστορία. Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες /συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναμένεται να έχουν αναπτύξει επαρκώς τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτούνται, ώστε:

- Να μπορούν **να εντοπίζουν περιπτώσεις έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων που εμφανίζονται στα μαθήματα και στις δραστηριότητες που αφορούν την ιστορία** (π.χ. στο αναλυτικό πρόγραμμα, στο διδακτικό υλικό κ.λπ.).
- Να έχουν τη δυνατότητα **να σχεδιάζουν ή να προσαρμόζουν στις συνθήκες του σχολείου τους κατάλληλες Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο αυτών των**

μαθημάτων και δραστηριοτήτων, με στόχο την αποδόμηση των αντίστοιχων έμφυλων στερεοτύπων.·

- Να μπορούν, γενικότερα, **να αναπτύσσουν αποτελεσματικές στρατηγικές παρέμβασης για το φύλο στους προαναφερόμενους τομείς** του έργου τους, περιορίζοντας έτσι τις αρνητικές επιπτώσεις των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων στα μέλη της σχολικής κοινότητας και στη λειτουργία του σχολείου γενικότερα.

Έννοιες - κλειδιά

Ιστορία, Έμφυλες αναπαραστάσεις (στην ιστορία), Αποδόμηση έμφυλων στερεοτύπων (στην ιστορία), «Γυναικείο ζήτημα».

10.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για την ιστορία και το φύλο

«Η φεμινιστική ανάλυση της λογοτεχνίας, των τεχνών, της ιστορίας, των κοινωνικών επιστημών, της ιατρικής κ.λπ. έχει αποκαλύψει την αξιοσημείωτη έκταση στην οποία οι επιστημονικοί κλάδοι ενσωματώνουν αβάσιμες εκτιμήσεις και προκαταλήψεις για τα δύο φύλα (Stanworth, 1986). Στην ιστορία, για παράδειγμα, η έμφαση δίνεται σε πολέμους, πολιτική, διπλωματία, εμπόριο και οικονομία. Οι εμπειρίες των γυναικών είναι έξω από την οπτική και τα ενδιαφέροντα των ιστορικών και αποσιωπάται η λειτουργία των πρώτων σε τομείς όπως η οικιακή απασχόληση ή η χαμηλόμισθη εργασία, που επέτρεψαν τη δραστηριοποίηση των ανδρών στο δημόσιο βίο (Adams, 1982, αναφέρεται στο Αθανασιάδου & Πετρίδου, 1997)» (Φρόση, 2003: 130).

Παραθέτουμε στη συνέχεια τα συμπεράσματα που προέκυψαν από παλαιότερη συστηματική μελέτη σχολικών βιβλίων ιστορίας που διδάσκονταν στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο εκτιμώντας ότι τα προβλήματα που αναδεικνύουν εξακολουθούν να ισχύουν σε σημαντικό βαθμό και για τα αντίστοιχα βιβλία του Δημοτικού, παρά τις κατά καιρούς θετικές παρεμβάσεις, που οφείλουμε να επισημάνουμε.

«Στα βιβλία της ιστορίας είναι σχεδόν ολοκληρωτική η απουσία των γυναικών, και αυτό κυρίως συνδέεται με την ίδια τη συλλογιστική που αφορά το περιεχόμενό τους. Η πρόταξη των πολέμων, της διπλωματίας και του εμπορίου έναντι άλλων δράσεων αποκλείει τις γυναίκες, οι οποίες είτε αγνοούνται είτε συμπεριλαμβάνονται σε γενικεύσεις, όπως για παράδειγμα «οι άνθρωποι» είτε ακόμη παρουσιάζονται ως ανήκουσες σε μια κατηγορία αδυνάτων μαζί με τα παιδιά με την έκφραση «τα γυναικόπαιδα» (Αθανασιάδου & Πετρίδου, 1997˙ Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2000γ). Συγκεκριμένα, μελετήθηκαν τα βιβλία Ιστορίας του Λυκείου: (α) Θεματική Ιστορία Α΄ Λυκείου, Σ. Μαρκιανός, Ζ. Ορφανουδάκης & Ν. Βαρμάζης, ΟΕΔΒ, Αθήνα, (β) Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Α΄, Β΄, Γ΄ Λυκείου (3 τεύχη), Β. Σκουλάτου, Ν. Δημακόπουλου & Σ. Κόνδη, ΟΕΔΒ, Αθήνα, και (γ) Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές, Γ΄ Λυκείου, Φ.Κ. Βώρος, Ξ. Οικονομοπούλου, Β.Δ. Ασημομύτης, Ν.Π. Δημακόπουλος & Θ. Κατσουλάκος, ΟΕΔΒ, Αθήνα. Οι Αθανασιάδου και Πετρίδου (1997) και Δεληγιάννη-Κουϊμτζή (2000γ) αναλύοντας το περιεχόμενό τους κατέληξαν στα εξής συμπεράσματα:

- Οι έννοιες «πολίτης» και «ιδιότητα του πολίτη» προσδιορίζονται αποκλειστικά και μόνο στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας. Πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει στα κοινά, αυτός που ασκεί τα δικαιώματα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, ο πολιτικός, ο άρχοντας, ο στρατιώτης, ο εργαζόμενος. Τα χαρακτηριστικά, επομένως, του πολίτη αποδίδονται μόνο στους άνδρες, αφού οι ελληνίδες γυναίκες απέκτησαν τέτοιου είδους δικαιώματα τα τελευταία μόλις πενήντα χρόνια.
- Η συχνότητα παρουσίασης γυναικείων προσώπων με συμμετοχή στη δημόσια σφαίρα είναι ισχνή και αφορά κυρίως επώνυμες γυναίκες, βασίλισσες ή αυτοκράτειρες, που σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες βρέθηκαν στο προσκήνιο της δημόσιας ζωής. Ενώ γίνεται αναφορά σημαντικών δικαιωμάτων που συνδέονται μόνο με το αρσενικό φύλο, όπως αυτά του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, της πολιτικής-δικαστικής εξουσίας στην αρχαία Αθήνα και στη Σπάρτη, της στράτευσης, της καλλιέργειας γης, της ελευθερίας, της εργασίας, πολύ λίγες είναι οι αναφορές στην εισαγωγή των γυναικών στις πολιτειακές διαδικασίες, στην εργασία, και την εκπαίδευση. Η Δεληγιάννη-Κουϊμτζή (2000γ) επισημαίνει το γεγονός πως δεν διευκρινίζεται από τους/τις συγγραφείς των βιβλίων πως τα δικαιώματα στα οποία αναφέρονται τα απολάμβαναν αποκλειστικά οι άνδρες. Αυτό σε συνδυασμό με την απουσία πληροφόρησης για την πραγματική θέση των γυναικών στις διάφορες εποχές επιτρέπει στην ερευνήτρια να κάνει λόγο για «ιστορική πλάνη» στην οποία πέφτουν οι μαθητές και οι μαθήτριες που μένουν με την εντύπωση πως ο όρος πολίτης περιλαμβάνει και τα δύο φύλα.
- Ελάχιστα παρουσιάζονται στα βιβλία της ιστορίας του λυκείου οι αγώνες των γυναικών για την Ισότητα, και δεν σχολιάζονται καθόλου οι αλλαγές που προκάλεσαν οι αγώνες αυτοί στη θέση των γυναικών σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο και στις σχέσεις των φύλων. Έτσι, οι αγώνες των γυναικών καταγράφονται ως «γυναικείο ζήτημα» που δεν ενδιαφέρει το σύνολο των μαθητών και μαθητριών.
- Σε σχέση με τα πρότυπα που παρουσιάζονται στα βιβλία ιστορίας του λυκείου, οι ερευνήτριες επισημαίνουν την παρουσίαση των γυναικών στους παραδοσιακούς ρόλους της μητέρας, της συζύγου και της νοικοκυράς. Στους ρόλους αυτούς σταδιακά εντάσσονται και εκείνοι της εργάτριας και σπανιότερα της αγωνίστριας. Τα επαγγέλματα που παρουσιάζονται ως αποκλειστικά γυναικεία είναι αυτά της δασκάλας, της νοσοκόμας και της εργάτριας. Στα κεφάλαια της ελληνικής ιστορίας δεν υπάρχουν

γυναικεία πρόσωπα, καθώς, τουλάχιστον ως τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, οι ήρωες και τα πολιτικά πρόσωπα είναι άνδρες. Οι γυναίκες περιλαμβάνονται σε αναφορές πολιτών ειδικής κατηγορίας που εγείρουν τη συμπάθεια λόγω της αδυναμίας τους, όπως «χήρες», «αδύναμοι», «μάνες στρατιωτών», «γυναικόπαιδα» κ.λπ. και συνδέονται με παθητικό και όχι ενεργητικό κοινωνικό ρόλο. Εμφανίζονται στα κείμενα και τις πηγές είτε ως άξιες να μάθουν γράμματα είτε ως προστατευόμενες από την πολιτεία είτε ως «κλαίουσες και συγκινημένες» (Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Γ΄ Λυκείου). Έτσι αποδίδεται πλήρως το στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες είναι το παθητικό και συναισθηματικό «αδύνατο φύλο». Ακόμη και στα κεφάλαια που αναφέρονται στην τέχνη διάφορων εποχών, η γυναίκα εμφανίζεται κυρίως ως αντικείμενο και όχι ως δημιουργός. Εξαίρεση αποτελούν οι ηθοποιοί και οι χορεύτριες, στις οποίες γίνεται αναφορά.

- Σε σχέση με τη γλώσσα των εγχειριδίων, οι ερευνήτριες τονίζουν τη χρήση του αρσενικού, κυρίως, γένους προκειμένου να δηλωθούν και τα δύο φύλα, ακόμη και στις περιπτώσεις που η πιθανότητα δημιουργίας παρεξηγήσεων είναι μεγάλη. Η σεξιστική γλώσσα που χρησιμοποιείται δεν αποτελεί, σύμφωνα με τις ερευνήτριες, μια απλή μαρτυρία για την άνιση αντιμετώπιση των γυναικών, αλλά «είναι με τη σειρά της διαπλαστική των ιδεών, εφόσον διαμορφώνει τις ιδέες των μαθητών για τα φύλα».
- Οι απόψεις των συγγραφέων των βιβλίων της ιστορίας του λυκείου σχετικά με την εξέλιξη της θέσης της γυναίκας είναι ελάχιστες και συγκεχυμένες.
- Οι συγγραφείς των βιβλίων ιστορίας του Λυκείου είναι άνδρες, εκτός από μια γυναίκα, που συμμετέχει στη συγγραφική ομάδα του εγχειριδίου της Γ΄ Λυκείου «Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές» και στα τρία βιβλία της Α΄, Β΄ και Γ΄ Λυκείου «Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη». Οι επιστήμονες, επίσης, στους οποίους παραπέμπουν οι συγγραφείς είναι κυρίως άνδρες.
- Σε σχέση με την κοινωνική προσφορά των γυναικών , στο πλαίσιο των αγώνων για ανεξαρτησία και υπεράσπιση της πατρίδας, οι ερευνήτριες διαπιστώνουν πως οι γυναίκες παρουσιάζονται όχι ως πρωταγωνίστριες, αλλά ως συμπαραστάτριες άξιες θαυμασμού. Εξαίρεση αποτελούν δύο δισέλιδα στο βιβλίο «Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη» της Γ΄Λυκείου, όπου περιγράφονται η συμμετοχή και η προσφορά στον αγώνα των Ελλήνων στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και την Αντίσταση, όχι όμως στο κύριο κείμενο του

εγχειριδίου, όπου κυρίως δίνεται η προσοχή όχι μόνο των μαθητών/-τριών, αλλά και των διδασκόντων/-ουσών, αλλά στις πηγές. Σε επίπεδο πολιτισμού, σε ελάχιστες περιπτώσεις αναφέρονται γυναίκες δημιουργοί. Η Δαλακούρα (2000) θεωρεί πως η διεύρυνση της οπτικής κάτω από την οποία δίνονται τα ιστορικά γεγονότα και η ένταξη σε αυτή και του ρόλου της γυναίκας πρέπει να στηριχθεί κυρίως στο συμπληρωματικό υλικό των εικόνων και των πηγών που παρέχει το σχολικό εγχειρίδιο ή σε άλλο υλικό που θα προσκομίσει ο/η εκπαιδευτικός. Τα θετικά παραδείγματα για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία είναι ελάχιστα, και δεν αξιοποιούνται οι δυνατότητες που παρέχονται στο πλαίσιο συγγραφής εγχειριδίων με ιστορικό περιεχόμενο για παρουσίαση θετικών προτύπων, που να ανατρέπουν τα κοινωνικά στερεότυπα της ανισότητας των φύλων». (Φρόση, 2003: 133)

10.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων

10.2.1. Για την προσχολική αγωγή προτείνονται:

Α) ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΥ ΔΙΑΚΡΙΘΗΚΑΝ[80]

Στόχοι

Μέσω αυτής της Δραστηριότητας επιδιώκεται τα παιδιά:

- να γνωρίσουν εκπροσώπους και από το γυναικείο φύλο σε τομείς που στο παρελθόν μονοπωλούσαν οι άνδρες λόγω κοινωνικών συνθηκών·
- να γνωρίσουν ότι δεν υπήρξαν μόνο άνδρες εξερευνητές αλλά και γυναίκες εξευρευνήτριες με σημαντική δράση, που δεν αναγνωρίστηκε·
- να εξοικειωθούν με τη χρησιμοποίηση χαρακτηρισμών για γυναικείες προσωπικότητες που συνήθως αναφέρονται σε ανδρικές ικανότητες, όπως τολμηρή, ατρόμητη, εξερευνήτρια, ταξιδιώτισσα, αξιοθαύμαστη, ευφυής, γενναία, δυναμική, επαναστάτρια.

[80] Η ενότητα με τίτλο: «Γυναίκες που διακρίθηκαν» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 71).

Δραστηριότητες

- Διαβάζουμε στα παιδιά από τη σειρά «Περιηγητές και Θαλασσοπόροι»[81] τις εξερευνήσεις της Ιζαμπέλ Εμπεράρ και της Μαίρη Κίνγκλεϊ. Βλέπουμε στο χάρτη ή στην υδρόγειο σφαίρα την πορεία που ακολούθησαν και συζητούμε γύρω από τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Εστιάζουμε σε θέματα όπως η γενναιότητα και ο δυναμισμός που επέδειξαν, το ριψοκίνδυνο του χαρακτήρα τους και η επαναστατική τους διάθεση, όπως και η διάθεσή τους να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο.
- Αναφερόμαστε στη Γερτρούδη Μπελ, απόφοιτη του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, που ταξίδεψε στις Αραβικές χώρες και βοήθησε σημαντικά στις πρώτες αρχαιολογικές ανακαλύψεις στο Ιράκ· στην Πενέλοπε Τσέτγουοντ, που διέσχισε ένα ποτάμι στην Ινδία με μια αυτοσχέδια βάρκα φτιαγμένη από το τομάρι ενός ζώου και ξαπλωμένη στην πλάτη ενός ντόπιου.
- Δείχνουμε φωτογραφίες από τις περιηγήσεις της Φρέια Σταρκ, που ταξίδεψε στις Αραβικές χώρες και στη Μ. Ανατολή και έγραψε ταξιδιωτικούς οδηγούς εμπλουτισμένους με φωτογραφίες που έβγαζε η ίδια. Το ίδιο και από τις περιηγήσεις της Μαρία Καλκότ, που ταξίδεψε στη Βραζιλία το 1820.
- Διαβάζουμε το παραμύθι με την Ποκαχόντας ή μπορούμε να προβάλουμε την ταινία σε βίντεο. Εξηγούμε στα παιδιά ότι η γενναία αυτή Ινδιάνα υπήρξε στην πραγματικότητα, ήταν κόρη ινδιάνου φύλαρχου, ταξίδεψε μέχρι τη Βρετανία και επισκέφτηκε την αυλή του βασιλιά Ιακώβου του Α'. Φτιάχνουμε το δικό μας χάρτη και κάνουμε εξερευνήσεις, είτε στην αυλή ή στη γειτονιά του σχολείου ή όπου αλλού αυτό είναι εφικτό. Παρατηρούμε το ρόλο των κοριτσιών κατά τη διάρκεια αυτών των εξερευνήσεων. Συζητούμε τις περιπέτειές μας και αναφέρουμε τις ανακαλύψεις μας.

81 Ardagh, P.P., *Περιηγητές και Θαλασσοπόροι*, Ερευνητές, Αθήνα, 1996.

Β) ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ[82]

Στόχοι

- Επιδίωξή μας είναι να γνωρίσουν τα παιδιά και να εκτιμήσουν τη συμβολή των γυναικών σε διάφορες ιστορικές περιόδους της πατρίδας μας και διεθνώς.

Δραστηριότητες

- Με αφορμή μια εθνική εορτή, π.χ. την 28η Οκτωβρίου, την 25η Μαρτίου κ.λπ., ή μια τοπική εορτή, προσπαθούμε να προβάλουμε τη συμβολή των γυναικών σε αυτούς τους αγώνες. Όταν οργανώνουμε στο σχολείο μας εορτές εθνικού περιεχομένου, δίνουμε έμφαση στους αγώνες των γυναικών και στη μεγάλη συμβολή τους σε αυτούς. Φροντίζουμε, για παράδειγμα, οι ρόλοι των γυναικών στο θεατρικό να είναι ενεργητικοί και να αναδεικνύουν τη συμβολή τους στους αγώνες. Επιλέγουμε ποιήματα με αντίστοιχο περιεχόμενο.
- Επισκεπτόμαστε μουσεία της περιοχής μας και αναδεικνύουμε το ρόλο και την προσφορά των γυναικών σε διάφορες ιστορικές περιόδους.
- Εμπλουτίζουμε τη βιβλιοθήκη μας με βιογραφίες γυναικών που διακρίθηκαν σε διάφορα ιστορικά γεγονότα.
- Χρησιμοποιούμε ακούσματα από τη δημοτική ποίηση, όπως: «Η Δέσπω», «Η Λενιώ του Μπότσαρη». Μπορούμε να ζητήσουμε από τα παιδιά να μεταφέρουν σε χαρτί εικόνες σχετικές με τα ποιήματα.

[82] Η ενότητα με τίτλο: «Οι γυναίκες στην ιστορία» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 73).

10.2.2. Για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτείνονται:

1. ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ[83]

Στόχοι

- Στόχος των δραστηριοτήτων που ακολουθούν είναι να διερευνηθεί το θέμα των αξιών σε εμπόλεμες και σε ειρηνικές περιόδους, να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες τη στερεότυπη σύνδεση των ανδρών με τη βία και των γυναικών με τη φροντίδα ακόμη και σε περιόδους πολέμου.

Δραστηριότητες

- Μοιράζετε το Φύλλο Εργασίας με θέμα: « Πόλεμος και ειρήνη με την οπτική του φύλου» που ακολουθεί στους μαθητές και τις μαθήτριες.
- Τους δίνετε 10 λεπτά χρόνο να το συμπληρώσουν.
- Στη συνέχεια συζητάτε με βάση τις θεματικές που ακολουθούν στο τέλος των οδηγιών. Διάρκεια: 1 σχολική ώρα.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα:
«Πόλεμος και ειρήνη με την οπτική του φύλου»

Με ποιο από τα δύο φύλα θα αντιστοιχίζατε τις παρακάτω δραστηριότητες-αξίες;

Να εξηγήσετε τους λόγους των επιλογών σας.

Δραστηριότητες - Αξίες	**Άνδρας**	**Γυναίκα**	**Άνδρας και Γυναίκα**
Αυτοθυσία			
Περίθαλψη τραυματιών			
Κατάρριψη αεροπλάνου			
Θάρρος			
Τόλμη			
Οίκτος			

[83] Η ενότητα με τίτλο: «Πόλεμος και ειρήνη» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 143).

Ανατίναξη οχυρού			
Μεταφορά στρατιωτικού υλικού			
Διπλωματία			
Αδιαλλαξία			
Εθνικισμός			
Κατασκοπία			
Χειρισμός οπλικού συστήματος			
Τροφοδοσία στρατιωτών			

11. ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΖΩΗ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι οι εκπαιδευτικοί που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα να αποκτήσουν τις απαιτούμενες γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που θα τους επιτρέπουν να συμπεριλαμβάνουν Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο των σχολικών μαθημάτων και δραστηριοτήτων που αφορούν την παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή, να τις σχεδιάζουν και να τις εφαρμόζουν αποτελεσματικά.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή Έμφυλων Δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν σε μαθήματα και δραστηριότητες που έχουν σχέση με την παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή . Περιλαμβάνονται θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο στους τομείς αυτούς, εκτίθενται βασικές παράμετροι του σχεδιασμού και της εφαρμογής τους και, τέλος, παρουσιάζονται παραδείγματα τέτοιων δραστηριοτήτων, που οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υλοποιήσουν στο πλαίσιο είτε της προσχολικής ή της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες /συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναμένεται να έχουν αναπτύξει επαρκώς τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτούνται, ώστε:

- Να μπορούν **να εντοπίζουν περιπτώσεις έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων που εμφανίζονται στα μαθήματα και στις δραστηριότητες που αφορούν την παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή** (π.χ. στο αναλυτικό πρόγραμμα, στο διδακτικό υλικό κ.λπ.).
- Να έχουν τη δυνατότητα **να σχεδιάζουν ή να προσαρμόζουν στις συνθήκες του σχολείου τους κατάλληλες Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο αυτών των**

μαθημάτων και δραστηριοτήτων, με στόχο την αποδόμηση των αντίστοιχων έμφυλων στερεοτύπων.·

- Να μπορούν, γενικότερα, **να αναπτύσσουν αποτελεσματικές στρατηγικές παρέμβασης για το φύλο** στους προαναφερόμενους τομείς του έργου τους, περιορίζοντας έτσι τις αρνητικές επιπτώσεις των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων στα μέλη της σχολικής κοινότητας και στη λειτουργία του σχολείου γενικότερα.

Έννοιες - κλειδιά

Παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή, Έμφυλες αναπαραστάσεις (στην παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή), Αποδόμηση έμφυλων στερεοτύπων (στην παρουσία των γυναικών στη δημόσια ζωή).

11.1 Ζητήματα φύλου και θεωρητικές εστιάσεις για το φύλο και τη δημόσια ζωή

Η κοινωνική θέση της γυναίκας[84]

Η θέση της γυναίκας στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες.

Παρ' όλες τις ραγδαίες και πολλές φορές δραματικές εξελίξεις σε όλους σχεδόν τους τομείς της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών, μία τουλάχιστον κοινωνική σχέση παραμένει αναλλοίωτη στο κατώφλι του 21ου αιώνα: η σχέση ανισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα. Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζεται με πραγματικά μεγέθη η υποδεέστερη θέση της γυναίκας διεθνώς και σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Για παράδειγμα, οι πρώτες διεκδικήσεις του γυναικείου κινήματος αφορούσαν το δικαίωμα για ψήφο. Η Φιλανδία είναι η πρώτη χώρα που έδωσε ψήφο στις γυναίκες το 1906, ακολούθησε η Αγγλία το 1928, η Ελλάδα το 1952, ενώ η Γαλλία και η Ιταλία το 1954 (Παυλάκου, 1991). Ουσιαστικά, το γυναικείο κίνημα οργανώθηκε μετά το 2ο παγκόσμιο πόλεμο και την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οπότε και μια σειρά από διεθνείς συμβάσεις και πολιτικές του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ανάγκασαν μεγάλους οργανισμούς και κυβερνήσεις κρατών να προωθήσουν την ισότιμη συμμετοχή και αντιμετώπιση της γυναίκας στους περισσότερους τομείς. Συγκεκριμένα, το 1952 ψηφίστηκε η διεθνής σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα ίσα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών και την ίση πρόσβαση σε όλα τα δημόσια λειτουργήματα, με την οποία αναγκάστηκε να συμμορφωθεί και η χώρα μας (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1998). Ωστόσο, οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις προς όφελος των γυναικών δεν άλλαξαν σημαντικά την κοινωνική θέση της γυναίκας, η οποία εξακολούθησε να χαρακτηρίζεται από ουσιαστικές αντιφάσεις και επομένως να καταλήγει σε αδιέξοδα. Άλλωστε, η νομοθετική ισότητα σε καμία περίπτωση δεν προεξοφλεί ούτε και εξασφαλίζει την ουσιαστική ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Για παράδειγμα, τη δεκαετία του 1970, παρότι η γυναίκα είναι ήδη στην παραγωγή, περιορίζεται στην άσκηση μερικών μόνο επαγγελμάτων και δεν κατέχει καθόλου ανώτατες

[84] Τα κείμενα με τίτλο: «Η Κοινωνική Θέση της Γυναίκας» και «Γυναίκες και πολιτική» είναι αποσπάσματα από τη διδακτορική διατριβή της Αθανασιάδου Χριστίνας: «Νέες γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας στο σχεδιασμό της ενήλικης ζωής», Τμήμα Ψυχολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 2002: 1.

θέσεις στην επαγγελματική ιεραρχία. Παράλληλα, η πλειονότητα των πολιτών σε Αγγλία, Γαλλία και Γερμανία, σύμφωνα με έκθεση της τότε Ε.Ο.Κ., πιστεύει ότι η γυναίκα είναι αυτή που πρέπει να αναλάβει την ευθύνη του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών (Παυλάκου, 1991). Αντίστοιχα, το 1981, σε παρόμοια μελέτη, το 60% των γυναικών απάντησαν ότι εργάζονται εκτός σπιτιού μόνο για οικονομικούς λόγους (Παυλάκου, 1991). Ακόμη και σήμερα, όμως, η οργάνωση των θεσμών και των βασικών κοινωνικών οργανισμών παραμένει σύμφωνη με παραδοσιακά ανδρικά πρότυπα και μοντέλα ζωής (Evans, 1994). Πολλές φεμινίστριες ισχυρίζονται ότι οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες χαρακτηρίζονται από μια «νεο-πατριαρχία», δηλαδή μια νέου είδους πατριαρχική οργάνωση, η οποία διαφέρει από παλιότερους τρόπους κοινωνικής οργάνωσης μόνον ως προς το βαθμό και τη μορφή (Bradley, 1989; Walby, 1990). Για παράδειγμα, η γυναίκα μπορεί σήμερα να αναλάβει μια επαγγελματική ενασχόληση, εφόσον όμως οργανώσει τις δραστηριότητές της με τέτοιον τρόπο ώστε η καθημερινή λειτουργία του νοικοκυριού να μην διακόπτεται. Σύμφωνα άλλωστε με την τελευταία αναφορά του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (United Nations, 2000), η οποία επιχειρεί να απαντήσει στο περίπλοκο ζήτημα της εξέλιξης της θέσης της γυναίκας παγκοσμίως, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι παρόλη την πρόοδο, οι διαφορές ανάμεσα στα φύλα παραμένουν και επομένως οι πραγματικές αλλαγές στις ζωές των γυναικών σε επίπεδο κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ισότητας και ανθρώπινων δικαιωμάτων χρειάζονται ακόμη πολύ χρόνο για να ολοκληρωθούν. Έτσι, παρά το γεγονός ότι το χάσμα των δύο φύλων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε πολλές χώρες έχει σχεδόν εξαλειφθεί, τα 2/3 των αναλφάβητων παγκοσμίως είναι γυναίκες (United Nations, 2000). Ο αναλφαβητισμός οξύνει την απόσταση ανάμεσα στα δύο φύλα. Πράγματι, σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές το ποσοστό του γυναικείου αναλφαβητισμού είναι υψηλότερο από το ανδρικό ποσοστό, ανεξάρτητα από το επίπεδο αναλφαβητισμού της κάθε χώρας (Παυλάκου, 1991). Επίσης, παρά τα αυξημένα ποσοστά γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ειδικά στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, στην Αμερική, στον Καναδά και στην Αυστραλία, οι γυναίκες συγκεντρώνονται κυρίως σε θεωρητικές σχολές, ενώ οι άνδρες σε σχολές θετικών επιστημών, γεγονός που επηρεάζει την μετέπειτα σταδιοδρομία τους και είσοδό τους στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, περισσότεροι άνδρες παρά γυναίκες αποκτούν τις απαραίτητες γνώσεις της πληροφορικής, οι οποίες τους εξασφαλίζουν την είσοδο στα επαγγέλματα της νέας τεχνολογίας (United Nations, 2000). Ωστόσο, η ισότιμη πρόσβαση και εξέλιξη των γυναικών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης θεωρείται απαραίτητη για την

πλήρη συμμετοχή της γυναίκας στη μισθωτή απασχόληση, για την προσωπική της ανάπτυξη και απελευθέρωση καθώς και για τη βελτίωση της υγείας, της διατροφής και της παιδείας του συνόλου της οικογένειας. Σήμερα, είναι πλέον γεγονός ότι οι γυναίκες αποτελούν ένα συνεχώς αυξανόμενο ποσοστό της εργατικής δύναμης σε όλο τον κόσμο. Η πιο σημαντική πλευρά της αυξημένης συμμετοχής τους στην οικονομία είναι ότι περισσότερες γυναίκες από ποτέ παραμένουν στην παραγωγή κατά τη διάρκεια των αναπαραγωγικών τους χρόνων, παρότι τα εμπόδια όσον αφορά στο συνδυασμό οικογένειας και εργασίας παραμένουν (United Nations, 2000). Όμως, παρά τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, η φύση και το είδος της εργασίας για άνδρες και γυναίκες διαφέρει σημαντικά. Οι γυναίκες πρέπει να συμφιλιώσουν την εργασία τους με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, γι' αυτό και η συμμετοχή τους στην παραγωγή έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα, καθώς αυτές προσλαμβάνονται ή εκδιώκονται ανάλογα με τις ανάγκες της οικογένειας αλλά και της σύγχρονης καπιταλιστικής ανάπτυξης. Οι πρακτικές που χρησιμοποιούνται για τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση των γυναικών από την εργασία είναι είτε η απαγόρευση της εισόδου των γυναικών σε ορισμένα επαγγέλματα είτε οι διάφοροι τρόποι αποβολής των γυναικών από τα επαγγέλματα, άμεσοι και έμμεσοι (Walby, 1986). Σύμφωνα με την Walby (1986), η απορρόφηση των γυναικών σε συγκεκριμένα γυναικεία επαγγέλματα αποτελεί έναν τρόπο για τη δημιουργία μιας υποβαθμισμένης εργατικής τάξης. Οι γυναίκες τελικά συνωστίζονται σε δουλειές και επαγγέλματα με μικρότερο κύρος, χαμηλότερες αμοιβές και δίχως προοπτικές εξέλιξης, γεγονός που συμβάλλει στη διατήρηση του προσωρινού και ευκαιριακού χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας τους. Από την άλλη, ενώ η αυτοαπασχόληση, η μερική απασχόληση και η εργασία στο σπίτι έχουν επεκτείνει τις ευκαιρίες απασχόλησης των γυναικών, αυτού τους είδους οι θέσεις εργασίας χαρακτηρίζονται κυρίως από έλλειψη ασφάλειας, προνομίων και ιδιαίτερα χαμηλές αμοιβές (United Nations, 2000). Επιπλέον, οι γυναίκες απασχολούνται πολύ περισσότερο σε σχέση με τους άνδρες στην παραοικονομία μιας χώρας, δηλαδή ως συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη οικογενειακών επιχειρήσεων (United Nations, 2000). Ίσως ο πιο σημαντικός λόγος για τις διαφορές φύλου στον τομέα της αγοράς εργασίας είναι ο καταμερισμός της εργασίας στο χώρο της οικογένειας, όπου οι γυναίκες αφιερώνουν πολύ περισσότερο χρόνο για μη αμειβόμενη οικιακή εργασία, όπως η καθαριότητα, η μαγειρική, η ανατροφή των παιδιών και η φροντίδα άλλων μελών της οικογένειας. Ιστορικά, επίσης, ο θεσμός του οικογενειακού μισθού, ο οποίος προσέφερε στους άνδρες εργαζόμενους

μεγαλύτερες αμοιβές ώστε να μπορούν να συντηρούν τη γυναίκα και τα παιδιά τους. Η Κοινωνική Θέση της Γυναίκας επέβαλλε την οικονομική εξάρτηση και την ιδεολογική υποδούλωση των γυναικών (Barrett & MacIntosh, 1982). Ο παραπάνω θεσμός προϋποθέτει έναν άνδρα-σύζυγο, ο οποίος στηρίζει οικονομικά την οικογένεια, εντούτοις αδικεί τις εργαζόμενες και τις ανύπανδρες γυναίκες. Πίσω από την ιδέα του οικογενειακού μισθού κρύβεται φυσικά η αντίληψη ότι οι πρωταρχικές υπευθυνότητες των γυναικών είναι το σπίτι και η οικογένεια, ακόμη κι όταν αυτές εργάζονται. Βεβαίως, στις μέρες μας ο οικογενειακός μισθός άλλαξε όνομα και έγινε διαφορετικός μισθός, ο οποίος επίσης ενθαρρύνει τον γάμο και καθορίζει την εργασία των γυναικών ως δευτερεύουσα σε σχέση με αυτήν των ανδρών (Hartmann, 1981). Τέλος, το διάστημα 1991-97 τα ποσοστά της ανεργίας των γυναικών σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης, με εξαίρεση την Αγγλία και τη Φιλανδία, είναι υψηλότερα για τις γυναίκες, ενώ σε όλες τις χώρες οι νεότερες σε ηλικία γυναίκες αντιμετωπίζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σχέση με τους άνδρες (United Nations, 2000).

Γυναίκες και πολιτική

Η αναγνώριση του δικαιώματος ψήφου των γυναικών στην Ελλάδα το 1952 σήμαινε ταυτόχρονα την αναγνώριση και όλων των άλλων πολιτικών δικαιωμάτων, όπως την κατάργηση των ανισοτήτων που απαγόρευαν την είσοδο τους στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, από τα οποία οι γυναίκες βρίσκονταν αποκλεισμένες για πολύ καιρό. Η παραπάνω κατάσταση καθρέφτιζε τη γενικότερη απόρριψη των γυναικών από τις περισσότερες λειτουργίες της δημόσιας σφαίρας και ιδιαίτερα το χώρο της πολιτικής (Σαμίου, 1990). Σύμφωνα με τη Σαμίου (1990), ακόμη και σήμερα οι επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις σε σχέση με τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών και η ίδια η κοινωνική οργάνωση, που στηρίζεται στον απόλυτο καταμερισμό της εργασίας, συμβάλλουν στον αποκλεισμό των γυναικών από τον χώρο της πολιτικής. Για το λόγο αυτό, η συμμετοχή των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια ή στις εκάστοτε κυβερνήσεις της χώρας μας, μετά την απόκτηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων, υπήρξε πάντα μηδαμινή. Το ίδιο ισχύει και για την εκπροσώπηση των ελληνίδων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Αντίστοιχα, η παρουσία των γυναικών σε κέντρα λήψης αποφάσεων είναι ανεπαρκής. Για παράδειγμα, οι θέσεις των προέδρων ή των διοικητών των δημόσιων επιχειρήσεων, όπως είναι ο Ο.Τ.Ε., ο Ο.Σ.Ε., η Δ.Ε.Η. και η Ολυμπιακή ή τα μέλη των διοικητικών συμβουλίων προορίζονται μόνον για άνδρες

(Δουλκέρη, 1986) [85]. Επιπλέον, η συμμετοχή των γυναικών στις συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι ασήμαντη (Δουλκέρη, 1986). Σύμφωνα με στοιχεία της ΓΣΕΕ για το 1998, αν και οι γυναίκες ξεπερνούν το 38% του εργατικού δυναμικού της χώρας, από 2.067 εκλεγμένα μέλη ομοσπονδιών και εργατικών κέντρων μόνο οι 133 είναι γυναίκες (Γερογιάννη, 1998).

Ειδικά στο χώρο της πολιτικής, σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα κατέχει μια από τις τελευταίες θέσεις όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στο Κοινοβούλιο, με ποσοστό 6,3% (Καλημέρη, 1999). Το 2000, το ποσοστό των γυναικών στην Κυβέρνηση ήταν 9,3%, δηλαδή μόνον 4 γυναίκες βρίσκονταν σε υπουργικές θέσεις στο σύνολο των 43 υπουργών και υφυπουργών (ΚΕΘΙ, 2001) [86]. Ανάμεσα στις σημαντικές εξελίξεις των τελευταίων χρόνων οφείλουμε να επισημάνουμε την ανάδειξη της πρώτης Ελληνίδας πρωθυπουργού (2015), έστω και ως "υπηρεσιακής". Η Κοινωνική Θέση της Γυναίκας σε έρευνα που διεξήγαγε η Γενική Γραμματεία Ισότητας σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών το 1988 για την πολιτική συμπεριφορά των Ελληνίδων γυναικών, βρέθηκε ότι δεν υπάρχει ένα ομοιογενές πρότυπο γυναικείας πολιτικής συμπεριφοράς, όπως δεν υπάρχει και ένα ομοιογενές σύστημα αντιλήψεων για την κοινωνική και πολιτική θέση της Ελληνίδας (Γενική Γραμματεία Ισότητας & Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1988). Αντιθέτως, τα πρότυπα πολιτικής συμπεριφοράς και τα συστήματα αντιλήψεων διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο και την ηλικία. Ωστόσο, σπέρματα παραδοσιακών αντιλήψεων βρίσκονται σε όλες τις κατηγορίες γυναικών, ενώ ένα 15% των γυναικών εκφράζει απόλυτα στερεότυπες αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες ο δημόσιος χώρος παραχωρείται ολοκληρωτικά στους άνδρες, οι γυναικείες ικανότητες αξιολογούνται αρνητικά και τέλος οι γυναίκες ασχολούνται τόσο με την πολιτική όσο και οι πολιτικοί με αυτές, δηλαδή ελάχιστα (Γενική Γραμματεία Ισότητας & Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1988). Σύμφωνα με την Μαγγανάρα (1998), οι παράγοντες που επιδρούν θετικά στη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων έχουν να κάνουν με τις ευκαιρίες πρόσβασης των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, με τα αυξημένα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, με την αναλογία γυναικών σε επιστημονικά και διευθυντικά επαγγέλματα και με

[85] Σημείωση συντακτών/-τριών: Βέβαια και σε λεγόμενα «γυναικεία» επαγγέλματα οι ανισότητες εξακολουθούν να είναι εμφανείς. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην ομοσπονδία των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (ΔΟΕ) δεν έχει υπάρξει ως σήμερα γυναίκα πρόεδρος, ενώ στην ΟΛΜΕ μόλις το 2015 εκλέχθηκε η πρώτη πρόεδρος. Ανάμεσα στις σημαντικές εξελίξεις των τελευταίων χρόνων οφείλουμε να επισημάνουμε την ανάδειξη της πρώτης Ελληνίδας πρωθυπουργού (2015), έστω και ως «υπηρεσιακής».

[86] Σημείωση συντακτών/-τριών: Επιπλέον, στις αρχές του αιώνα, στους 54 νομάρχες της Ελλάδας, οι 52 ήταν άνδρες και μόνο 2 γυναίκες, ενώ στους 900 δημάρχους, οι 887 ήταν άνδρες και οι 13 γυναίκες (ΚΕΘΙ, 2001).

χώρες όπου οι γυναίκες απέκτησαν δικαίωμα ψήφου πριν το 1940. Από την άλλη, οι ανδροκρατικές δομές περιορίζουν σημαντικά τη δυνατότητα συμμετοχής των γυναικών στη δημόσια ζωή και ειδικότερα στην πολιτική. Τα αίτια είναι ένας συνδυασμός κυρίως από κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες (καταμερισμός εργασίας), πολιτιστικούς (αξίες και στερεότυπα), ψυχολογικούς (έλλειψη αυτοπεποίθησης) και οργανωτικούς, σε σχέση δηλαδή με τους υπάρχοντες πολιτικούς θεσμούς και τα κριτήρια επιλογής για την εισαγωγή στην πολιτική ζωή (Μαγγανάρα, 1998). Επίσης, η συμμετοχή στη δημόσια ζωή φαίνεται ότι απαιτεί ελαστική κατανομή του χρόνου εργασίας, κάτι που οι περισσότερες γυναίκες δεν διαθέτουν εξαιτίας οικογενειακών υποχρεώσεων και επαγγελματικών επιλογών, δηλαδή μισθωτών θέσεων εργασίας οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται από ελαστικότητα χρόνου. Τελικά, οι ελληνίδες εργαζόμενες δυσκολεύονται ν' αναπτύξουν πολιτική δράση, να είναι ενημερωμένες, να παρακολουθούν τον τύπο, να παίρνουν μέρος σε πολύωρες συνεδριάσεις και παράλληλα να έχουν τη φροντίδα του σπιτιού και της οικογένειας, αναπληρώνοντας παράλληλα τις ποικίλες κρατικές ελλείψεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και της κοινωνικής πρόνοιας.

11.2 Παραδείγματα έμφυλων δραστηριοτήτων

11.2.1 Για την προσχολική αγωγή προτείνονται:

Α) ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ[87]

Στόχοι

- Τα παιδιά επιδιώκεται να κατανοήσουν ότι η επιλογή του επαγγέλματος πρέπει να γίνεται με κριτήριο αν αυτό έχει σχέση με τις επιθυμίες, τις δυνατότητες, τα σχέδιά τους για το μέλλον κ.ο.κ., και όχι σύμφωνα με τις παραδοσιακές αντιλήψεις για το τι αρμόζει στο φύλο τους.

[87] Η ενότητα με τίτλο: «Επιλογή επαγγέλματος» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 64).

Δραστηριότητες

- Ζητούμε από τα παιδιά να μας αναφέρουν τα επάγγελμα των γονιών τους και να μας πληροφορήσουν γι' αυτό, ποιο είναι το αντικείμενο της εργασίας τους, εάν εργάζονται πολλές ώρες, τι είδους δυσκολίες έχει κ.λπ.
- Δείχνουμε στα παιδιά εικόνες ανδρών και γυναικών από διάφορα επαγγέλματα. Φροντίζουμε να υπάρχουν φωτογραφίες που να απεικονίζουν γυναίκες να ασχολούνται με μη τυπικά για το φύλο τους επαγγέλματα, όπως αντίστοιχα και άνδρες. Συζητούμε γύρω από αυτά.
- Καλούμε στο Νηπιαγωγείο μια γυναίκα που ασχολείται με μη τυπικό για το φύλο της επάγγελμα να μας μιλήσει για τη δουλειά της, ή και αντίστοιχα έναν άνδρα.
- Επισκεπτόμαστε χώρους εργασίας όπου εργάζονται και άνδρες και γυναίκες. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να τους κάνουν ερωτήσεις σχετικά με τη δουλειά τους.
- Παρακολουθούμε την επικαιρότητα και με αφορμή κάποιο σημαντικό γεγονός που συντελείται και στο οποίο συμμετέχει κάποια ή κάποιες γυναίκες εντοπίζουμε και συζητούμε το ρόλο τους.
- Παίζουμε ψυχοκινητικά παιχνίδια ή παιχνίδια ρόλων, στο πλαίσιο των οποίων ζητούμε διαδοχικά από τα παιδιά να μιμηθούν μια σειρά από επαγγέλματα. Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού μπορούμε να ζητήσουμε από τα κορίτσια να γίνουν π.χ. καπετάνιοι/-ισσες, αστροναύτες/-τριες, υδραυλικοί κ.λπ., και από τα αγόρια νοσοκόμοι, νηπιαγωγοί, οικιακοί βοηθοί κ.λπ..

Β) ΚΑΙ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΣΚΟΥΝ «ΑΝΔΡΙΚΑ» ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ[88]

Στόχοι

- Με τη δραστηριότητα αυτή επιδιώκουμε τα παιδιά να γνωρίσουν γυναίκες με κύρος σε θέσεις κλειδιά, που πριν λίγα χρόνια ήταν καθαρά ανδροκρατούμενες, και να κατανοήσουν ότι η επιτυχία συντελείται με τη συνεργασία και των δύο φύλων.

[88] Η ενότητα με τίτλο: «Και οι γυναίκες ασκούν «ανδρικά επαγγέλματα» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 65).

Δραστηριότητες

- Συζητούμε με τα παιδιά, για παράδειγμα, για τους Ολυμπιακούς Αγώνες που πραγματοποιήθηκαν στη χώρα μας. Τους δείχνουμε φωτογραφίες από κάποιους ανθρώπους που είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διοργάνωσή τους και κυρίως γυναίκες.
- Διαβάζουμε στα παιδιά συνεντεύξεις γυναικών που έχουν διακριθεί σε χώρους ανδροκρατούμενους, όπως π.χ. στην επιστήμη και στην πολιτική. Τονίζουμε κάποια στοιχεία, όπως π.χ. ότι έχουν οικογένεια, προσωπική ζωή κ.τ.ό.

- Προσκαλούμε στο νηπιαγωγείο μας, για παράδειγμα, μια γυναίκα και έναν άνδρα αστυνομικό. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να τους κάνουν ερωτήσεις για το επάγγελμά τους, π.χ. δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτό, τυχόν δυσκολίες, ώρες εργασίας, τη μεταξύ τους συνεργασία κ.ά.

Γ) Η ΟΙΚΙΑΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ[89]

Στόχοι

- Με τη δραστηριότητα αυτή επιδιώκουμε να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά ότι η οικιακή απασχόληση είναι μια εργασία πολύ σημαντική και να την εκτιμήσουν ανάλογα.

Δραστηριότητες

- Παίζουμε ένα παιχνίδι που θα ονομάσουμε «δουλειές του σπιτιού». Χωρίζουμε τα παιδιά σε ομάδες και τους αναθέτουμε εργασίες που γίνονται στο σπίτι: στρώσιμο κρεβατιών, σκούπισμα, πλύσιμο ρούχων, πλύσιμο πιάτων, ψώνια, μαγείρεμα, σιδέρωμα, στρώσιμο τραπεζιού, φροντίδα παιδιών.

[89] Η ενότητα με τίτλο: «Η οικιακή απασχόληση είναι μια σημαντική εργασία» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 66).

- Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να μας πουν ποιος ή ποια ασχολείται με αυτές τις δουλειές στο δικό τους σπίτι και εάν πιστεύουν ότι είναι εύκολη ή δύσκολη απασχόληση.
- Παίζουμε ένα παιχνίδι που ονομάζεται «πλυντήριο». Κάποια κορίτσια πιάνονται χέρι-χέρι και σχηματίζουν ένα κύκλο, δηλαδή το πλυντήριο. Μερικά κορίτσια παριστάνουν τα «άπλυτα ρούχα» και τα αγόρια βάζουν «μπουγάδα» και τα βάζουν στο πλυντήριο. Ρίχνουν απορρυπαντικό και μετά πατάνε το κουμπί για να αρχίσει η πλύση. Τότε τα κορίτσια που παριστάνουν το πλυντήριο αρχίζουν να τρέχουν γύρω-γύρω. Στο τέλος, καθώς το πλυντήριο αρχίζει να στύβει, κινούνται μέσα-έξω. Στη συνέχεια τα αγόρια παίρνουν ένα-ένα τα «άπλυτα ρούχα» και τα «απλώνουν» με μανταλάκια. Έπειτα ξαναπαίζουμε το παιχνίδι αλλάζοντας τους ρόλους: τα κορίτσια υιοθετούν τους ρόλους των αγοριών και τα αγόρια των κοριτσιών.

- Διαβάζουμε μικρές αγγελίες στην εφημερίδα και εντοπίζουμε αυτές που αφορούν ζήτηση και προσφορά εργασιών στο σπίτι, π.χ. οικιακές εργασίες, φύλαξη παιδιών και ηλικιωμένων. Φτιάχνουμε μια δική μας εφημερίδα με αγγελίες. Κόβουμε και κολλάμε αυτές που βρήκαμε εμπλουτίζοντας συγχρόνως με δικές μας.
- Ζητούμε από μία μητέρα που ασχολείται με οικιακά και από μία οικιακή βοηθό να έρθουν στο σχολείο και να μας μιλήσουν για τις δουλειές που κάνουν στο σπίτι. Εστιάζουμε στη διαφορά της οικονομικής αμοιβής της μιας και της άλλης και ανταλλάσσουμε απόψεις.

Δ) ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ[90]

Στόχοι

Με τη Δραστηριότητα αυτή επιδιώκουμε τα παιδιά :

- να κατανοήσουν ότι η ενασχόληση με τα κοινά είναι δικαίωμα, αλλά και υποχρέωση και των ανδρών και των γυναικών,·
- να γνωρίσουν γυναίκες που ασχολούνται με την πολιτική.

Δραστηριότητες

- Βλέπουμε φωτογραφίες γυναικών που ασχολούνται με την πολιτική και διαβάζουμε κάποια στοιχεία του βιογραφικού τους. Ζητούμε από τα παιδιά να συνεργαστούν με τους γονείς τους και να φέρουν σχετικό υλικό.
- Καλούμε στο νηπιαγωγείο μας κάποια γυναίκα που ασχολείται με την πολιτική σε τοπικό επίπεδο να μας μιλήσει για το έργο της. Ζητούμε από τα παιδιά να της θέσουν ερωτήσεις.
- Επισκεπτόμαστε χώρους όπου λαμβάνονται αποφάσεις για τα κοινά, π.χ. το Δημαρχείο, και ζητούμε από κάποια γυναίκα δημοτική σύμβουλο να μας ξεναγήσει και να μας μιλήσει για το έργο που επιτελεί η δημοτική αρχή.
- Ζητούμε από τα παιδιά να αναφέρουν αν γνωρίζουν κάποια Ελληνίδα πρωθυπουργό ή αν έχουν κάποιο ανάλογο παράδειγμα από άλλη χώρα. Οργανώνουμε συζήτηση σχετικά με τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις που συνεπάγεται αυτός ο ρόλος.
- Οργανώνουμε εκλογές στο νηπιαγωγείο μας για την ανάδειξη του προεδρείου της τάξης μας. Ζητούμε από τους υποψήφιους και τις υποψήφιες να κάνουν προγραμματικές δηλώσεις. Σχεδιάζουμε τα ψηφοδέλτιά μας, την κάλπη μας, ψηφίζουμε και αναδεικνύουμε το νικητή ή τη νικήτρια των εκλογών.

[90] Η ενότητα με τίτλο: «Η οικιακή απασχόληση είναι μια σημαντική εργασία» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Μαυρογιώργος, Βασιλείου, Γκασούκα, Παλιεράκη, Μαυρογιώργου (2007: 68).

11.2.1 Για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτείνονται:

Α) ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ[91]

Στόχοι[92]

- Στόχος της άσκησης αυτής είναι να προβληματιστούν οι μαθητές και οι μαθήτριες για το αν η πολιτική έχει φύλο και να αναρωτηθούν αν οι γυναίκες αντιμετωπίζουν και σήμερα εμπόδια στην πολιτική τους συμμετοχή. Στη συνέχεια πρέπει οι μαθητές και οι μαθήτριες να συσχετίσουν τις έννοιες «γυναίκες και πολιτική» και να κατανοήσουν τους μύθους και τα στερεότυπα που καθιστούν τη σχέση αυτή ασύμβατη.

Δραστηριότητες

- Εξηγείστε στους μαθητές και τις μαθήτριες το στόχο της άσκησης.
- Βοηθήστε τους μαθητές και τις μαθήτριες να ξεκαθαρίσουν τους μύθους και την πραγματικότητα.
- Ακολουθούν κάποιες προτάσεις για τη σχέση των γυναικών με την πολιτική.
- Διαλέξτε ποιες από αυτές αποτελούν μύθο και ποιες πραγματικότητα.

[91] Η ενότητα με τίτλο: «Μύθοι και πραγματικότητα για τη σχέση των γυναικών με την πολιτική» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 48).

[92] Βοηθητικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί το βιβλίο: Παντελίδου-Μαλούτα, Μ., *Γυναίκες και πολιτική,* Gutenberg, Αθήνα, 1992.

- Δικαιολογήστε τις απαντήσεις σας στη συζήτηση που θα ακολουθήσει.
  Διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα
«Μύθοι και πραγματικότητα για τη σχέση των γυναικών με την πολιτική»

Πολιτική:

- Η πολιτική είναι ανδρική υπόθεση, γιατί μόνο οι άνδρες μπορούν να την καταλάβουν και να συμμετέχουν ενεργά σ' αυτή.
- Η πολιτική είναι δυσνόητη για τις γυναίκες και δεν μπορούν να την κατανοήσουν.
- Στις εκλογές μια γυναίκα πρέπει να ψηφίζει ό,τι και ο άνδρας της.

Πολιτικό ενδιαφέρον:

- Οι άνδρες δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την πολιτική, ενημερώνονται και συμμετέχουν πιο ενεργά από τις γυναίκες στην πολιτική διαδικασία.
- Οι γυναίκες αποκτούν πολιτική συνείδηση σε μεγαλύτερη ηλικία σε σχέση με τους άνδρες.
- Οι μορφωμένες γυναίκες συζητούν για τα πολιτικά θέματα πάντα λιγότερο σε σχέση με τους άνδρες.
- Η συμμετοχή των ανδρών και των γυναικών στις προεκλογικές πολιτικές συγκεντρώσεις είναι η ίδια.
- Οι άνδρες εκφράζουν συχνότερα τις πολιτικές τους απόψεις.
- Οι γυναίκες συμμετέχουν σε πολιτικές παρατάξεις.

Τρόπος αντιμετώπισης της πολιτικής από τα δύο φύλα:

- Οι άνδρες πολιτικοί αντιμετωπίζουν την πολιτική ως επάγγελμα / ως καριέρα και επιθυμούν να αναδειχτούν οικονομικά και κοινωνικά μέσω αυτής.

- Οι γυναίκες πολιτικοί αντιμετωπίζουν την πολιτική με συναισθηματισμό και στόχος τους είναι να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο, για να κάνουν έναν «καλύτερο κόσμο» για τα παιδιά τους.
- Ο μόνος τρόπος να πάρει μια γυναίκα σημαντική θέση στην πολιτική είναι να είναι σύζυγος κάποιου σημαντικού πολιτικού άνδρα.

Β) ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ[93]

Στόχοι

- Παρατηρείται συχνά το φαινόμενο να αμφισβητείται η γυναικεία υπόσταση όσων γυναικών ασχολούνται ενεργά με την πολιτική. Πολλές φορές κατηγορούνται ότι υιοθετούν ανδρικά χαρακτηριστικά προκειμένου να πείσουν για τις πολιτικές τους ικανότητες και τη σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζουν τα πολιτικά θέματα. Σκοπός της άσκησης είναι να παρατηρήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες από το προεκλογικό υλικό των υποψήφιων βουλευτών (τα σύντομα βιογραφικά τους σημειώματα) τον τρόπο προβολής του κάθε υποψηφίου και της κάθε υποψήφιας, καθώς και ποια από τα χαρακτηριστικά του/της προβάλλει καθένας και καθεμιά ως σημαντικά.
- Ζητήστε από τις μαθήτριες και τους μαθητές να φέρουν προεκλογικά φυλλάδια ανδρών και γυναικών. Εναλλακτικά, μπορούν να βρουν πληροφορίες και βιογραφικά πολιτικών στις προσωπικές τους σελίδες, στο Διαδίκτυο. Με βάση το υλικό που έχουν στα χέρια τους, μοιράστε τους το Φύλλο Εργασίας για να κρατήσουν τις σημειώσεις τους. Στη συνέχεια συζητήστε με άξονα τις παρακάτω θεματικές:
  - ✓ Θεωρείτε ότι μια γυναίκα που είναι παντρεμένη και με παιδιά μπορεί να ασχοληθεί με την πολιτική ενεργά και να είναι εξίσου καλή και αποδοτική όσο και ένας άνδρας με την ίδια οικογενειακή κατάσταση;
  - ✓ Μπορούν οι γυναίκες με οικογένεια να έχουν πολιτική δράση;
  - ✓ Η εξωτερική εμφάνιση και ο τρόπος που ντύνονται όσοι και όσες ασχολούνται ενεργά με την πολιτική πρέπει ή μπορεί να επηρεάζει και την πολιτική αντίληψη των πολιτών για τις ικανότητες και τη σοβαρότητά τους; (π.χ. μια όμορφη νεαρή μπορεί

[93] Η ενότητα με τίτλο: «Μύθοι και πραγματικότητα για τη σχέση των γυναικών με την πολιτική» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 50).

να εκφέρει πολιτικό λόγο ή είναι απλώς «διακοσμητική» η παρουσία της στη Βουλή; Πόση εμπιστοσύνη μπορεί να εμπνεύσει στους/στις πολίτες;).

- ✓ Ζητήστε από τους μαθητές και τις μαθήτριες να σας απαντήσουν με βάση τα προεκλογικά φυλλάδια ποιον ή ποια θα αποφάσιζαν να ψηφίσουν και γιατί.

x Να ιεραρχήσουν τα στοιχεία που επηρέασαν την απόφασή τους.

Διάρκεια: 2 διδακτικές ώρες και επιπλέον χρόνος για την αναζήτηση του υλικού.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα:

«ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ»

Αφού μελετήσετε τα βιογραφικά που επιλέξατε, κρατήστε σημειώσεις σε σχέση με τα εξής:

x τις σπουδές των υποψήφιων πολιτικών

……

……..

x την πολιτική δράση που παρουσιάζουν

……

……..

x τις σημαντικές θέσεις που έχουν καταλάβει στο παρελθόν (σε υπουργεία, στην τοπική αυτοδιοίκηση, σε φορείς και οργανώσεις κ.α.

……

…….

x την οικογενειακή τους κατάσταση

……

……..

x τον τρόπο που είναι ντυμένοι και ντυμένες οι υποψήφιοι και οι υποψήφιες

……

……..

x τις συνοδευτικές φωτογραφίες (αν υπάρχουν) και ποιες σκηνές της ζωής τους παρουσιάζουν (οικογενειακές φωτογραφίες, από επισκέψεις, συναντήσεις κ.ά.)

……

……..

Γ) ΗΜΕΡΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ: 8 ΜΑΡΤΙΟΥ[94]

Στόχος

- Στόχος είναι να σχολιαστούν η ιδιαιτερότητα των πολιτικών διεκδικήσεων των γυναικών και ο λόγος της καθιέρωσης της «Ημέρας της Γυναίκας», να κατανοήσουν οι μαθήτριες και οι μαθητές ότι η «Ημέρα της Γυναίκας» δεν είναι μια ημέρα που οι γυναίκες βγαίνουν μόνες τους και διασκεδάζουν και οι άνδρες, για μια «μόνο» ημέρα, κάνουν τις δουλειές του σπιτιού. Η καθιέρωσή της σχετίζεται με τις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και λοιπές διεκδικήσεις των γυναικών, είναι λοιπόν μια ημέρα μνήμης και διεκδίκησης.

Δραστηριότητες

- Δώστε το Φύλλο Εργασίας και εξηγήστε στους μαθητές και τις μαθήτριες τι σημαίνει η Ημέρα της Γυναίκας. Ερωτήματα γύρω από τα οποία θα κινηθεί η συζήτηση:
  - ✓ Γιατί χρειάστηκε οι γυναίκες να αγωνιστούν για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους;
  - ✓ Ποια από τα δικαιώματα έχουν κατοχυρωθεί (δικαίωμα ψήφου, εκλέγειν-εκλέγεσθαι, εργασίας, ίσης αμοιβής, εκπαίδευσης κ.ά.);
  - ✓ Χρειάζεται σήμερα να συζητάμε για θέματα ισότητας ή θεωρείτε πως το ζήτημα αυτό έχει επιλυθεί;
- Αναθέστε στους μαθητές και τις μαθήτριες να βρουν υλικό για την Ημέρα της Γυναίκας (φωτογραφικό, αποκόμματα εφημερίδων) για τις γυναικείες διεκδικήσεις, χωρίστε το υλικό αυτό σε κατηγορίες και κάντε κολάζ (στην ιστοσελίδα του προγράμματος υπάρχει πλούσιο υλικό για την Ημέρα της Γυναίκας).
- Διάρκεια: 1 διδακτική ώρα

[94] Η ενότητα με τίτλο: «Ημέρας της Γυναίκας» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 53).

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα:

«Ημέρα Γυναικών: 8 Μαρτίου»

Ξέρεις ότι:

Το 1857 οι υφάντριες της Νέας Υόρκης διαδήλωσαν για την αύξηση των ημερήσιων ωρών εργασίας από 16 σε 22, για ίσα μεροκάματα με τους άνδρες και για ανθρώπινες συνθήκες δουλειάς και ζωής.

Το 1910 στην Κοπεγχάγη η Δεύτερη Διεθνής Διάσκεψη Σοσιαλιστριών καθιερώνει την ετήσια Ημέρα της Γυναίκας.

Το 1977 ο Ο.Η.Ε. στη Γενική του Συνέλευση καθιέρωσε την Ημέρα της Γυναίκας ως Ημέρα για τα Δικαιώματα της Γυναίκας και τη Διεθνή Ειρήνη.

Κάθε μέρα είναι η μέρα της γυναίκας

Μια φορά το χρόνο, όμως, την τιμούν!

Στις 8 Μαρτίου γιορτάζει η γυναίκα, η κόρη, η σύζυγος, η μάνα

«Υπάρχει κάτι πιο όμορφο από τη γυναίκα;»

.

Πηγή: www.tee.gr/online/afieromata και http://www.internationalwomensday.com
www.neo.gr
www.forthnet.gr/templates

Δ) Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΑ ΜΜΕ[95]

Στόχος

- Στόχος της άσκησης είναι να παρατηρήσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες τα πρότυπα που προβάλλονται από τις εκπομπές της παιδικής ζώνης και τις ειδήσεις και ειδικότερα να εντοπίσουν τα στοιχεία που αφορούν το πρότυπο της σύγχρονης γυναίκας όπως αυτό κατασκευάζεται και προβάλλεται από τα ΜΜΕ.

Δραστηριότητες

- Προετοιμασία: Αντιγράψτε μια παιδική εκπομπή ή ένα δελτίο ειδήσεων και επεξεργαστείτε το περιεχόμενό του προκειμένου να μείνουν τα χαρακτηριστικά αποσπάσματα. Κάνετε το ίδιο με αντίστοιχη πρωινή εκπομπή.
- Χρόνος που απαιτείται: 2 διδακτικές ώρες.
- 1η διδακτική ώρα: Συζητήστε με τους μαθητές και τις μαθήτριες τη δυνατότητα που έχουν τα ΜΜΕ να προβάλλουν αλλά και να δημιουργούν πρότυπα. Εξηγήστε την έννοια του «lifestyle». Συζητήστε τον τρόπο με τον οποίο το προβαλλόμενο lifestyle επηρεάζει και αγχώνει τον σύγχρονο άνθρωπο. Εξηγήστε τους ρόλους που καλείται η σημερινή γυναίκα και ο σημερινός άνδρας να επιτελέσουν. Προβάλλετε την εκπομπή στην τάξη. Δώστε στους μαθητές και τις μαθήτριές σας το παρακάτω Φύλλο Εργασίας και ζητήστε να το συμπληρώνουν στη διάρκεια της προβολής.
- 2η διδακτική ώρα: Συζητήστε στην τάξη τις απαντήσεις των μαθητών και μαθητριών.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ με θέμα:
«ΕΚΠΟΜΠΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΖΩΝΗΣ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ»

Αφού παρακολουθήσετε την εκπομπή, απαντήστε στα παρακάτω ερωτήματα:

1. Ποια είναι η δομή και το περιεχόμενο / η θεματολογία της εκπομπής;

[95] Η ενότητα με τίτλο: «Η εικόνα της σύγχρονης γυναίκας στα ΜΜΕ» προέρχεται από: Μαραγκουδάκη, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, Ιωάννου, Περράκη (2007: 28).

2. Τι χαρακτηριστικά παρουσιάζει η γλώσσα που χρησιμοποιείται;
3. Ποιες είναι οι γυναικείες παρουσίες που εμφανίζονται; Τι είδους ρόλους αναλαμβάνουν;
4. Ποιες είναι οι ανδρικές παρουσίες που εμφανίζονται; Τι είδους ρόλους αναλαμβάνουν;
5. Πώς παρουσιάζονται οι γυναίκες - ποια χαρακτηριστικά τους τονίζονται (εξωτερική εμφάνιση, επαγγελματική ιδιότητα, μορφωτικό επίπεδο κ.ά.);
6. Πώς παρουσιάζονται οι άνδρες - ποια χαρακτηριστικά τους τονίζονται (εξωτερική εμφάνιση, επαγγελματική ιδιότητα, μορφωτικό επίπεδο κ.ά.);
7. Ποιο γυναικείο πρότυπο προβάλλεται μέσα από την εκπομπή; Υπάρχει αυτό το πρότυπο και στην καθημερινότητά σας;
8. Νομίζετε ότι η παρουσίαση της γυναίκας με αυτό τον τρόπο την προσβάλλει ή απλώς παρουσιάζει μια πραγματικότητα;
9. Παρακολουθείτε τέτοιου είδους εκπομπές; Αν «ναι», πώς τις κρίνετε; Υπάρχουν διαφορές αν ο παρουσιαστής της εκπομπής είναι άνδρας;
10. Ποιο είναι το τηλεοπτικό κοινό αυτών των εκπομπών; Μπορείτε να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους άνδρες και γυναίκες παρακολουθούν τέτοιες εκπομπές;
11. Η επιλογή της ώρας προβολής τέτοιου είδους εκπομπών είναι τυχαία;
12. Υποθέστε ότι είστε η σκηνοθέτρια/ο σκηνοθέτης μιας τέτοιας εκπομπής. Σκεφτείτε κάποιες αλλαγές που θα κάνατε στη δομή, στα θέματα και στον τρόπο παρουσίασής τους προκειμένου να διευρύνετε το τηλεοπτικό κοινό στο οποίο απευθύνεστε. Γράψτε τις ιδέες σας.

12. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΜΦΥΛΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Στόχος

Στόχος της ενότητας είναι να παράσχει αναγκαίες γνώσεις και πληροφορίες στις/στους εκπαιδευτικούς που θα συμμετάσχουν στο πρόγραμμα, ώστε να μπορούν να σχεδιάζουν και να υλοποιούν αποτελεσματικά Έμφυλες Δραστηριότητες στη σχολική κοινότητα.

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα περιλαμβάνει δύο υποενότητες. Στην πρώτη περιλαμβάνεται διαπραγμάτευση των αρχών και των στόχων που πρέπει να ακολουθούνται στο σχεδιασμό και την υλοποίηση Έμφυλων Δραστηριοτήτων και δίνονται πρακτικές οδηγίες που αφορούν τη συγκρότηση του περιεχομένου τους. Η δεύτερη αφορά βασικές πλευρές της οργάνωσης τέτοιων δραστηριοτήτων και της προτεινόμενης μεθοδολογίας.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας οι συμμετέχουσες /συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί αναμένεται να έχουν συμπληρώσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απαιτούνται, ώστε:

- Να μπορούν **να σχεδιάζουν και να πραγματοποιούν Έμφυλες Δραστηριότητες στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας** σύμφωνες με τις βασικές αρχές και μεθόδους της φεμινιστικής παιδαγωγικής.·
- Να έχουν τη δυνατότητα **να σχεδιάζουν ή να προσαρμόζουν στις συνθήκες που απαιτεί κάθε διδακτική περίσταση κατάλληλες Έμφυλες Δραστηριότητες**.
- Να μπορούν **να χειρίζονται με επάρκεια τα μεθοδολογικά εργαλεία που διαθέτουν οι επιστήμες της αγωγής στο πλαίσιο του σχεδιασμού και της οργάνωσης Έμφυλων Δραστηριοτήτων**.

Έννοιες - κλειδιά

Συνεργατική και ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση, Διαφοροποιημένη και εξατομικευμένη διδασκαλία και μάθηση, Παιδαγωγικό κλίμα, Κοινωνικοποίηση, Διαπολιτισμική εκπαίδευση, Αντιρατσιστική εκπαίδευση, Περιβαλλοντική εκπαίδευση, Αγωγή υγείας, Αγωγή καταναλωτή, Εκπαίδευση στη δημοκρατία και στα δικαιώματα, Δημοσκόπηση, Επιτόπια παρατήρηση, Προσομοίωση, Καταιγισμός ιδεών, Εννοιολογική χαρτογράφηση, Μελέτη περίπτωσης, Έρευνα δράσης.

12.1 Αρχές, στόχοι, περιεχόμενο

Οι Έμφυλες Δραστηριότητες που προτείνονται σε αυτό τον Οδηγό, όπως και άλλες που εσείς μπορείτε να σχεδιάσετε, **έχουν στο επίκεντρό τους την προώθηση της ισότητας των φύλων.** Ως παιδαγωγικές δραστηριότητες δεν διαφέρουν στο σχεδιασμό, στην πραγματοποίηση και στην αποτίμησή τους από οποιαδήποτε άλλη σχετική δραστηριότητα. Υιοθετούν, μεταξύ άλλων, τις αρχές και τις μεθόδους της συνεργατικής μάθησης, της ενεργού συμμετοχής, της ισότιμης αντιμετώπιση όλων των παιδιών ανεξάρτητα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους κ.ο.κ. Τονίζουμε ωστόσο με έμφαση ότι πρωταρχική σημασία κατά το σχεδιασμό και την πραγμάτωσή τους δίνεται στην προώθηση της ισότητας των φύλων. Πρόκειται δηλαδή για δραστηριότητες που **επιδιώκουν** την άμβλυνση των ανισοτήτων ανάμεσα στα φύλα και, κατά συνέπεια, έχουν έντονο το στοιχείο της ενδυνάμωσης (Κογκίδου, 1997: 137-138) μέσω της ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών/-τριών στο σχεδιασμό, στην υλοποίηση και στον απολογισμό των Έμφυλων Δραστηριοτήτων.

Για την **επιτυχή πραγμάτωση** των Έμφυλων Δραστηριοτήτων είναι αναγκαίο να διαμορφωθεί κατάλληλο παιδαγωγικό κλίμα, που θα διασφαλίζει τη συμμετοχή όλων των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, θα εμπνέει ασφάλεια, θα ευνοεί την επικοινωνία, θα καλλιεργεί τον αλληλοσεβασμό και θα ενθαρρύνει την έκφραση γνώμης. Ο **ρόλος των εκπαιδευτικών** στη δημιουργία ενός τέτοιου κλίματος είναι καταλυτικός. Δίνουμε ιδιαίτερη έμφαση στην ισότιμη συμμετοχή όλων των παιδιών σε όλα τα στάδια, από το σχεδιασμό ως τον απολογισμό, και αποφεύγουμε κάθε αυταρχική και ιεραρχική πρακτική ανάμεσά τους (Κογκίδου, 1997: 137-138). Η εναλλαγή των ρόλων στο πλαίσιο της ομάδας, παρά τις δυσκολίες που συχνά εμφανίζονται, πρέπει να αποτελεί σταθερή επιδίωξή μας.

Κάτι παρόμοιο χρειάζεται να προσεχθεί και κατά την πραγματοποίηση ερευνών (με ερωτηματολόγιο ή με συνέντευξη) ή άλλων σχετικών δραστηριοτήτων. Καλό είναι να **αποφεύγουμε** να δημιουργούμε καταστάσεις ανισοτιμίας μεταξύ των παιδιών, όπως, π.χ., όταν η μία ομάδα (π.χ. τα αγόρια έναντι των κοριτσιών ή οι γηγενείς μαθητές και μαθήτριες έναντι των μεταναστών) έχει σταθερά τη θέση του ερευνητή / της ερευνήτριας και θέτει ερωτήματα, ενώ η άλλη ομάδα (τα κορίτσια ή τα παιδιά μεταναστευτικής καταγωγής) βρίσκεται σταθερά σε θέση ερωτωμένων. Η εναλλαγή των ρόλων, σε κλίμα ισοτιμίας, είναι και στην περίπτωση αυτή η πιο κατάλληλη πρακτική.

Η **ομαδοσυνεργατική μέθοδος οργάνωσης** των δραστηριοτήτων είναι ασφαλώς σκόπιμη και επιθυμητή. Στην περίπτωση όμως που εξακολουθούν να υπάρχουν προβλήματα σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή κάποιων παιδιών στο διάλογο, που οφείλονται σε εδραιωμένες προκαταλήψεις και στερεότυπα ή σε έντονες αντιπαραθέσεις στο χώρο του σχολείου και στον κοινωνικό του περίγυρο, είναι χρήσιμο να επιδιωχθεί η συνεισφορά τους στον προβληματισμό με κάθε άλλο πρόσφορο τρόπο, π.χ. μέσω γραπτού λόγου, ζωγραφικής, φωτογράφησης, συγγραφής σεναρίου κ.ο.κ.

Σε ό,τι αφορά τους **παράγοντες** που παρεμποδίζουν τη δημιουργία του κατάλληλου παιδαγωγικού κλίματος, θα περιοριστούμε εδώ σε ελάχιστες επισημάνσεις. Είναι γνωστό ότι τα παιδιά έρχονται στο σχολείο μεταφέροντας αντιλήψεις, στερεότυπα και προκαταλήψεις που κυριαρχούν στο ευρύτερο περιβάλλον και από αυτό το φορτίο δεν είναι εύκολο να απαλλαγούν. Στο ίδιο περιβάλλον όμως έχουν κοινωνικοποιηθεί από τα μικρά τους χρόνια και τα ενήλικα μέλη της σχολικής κοινότητας, ανάμεσα σε αυτά και οι γονείς καθώς και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί. Επιπλέον, τα σχολικά βιβλία και λοιπά διδακτικά υλικά δεν έχουν απαλλαγεί από τα στερεότυπα του φύλου, παρά την πρόοδο που έχει συντελεστεί ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες. Όλα αυτά πρέπει να συνεκτιμώνται τόσο στη φάση του σχεδιασμού όσο και κατά την υλοποίηση των Έμφυλων Δραστηριοτήτων.

Στην προσπάθειά μας αυτή σημαντική μπορεί να αποδειχθεί η **αξιοποίηση** εννοιολογικών εργαλείων και μεθόδων που χρησιμοποιούνται από άλλες παιδαγωγικές προσεγγίσεις με παρόμοιες επιδιώξεις, όπως είναι κυρίως η διαπολιτισμική και αντιρατσιστική εκπαίδευση, η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η εκπαίδευση του πολίτη, η εκπαίδευση στη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.ο.κ. Ωστόσο, οι σχετικές δυνατότητες δεν εξαντλούνται εδώ. Για παράδειγμα, η γνώση των εργαλείων και των μεθόδων της Εκπαίδευσης στα ΜΜΕ (Media Education) μπορεί να αξιοποιηθεί θαυμάσια, για να διερευνηθούν οι τρόποι και τα μέσα που χρησιμοποιούνται από τους παραγωγούς μιντιακού υλικού, για να ενισχύσουν ή να αποδομήσουν, ανάλογα με την περίπτωση, τα στερεότυπα του φύλου (Van Zoonen 2001: 53-83). Αντίστοιχα, η Εκπαίδευση του Καταναλωτή (Consumer Education) μπορεί να μας τροφοδοτήσει με χρήσιμο υλικό σχετικά με τις καταναλωτικές συνήθειες και τη σχέση τους με τα στερεότυπα του φύλου, όπως αυτά αναπαράγονται μέσα από τις διαφημίσεις, τις συσκευασίες των προϊόντων κ.ο.κ.

Γενικότερα, η ανελλιπής παρακολούθηση της βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας και η συνεχής επαφή με τις τρέχουσες εξελίξεις της επιστήμης και της έρευνας είναι παράγοντες σημαντικοί για την αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού έργου.

12.2 Οργάνωση και μεθοδολογία

Η Έμφυλη Δραστηριότητα πρέπει να **προετοιμάζεται συστηματικά και να πραγματοποιείται βάσει προκαθορισμένου σχεδίου** (π.χ. προετοιμασία – οργάνωση – πραγματοποίηση – ανατροφοδότηση - προβολή των αποτελεσμάτων – απολογισμός), ώστε να διασφαλίζεται στο μέγιστο δυνατό βαθμό η επιτυχία της. Αυτό όμως δεν αποκλείει σε καμιά περίπτωση την ευελιξία που πρέπει να επιδεικνύεται όποτε απαιτείται αναθεώρηση του αρχικού σχεδιασμού.

Αφετηρία της δραστηριότητας είναι ο **εντοπισμός ενός προβλήματος** και ακολουθεί η επιλογή των κατάλληλων τρόπων για την αντιμετώπισή του. Συχνά όμως θα χρειαστεί να σκεφθούμε συγκεκριμένους τρόπους προκειμένου να προσελκύσουμε το ενδιαφέρον όλων των παιδιών της ομάδας ή της τάξης. Οι **στόχοι** της δραστηριότητας, που καλό είναι να αποσαφηνίζονται από την αρχή, δεν πρέπει να περιορίζονται στον γνωστικό τομέα (π.χ. διεύρυνση γνώσεων, ανάπτυξη δεξιοτήτων, καλλιέργεια κριτικής σκέψης κ.λπ.), αλλά να επεκτείνονται και στον συναισθηματικό τομέα, όπως και στον τομέα των αξιών (υιοθέτηση θετικών στάσεων και συμπεριφορών, όπως ισότητα, αλληλοσεβασμός, ανεκτικότητα, αλληλεγγύη κ.λπ.).

Οι Έμφυλες Δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο παρόν έντυπο μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο της διδακτικής πράξης κάτω από συγκεκριμένους όρους και προϋποθέσεις.

Καταρχάς, πρέπει να γίνει η κατάλληλη επιλογή όσων ανταποκρίνονται καλύτερα στη συγκεκριμένη διδακτική περίσταση, αφού συνεκτιμηθούν οι ανάγκες και οι προτεραιότητες της συγκεκριμένης μαθητικής ομάδας και οι δυνατότητες πραγματοποίησής τους. Σε αυτή τη διαδικασία είναι σημαντικό να κατανοηθεί ότι η δραστηριότητα δεν πρέπει να μεταφέρεται αυτούσια σε κάθε μαθητικό περιβάλλον, αλλά να προσαρμόζεται ευέλικτα και να εμπλουτίζεται ανάλογα με την ηλικία, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών στα οποία απευθύνεται και τις ιδιαιτερότητες της περιοχής στην οποία διαβιώνουν. Παράγοντες όπως το κοινωνικό

περιβάλλον, η οικονομική κατάσταση, η τοπική κουλτούρα, η τυχόν ύπαρξη ομάδων περιθωριοποιημένων ή κοινωνικά αποκλεισμένων, οι ομάδες συνομηλίκων κ.λπ. είναι σημαντικό να συνεκτιμώνται στην επιλογή και στο σχεδιασμό. Οι ίδιοι παράγοντες, όπως και όσοι έχουν σχέση με το στυλ μάθησης και τις περιβαλλοντικές προτιμήσεις των παιδιών, πρέπει να συνεκτιμώνται κατά την πορεία υλοποίησης της δραστηριότητας με στόχο την αξιοποίηση διαφοροποιημένων και εξατομικευμένων, κατά περίπτωση, μαθησιακών πρακτικών.

Τέλος προτείνεται να φροντίζουμε ώστε η έμφυλη δραστηριότητα να συμβάλει στην **αντιμετώπιση συγκεκριμένου προβλήματος που αντιμετωπίζει η σχολική μονάδα**, στην οποία εφαρμόζεται. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να καταγράψουν ποιες έμφυλες διακρίσεις διαπιστώνουν στη σχολική τους κοινότητα. Στη συνέχεια η Έμφυλη Δραστηριότητα που σχεδιάζουν χρήσιμο είναι να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών/-τριών και στον περιορισμό των συγκεκριμένων έμφυλων διακρίσεων που παρατήρησαν.

Ο προσδιορισμός της **διάρκειας** της δραστηριότητας πρέπει να γίνεται από την αρχή και να συνεκτιμά τόσο τις δυνατότητες και τους ρυθμούς των παιδιών, ώστε να αποφεύγονται κόπωση και ματαιώσεις, όσο και το συνολικό χρόνο που διατίθεται γι' αυτή. Σε συνάρτηση με το τελευταίο, πρέπει να αποφασιστεί αν η δραστηριότητα θα ενταχθεί στο πλαίσιο ενός μαθήματος του σχολικού προγράμματος ή στην Ευέλικτη Ζώνη, ή αν θα αναζητηθεί κάποια άλλη λύση.

Η εξασφάλιση των **υλικών προϋποθέσεων**, των κατάλληλων μέσων και εργαλείων όπως και των αναγκαίων συνεργατών/-τριών, κατά περίπτωση, είναι μια από τις βασικές προϋποθέσεις για την υιοθέτηση μιας δραστηριότητας. Συχνά τέτοιες δυσκολίες προκύπτουν μετά την επιλογή και ύστερα από ένα αισιόδοξο ξεκίνημα, οπότε η απογοήτευση των παιδιών είναι έντονη. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, καλό είναι να επιστρατεύσουμε τη φαντασία και την πρωτοτυπία μας για την αναζήτηση ισοδύναμων εναλλακτικών λύσεων.

Στο πλαίσιο της υλοποίησης της Δραστηριότητας **αξιοποιούμε κάθε μέθοδο ή εργαλείο** που κρίνεται κατάλληλο για τη συγκεκριμένη περίσταση. Ενδεικτικά αναφέρουμε: έρευνα πεδίου, δημοσκόπηση, επιτόπια παρατήρηση, προσομοίωση, μοντελοποίηση, βιβλιογραφική έρευνα (αναζήτηση σε ποικίλες πηγές, βιβλία, Διαδίκτυο, περιοδικά, τύπο κ.λπ.), παιχνίδι, θεατρικό παιχνίδι, μελέτη περίπτωσης, έρευνα δράσης, ερωταποκρίσεις / συζήτηση, καταιγισμός ιδεών, εννοιολογική χαρτογράφηση, καθοδηγούμενη ανακάλυψη, διερεύνηση, παιχνίδι ρόλων κ.τ.ό., μεμονωμένα ή συνδυασμένα. Σε όλες τις περιπτώσεις προσαρμόζουμε το σχεδιασμό στην

ηλικία και στην εμπειρία των παιδιών και αποφεύγουμε να υποκαθιστούμε την πρωτοβουλία των παιδιών τους με τη δική μας παρέμβαση μόνο και μόνο για να εξασφαλιστεί ένα «ποιοτικό» αποτέλεσμα.

Η επαρκής γνώση του μαθητικού κοινού στο οποίο απευθυνόμαστε θα ενισχύσει, επίσης, τη δυνατότητά μας να χειριζόμαστε σωστά ευαίσθητες καταστάσεις, στις οποίες κίνδυνος αδέξιων χειρισμών είναι εναργής. Για παράδειγμα, πίσω από τη σιωπή ενός παιδιού σε μια Έμφυλη Δραστηριότητα μπορεί να υπάρχει ο φόβος του να εκθέσει ένα πρόβλημα που διαισθάνεται ότι θα το μειώσει μπροστά στους συμμαθητές και στις συμμαθήτριές του, όπως συχνά συμβαίνει με παιδιά που αντιμετωπίζουν ακραία φτώχεια και στέρηση ή που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες.

Ζητήματα που έχουν σχέση με την υγεία και την ασφάλεια των παιδιών, ιδίως σε περιπτώσεις ανάπτυξης δραστηριοτήτων σε χώρους εκτός σχολείου, είναι πρωταρχικής σημασίας και εδώ πρέπει να εξαντλείται η προνοητικότητά μας. Σε πολλές περιπτώσεις θα χρειαστεί να έχουν προηγηθεί επιτόπιες επισκέψεις, πριν μεταβούμε σε τέτοιους χώρους με το σύνολο της μαθητικής ομάδας.

Κατά την οργάνωση ερευνητικών δραστηριοτήτων από παιδιά ή που απευθύνονται σε παιδιά, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε επαρκώς τη δεοντολογία που αφορά τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα, πέρα από τη δεοντολογία που αφορά κάθε ερευνητική διαδικασία γενικά (Greig, Taylor 1999 : 144-155).

Η αποτίμηση της πορείας της δραστηριότητας γίνεται, κατά την πορεία της ανάπτυξής της, μέσω της διαμορφωτικής αξιολόγησης. Έχουμε έτσι τη δυνατότητα να αναθεωρούμε τον αρχικό σχεδιασμό, προκειμένου να εξαλείψουμε προβλήματα που εμφανίζονται κατά τη διαδικασία της εφαρμογής. Με τη λήξη της δραστηριότητας προχωρούμε σε ένα συνολικό απολογισμό του όλου εγχειρήματος, που μας παρέχει χρήσιμα στοιχεία για το μέλλον.

Σταθερή μέριμνα τέλος, αποτελεί και η χρησιμοποίηση, σε όλες τις φάσεις της δραστηριότητας, μιας γλώσσας απαλλαγμένης από τα στερεότυπα και τις διακρίσεις του φύλου. Για το σχετικό ζήτημα περιορισμού του γλωσσικού σεξισμού προτείνεται η μελέτη του *Οδηγού χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα* (Γκασούκα, Γεωργαλίδου, Λαμπροπούλου, Φουλίδη, Κώστας, 2014), που βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: **http://www.isotita.gr/index.php/docs/c200/**

Ανακεφαλαιώνοντας, επισημαίνεται ότι στην περιγραφή της Έμφυλης Δραστηριότητας γίνεται αναφορά στον τίτλο, στην τάξη στην οποία απευθύνεται, στις ανάγκες των μαθητών/-τριών στις οποίες ανταποκρίνεται και στους στόχους της. Έπειτα περιγράφονται οι δραστηριότητες, τα εργαλεία που θα αξιοποιηθούν κατά την υλοποίηση της καθώς και τρόποι προβολής της. Η Έμφυλη Δραστηριότητα ολοκληρώνεται με την περιγραφή του απολογισμού της (βλ. υπόδειγμα σχεδιασμού και υλοποίησης στο Παράρτημα 1).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ Β' ΜΕΡΟΥΣ

Αθανασιάδου, Χρ., «Η κοινωνική θέση της γυναίκας» και «Γυναίκες και πολιτική», αποσπάσματα από τη διδακτορική διατριβή «*Νέες γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας στο σχεδιασμό της ενήλικης ζωής*», Τμήμα Ψυχολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1, 2002.

Γκασούκα, Μ., (επιστ. επιμ.), *Εγχειρίδιο οργάνωσης εκδηλώσεων προβολής των παρεμβατικών προγραμμάτων (δικτύωση με τοπικές αρχές, τρόποι επικοινωνίας)*, ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Σακκά, Δ., *Εφηβικές ταυτότητες του φύλου: Διερευνώντας τον παράγοντα φύλο στο σχολικό πλαίσιο. Εγχειρίδιο με ερευνητικά εργαλεία για εκπαιδευτικούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., (επιστ. επιμ.), *Εργαλείο με οδηγίες για «παρεμβατικά προγράμματα σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση», Τεύχος καλών πρακτικών,* ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Κογκίδου, Δ., «Κοριτσίστικα/αγορίστικα» ή «ουδέτερα ως προς το φύλο» παιχνίδια». Εισήγηση στο συνέδριο: «*Αναστοχασμοί για την παιδική ηλικία*», που διοργανώθηκε από το ΤΕΠΑΕ – Παιδαγωγική Σχολή του ΑΠΘ από τις 31/10- 1/ 11 2014, στο κτήριο της Παιδαγωγικής και του ΚΕΔΕΑ, Θεσσαλονίκη, 2014.

Κογκίδου, Δ., *Επιμόρφωση-ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών για θέματα ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση*, Φάκελος Υλικού, Αθήνα, 1997.

Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Αικ. & Περράκη, Ε., *Βιβλίο-εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ.: Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2007.

Μαραγκουδάκη, Ε., Μαυρογιώργος, Γ., Βασιλείου, Ε., Γκασούκα, Μ., Παλιεράκη, Κ., & Μαυρογιώργου Αν. Κ, *Βιβλίο-εγχειρίδιο για τους/τις νηπιαγωγούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ.: Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία, Παν/μιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2007.

Van Zoonen, L., «Φεμινιστικές θεωρήσεις των μέσων», στο: Curran, J. & Gurevitch, M. (eds), *Μέσα μαζικής επικοινωνίας και κοινωνία* (μτφρ. Δ. Κίκιζας), Πατάκης, Αθήνα, 2001, σσ. 53-83.

Φρόση, Λ., «Το αναλυτικό πρόγραμμα», στο: «*Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό*

σύστημα», ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2003.

Greig, A. & Taylor, J., *Doing research with children*, Sage Publications, London, 1999.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γκασούκα, Μ., *Κοινωνικές-λαογραφικές παράμετροι*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα,1999.

Γεωργίου-Νίλσεν, Μ., *Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου*, Κέδρος, Αθήνα, 1980.

Γουδέλη, Ξ. & Υπεριφανίδου, Κ., «Το παραμύθι: ο ρόλος του στην εκπαίδευση», *Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου*, 5, 1984, σσ. 3-9.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., «Τα στερεότυπα για ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου «Η Γλώσσα μου», *Φιλόλογος*, 49, 1987, σσ. 229-248.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε. & Ραβάνης, Κ. (επιστ. επιμ.), *Οδηγός εφαρμογής και διαχείρισης επιμορφωτικών και παρεμβατικών προγραμμάτων*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Δημητρούλη, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Κανέλλου, Α., Κορωναίου, Α., Μαραγκουδάκη, Ε., Ραβάνης, Κ., Σακκά, Δ., Στογιαννίδου, Α., Τικταπανίδου, Α., Φρόση, Λ. & Ψάλτη, Α., *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2003.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (επιμ. έκδοσης), *Εκπαίδευση και φύλο*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1999.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Ζιώγου, Σ., *Φύλο και σχολική πράξη*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Σακκά, Δ. *Εφηβικές ταυτότητες του φύλου: Διερευνώντας τον παράγοντα φύλο στο σχολικό πλαίσιο - Εγχειρίδιο με ερευνητικά εργαλεία για εκπαιδευτικούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ΚΕΘΙ, Αθήνα , 2007.

ΕΚΚΕ και Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, *«Γυναίκες και Επιστήμη στην Ελλάδα». Ελληνική Έκθεση για την Ομάδα του Ελσίνκι για τις Γυναίκες και την Επιστήμη*, Μάρτιος 2002.

Ζιώγου, Σ., *Διερευνώντας το φύλο. Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2006.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., «Φρονίμους δεσποινίδας και αρίστους μητέρας: στόχοι Παρθεναγωγείων και εκπαιδευτική πολιτική στο 19ο αιώνα». *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου* «Ιστορικότητα της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας», Αθήνα, 1986.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., *Διερευνώντας το φύλο: Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη γενική, επαγγελματική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2006.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., (επιστ. επιμ.), *Εργαλείο με οδηγίες για «παρεμβατικά προγράμματα σχετικά με την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση», Τεύχος καλών πρακτικών*, ΕΠΕΑΕΚ

ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.α.: Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών και Παρεμβατικά Προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., «Το στερεότυπο για τους ρόλους των φύλων στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου», *Φιλόλογος*, 23, Ιανουάριος 1981, σσ. 282-295.

Ζυμάρης, Ευ., «Σχέση φύλου σε ορισμένες ηλικίες και επίδοση στα ελληνικά και μαθηματικά», *Φιλοτεχνικός Όμιλος Χίου*, 9, 1983.

Ιωαννίδη, Ι.Λ., «Η διπολικότητα στην αντιμετώπιση των φύλων στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία», Δ*ιαδρομές*,6, 1987, σσ. 96-101.

Καλεράντε, Ε., «Εκπαιδευτικά προγράμματα στη σχολική τάξη: Εκπαιδευτική διαπολιτισμική διαδικασία στα πλαίσια μιας μετανεωτερικής εκπαιδευτικής πολιτικής», στο: Π. Γεωργογιάννης, *Διοίκηση Α΄/βάθμιας & Β΄/βάθμιας εκπαίδευσης*, τόμος ΙV, Πάτρα, 2005.

Κανατσούλη, Μ., *Πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα*, Πατάκης, Αθήνα, 1999.

Κανατσούλη, Μ., «Τύποι γυναικών και γυναικείες φωνές στα βιβλία του δημοτικού σχολείου», στο: Δεληγιάννη, Β. & Ζιώγου, Σ. (επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Κανατσούλη, Μ., «Το μοντέλο της γυναίκας στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία». Δ*ιαδρομές*, 6, 1987, σσ.102-106.

Κανταρζή, Ε., *Η εικόνα της γυναίκας. Διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1991.

Κανταρτζή, Ε., «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: παιχνίδι αγοριών και κοριτσιών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 38, 1987, σσ. 83-84.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), *Ισότητα των φύλων. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών: Φάκελος παρεμβατικών μαθημάτων,* Αθήνα, 2000.

Κογκίδου, Δ., *Φύλο και αναλυτικά προγράμματα: Η υπόσχεση των γυναικείων σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια στον 21^{ο} αιώνα*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004.

Κονιόρδος, Σ. & Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ., Παναγιωτοπούλου, Ρ. (επιμ.), *Κοινωνικές εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. Εργασία, εκπαίδευση, οικογένεια, παρέκκλιση,* Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006.

Κορωναίου, Α., *Ασκήσεις ευαισθητοποίησης επιμορφούμενων εκπαιδευτικών*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2007.

Κορωναίου, Α., Δημητρούλη, Κ. & Τικταπανίδου, Α., «Επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση και η διάσταση του φύλου», στο: Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου, Λ. Φρόση (επιμ.), *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2003, σσ. 75-125.

Λαμπροπούλου, Β. & Γεωργουλέα, Μ., «Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση», *Σύγχρονη Εκπαίδευση,* 46, 1989, σσ. 58-69.

Λούβρου, Ε., «Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών 'Η Γλώσσα μου' του δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση». *Γλώσσα*, 32, 1994, σσ. 45-61.

Μαραγκουδάκη, Ε. «Η διάκριση των φύλων και η κοινωνική θέση της γυναίκας», *Ο αγώνας της γυναίκας- Παγκόσμιο συνέδριο γυναικών,* Αθήνα, 1992.

Μαραγκουδάκη, Ε., *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων, Παιδικά αναγνώσματα στο Νηπιαγωγείο*, Δ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 2005.

Μαραγκουδάκη, Ε., Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., Ιωάννου, Αικ. & Περράκη, Ε., *Βιβλίο-Εγχειρίδιο για τους/τις εκπαιδευτικούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ.: Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία, Παν/μιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2007.

Μαραγκουδάκη, Ε., Μαυρογιώργος, Γ., Βασιλείου, Ε., Γκασούκα, Μ., Παλιεράκη, Κ., & Μαυρογιώργου, Αν. Κ, *Βιβλίο-Εγχειρίδιο για τους/τις Νηπιαγωγούς*. ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, Κατηγορία Πράξης 4.1.1.δ.: Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία, Παν/μιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2007.

Μυλωνάς, Ε.Χ., «Αναφορά σε μερικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση και τη στάση των κοριτσιών απέναντι στα μαθηματικά», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13, 1983, σσ. 105-107.

Νατσιοπούλου, Τ. & Γιαννουλά, Σ., «Διερεύνηση στερεοτύπων σχετικά με το φύλο», *Σύγχρονη Εκπαίδευση,* 89, 1996, σσ. 67-72.

Παπαλόη, Β., Τιντομηνά, Μ. & Χρύση, Φ., «Παράγοντες που επηρεάζουν στην επίδοση των μαθητών στα μαθηματικά», *Εκπαιδευτικά*, 10, 1987-1988, σσ. 91-114.

Πολίτης, Φ., *Οι «ανδρικές ταυτότητες» στο σχολείο. Ετεροσεξουαλικότητα, ομοφυλοφοβία και μισογυνισμός*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006.

Ποντίσκα, Π., Παπάνου, Γ. & Ραβάνης, Κ., «Η διάκριση των φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις», στο: Δεληγιάννη, Β. & Ζιώγου, Σ. (επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997, σσ. 331-338.

Σαββίδου, Τ., «Οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με τη διαφοροποίηση των δύο φύλων», *Σύγχρονη Εκπαίδευση,* 86, 1996, σσ. 35-46.

Σταυρίδου, Ε. & Σαχινίδου, Ν., «Τα στερεότυπα των δύο φύλων στα εγχειρίδια των φυσικών επιστημών του δημοτικού σχολείου», *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 25-26, 1999.

Σταυρίδου, Ε., Σολομωνίδου, Χ. & Σαχινίδου Ν., «Συγκλίσεις και αποκλίσεις στις απόψεις ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία και μάθηση των Φυσικών Επιστημών στο Δημοτικό Σχολείο», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση,* 29, 1999, σσ. 169-190.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε., «Φύλο και μαθηματικά: εκπαιδευτικές ανισότητες και παιδαγωγική ισότιμης συμμετοχής», στο: Δεληγιάννη, Β. & Ζιώγου, Σ. (επιμ.), *Φύλο και σχολική πράξη*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997, σσ. 338-364.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε., «Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία», στο: Παπαγεωργίου, Ν. (επιμ.), *Εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών*. Πρακτικά συνεδρίου. Υπουργείο Προεδρίας Κυβέρνησης και Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα, 1995.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε., Γυναίκες και μαθηματικά, *Ευκλείδης, Γ',* 23, 1989, σσ. 18-23.

Τρέσσου, Ε., Κανταρτζή, Ε., Πλιόγκου, Β. & Πάτκου, Ε. (Επιστ. Υπεύθ. Ερευν. Έργου Ε. Μαραγκουδάκη), *Εισαγωγή Θεμάτων για την Προώθηση της Ισότητας των Φύλων στην Εκπαιδευτική Διαδικασία* – Υποστηρικτικό Διδακτικό Υλικό, Συμπληρωματικά Φυλλάδια για τα Σχολικά Εγχειρίδια Μαθημάτων Θετικής Κατεύθυνσης του Δημοτικού Σχολείου. Ιωάννινα, 2007, Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.isotita-epeaek.gr/ipostirktiko_iliko/Dhmot_Thetikis_7.pdf

Φουλίδη, Ξ., *«Έμφυλες αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια της Έκφρασης- Έκθεσης του Γενικού Λυκείου»,* (ανεκ.) μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, ΠΜΣ «Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην Κοινωνία της Πληροφορίας», Ρόδος, 2007.

Φρειδερίκου, Α., *«Η Τζένη πίσω από το τζάμι». Αναπαραστάσεις των Φύλων στα Εγχειρίδια Γλωσσικής Διδασκαλίας του Δημοτικού Σχολείου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1995.

Φρειδερίκου, Α. & Φολερού, Φ., *Τα κορίτσια παίζουν: αναπαραστάσεις των φύλων στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004.

Φρόση, Λ., «Τα κορίτσια μελετούν, τα αγόρια αποδίδουν: εικόνες εκπαιδευτικών για τους εφήβους των δύο φύλων», στο: *Σχολείο, Διαδικασίες μετάβασης και ταυτότητες φύλου*, Πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη, 2000.

Φρόση, Λ., Κουϊμτζή, Ε. & Παπαδήμου, Χ., *Ο παράγοντας φύλο και η σχολική πραγματικότητα στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Μελέτη Επισκόπησης)*, ΚΕΘΙ, Αθήνα, 2001.

Χαριστού, Μ., «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, 1989, σσ. 70-78.

Χιονίδου-Μοσκοφόγλου, Μ., «Συναισθήματα, στάσεις και προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τα αγόρια και τα κορίτσια στο μάθημα των μαθηματικών», στο: Παρασκευόπουλος, Ι., Μπεζεβέγκης, Η., Γιαννίτσας, Ν., Καραθανάση, Α. (επιμ.). *Διαφυλικές Σχέσεις (β΄ τόμος)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σσ. 302-314.

Χρονάκη, Α., Θετικές Επιστήμες στο «σώμα» της εκπαίδευσης: Εμπειρίες γυναικών σε στερεοτυπικά ανδροκεντρικά πεδία γνώσης., στο: Ε. Ντρενογιάννη, Φ. Σέρογλου & Ε. Τρέσσου (επιμ.), *Φύλο και Εκπαίδευση: Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες, Νέες Τεχνολογίες*, Αθήνα, 2007, σσ. 307-331.

Χρονοπούλου, Α. & Γιαννόπουλος, Κ., «Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση: τα μαθηματικά και τα δύο φύλα», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 29, 1986, σσ. 1-11.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΜΦΥΛΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Ας υποθέσουμε ότι θέλετε να υλοποιήσετε μια Έμφυλη Δραστηριότητα που να σχετίζεται με τα Μαθηματικά, τις Θετικές Επιστήμες ή την Πληροφορική ή με στόχο την αποδόμηση των στερεοτύπων του φύλου στο σχολικό εγχειρίδιο της Γλώσσας ή της Ιστορίας στην τάξη σας ή που να σχετίζεται με την οργάνωση μιας σχολικής γιορτής για την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου.

Σημειώστε κάποια βασικά στοιχεία του σχεδιασμού της αναφερόμενοι/-ες στα παρακάτω:

1. **Τάξη στην οποία απευθύνεται η Δραστηριότητα**:

…..……..

2. **Αφόρμηση**:

……
…….....

3. **Σε ποια ανάγκη των μαθητών/-τριών ανταποκρίνεται η Δραστηριότητα**;

……
……
……
……
……

4. **Σύνδεση της Δραστηριότητας με το ισχύον αναλυτικό πρόγραμμα ή με τις συνήθεις σχετικές σχολικές δραστηριότητες της συγκεκριμένης τάξης:**

……
……
……
……

5. **Σύνδεση με το αντίστοιχο σχολικό εγχειρίδιο** (εφόσον αυτό υπάρχει):

……
……

……
……

6. **Διάρκεια** (σύνολο διδακτικών ωρών):

……

7. **Στόχοι**:

……
……
……
……

8. **Α΄ φάση** (δραστηριότητες, εργαλεία που θα χρησιμοποιήσετε):

……
……
……
……

9. **Β΄ Φάση** (δραστηριότητες, εργαλεία που θα χρησιμοποιήσετε):

……
……
……
……

10. **Τρόποι προβολής της Έμφυλης Δραστηριότητας**:

……
……
……
……

11. **Απολογισμός της Έμφυλης Δραστηριότητας**:

……
……
……
……

2 ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Το μεγαλύτερο μέρος των όρων έχει αντληθεί από το: *«100 λέξεις για την ισότητα. Γλωσσάριο όρων σχετικών με την ισότητα ανδρών και γυναικών»* της αρμόδιας για την Ισότητα των Ευκαιριών Μονάδας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.[96] Σημαντική βοήθεια, επίσης, μας προσέφεραν φεμινιστικά γλωσσάρια όρων, τα οποία συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση των σχετικών κειμένων.

ΑΔΕΙΑ ΓΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ (FAMILY LEAVE):

Δικαίωμα αδείας για οικογενειακούς λόγους, το οποίο μπορεί να το μοιράζονται ή να μην το μοιράζονται οι γονείς.

ΑΔΕΙΑ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ (MATERNITY LEAVE):

Άδεια, την οποία δικαιούται μια γυναίκα για μια συνεχή περίοδο, η οποία εκτείνεται πριν και/ή μετά τον τοκετό, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και πρακτική (Οδηγία 92/85/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19/10/92, ΕΕ L 348/1).

ΑΔΕΙΑ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑΣ (PATERNAL LEAVE):

Ορισμένης διάρκειας, συνήθως, άδεια, η οποία χορηγείται στον πατέρα ενός παιδιού και μπορεί να ληφθεί για τον τοκετό, ή συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα αδείας σε ετήσια βάση ή σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο, τα οποία είναι δυνατόν να ληφθούν για λόγους που σχετίζονται με τις πατρικές ευθύνες φροντίδας του πατέρα προς το παιδί του.

ΑΜΕΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΛΟΓΩ ΦΥΛΟΥ (SEX DISCRIMINATION - DIRECT):

Κάθε περίπτωση που ένα άτομο λόγω του φύλου του δέχεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία θα δεχόταν, έχει δεχτεί στο παρελθόν ή θα δεχθεί στο μέλλον σε ανάλογη κατάσταση ένα άτομο του άλλου φύλου.

Πηγή: Ν. 3488/2006. Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις (ΦΕΚ 191/Α/ 11.09.2006).

[96] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *100 Λέξεις για την ισότητα. Γλωσσάριο όρων σχετικών με την ισότητα ανδρών και γυναικών,* Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1998.

ΑΚΑΝΟΝΙΣΤΗ Ή/ΚΑΙ ΕΠΙΣΦΑΛΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (IRREGULAR AND/OR PRECARIOUS EMPLOYMENT):

Απασχόληση, η οποία είναι περιστασιακή και γενικώς δεν αποτελεί αντικείμενο σύμβασης, ούτε διέπεται από οποιουσδήποτε κανόνες όσον αφορά στην αμοιβή και στην κοινωνική ασφάλιση.

ΑΟΡΑΤΟΙ ΦΡΑΓΜΟΙ (INVISIBLE BARRIERS):

Οι συμπεριφορές και οι υποβόσκουσες σε αυτές παραδοσιακές αντιλήψεις, κανόνες και αξίες που εμποδίζουν την ενδυνάμωση και την πλήρη συμμετοχή των γυναικών στην κοινωνία.

ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ (GENDER GAP):

Η διαφορά σε οποιοδήποτε τομέα μεταξύ των γυναικών και των ανδρών όσον αφορά στο επίπεδο συμμετοχής, της πρόσβασης στα διαθέσιμα μέσα, τα δικαιώματα αμοιβών ή παροχών.

ΑΤΥΠΗ ΕΡΓΑΣΙΑ/ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (ATYPICAL WORK/EMPLOYMENT):

Εργασία, η οποία δεν είναι μόνιμη και με πλήρες ωράριο· συμπεριλαμβάνονται μεταξύ άλλων η εργασία μερικής απασχόλησης, η νυκτερινή εργασία και η εργασία τα σαββατοκύριακα, η εργασία με σύμβαση ορισμένου χρόνου, η προσωρινή εργασία ή η ανάληψη υπεργολαβίας στο σπίτι, η τηλεργασία και η εργασία κατ' οίκον.

ΓΥΑΛΙΝΗ ΟΡΟΦΗ (GLASS CEILING):

Το αόρατο φράγμα, το οποίο προκύπτει από ένα περίπλοκο σύνολο δομών σε οργανώσεις, όπου κυριαρχούν οι άνδρες και έχει ως αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η ανάθεση ανώτερων θέσεων σε γυναίκες.

ΓΟΝΙΚΗ ΑΔΕΙΑ (PARENTAL LEAVE):

Το καταρχήν μη μεταφερόμενο ατομικό δικαίωμα αδείας, που έχουν όλοι οι εργαζόμενοι ανεξαρτήτως φύλου μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία ενός παιδιού, ώστε να είναι σε θέση να φροντίσουν το παιδί αυτό (Οδηγία του Συμβουλίου 96/34/ΕΟΚ, της 19/06/96, ΕΕ L 145).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ/ ΣΠΟΥΔΕΣ ΦΥΛΟΥ (WOMEN'S STUDIES – GENDER STUDIES):

Μια ακαδημαϊκή, συνήθως διεπιστημονική προσέγγιση στην ανάλυση της κατάστασης των γυναικών και των σχέσεων μεταξύ των φύλων, καθώς και της διάστασης του φύλου σε όλα τα άλλα επιστημονικά αντικείμενα.

ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (EQUALITY DIMENSION):

Οι πτυχές οποιαδήποτε ζητήματος που άπτονται της ισότητας των φύλων.

ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ (GENDER DIMENSION):

Η διάσταση κάθε ζητήματος που σχετίζεται με το φύλο και τις διαφορές στη ζωή των ανδρών και των γυναικών.

ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (LABOUR MARKET SEGREGATION):

Η συγκέντρωση των γυναικών και των ανδρών σε διαφορετικές μορφές και σε διαφορετικά επίπεδα οικονομικής δραστηριότητας και απασχόλησης, με τις γυναίκες να περιορίζονται σε ένα στενότερο πεδίο επαγγελμάτων σε σχέση με τους άνδρες (οριζόντιος διαχωρισμός), και σε εργασία χαμηλότερης βαθμίδας (κάθετος διαχωρισμός).

ΕΜΜΕΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΛΟΓΩ ΦΥΛΟΥ (SEX DISCRIMINATION - INDIRECT):

Κάθε περίπτωση που μια διάταξη, ένα κριτήριο ή μια πρακτική που εκ πρώτης όψεως φαίνεται ουδέτερη μπορεί να θέσει σε μειονεκτική θέση τα άτομα του ενός φύλου σε σύγκριση με τα άτομα του άλλου φύλου. Έμμεση διάκριση δεν υπάρχει αν στην παραπάνω περίπτωση υπάρχει αντικειμενική αιτιολογία που αποσκοπεί σε ένα νόμιμο στόχο, για την επίτευξη του οποίου υπάρχουν τα αναγκαία μέσα.

Πηγή: Ν. 3488/2006. Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις (ΦΕΚ 191/Α/ 11.09.2006).

ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗ (EMPOWERMENT):

Ο τρόπος για την απόκτηση πρόσβασης σε πόρους και για την ανάπτυξη των ικανοτήτων ενός ατόμου με σκοπό την ενεργό συμμετοχή του στη διαμόρφωση των συνθηκών της ζωής του και της ζωής της κοινότητας, στην οποία είναι ενταγμένο από οικονομική, κοινωνική και πολιτική άποψη.

ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ (GENDER MAINSTREAMING):

Η (ανα)διοργάνωση, η βελτίωση, η ανάπτυξη και η αξιολόγηση των πολιτικών, έτσι ώστε η διάσταση της ισότητας των φύλων να είναι ενσωματωμένη σε όλες τις πολιτικές, σε όλα τα επίπεδα και σε όλα τα στάδια, από τους αρμόδιους που εμπλέκονται στη χάραξη πολιτικής.

Πηγή: Council of Europe. (1998a). Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices - Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming. Strasbourg: Council of Europe, σ. 12.

ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥΣ (GENDER BUDGETING):

Η αξιολόγηση των προϋπολογισμών βάσει του φύλου, έτσι ώστε να ενσωματώνεται η οπτική του φύλου σε όλα τα επίπεδα της διαδικασίας του προϋπολογισμού και να ανακατανέμονται τα έσοδα και τα έξοδα με στόχο την προώθηση της ισότητας των φύλων.

Πηγή: Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men (2003), Opinion on Gender Budgeting, σ. 5, text at: http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/ framework/ opinion_on_gender_budgeting_en.pdf

ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΤΩΝ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (DESEGREGATION OF THE LABOUR MARKET):

Πολιτικές που αποσκοπούν στη μείωση ή την εξάλειψη των (κάθετων/οριζόντιων) επαγγελματικών διαχωρισμών λόγω φύλου στην αγορά εργασίας.

ΕΥΕΛΙΞΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ / ΤΩΝ ΩΡΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (FLEXIBILITY OF WORKING TIME/WORKING HOURS):

Ρυθμίσεις του χρόνου εργασίας, οι οποίες προσφέρουν ποικίλες δυνατότητες όσον αφορά στον αριθμό των ωρών εργασίας και στις ρυθμίσεις των ωραρίων λειτουργίας. Επίσης, αφορούν στις βάρδιες, ή στην εργασία σε ημερήσια, εβδομαδιαία, μηνιαία ή σε ετήσια βάση.

ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΔΡΩΝ (EQUAL TREATMENT FOR WOMEN AND MEN):

Εξασφάλιση της απουσίας άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου.

ΙΣΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMEN AND MEN):

Η απουσία φραγμών με βάση το φύλο όσον αφορά στην οικονομική, στην πολιτική και στην κοινωνική συμμετοχή.

ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ (GENDER EQUALITY):

Η έννοια αυτή εκφράζει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να αναπτύξουν τις προσωπικές τους ικανότητες και να προβούν σε επιλογές, χωρίς τους περιορισμούς που θέτουν οι αυστηρώς καθορισμένοι ρόλοι των φύλων, ότι οι διαφορετικές συμπεριφορές, επιδιώξεις και ανάγκες των γυναικών και των ανδρών θεωρούν, εκτιμώνται και ευνοούνται το ίδιο.

ΙΣΟΡΡΟΠΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (BALANCED PARTICIPATION OF WOMEN AND MEN):

Ο καταμερισμός των θέσεων εξουσίας και λήψης των αποφάσεων (40-60% εκπροσώπηση ανεξαρτήτως φύλου) μεταξύ ανδρών και γυναικών σε κάθε σφαίρα της ζωής, ο οποίος αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (*Σύσταση του Συμβουλίου 96/694/ ΕΚ της 02.12.1996, ΕΕ L 319). Cooperation. Glossary of gender and development terms European Commission 2004.*

ΚΑΘΕΤΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ (VERTICAL SEGREGATION):

Η συγκέντρωση των γυναικών και των ανδρών σε ορισμένους βαθμούς της ιεραρχίας, επίπεδα ευθύνης ή θέσεις.

ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ (DIVISION OF LABOUR BY GENDER):

Ο καταμερισμός της αμειβόμενης και της μη αμειβόμενης απασχόλησης μεταξύ γυναικών και ανδρών στον ιδιωτικό και στο δημόσιο βίο.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ (GENDER CONTRACT):

Το σύνολο των σιωπηρών και ρητών κανόνων που αποδίδουν διαφορετικά επαγγέλματα και αξίες, διαφορετικές ευθύνες και υποχρεώσεις στους άνδρες και στις γυναίκες και ισχύουν σε τρία επίπεδα -πολιτισμική υπερδομή, κανόνες και αξίες της κοινωνίας- θεσμοί και συστήματα οικογενειακής πρόνοιας, εκπαίδευσης και απασχόλησης κ.λπ. διεργασίες κοινωνικοποίησης, ιδίως στο πλαίσιο της οικογένειας.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ (GENDER):

Πολιτισμικά προσδιορισμένος ορισμός της θηλυκότητας και του ανδρισμού (οι κοινωνικά κατασκευασμένες διαφορές που αποδίδονται και εμπεδώνονται από γυναίκες και άνδρες, αγόρια και κορίτσια) - οι διαφορές και οι ευθύνες των ατόμων μιας κοινωνίας που καθορίζονται από τις ερμηνείες σχετικά με τα καθήκοντα, δράσεις και υποχρεώσεις των γυναικών και ανδρών, αγοριών και κοριτσιών στη δημόσια και ιδιωτική ζωή. Κοινωνικά κατασκευασμένος ορισμός των σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων σε μια κοινωνία.

ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ (TIME USE SURVEY):

Καταμέτρηση της διάθεσης του χρόνου από τις γυναίκες και τους άνδρες, ιδίως όσον αφορά στην αμειβόμενη και μη αμειβόμενη εργασία, τις δραστηριότητες που έχουν ή δεν έχουν σχέση με την αγορά, τον ελεύθερο χρόνο και τον προσωπικό χρόνο.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ (FAMILY RESPONSIBILITIES):

Η φροντίδα και στήριξη των εξαρτώμενων μελών παιδιών ή άλλων μελών πρώτου βαθμού της οικογένεια τα οποία χρήζουν βοήθειας.

Πηγή: Toolkit on Mainstreaming Gender Equality in EC Development Cooperation. Glossary of gender and development terms European Commission 2004.

ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ (GENDER PERSPECTIVE):

Η εξέταση και η επισήμανση των έμφυλων διαφορών, οι οποίες ενδέχεται να υπάρχουν σε οποιαδήποτε δεδομένη δραστηριότητα / τομέα άσκησης πολιτικής.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ (HORIZONTAL SEGREGATION):

Η συγκέντρωση των γυναικών και των ανδρών σε ορισμένους τομείς και επαγγέλματα.

ΠΟΣΟΣΤΩΣΗ (QUOTAS):

Προκαθορισμένο ποσοστό ή μερίδιο θέσεων, εδρών ή διαθέσιμων πόρων που καλύπτεται από συγκεκριμένη ομάδα ή χορηγείται σε αυτήν, συνήθως βάσει ορισμένων κριτηρίων η κανόνων και αποσκοπεί στη διόρθωση κάποιας προηγούμενης ανισότητας. Συνήθως εφαρμόζονται σε θέσεις λήψης αποφάσεων ή στην πρόσβαση σε θέσεις κατάρτισης ή εργασίας.

ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ (GENDER ROLES):

Ένα σύνολο στερεότυπων για τη δράση και τη συμπεριφορά των ανδρών και γυναικών, το οποίο αποτυπώνεται και διατηρείται με τον τρόπο που περιγράφεται στον όρο «Κοινωνικό Συμβόλαιο των Φύλων».

ΣΥΜΒΟΗΘΟΥΝΤΕΣ ΣΥΖΥΓΟΙ (ASSISTING SPOUSES):

Οι σύζυγοι ατόμων, τα οποία ασκούν οικονομική δραστηριότητα, συνήθως, ως αυτοαπασχολούμενοι ή ελεύθεροι επαγγελματίες, στην οποία ο/η σύζυγος συμβάλλει σημαντικά, χωρίς να λαμβάνει απαραιτήτως άμεση αμοιβή για την εργασία αυτή και χωρίς να δικαιούται συνήθως παροχές κοινωνικής προστασίας.

ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ (RECONCILIATION OF WORK AND FAMILY/HOUSEHOLD LIFE):

Η εισαγωγή συστημάτων γονικής άδειας ή άδειας για οικογενειακούς λόγους, ρυθμίσεων για τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων και η ανάπτυξη μιας δομής και μιας οργάνωσης του εργασιακού περιβάλλοντος που θα διευκολύνουν το συνδυασμό των επαγγελματικών υποχρεώσεων και των υποχρεώσεων που συνεπάγεται η οικογένεια και το νοικοκυριό για τις γυναίκες και τους άνδρες.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΥΛΟΥ (GENDER RELATIONS):

Η σχέση και η άνιση κατανομή της εξουσίας μεταξύ των γυναικών και των ανδρών, η οποία χαρακτηρίζει οποιοδήποτε συγκεκριμένο σύστημα βασισμένο στο φύλο.

ΤΡΙΠΛΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (WOMEN'S TRIPLE ROLE):

Ο τριπλός ρόλος των γυναικών αναφέρεται στο ρόλο των γυναικών όσον αφορά στην αναπαραγωγή, την παραγωγή και την κοινοτική διαχείριση. Ο τρόπος με τον οποίο αποτιμώνται αυτές οι μορφές επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο οι άνδρες και οι γυναίκες θέτουν τις προτεραιότητες τους στο σχεδιασμό προγραμμάτων ή σχεδίων. Το εάν λαμβάνονται υπόψη ή όχι αυτές οι μορφές μπορεί να συμβάλει στην αποτροπή των γυναικών από το να εκμεταλλευτούν ευκαιρίες ανάπτυξης.

ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΠΑΙΔΙΩΝ (CHILDCARE):

Ευρύτατη έννοια, που περιλαμβάνει την παροχή υπηρεσιών από δημόσιους, ιδιωτικούς, ή συλλογικούς φορείς ή και από άτομα για την κάλυψη των αναγκών των παιδιών και των γονέων (Σύσταση 92/241/ΕΟΚ του συμβουλίου της 31/03/92, ΕΕ L 123).

ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΕΞΑΡΤΩΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ (DEPENDANT CARE):

Παροχή φροντίδας στα άτομα που είναι νεαρά, ασθενή, ηλικιωμένα άτομα ή άτομα με ειδικές ανάγκες και εξαρτώνται από άλλα άτομα.